YEDİ FİİL, ETİK VE HAKLAR

SALI TOPLANTILARI
1997-1998

YKY

YEDİ FİİL, ETİK VE HAKLAR

YKY

YEDİ FİİL, ETİK VE HAKLAR

Yedi Fiil, Etik ve Haklar

SALI TOPLANTILARI 97- 98

İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları Kültür Merkezi Etkinlikleri 97- 98

Yedi Fiil, Etik ve Haklar
Salı Toplantıları 97-98

Kitap Editörü: Murat Yalçın

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel
Baskı: Şefik Matbaası

1. baskı: İstanbul, Mayıs 1999
ISBN 975-08-0040-0

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 1999

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Plaza E Blok Manolya Sokak 1. Levent 80620 İstanbul
Telefon: (0 212) 280 65 55 (pbx) Faks: (0 212) 279 59 64
http://www.ykykultur.com.tr
http://www.shop.superonline.com/yky
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

İçindekiler

7 Sunuş

HAYAT VE AYRINTI: **7** FİİL

11 "Dönmek"
Aydın Engin, Doç. Dr. Tevfika İkiz, Ömür Akyüz, Ertuğrul Kürkçü

27 "Seçmek"
Artun Ünsal, Perihan Mağden, Murat Sertel, Reşit Erzin

43 "Sevmek"
Ahmet Kuyaş, Füruzan, Oruç Aruoba

57 "Çalmak"
Bülent Somay, Ümit Kıvanç, Tuna Kiremitçi

69 "Kurmak"
Feride Çiçekoğlu, Doğu Perinçek, Cengiz Bektaş, Kenan Onuk

85 "Korumak"
Doğan Kuban, Şöhret Kulcu, Gülten Kazgan, Yıldırım Memişoğlu

103 "Bilmek"
Gürol Irzık, İzzettin Önder, Reha Çamurcu, Yasemin Boran

HAYAT, BİLİM VE ETİK

127 Dünyada ve Türkiye'de İnsan Hakları
Kürşat Bumin, Ömer Madra, Turgut Tarhanlı

139 "Bana Gerçeği Söyleyin Doktor": Sağlıkta Bilme, Karar Verme ve Uygulama Hakkı
Beyazıt Çırakoğlu, Prof. Dr. Orhan Arıoğul, Doç. Dr. Şükrü Hatun, Doç. Dr. İştar Gözaydın, Dr. Füsun Sayek

159 Devlet Harcamalarında Etik
Hasan Ersel, Oya Adalı, Eser Karakaş, İzzettin Önder
175 Güncelde ve Genelde Etik
Faruk Birtek, Esin Talu Çelikkan, Perihan Mağden, Metin Üstündağ
191 Devletin Sözünü Dinlemek: Sivil İtaatsizlik ve Sivil Yaptırım
Etyen Mahçupyan, Haydar Kutlu, İsmet Özel, Yücel Göktürk
207 İletişim Hakları, Medya ve Etik
Ünsal Oskay, Artun Ünsal, Deniz Adanalı, Ayfer Tunç
225 Türkiye Ahlaklı mı, Ahlaksız mı?
İlber Ortaylı, Sencer Divitçioğlu, Çetin Altan, Enis Batur

Sunuş

Yapı Kredi Kültür Merkezi'nin Ekim 1992'de başlattığı Salı Toplantıları altıncı yılını doldurdu. Bu süre içinde kültürden siyasete, sanattan ekonomiye birçok dalda onlarca toplantı yapıldı; önemli buluşmalar, canlı tartışmalar yaşandı.

Salı Toplantıları'nın 1997-98 sezonu 3 Şubat 1998'de "dönmek" fiiliyle açıldı. Dört ay boyunca "Hayat ve Ayrıntı: 7 Fiil" ile "Hayat, Bilim ve Etik" ana başlıkları dönüşümlü olarak işlendi.

İlk bölümde *Dönmek, Seçmek, Sevmek, Çalmak, Kurmak, Korumak, Bilmek* gibi fiillerin hayatımızda ve sosyal temsiller olarak da zihnimizde tuttuğu yer sorgulandı, deşifre edildi. Görüldü ki, bazı fiiller ve kavramlar kimileri için neredeyse birer "hayat hikâyesi"ymiş...

Öte yandan, "hak" ve "etik" temelli toplantılarda bireysel hak arayışı ve toplumsal etik sorunları önünde Türkiye'nin durduğu / bulunduğu yer arandı. Anlaşılan, hak arayışında damar tıkanıklığının, etik sorunsalında ise kan kaybının en ağır biçimde yaşandığı bir dönem bu.

Hayatımızın bir parçası haline gelen Salı Toplantıları'nı, "söz uçar, yazı kalır" diyerek kütüphanenize taşımak istedik.

Yapı Kredi Yayınları

Hayat ve Ayrinti: 7 Fiil

"dönmek"

3 Şubat 1998

YÖNETİCİ: AYDIN ENGİN
KONUŞMACILAR: DOÇ. DR. TEVFİKA İKİZ, PROF. ÖMÜR AKYÜZ
ERTUĞRUL KÜRKÇÜ

Aydın Engin- Yedi fiili tartışacağız, ilk fiil "dönmek" ve sizler burada olacaksınız dediler. Az önce dışarıda konuştuk, hepimizin hiç düşünmeden, "tamam geliriz" dememize bu kadar uçuk, bu kadar alışılmadık, bu kadar yumuşak bir toplantı içeriği olması bellibaşlı etkenlerden biri olmuş. Asık suratlı bir panel olmasını asla istemiyoruz. İki saatlik bir süre içinde "dönmek" fiili üzerinde tartışacağız. Birinci turdan sonra katılımınızı bekliyorum.

"Dönmek" fiili Türkçede oldukça zengin bir içeriğe sahip. Diğer dillerde bu fiilin bu kadar yer kapladığına rastlamadım ben. Almancaya baktım, bir sürü farklı sözcükle karşılamışlar. İngilizcede, Fransızada, keza Osmanlıcada da –avdet etmek, rücu etmek gibi– farklı şekillerde karşılanmış. Biz Türkçede bunların tümünü "dönmek" ile karşılamışız. "dönmek" deyince son derece zengin bir çağrışım kendiliğinden geliyor. Ben arkadaşlarımın konularına, kafalarına el atmış olmayayım ama, geçmişe dönmekten tutun da, köşeyi dönmek, fikrinden dönmek, siyaseten dönmek, U dönüşü yapmak, O dönüşü yapmak, aslına dönmek, ileriye dönmek, ölümden dönmek, arkasını dönmek, birine dönmek (sevgiliye, kocaya, karısına), bir yere dönmek (bir ülkeye gibi)...

Çok zengin farkettiğiniz gibi. Sanırım ben bunları sayarken siz de kafanızda bir "dönmek" eklediniz, o nedenle ben daha fazla uzatmayayım. Ama sözü uzatmak pahasına bir örnek vereyim: Bugün gazetede, madem akşam "dönmek" fiilini tartışacağız arkadaşlarla bir test yapayım dedim ve "dönmek sizde ilk ne çağrıştırıyor?" diye sorduğum 9 kişiden 9 ayrı yanıt aldım. "Dönmek" fiilinin zengin çağrışımlara ebelik ettiğini böylece farkettim. Örneğin bir psikolog "dönmek" deyince ne anlıyor, izin verirseniz ilk sözü sayın Tevfika Tunaboylu İkiz'e vereyim.

Doç. Dr. Tevfika İkiz- Ben tek bayan olduğum için öncelikle beni konuşturmak istediler ve zorladılar. Bu kelimenin çağrışımları psikoloji için çok önemli, özellikle psikanalist olarak bu fiil beni önemli ve değişik yerlere götürdü.

Bildiğiniz gibi, psikanaliz, kendi öz varlığına dönüşle ilgili bir disiplin. Bunun en güzel sözünü Lacan'da buluruz: "Geçmişin gelecekte varolduğuna inanmak" Bu, dönmek kelimesinin bizim için önemli olduğunu gösteriyor. Şu anda içinde olduğumuz bilinçli süreçleri anlamak için geçmişten faydalanıyoruz. Psikalanaliz, kişinin bir takım metodlarla –çağrışımlarala, rüyalarla– geçmişini tekrar yaşamısına, geçmişine dönmesine olanak tanıyan bir dal. Kendi hikâyenizi bir psikalanistin yardımıyla oluşturuyorsunuz ve geçmişe yaptığımız bu yolculuk sırasında, ki bu çok acı dolu bir yolculuk, kendinizi ve şu anda bulunduğunuz, olduğunuz yeri anlamlandırıyorsunuz. Ben burada Rene Char'ın bir deyimine girmek istiyorum; "Gerçeğe iki kıyı gerekir, bir gitmek biri dönmek içindir" Biz psikanalizle uğraşan insanlar, kişilerin iç yolculuğa dönüşünü sağlıyoruz. İçlerine dönmesini, kendi üzerine yaşamasını, kendi yalnızlığını yaşamasını ve geçmişi hatırlayarak geleceği kabul etmesini sağlıyoruz. Bu yüzden dönüşün bizim için anlamı çok farklı ve fazla. Burada acı çektiğimiz, bastırdığımız malzemenin bilince çıkmasını, geri dönmesini yaşıyoruz. Kişinin tüm pisişik problemlerini, farkında olmadığı alanları tekrar ortaya çıkarıp getiriyoruz yani geriye döndürüyoruz.

Bunun dışında beni en çok etkileyen burada "dönmek" dendiğinde, bizim için çok önemli bir teori ama herkesin çok iyi bildiği bir şey bu, anne karnına dönmek. Benim ilk aklıma gelen buydu. Bir takım sıkıntı ve problemlerimizin kaynağını doğumda yaşadığımız travma ve o travmayı hayatımız boyunca tekrarladığımızı düşünürsek, annemizin karnına, o sıcak ortama dönmek, o sıcak ortamın hayaliyle yaşamak ve bütün ilişkilerimizde bu sıcak ortamı arayaraktan her yeni ilişkide, her yeni ortamda bu anne karnının sıcaklığını aramak, oraya dönmeyi ummak. Bunu düşündüm açıkçası.

Benim için uyandırdığı terminolojik anlamları üzerinde durdum daha çok. Bir de dürtülerimizin dönmesi söz konusu.

Yani başka insan üzerine yolladığımız bir takım ruhsal enerjileri kendi üzerimize ya da başkalarına döndürmek. Bu da çok önemli. Bütün bunlar bana, dönüşün böylesi bir anlam kazandığı psikanalizde geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman arasında bir köprü aslında dönmek kelimesi, yani yakınlaştırıcı bir unsur. Bu yüzden çok dinamik bir süreç dönüş. Bir de tabi asıl kaynağına dönüş, psikanalizin en önemli konularından bir tanesi. Psikanalizi ortaya çıkaran Freud'a dönüş... Bunlar benim çağrışımlarım. En önemli dönüş, unuttuğumuz acılar, çektiğimiz sıkıntılar, bütün bunlar nerelere gidiyor? İşte bu dönüşle onları çıkarıyoruz, güzel saklandıkları yerlerden. Ve geleceği oluşturmada o bastırdığımız malzemeyi kullanıyoruz. O nedenle dönüşün benim disiplinim için çok farklı anlamları var.

Aydın Engin- Şimdi ben adını koymamıştım böyle ama sıkıldığım zamanlar dönmek istediğim yer, evet ana rahmi olabilir. "Dönmek" fiili üzerinde duracağız ama Ertuğrul Kürkçü'nün "dönmek" fiili denince anne karnının o sıcak günlerine dönmeyi çağrıştırdığını hiç zannetmiyorum. Çok merak ediyorum Kürkçü "dönmek" deyince ne anlar?

Ertuğrul Kürkçü- Şöyle diyebilirim "dönmek" fiilinin özellikle sol siyasette pozitif bir anlamı genellikle yok. "Dönmek" dediğinizde genelde negatif değerlerden söz edersiniz. Ancak bunun istisnası varsa da bu daha çok politikadan, politikanın teorisiyle ilgili. İşler çıkmaza girdiğinde teorinin aslına dönmek, bulunduğunuz siyasi hareket yozlaştığında aslına dönmek şeklinde yorumlarsınız. Ama gene bunda da negatif bir yan var. Bir şeyi yapmaktan çok yapmamak, şimdi yaptığınızdan vazgeçip eskiden yaptığınıza bakmak gibi bir negatif anlam yüklü. Benim bilebildiğim kadarıyla, bunu pratik tercübeden hareketle söylüyorum, 1960'lardan bu yana siyasette "dönme" kavramı daha çok sol siyasetten genel siyasete aktarılmış bir şey. Örneğin daha önce Cumhuriyetçilerin ya da Liberallerin birbirlerini dönmekle suçladıklarına tanık olmadım. Bu Marksist literatürden reel sol politikaya, oradan da genel Türkiye politikasına aktarılan bir kavram. Bu kavramın kaynağında da Lenin'in ünlü kitabı var: "Proletarya Kavramı ve Dönek Kautsky"

Bundan yedi sekiz yıl önce bir ansiklopedi yayımlamakla uğraşıyordum. O zaman bu kitabın ilk baskılarını bulmaya çalışmıştım. Orada dönek kavramı kullanılmıyor, "Proleterya Kavramı ve Mürted Kaotsky" deniyor. "Mürted" ile "Dönek" arasında aslında köken olarak çok fazla bağlantı olmadığını gördüm. "Mürted" İslamî kökenli bir kavram, müslümanlığın akidelerinden ayrılana "Mürted" deniyor ki bunun yabancı dillerdeki karşılığı da aslında 'inkâr'la ilgili. Varolan bir dizi kabulü inkâr ederek dinin dogmalarına karşı gelen kimse. Hatta kimi zaman da alışılageldiği gibi yapmayan anlamına da geliyor. Türkçede olduğu gibi başka dillerde tartışsaydık "dönmek" fiilini, tuhaf bir yerde olurduk diye düşünüyorum. Çünkü özellikle Batı Avrupa dillerinde "dönme" kavramı daha çok dönekliğin tersine, devrimle ilgili. Batı dillerinde çok farklı anlamlar ima ettiği gibi örneğin müslümanlıkta da bir şey yapmaktan çok hiçbir şey yapmamak anlamı var. Bizim sol literatürde dönmek, döneklik, aslında bir Marksist standarda dayanıyor. Bir devrim anlayışı ve bu devrim anlayışının getirdiği bir tahlil ve tahlilin bir somut durumu bir devrimci davranışı gerektirmesi, fakat bu sözde ilkeleri paylaşmakla birlikte pratikte bunun gereklerini yerine getirmekten kaçınış.

Aslında neresinden baksanız Lenin'le tartışmış Kaotsky'nin bile o çerçevede akidenin genel alanında kalmaya devam ettiğini görürsünüz. Örneğin kapitalizmin ortadan kalkması ve sosyalizmin kurulmasının bir emek gereksinmesi olduğu konusunda bir görüş ayrılığından söz edemezsiniz. Kapitalizmin aslında sosyalizmden daha iyi olduğunu Kaotsky söylememektedir. Ama bir somut anda toplumu dönüştürmek iradi bir çıkışla mümkün iken o bir dizi gerekçeyle bundan kaçınmakta ve sonuçta bilfiil bu varolanın sürmesine katkıda bulunmaktadır.

Bugünkü Türkiye'ye döndüğümüzde, aslında eğer o zamanki tartışmaları referans yapacak olursak, genel olarak Türkiye solunda Lenin'i koyduğu standartla "dönek" olmadığını söyleyebileceğimiz çok az yapı kaldığını söylemek mümkün. Çünkü bir proletarya devrimi vaat eden sol politikaların sayısı bugünkü Türkiye'de bir istisna sayılabilecek halde. Ben öyle görüyorum ki, burada Leninist standartlarla hareket etmek bir

yana, çok daha alt kabüllerden hareketle baktığımızda o kadar ifsada varmış bir durum söz konusu ki bugün. "Dönek" daha çok Marksist pozisyonlar içerisinde bir devrimci tavır ve yönelişten vazgeçen bunun gereğini yapmayan değil, örneğin soldan ultra sağa kayan, İşçi Partili'likten Özalcılığa kayan, TKP'lilikten Boynerciliğe kayan, Tansu Çillerciliğe kayanlar için konuşuluyor. Kavramın alanı çok fazla genişlemiş ve popülerleştiği nispette de genişlemeğe devam ediyor. Ben bunların tümünde gerçek bir karşılık olduğunu düşünüyorum. Siyasetteki pejoratif anlamı bütün bu dönüşlere yükleyebileceğimizi düşünüyorum. Ancak eğer alan bu kadar genişlemişse bu sadece Marksistlerin kendi iç tartışmalarının alanında kalan bir şey değil, toplumun tüm tartışma alanlarına kayan bir şeyse bu belki de bize Türkiye'deki ağır değerler erozyonunu yansıtır.

Burada daha geniş bir sosyoetik bir tartışma vardır. Benim için "dönmek" fiilinin bu bağlamda bir tek olumlu karşılığı olabilir, o da hatadan "dönmek"tir. Bir çeşit özeleştiri bağlamında hatadan dönmek pozitiftir. Türkiye'de siyasal alanda hiçbir fiil "dönmek" kadar etkili olmamıştır. Bu siyasetin bir çatışma alanı olmasıyla ilgili ve çatışmada herkes için kabul edilebilir bir gerekçe olmaksızın, uğruna çatışmaya girilen hedeflerin rasyonelliği ortadan kalkmaksızın bunun gereklerini yerine getirmekten vazgeçmek ister istemez kişisel bir şey olmuyor. Benim açımdan en can yakıcı olanı, sizin sözünüzle veya davranışınızla pek çok insan sizin doğru söylediğinizi varsayarak harekete geçmiş ve bu hareket hayatının rutin akışını yıkarak giden bir şey olmuş, insanlar kendi geleceklerini daha ortak bir gelecek uğruna bir kenara bırakarak yüksek bedeller ödemiş ise ve siz bir an durup hayır böyle değil demişseniz pek çok kişi için can yakıcıdır. Ama en fenası bence şu; dün sizinle beraber olanların karşısına geçmek. Bu çerçevede itirafçıların dönekler olduğu apaçıktır ama gördüğünüz gibi Susurluk Raporu'nda devleti yeniden düzenlemeye yönelenlerin en önce gözden çıkardıkları da itirafçılardır. O nedenle insan ortak değer yargılarına bir anlam biçmeli, bunun hakkını vermeli ama öte yandan da, hayatın bu kadar karmaşık bir hal aldığı dönemde de, bütün değerlerin yeniden tartışıldığı bir yüzyıl sonunda da bütün önkabul-

leri bir kez daha tartışmayı talep edenlere yüzyılın başında yaşıyormuşçasına bir sınır çekmemek gerektiğine inanıyorum. Benim şimdilik söyleceklerim bu kadar.

Aydın Engin- Bende söz sırası. Ertuğrul'un ardından konuşmayı özellikle yeğledim ve iyi etmişim. Ertuğrul'un değindiği sorunlar benim de sorunumdu; utançları yaşadım, o utancı layık görmediğim insanlarda da gördüm bunu. O yüzden siyasal anlamda "dönme"nin yaşamımda bir yeri olduğu kanısındayım. Ama ben sanırım siyasal anlamda dönmeyenlerin ağırlıklı olduğu bir eksenden söz etmek istiyorum.

Bir rastlantı... Kim derdi ki 1998'in şubatının başında Yapı Kredi'nin salonunda, çoğunluğunu genç arkadaşlarımın oluşturduğu bir topluluğun önünde "dönmek" fiilini tartışacağız? Çünkü bu "dönmek" benim çocukluğumdan beri çokça rastladığım bir terim. Nazi Almanyasından kaçan sosyal demokratların, Yahudilerin, komünistlerin Türkiye'ye kapağı attığını genç arkadaşların da bildiğini düşünüyorum. Bunlar Türkiye'nin kültürel ve bilimsel sıçramasında tartışılmayacak kadar büyük katkılar yapmış değerli insanlardı... İstanbul Üniversitesi'nin oluşmasını sağlayan kadrolar Hitler'den kaçan Alman bilimadamlarıydı; Yahudi, komünist, sosyal demokrat, homoseküel, çingene... Bu insanlar Almanya'nın Moskova önlerinde püskürtüldüğü yıllarda, ikinci dünya savaşının sonunda enterne edildiler: Nevşehir, Kırşehir, Çorum ve Ödemiş gibi yerlerde zorunlu ikamete maruz kaldılar. İşte benim çocukluğumu geçirdiğim Ödemiş'te sık sık kulağıma, "Mama! 'Rükker' ne demek mama?" diye soran çocuğa annesinin berbat Türkçeyle "Dönmek... dönmek... Vatana dönmek" dediği, çocuğun dönüp, "Biz vatana dönecez, yakında vatana dönecez" sözlerini benim çocukluk belleğimden bugün söküp çıkarmam çok zor olmadı benim için. Çoğu döndü gerçekten, kimileri Almanya'da en saygın insanlar oldular.

Sonra gün geçti, devran döndü ben siyasi göçmen oldum. 12 Eylül'den 1992'ye kadar, 12 yıl süreyle siyasal göçmenlik yaptım. 1992'de Özal'ın çıkardığı kısmi afla yurda döndüm. Şimdi 12 yıl süren bir siyasal göçmenlikte "dönmek" fiilinin defalarca altı çizilesi bir ağırlığı var... Bir siyasal göçmenin belki

en çok kullandığı fiillerden biri: Dönmek, bir gün dönmek... Ekonomik nedenlerle göç edenlerde de bu vardır ama siyasal nedenle göç edenlerde çok şiddetlidir. Hele ilk yıllarda çok şiddetlidir. Bir sendikacı arkadaşım Batı Avrupa'da döndüncü ya da beşinci ayını doldurmuşken basit bir tren tarifesinden dolayı saati sorduğumda "Sekiz!" dedi, "Hayır, yedi" dedim. Meğer geldiğinden beri saatini geri almamış ve bunda inat ediyordu. Bu arkadaşım, bir kaç yıl boyunca direndi, saatini ayarlamadı. O arkadaşım, demin Ertuğrul'un söylediği, kısmen canımızı acıtan biri oldu. Göçmenliğinin üçüncü yılında saatini Batı Avrupa saatine ayarladı, ondan sonra da zaten saatinin zembereği büsbütün boşaldı.

Bir siyasal göçmenin yaşamında kavurucu bir yeri olan "dönmek" kavramı onun günlük yaşamını da olağanüstü etkileyen bir şey. Belki fiilen kapının önünde değil valiziniz ama her an toplu gibi. Arkanızda bir tek iğne bırakmaksızın valizinizi kapıp dönecekmişsiniz gibi bir ruh halindesiniz. Bu bir eğretiliktir. Hele yetişkin bir insanın yaşamında çok uzun bir süre on iki yıl, kırk sekiz tane mevsim... Böyle bir yaşamın ister istemez psikolojik sorunları vardır, insanı tahrip eden yanları vardır. Bir göçmenin ruh durumunu sizinle paylaşmak için söylüyorum. Şu değil; vatanıma döneyim, hani eskilerin "dâüssıla" dedikleri, memleket hasreti... Bu çok yalınkat olurdu, göçmeni yakıp kavuran, bütün yaşamını kavrayan "dönmek" fiili ile olan ilişkisini açıklamak için. Baba ocağına dönmek ya da köklerine dönmek gibi bir şey değil bu. Ben buradaki birçok insanın bir dünya vatandaşı gibi dünyanın her yerinde yaşayabileceklerine inanıyorum. Sanıyorum ki bir siyasi için dönmek, iki ayağı üzerine sağlam basacağı bir toprağa dönmek, kendine güven duygularını tazeleyeceği bir dönüş olsa gerek.

Sizinle şöyle bir anımı paylaşmak istiyorum. Kendime serserice bir yirmi dört saat geçirme hakkı tanıdığım günlerden bir tanesinde, Batı Avrupa'da bahar tam anlamıyla patlamıştı, güneş vardı. Doğu Almanya'da Berlin'le Podstam arasındaki göller kıyısında dolaştığım sırada, minnacık bir gölün kıyısında, dökülen bir avcı barakası gördüm. İçinde sosis ve biradan başka hiçbir şey yoktu. Orada hoş bir süpriz beni bekliyordu.

Einstein'ın çerçeve içinde bir el yazısıyla o avcı kulübesinin sahibi olan Alman karı-kocaya yazdığı bir mektup. O çerçevelenmiş yazının üstünde de bir başka minik çerçeveli yazı ve gene Albert Einstein'e ait bir taahhütnâme. Savaş öncesi Berlin'de yolsuz ve çulsuz bir akademisyenken o kulübede kalmış ve çok borç takmış. Borçlarını ödemeden tüymek zorunda kaldığı için de kulübenin sahipleri bir taahhütnâme almışlar: "İlk fırsatta 37 Mark 40 Fenik tutan borcumu ödeyeceğim. Bu taahhütnâmeyi imzalıyor ve bırakıyorum. İmza: Albert Einstein" Onun altında Nazi Almanya'sında Hitler'in yükselişinden sonra kapağı Amerika'ya atan Einstein'in gerçekten zor koşullarda o kulübenin sahibine ilettiği bir mektup var. Klasik özlem dolu bir mektuptu bu, sonunda "O kayın ağacının altında mutlaka oturacağım" diye oldukça şiirli bir cümle vardı. Pansiyon sahibi de bu mektubu göstererek övünüyordu bencileyin oraya düşenlere, "Şu ağaç o"diyordu. Alelade bir kayın ağacıydı. İnsanın onlarca yıl sonra, bir gün döneceğim, o kayın ağacının altında saatlerce oturacağım, diye yazması için çok özel nedenler olmayan bir ağaçtı.

Bu duyguyu anlıyorum, dönmek çünkü gitgide bir kavrama dönüşüyor. Kokudan, sesten, renkten, anıdan, evden, ağaçtan ayrılan ve kendisi bir kavram olarak sizi diri tutan bir "dönmek" Siyasal göçmenlikte tahribatı görece azaltan bir kavram. Eğretilikten kurtulmanın belki bir iç savunması "dönmek" fiilinin kavrama dönüşmesi, dönmeseniz bile belki yıllar boyu. Hırçın bir ülkeye döneceğimi biliyordum ama bu kadar hırçınını da beklemiyordum doğrusu. Hoyrat bir kente döneceğimi biliyordum, bu kadar hoyrat olacağını hesaplamamıştım. Ama on iki yıllık göçmenlikte yakıp kavuran değil besleyen ve koruyan "Dönmek" kavramının eğretilikten kurtulmanın ne kadar sebebi olduğunu döndükten sonra anladım.

Gördüğünüz gibi bir yaşam dilimini paylaşmaya çalıştım sizlerle. Benim de "dönmek" deyince ilk çağrışımım bir yere dönmekti. Her zaman bir 'happy end' söz konusu değil ama dönmekte. Bazan "dönmek" hiçbir yere dönmeğe de dönüşebilir. Döndüğünüz zaman aynı kişilerle karşılaşmazsınız; yaşamaktadır ama bıraktığınız kişi değildir. Günübirlik potlar kırar-

sınız, boş bulunursunuz "Karın nasıl?" dersiniz "Boşandık" der, "Annen nasıl?" dersiniz, "öldü" der. Bu günübirlik ilişkilerdedir ama zamanında birlikte aynı dava uğruna hapis yattığınız, volta attığınız arkadaşınız "Ne o, hâlâ sol mu takılıyorsun? Marksist mi takılıyorsun?" diye yalak bir gülücükle sorar. İşte o zaman bir yerleriniz acımaya, kanamaya başlar. Dönmek her zaman mutluluklarla ve acılarla örülmüştür. Bunu ben yaşayıp gördüm. Teşekkür ederim.

Şimdi de son sözü Prof. Ömer Akyüz'e vereceğim. Sayın Akyüz bir fizikçi. Kendisi daha önce bana itiraf etti. Bir öğretmen bir hoca bütün konuşmalarını 50 dakikalık ders saatine ayarlar ama arada freni tutmayabilirmiş. O yüzden bilemiyorum, bir fizikçi gezegenlerin dönüşünden nasıl söz eder bu kadar zamanda. Söz Ömer Akyüz'ün.

Prof. Ömür Akyüz- ü!

Aydın Engin- Ömür Akyüz'ün, oldu mu?

Prof. Ömür Akyüz- Teşekkür ederim... Önce biraz ukelâlık edeceğim sonra mesleğim açısından birkaç şey söyleyeceğim. Önce basit ukelâlıklar... Tabi, "Dönmek" tek başına değil, "dolanmak" da var, "çark etmek" var... Biz öztürkçe diye bir şey yarattık, kavramları yok ediyoruz, bu kelimelere ne kadar karşılık bulsam az.

Ertuğrul bey konuşurken bir kelime kullandı. Beni kırk iki yıl geriye götürdü. O kelimenin kökünü kırk iki yıl önce ilk defa ve belki de son defa duydum, çünkü sonra daha hiç duymadım: "Mürted" dedi. "Mürted" kelimesini açıklamaya çalıştı sonra. "Tereddi"den gelir, "Tereddi" kelimesini ben kırk iki yıl önce edebiyat öğretmenim rahmetli Nihat Sami Banarlı'dan öğrendim. Onun bir "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi" kitabı vardı, derste iyi not almak için bu ikitabı bulup kullanıyordum. Onu okurken bir yerinde Fatih Sultan Mehmet'le Ahmet Paşa'nın bir iç oğlanı konusundaki çekişmelerini anlatır, arada "işte bir cinsi tereddi" diye söz eder. Demek ki eşcinselliği anlatırken "cinsî tereddi" diye nitelemiş. Tabi başka şeyler de var. Mesela Tansu Çiller'e iltifat etti Ertuğrul bey bu olağanüstü iltifat çünkü bir takım –cılıklar, -cilikler sözü ederken bir de Çillercilik dedi. Ne demek Çillercilik? Bir de Darülfünun lafı geçti. Darül-

fünun'u olumsuz olarak niteleriz ama onun ne demek olduğunu anlayan sanırım beş altı kişi var. "Fenler evi, yuvası" demek. Yapmamış o işi? Üniversite yapıyor mu? Keşke Darülfünun adına yakışır bir nitelikte olsa bugün üniversitelerimiz.

Evet, şimdi ben kendi mesleğim yönünden işe bakacağım. Bir bakıma şanslıyım, pozitif anlamı var, negatif anlamı var. Fen bilimi dediğiniz zaman hiçbir zaman değer yargısı girmiyor işin içine. İyi teori, kötü teori olmaz fende. Geçerli teori, geçersiz teori denebilir. Fen bilimleri doğa yasalarını inceler. Kuşku varsa bilim var ama her şeyden de kuşkulanırsak ayakta duramayız.

"Dönmek" deyince ben fizikte iki pi anlıyorum, şöyle üçyüz altmış derece dönüyorsun. "Dönmek" fiili doğada iki türlü gözleniyor. Biri, "dolanmak" adını alıyor. "Ay dünyanın çevresinde dolanır. Dünya kendi çevresinde döner" şeklinde. Kopernik "Dünya dönüyor" demiş, dünya dönüyor mu? Batlamyus ise ondan önce "Dünya duruyor, diğer gezegenler onun çevresinde dönüyor" demiş. Hangisi haklı? Şimdi ikisi de kendine göre haklı, nereden baktığınıza bağlı. Arada bağıl bir fark var, tamamen pratik bir fark bu.

Şimdi gezegenlerden atomlara döneyim. Atom kavramı çok eski ama tabi o zamanlar sadece atom cinsinden bir şeylerin olabileceğini düşünmüşler. Bugün onları görebiliyoruz. Atomda elektronlar dönüyor mu? Hep atomun etrafında bir yörünge yaparlar. Bu bir simge, etrafında dönen bir şey yok. Dönmüyor bile olsa bunun hiçbir anlamı yok. Fizikte ölçemediğiniz bir şeyin anlamı yoktur. Mükemmel bir kürenin veya çemberin kendi etrafında dönmesinin ona kazandıracağı bir enerji yok, fiziksel olarak.

Aydın Engin- Peki, birinci turdan çıkan ders. Dünya dönüyor arkadaşlar siz bana bakın.

Dr. Tevfika İkiz- Ama şeyi unuttunuz; her şeyin kendi etrafında döndüğünü sananlar...

Prof. Ömür Akyüz- Haa, ama o... Orada vurgu "kendi etrafında" döndüğünü... Çok güzel.

Aydın Engin- Topu niye oraya attınız? Siz bana fıslamadınız mı, "aslında her şey benim etrafımda dönüyor" demediniz mi?

Dr. Tevfika İkiz- Evet...

Aydın Engin- Peki, şöyle yapalım isterseniz. Zaman kullanma anlamında fena gitmiyoruz. İnteraktif bir toplantı olsun istiyoruz ve izleyicilerden soru bekliyoruz.

İzleyici- Ben sayın Engin ve Kürkçü'yü geriye döndürmek istiyorum. Sayın Kürkçü hapisten çıktığında ve Engin bey Türkiye'ye döndüğünde acaba nasıl bir manzarayla karşılaştılar?

Aydın Engin- Ben tahminimden daha öte, daha sarsıcı ve can alıcı bir fotoğrafla karşılaştım. Tahminimden çok fazla "dönek"le karşılaştım. Ertuğrul bu konuya oldukça titiz yaklaştı ve canını acıtan şeylerin altını dikkatlice çizdi. Ben ne o kadar hünerli ne de o kadar nazik olabilirim. Küfretmeyeceğim ama beni gerçekten sarsan, umutsuzluğa düşüren "dönme" olayıyla karşılaştım. "Dönme"yi ben daha ahlaki boyutta kavrıyorum ve benim canımı acıtan o oluyor. Bakın şu sohbet işe yarayacaksa sizin sorunuzu fırsat bilip söylemek istiyorum. Sorun şurda: "Bütün bir yaşamım boş bir inanç uğruna mı geçti?" diye sorarsanız ve yanıtınız "Evet, öyle geçti" şeklinde cesur olabilir. Şimdi bu özeleştiriden kaçtığınız zaman ister istemez savrulduğunuz yer de çok sert oluyor. İşte orada ahlaki çürümeyle birlikte bir "döneklik" olgusuyla karşılaşıyoruz. Benim döndüğüm ortamda bu anlamda döneklerin çokluğu beni şaşırttı ve ürküttü. Çünkü bu şekilde, U dönüşü yapanlar saldırgan olmak zorundalar. Hakaret , alay ve küçültme yolunu tercih ediyorlar.

Bu sorgulamayı yapmayanlar bir de adeta peygamberlere özgü misyonlar üstleniyorlar. Tanrı tarafından doğruları söylemekle görevlendirilmiş gibi bir misyon üstleniyorlar. Doğrular hep değişiyor ama. Bu arkadaşlarımdan biri bana Cem Boyner'in Yeni Demokrasi Haraketi'nin son ve kesin doğru olduğunu anlatıyordu. Bu bir fotoğraftı benim açımdan.

Prof. Ömür Akyüz- İşte fenle fen olmayan şey arasındaki fark bu, maalesef. Doğa doğrularını kendisi taşıyor üstünde ama insanlar, topluluklar bir türlü kendi doğrularını bulamıyorlar. Bulabileceklerine de inanmıyorum. Hele aklı yadsıyarak, başkalarının aklını yadsıyarak özellikle bu noktaya gitmek en berbatı. Akıl vardır, başkalarının akılları da vardır.

Ertuğrul Kürkçü- Sataşma olduğu için ben de biraz sataşa-

cağım. Ben bu fen bilimcilere gerçekten çok hayranım. Doğanın peşine takılarak kuşaklar boyunca sonunda bilgi denilen şeyin bir bölümünü meydana getiriyorlar ama biraz da kendilerine hayranlar. Toplumbilim yasalarına pek yüz vermiyorlar ama biz teorinin de var olduğunu biliyoruz. Örneğin kapitalist toplumun dönüşebilmesinin imkânlarının nerede yattığını, hakikaten dönüşebilir olduğunu ve bunun doğrudan doğruya insan iradesine bağlı olmadığını biliyoruz. Dolayısıyla bizim de aksi ortaya çıkana kadar güvenebileceğimiz paradigmalarımız var. O nedenle bu izmlerin hepsi o kadar kötü olmasa gerek.

Arkadaşımızın sorusuna gelince. Ben beklediğim gibi buldum. Cezaevi aslında kendi hakkındaki mistifikasyondan öte çok daha canlı bir şey. Dış dünyayla ilişki içinde olan ve tıpkı dış dünyadaymışsınız gibi her şeyi izleyebilirsiniz. Tek mesele olup bitenlere o soyutlanmış ortamda hakim olabilmek. Beni şaşırtan bazı şeyler oldu ama bunlar olumlu şaşırmalar. Örneğin kimlerin dönmüş olduğunu çıktığım zaman zaten biliyordum. Fakat teorik olarak dönmesi gereken pek çok insanın olduğu yerde durduğunu gördüm. Bu benim çok hayranlık vericiydi. Bir çok arkadaşımla politakayı aşan bir bağ içinde olduğumu farkettim. Bizim kuşak zaten bir kuşak olduğunu yirmi yıl sonra farketti. İkincisi, ben cezaveine girdiğim yıllarda sosyal demokratlarla kanlı bıçaklıydık. Ecevit en ağır lafları sağa değil sosyalistlere söylerdi. Cezaevinden çıktıktan sonra o zaman sosyal demokrat olan arkadaşlarla çok yakın ilişkiler kuruldu. Dönüp baktığımda onların olumlu anlamda kafalarının içinde bir dönüş yaptığını gördüm.

Türkiye'de en çok zorluğu hapis yatanların çektiğine inanılır ve çıktıktan sonra iyi davranılır. Tiyatrocu bir arkadaşım bana şöyle dedi: "Yahu hapiste yatmak çok zor olabilirdi ama dışarıda yatmak da çok zordu." Ne dediğini şimdi dışarıda on beş yıl yatınca farkettim.

Aydın Engin- Bu oturumun hem yöneticisi hem de katılımcısı olarak Tevfika hanıma bir sorum olacak. Benim ve Ertuğrul Kürkçü'nün anlattığı politik anlamda "dönme"yi bir psikolog olarak nasıl değerlendiriyor?

Dr. Tevfika İkiz- Eğer psikilojik açıdan bakmak gerekiyorsa,

bu grupla ilgili çok fazla araştırma yok, bildiğim kadarıyla. Dönekler grubuyla ilgili. Ama bilimsel verilerle konuşmak gerekirse insanların bir yerden bir yerlere gitmeleri araştırılacaksa, Türkiye'de çok fazla araştırmalar yapılabileceğini sanmıyorum. Ama zorla yerlerinden edilen bir daha döndürülmeyen insanlar üzerine çalışmalar var. Yani Güneydoğu'da yaşananlar üzerine... Bu konuda son derece patalojik bulgular var. Onların geriye dönüşle ilgili hiçbir umutları yok.

Döneklik derken, insan dönebilir ancak psikolojinin çok dinamik bir aygıt olduğunu düşünüyorum. İnsanlar fikirlerini değiştirirken acaba hangi nedenler öne çıkıyor? Ben hiç dönemeyenlerin daha acıklı durumda olduklarını düşünüyorum. Biz psikologlar yaş dönemleriyle de ilgileniyoruz. Bu deneklerin hangi yaşta döndükleri de bir araştırma konusu olabilir. Yirmili yaşlarla otuzlu yaşlardaki dönemler çok farklı olabilir.

Prof. Ömür Akyüz- Ben bir basit şey söyleyeceğim bir de soru soracağım. Basit şey şu: Dönme bir süreç... Aydın beyin bahsettiği ahlaki dönmeyi ben elektronlarda gördüm, birdenbire başaşağı oluveriyorlar. Ben bir şeyi anlamıyorum: Doğum travması ve sonra uterusa dönmesi. Bebeklerin doğum sırasında geçirdikleri travma ölçülebiliyor mu, ölçülmüş mü?

Dr. Tevfika İkiz- Bakınız burada ayrılıyoruz.

Prof. Ömür Akyüz- Evet derseniz bitecek?

Dr. Tevfika İkiz- Demeyeceğim, başka şeyler söyleyeceğim!

Prof. Ömür Akyüz- Evet yok mu? Ama bu sorunun bir evet bir de hayır cevabı olmalı? Ruhsal travmalar olduğunu bilmek için bir şey ölçmeniz lazım. Bugün bile elektroansefalogram ölçülüyor, epileptik hastalar için.

Dr. Tevfika İkiz- Başka bir oturum talep ediyorum!

Prof. Ömür Akyüz- Bir evet-hayır diyemiyorsunuz, anlaşıldı...

Dr. Tevfika İkiz- Yargısız infaz! Fizik bu mu?

Prof. Ömür Akyüz- Bu ölçülmemiş diyorsanız, benim için söyleyecek bir şey yok, anlayamam çünkü...

Dr. Tevfika İkiz- Efendim biz anneyle bebeğin arasındaki sembiyotik bağdan söz ediyoruz.

Aydın Engin- Şimdi arkadaşlar "dönmek" fiilinin karşılığı-

na sözlükten bakın. Tartışmayı uzatmayacağım, örneğin Ümür beye dönüp "Karınıza aşık oldunuz mu, kaç kilo aşık oldunuz?" demeyeceğim.

Prof. Ömür Akyüz- Buna demagoji derler...

Aydın Engin- Hiç de fena demagoji değildi ama. Ben karıma demogojik olarak değil, basbayağı aşık olmuştum örneğin. Arkadaşlar paneli burada noktalarken kendi kendime soruyorum: Attığımız taş ürküttüğümüz kurbağaya değer miydi, diye. Öyle sanıyorum ki Yapı Kredi'nin iki yıl aradan sonra tekrar başlattığı Salı Toplantıları'nın ilki yararlı oldu, az da olsa. Katıldığınız için çok sağolun.

"seçmek"

17 Şubat 1998

Yönetici: Artun Ünsal
Konuşmacılar: Perihan Mağden, Murat Sertel,
Reşit Erzin

Artun Ünsal- Efendim konumuz "seçmek" Çok geniş bir şey. Neyi seçiyorsunuz? Sevginizi mi, hangi dalda okuyacağınızı mı, bir meslek mi seçiyorsunuz? Öyle ki önünüze geldiği zaman "Sofi'nin Seçimi" filiminde olduğu gibi, iki çocuğunuzdan birini seçebilirsiniz. Ama genelde bu bir film öyküsüdür. Analar babalar çocuklarını seçemezler. Yemek seçebilirsiniz ama. Gündelik yaşamda her an bir seçimle karşı karşıyasınızdır. Dört beş yılda bir iktidarı belirleyecek seçime katılırsınız. Birilerini seçtiğinizi sanırsınız veya sanmazsınız. Birini işe alacaksınız. Bir sürü psikolojik test uygulanır. Yani İstanbul'un bu havasında sizin burada olmanız da bir seçim. Bu değerli konuşmacılar sizin ne kadar haklı olduğunuzu kanıtlayacaklar. Amerikan filmlerinde gördüğünüz gibi "iyi seçim" diyecekler.

Ben sözü aramızda tek bayan olan Perihan hanıma veriyorum.

Perihan Mağden- Ben üçüncü olarak konuşsam...

Artun Ünsal- Evet, olabilir, o da bir seçim. İsterseniz değişik notalardan gidelim ve Reşit beye dönelim.

Reşit Erzin- Efendim bizim konumuz ülkemizde harika çocuk olarak tanımlanan genç yeteneklerin seçimi sınavı. İşin ne getirip götürdüğü konusunda bir anlatımda bulunacağım. İsterseniz önce konuya menfi yaklaştığımın zannedilmemesi umuduyla, harika çocuk var mıdır yok mudur diye söze girmek isterim. Rusya, nüfusu bizim dört katımız olan bir ülke ama son zamanlarda kendilerinin "harika çocuk" iddiasında bulundukları üç kişi var: Biri Vadim Ripin, biri Maxim Vengerov, eskilerden Yehudi Menuhin var, daha öncesinde ise Mozart olayıyla karşılaşıyoruz.

Harika çocuk nedir? Bu oldukça kompleks bir konu. Bir de varsa, bizdeki harika çocukların Türk sanat eğitimine ne gibi katkıda bulundukları sorusu var. Her ustanın arkasından en

azından üç kişi kalması gerekir. Bu ikinci sualimdi. Üçüncüsü, bunlardan kaçta kaçı yüzümüzü ağartmıştır? Son olarak, dünyadaki durum nedir, bu faydalı birşey mi? Bu sonuncu suali pek cevapsız bırakmayacağım.

Mesela Maxim Vengerov'u ilk defa 1984 yılında Moskova'daki otel odamda radyoda dinledim. Beethoven'den bir sonat çalıyordu. Ne olduğunu anlayamadım. Hay allah dedim, onların da pek olmamış artistleri var demek, dedim, bu kadar çalışmaya gerek yokmuş. Bir de baktım spiker kendisinin altı yaşında olduğunu söyledi. Aşağı indim mihmandara sordum, "altı yaşında olduğunu söyledi, doğru mu?" dedim. Mihmandar, "Reşit bey," dedi, "o zaman altıydı, şimdi dokuz," dedi. Şimdi yirmiiki yaşında Maxim, geçenlerde bir Fransız televizyonunda dinledim kendisini, nerede o canlı çalış. Menuhin de Rusya'dan zorunlu olarak ABD'ye gitmiş bir aileden, Tataristan kökenli bir Rus ailesi. Çocuğu çalıştırmışlar. Mozart'ın Beethoven'in, Paganini'nin konçertolarını çalması sağlanmış. Fakat çocuk 19 yaşına geldiği zaman şöhretini kaybetmeye yüz tutuyor ve ne yapacağını şaşırıyor. Fakat dünyada o güne kadar bir çok plak yapmış ve Menuhin gerçeğinin üzerine tekrar eğilmiyor.

Bunun sınavı nasıl yapılmalı? Şu meşhur 6660 sayılı kanun. Bizde kanunun numarası önemlidir. Orada "harika çocuk" tabirinin geçip geçmediğini bilemiyorum. Geçen yıl Ankara'da yine böyle anne-baba tarafından çalıştırılmış çocuk getirildi ve sınavı kazanamadı. "Harika çocuk" değil de "olağanüstü çocuk" diye tabir edilmesi gerektiğini savunuyorum. Bunların dışarı gönderilmesine gelince, büyük sosyal sorunlar çıkıyor. Bir kere ailesini hiçe sayıyorsunuz. O aile orada hiçbir şey yapmadan çocuklarının yetişmesini bekliyorlar. Neticede çocuk gittiği yere aklimatize oluyor fakat buraya döndüğünde Fransızca düşünüp Türkçe konuşuyor. Burada uyumsuzluk çekiyor ve burada oturamıyor. Böylece burada çevresine pek bir katkısı olmuyor. Benim kanaatim bu sınav yapılmalı; duyuş, ritim açısından iyi bir müzisyen olabilir fakat bize lazım olan yaratıcılık ve üreticilik ölçülemez. Bu olağanüstü çocukların Türkiye'de yetiştirilmelerinden yanayım. İkincisi bu kanun çıktığı günler-

den bu yana Türkiye'de artı ve eksileriyle çok şeyler değişti. Ben Osmanlılardan aldığımız mirasın verimsiz olduğunu sanmıyorum. Size bir olgudan söz edeceğim. 18-19 Ekim günlerinde Cenevre'de büyük bir saat müzayedesi yapıldı. Burada meşhur Abraham Lui Brege isimli mucit bir adam için bir müzayede yapıldı. Brege'nin müşterileri arasında III. Selim, II. Mahmud, Sefir-i Kebir Es-Seyid Ali Efendi ve Rus prensleri, meşhur piyanist Rubinstein, Kral Faruk, Kraliçe Viktorya falan... Ecdadımız ince ve iyi şeylere meraklı. Ayrıca 1733 yılında, şu an dünyada Turkish Guarneri diye anılan, Türkiye için yapılan bir keman var. Bu da bir turist tarafından İstanbul'dan alınıp götürülmüş.

Bunları şunun için anlatıyorum. Bütün komşularımıza bakın. Hiç birisinde bu olguyu, bu inceliği bulmanız, bu zemini bulmanız mümkün değil.

Artun Ünsal- Reşit beye teşekkür ediyoruz. Hatırımızda kalması gereken sorulardan bir tanesi "olağanüstü çocuk" tabirini benimsememiz gerekiyor. İzin verirseniz her türlü alana uygulanabilecek ekonomik deyimlerden bahsedeyim: Bunlardan biri, verimliliktir. İkincisi, ekonomik durumu, üçüncüsü ise bu işin geçerliliği, yani etkinliği.

Bir aşk olayını düşünün. Bir kızı gözünüze kestirirsiniz. Bunun nasıl gönlünü çelebilirim diye düşündüğünüz zaman, seçmişsiniz ama o sizi seçecek mi, bunu düşünürsünüz. Bir takım eylemlerde bulunursunuz. Bunların verimli olması lazımdır. Örneğin sevgili kızımız havy metal seviyorsa onu aryalarla kazanamazsınız. Eğer Pendik'te oturuyorsa her gün görmeğe gücünüz yetmez. Birincisi verimlilik, ikincisi ekonomik bir problemdir. Peki üçüncüsü geçerlilik... Siz bu kızın gönlünü gerçekten çelebildiniz mi? Bunu aynı şekilde değişik konularda da görebiliriz. Murat beyin arkasında bir kara tahta olsaydı size bir anket uygulayacaktı. Murat bey siyasal açıdan yaklaşırken olaya, yaptığınız seçim doğru olan mı, adil olan mı, ahlaklı olan mı sorularının cevabını verecek.

Murat Sertel- Efendim ben bu fiillerin seçimi konusunda organizetörlere teşekkür ettim. Bizim insanımız fiillerden çok sıfatlardan hoşlanır ama demek ki bilhassa "seçmek" fiilinden

hoşlanıyoruz. Sokaktaki büyük kalabalık esasında bu seçme işiyle ilgileniyor. Bu ille de siyasi seçim olmak zorunda değil. Bazı yaptığımız seçimler kendi refahımızı ilgilendiriyor. Bazen seçtiğiniz şeyi siz kendiniz tüketmiyorsunuz. Sonuçlarına başkaları da katlanıyor. Bu seçimler standart iktisat derslerinin değil iktisadın konusu. Belki de önemli kararlar kamusal seçme kararlarımız. Kamusal seçme bu iktisadın ve sosyal hayatın merkezinde. Benim bu konuya ilgim bu yönde.

Son zamanlarda bu işe fazlaca bulaşmamın nedeni şudur: Geçen halli seçimlerde tanıdıklarıma bir not yolladım. Dedim ki, önümüzde bir seçim var şöyle şöyle tehlikeler olabilir. Tehlike şu idi: Önümüzde bir çok alternatif var. Bu alternatifleri her fert kendine göre sıralıyor. Seçim sistemi bu şahsi bakışları hamur edip ortaya çıkarması lazım. Ama diyelim ki en çok seçilen bir A var. Bu A diyelim ki yüzde yirmi, diğerleri ise ondokuz, onsekiz vs. Bizim seçim sistemimiz bu A'yı birinci ilan ediyor. Ne var ki şöyle bir durum da söz konusu: A alternatifini başa yazmamış olan kimseler onu en kötü alternatif olarak görebilirler. Dolayısıyla biz seçilmemesi gereken hangisidir ona işaret edin deseydik belki de bu A'yı göstereceklerdi. Eğer bizim seçim sistemimiz çoğunluğun beğenmediği alternatifi bize seçiyorsa o zaman bunda normal vatandaşın siyasi ahlak açısından kabul edeceği bir iş yapılmış olmayacaktır. Ama seçim sistemimiz bunu yapıyor. Şimdi efendim, seçim sistemlerinde şöyle bir hadise müşahade ediyorum: Almanlarla, Japonlarla falan konuştuğum vakit, sen seçim sistemi tasarlıyormuşsun bu nasıl oluyor, diyorlar.

Bunlardan mesela Alman arkadaşlara hatırlatmak gerekir ki ikinci dünya savaşından sonra onlara Amerikalılar bir seçim sistemi vermiştir. Japonlarınkini de Amerikalılar yazdı onlara göre. Bunların hepsi de bundan çok memnun. Amerikalılar zaten kendi yasalarından çok memnundur ve onlar için gökten inmiş gibidir. Şimdi biz böyle değiliz. Anayasamızı her gün tartışan bir milletiz. Onun için bizim seçim sistemini de şöyle oturup kendimiz yapmamız gerekir. Ben bu kanaati taşıdığım için, geçen mahalli seçimlerden önce dedim ki böyle bir tehlike olabilir. Bu durum 1931-32 Almanyasında da görülmüştür. Çünkü

bu Naziler yüzde otuzbir oyla işbaşına geldi. Ne malum ki geride kalan çoğunluk, bunlara "aman efendim kabul edilemez" demedi? Eğer öyle olsaydı belki dünya tarihi bugün çok başka olacaktı. Bizim de tarihimiz değişik olacaktır bu seçim sistemi intihapları sırasında.

Artun Ünsal- Efendim Murat beye teşekkür ederiz. Şimdi yazar Perihan Mağden'e söz veriyoruz. Biliyorsunuz kendisi bu yıl evine gelen ustalardan epeyi çekti. Sanıyorum bundan sonra ustalarını daha iyi seçecek, daha doğrusu kendi özgürlüğünün o ustaların özgürlüğüne teslim olmaması için elinden gelen çabayı gösterecek. Kendileri gündelik yaşam ve tercihler üzerinde konuşacaklar.

Perihan Mağden- Yani aslında ne konuşacağım belli değil, sermayeyi kediye yükleyeceğim. Bana bir konuşma önerildiğinde, eğer iyi bir haleti ruhiye içerisindeysem, sanki komşu kapıyı çalmış ve bir fincan kahve içebilir miyim, der gibi geliyor ve kabul ediyorum. Sonra da kara kara düşünüyorum, ben bu konuda ne konuşacağım, diye. "Seçmek" konusunda da öyle dedim, "ben ne konuşacağım, ben hiç seçmedim." "Tamam çok iyi seçmemek üzerine konuş" dediler. Şimdi böyle bir takım notlarım var hoplaya zıplaya onların üstünden gideceğim.

Ben kolejlere giriş sınavları için yetiştirilen kuşaktanım. İnanılmaz bir şekilde biz çoktan seçmeye koşullandık. Çoktan seçmeye koşullanırsan seçim konusunda bir hız kazanıyorsun, her şey önüne prefabrik bir şekilde sunulsun ve çabuk çabuk gidilsin... Bence Artun beyin sözünü ettiği o ustalar konusunda herkesin içine fenalık getirdim. Hayatta en büyük arzum seçmek zorunda kalmayacağım bir hayat sürebilmek. Kalırsam da çok çabuk seçim yapıp bu işten kurtulayım diye düşünüyorum ve tabi isabetsiz seçim oluyor. Bence Türklerin çok geçerli bir özelliğini sergiliyorum. Türkler hakikaten çok kötü seçerler. Bir de mazaretimiz vardır; basiretim bağlandı, deriz. Böyle habire basiretimiz bağlıdır. Hep kanaatkârızdır. Pantolon olmadı size kurabiye verelim, diye gidiyor hayat. Biz gerçekten seçiyor muyuz? Bence bizim yaptığımız ehven-i şer durumu.

Bir de hayat modernleştikçe, sanki açık büfedeyiz. Sanki eskiden tabildot yenirdi de şimdi açık büfedeyiz; seç seçebildi-

ğin kadar. Ben açık büfede de en kötü seçimleri yaparım. Ne alacağımı bilemem. Ben kıyafetlerim üniforma olsun, yemeğim tabildot olsun, bunu tercih ederim. Hep isterdim Kuleli Askeri Lisesi'nde okuyayım, cinsiyetim ve boyum yüzünden okuyamadım. Sonra aşkta seçmek konusu var. İnsanların aşık olma haleti ruhiyeleri oluyor; mevsimlerle, hormonlarla ve yaşla çok ilgili bu tabi. Bu haleti ruhiyeye girmeniz önemli. Ondan sonra rulet dönüyor ve ibre bir yerde duruyor. Çünkü siz hazırsınız, mevsim hazır, semt değiştirmişsiniz, başka bir okuldasınız, yalnızsınız, sevgilinizi başkasıyla basmışsınız... O ruh halinde birinde ibre duruyor ve onu seçmiş mi oluyorsunuz, bilmiyorum. Ben düşündüm seçtiğim bir mevzu var mı hayatta? Ben üniversiteyi seçtim; ya psikoloji okuyayım ya da İngiliz dili dedim. Önce İngiliz diline girdim baktım bayağı ezberci şeyler. Fakat çok sevdiğim iki kitabı okuttular: "İvan İliç'in Ölümü" ve "Candit" Bu kitapları sevince coştum ve çok içimden gelen sınavlar çıkardım. Kötü oldu çünkü bu kadar coşmam arzu edilmiyordu. Bunun üzerine koşarak psikolojiye gittim. Daha sonra koşacağım bir yer kalmadı. antropolji okumak istedim ama iyi bir okul yoktu. Böyle işte... Gerçek anlamda ne zaman seçiyoruz?

Ben mümkün olduğu kadar kıvırtarak az seçme yapacağım bir hayat sürdüğüm için zorluk çekiyorum. Örneğin kızımı doğurmak için Jinekolog seçimim seçimim de büyük bir faciaydı. Dört doktor değiştirdim, hepsinden nefret ettim. Yani seçtiğim zaman o kadar kötü seçimler yapıyorum ki, iyi seçen biri varsa o da seçmiyordur, yalan söylüyordur. Üniversiteyi bitirdim, master yapmamayı seçtim birnevi. Master yapmamayı seçince ve işe girmemeyi seçince ne yapacaksın? Hadi bari Hindistan'a gideyim dedim. Böyle büyük bir seçim yapmış gibi değil bu ama öbürlerini seçmediğim için koşarak bir tarafa gittim.

Ben kendime sosyal ok demeye başladım. Medyanın sunduğu insanlar var bize. Ben bunlarla çok ilgiliyim. Ben sunulanı ilgiyle izliyorum. Burada da bir seçim söz konusu değil ama medya bize aşinalık yarattırıyor. Ondan sonra da onları merak etmeye başlıyorsun. Merak ettikçe daha çok sunuyorlar, sunuldukça daha çok biliyorsun, bildikçe de... Ben medyanın her

sunduğunu çok beğeniyorum ve önüme konanı yiyiyorum. Bu kadar söyleyeceklerim.

Artun Ünsal- Çok güzel ve çok da içten. Toplantı hemen çiçeklendi. Çünkü basit ve önemsiz görünen şeyler aslında yaşamın temeli. Hanımefendi seçimlerinin çoğunu kaçış olarak yaptıklarını söyledi. Neden kaçış? Kendisine sunulan tercihlerden kaçış. O zaman işte bilinç olduğu zaman kendilerinin hiç de sanıldığı gibi basiretlerinin bağlanmadığı, bilinçsiz olmadıkları da usta konuşmasıyla ortaya çıkıyor. Bu güzel konuşmadan sonra müzikten, ideallerden sonra bendeniz biraz siyasal seçimlerden söz edeyim.

Aynı bu üç verimlilik ilkesi, ekonomi ilkesi ve işlerlik, geçerlilik ilkesi içinde düşündüğümüz zaman seçimler neye yarar? Seçimler neye yarar ve kime yarar? Bu soruyu ben sadece sormakla yetineceğim. Çünkü bilinen konularda değişik sorular sorabilir miyim, ümidim oldukça az. Neticede seçimler demokratik bir temsil. Seçimler bir işe yaraması gereken ve kamusal alanı yönetmesi gereken bir seçim. Bu ta cebimize varacak bir seçim. Ben seçim sistemine ilişkin beş soru sormak istiyorum, bir de uygulamaya ilişkin beş soru. Her birine bir dakika ayırırsam konuşmam bitmiş olacak:

1- İdeal bir seçim sistemi var mıdır? Cevabımız sanıyorum ki "Yoktur" Zamana ve coğrafyaya göre değişen bir ideal vardır. Temsilde adalet ve yönetimde etkinlik, istikrar olduğu sürece bu ideal bir seçim sistemidir. Bunun arayışı içerisinde seçim sistemleri ortaya konur. İşin ilginci bizde herşeyi yeniden tartışma var, çok genç bir toplumuz, her şeyi yamyam gibi yutuyoruz. Halimizden memnun değiliz, daima yeni şeyler arıyoruz. Değişimi sadece Atatürk yapabilmiş. Bütün toplumu değiştirmiş, değiştirebildiği kadarıyla. Ama bizde genellikle yasalarla her şeyi yapabiliriz. Önemli olan o yasaların uygulanmasıdır oysa. Genellikle herkes karar sürecine bakar, uygulamaya kimse dikkat etmez. Uygulamayı sadece iş dünyası yapar.

2- Seçim sistemlerinde objektif mi, yoksa "siyasal" tercihler mi ağır basar? Yani parlamento içinde ve dışında güçlü odakların dediği mi olur? 1876'lardan beri ele aldığımızda Türk siyasetindeki evrimin dinamik boyutlarına baktığımızda seçim sis-

temlerimizin de bunlardan zorunlu olarak etkilendiğini görüyoruz.

3- Bizde süreklilik var mı?

4- ABD'nin evrim geçiren anayasasını ve İngilizlerin yazılı olmayan anayasasının belirli bir kutsallık taşıdığını görebiliyoruz. Biz boyuna adil bir sistem veya güçlerin dayattığı bir sistem yerine istikrarlı bir seçimi benimseyemez miyiz?

5- Türkiye'de dillerimizde artık sakız haline gelen dar bölge, geniş bölge tartışmaları, çoğunluk sistemi mi, sistem mi, hatta baraj sistemi mi tartışmaları yapılageliyor. Bu seçimlerin sonucunda ortaya çıkan koalisyon hükümeti çok mu kötü bir şey? Hem adaleti hem de istikrarı uzlaştırabilir miyiz? Türkiye'de bu konularda birçok sorular var. 1876'dan beri anayasaya sahibiz ama hâlâ ideal bir anayas arayışı içindeyiz. Çünkü ideal bir şey yok.

Bir de uygulamaya ilişkin beş soru soralım. Yasanın orada olması yetmiyor. Bir de uygulamada gerçekten adaleti hedefleyecek bir sisteme ihtiyacımız var. Nasıl bir toplum bu? Bütün gözlemcilerin ortak görüşü Türkiye'nin vesayete yatkın olduğu yönünde. Osmanlıda tebaydık, sonra cumhuriyet geldi. Bu defa da cumhuriyetin tebası olduk. Savaşımız vatandaş olmak. Tam anlamıyla katılımcı birer vatandaş olmak.

1- Türkiye'de demokratik siyasal kültür var mı? Cevabı size bırakıyorum. Bizde yasaklar var, cızlar var, olmazlar var, kaş çatmalar var. Peki öbürleri ne yapıyorlar? Onların da çok sevdikleri iki şarkı var: Biri popülirizm, öbürü müştericilik. Sen benim sırtımı kaşı ben de seninkini kaşıyayım, alan memnun satan memnun. Popülizm yeni ufuklarını Türkiye'de çok rahat buluyor. Ağalık vermekle, yiğitlik ölmekle, değil mi?

2- Peki şeffaflık var mı? İki yönden yok. Bunlardan biri, partilerin mali kaynaklarının şeffaf bir açıklaması yok. Bugün Türkiye'de milletvekili olmanız için bir köşede onlarca milyarınızın olması lazım. Ya da bir liderin yanında çanta olarak bulunmanız...

3- İşte üçüncü soru: Kontenjandan mı gelecek, yoksa ön seçimler mi olacak? ikisinde de büyük bir yozlaşma var. Yani demokrasi adı altında memur kafası işliyor. Demokrasi orta kırat-

taki insanların yöntemidir. İbni Haldun diyor ki, sakın elitler, kafası en iyi işleyenler ülkeyi en iyi ben yönetirim sanmasınlar. Yönetim orta mikyasta insanların işidir. Demokrasi orta sınıfların rejimidir ve orta sınıflara da orta kafa lazım. Ama bu orta kafa güzel insanların yaşaması için, büyük yeteneklerin yaşaması için her şeyi yapabilir ama kendi içinde büyük şampiyon barındırmaz.

4- Seçim bölgeleri arasında eşitlik var mı? Türkiye zaten kırsal bir toplumdur ve hemşerilik ilişkisi hakimdir. Bölgenizden seçilen milletvekiliyle hiç karşı karşıya geldiniz mi? Katılım olmayınca kırsallık egemen olacaktır, doğal olarak.

5- Partilerle toplum arasında gerçek bir iletişim var mı? Türkiye'de seçkincilik tam anlamıyla devam ediyor. Örneğin Refah Partisi Türkiye'deki siyasal seçkinler yelpazesini genişletmiştir. Bu yararlı bir şeydir. Ama sonuçta bütün partiler sivil toplumdan soyutlanmış bir kafa yapısına sahiptirler. Toplumla siyaset arasındaki uçurum nedeniyle yapılan seçimler sanaldır ve Türk demorasisi de sanal bir demokrasidir. Bizler hep işin kolayına kaçıyoruz ve kaçışımızı da tercih görüntüsü altında yapıyoruz.

Demek ki bu üç verimlilik ilkesi, ekonomi ilkesi ve sonunda etkinlik ilkesi demokratik temsilde işlemiyor. Ben ikinci turda konuşmayacağım. İsterseniz şimdi ikinci tura geçelim ve tersten başlayalım. O zaman sevgili yazarımızı bir daha...

Perihan Mağden- Ben de konuşmayacağım da...

Artun Ünsal- O zaman anket sonuçları gelinceye kadar Reşit beyi alalım...

Reşit Erzin- Efendim bugün bana bu konu verildiği için çok sevindim. Çünkü harika çocukların seçme ve seçilme hakları yoktur. Biz sanatçılar siyasetle ilgilenmediğimizi söyleriz ama aslında aklımız ermez. Harika çocukların da seçme ve seçilme hakkı yoktur. Dolayısıyla şu ana kadar yapılan konuşmalardan kendimi kopukmuş gibi hissetmiyorum. Seçimle benim katılmama konumla bir ilişkisi var. Belki sorularınız varsa onları cevaplayabilirim.

Murat Sertel- Efendim ben size bir şey sorabilir miyim? Bu harika çocukları seçme konusundan bir sıçrama yapmak istiyo-

rum ve konuyu üniversite seçim sistemine getiriyorum. Ayrıca Artun beyin ve yazar hanımın seçimsizlik üstüne karamsar görüşlerine de katılmıyorum. Şimdi bu üniversite seçimlerinde basit bir bit yeniği var ve bunun da tamir edilmesi lazım. YÖK'teki arkadaşlara bunu anlatmakta sıkıntı çekiyoruz. Nedir biliyor musunuz? Siz talebesiniz ve imtihana giriyorsunuz. Şimdi asıl olan imtihanda en iyiyi yapmak değil mi? Şimdi öyle bir sistem var ki siz bazan biraz daha kötü bir sınav vererek en çok istediğiniz okula girebiliyorsunuz. Bu tuhaf değil mi?

Şimdi Meclis başkanı ve siyasal partiler bizim gibi insanlara neden bir araştırma yaptırmaz? Benim anladığım, nasıl evime gelen bir muslukçu "Abi ingiliz anahtırın var mı?" diyorsa bizim siyasetçilerimiz de kendi içinde bulundukları sistemi tanımıyor ve aynı aczi gösteriyorlar. Bir kere siyasetçilerin kendi işleri konusunda eğitilmeleri gerekiyor. Ve halkın bunu talep etmesi gerekiyor.

Artun Ünsal- İşte sorun buradan kaynaklanıyor. Ne hanımefendi kötümser ne de ben kötümserim. Ben diyorum ki eğer Türkiye'de herkes bel bağladığı demokrasi için çaba gösterirse seçim sistemi konusu ikinci planda kalır. Eğer doğudaki ve kentlerdeki ağalığı ortadan kaldırabilecek bir vergi sistemini, denetim sistemini getirirseniz demokrasi güçlenir. Şimdi Türkiye'de enflasyondan ekmek yiyen kaç insan var ve bu enflasyon lobisi ne kadar güçlü? Bu lobiyi ortadan kaldırmadıkça enflasyon kalkmaz. Enflasyonun ortadan kaldırılması yolunda ne gibi bir eylem yapıyoruz? İnanmadığımız bir şeyin savunmasını yaptığımız oranda başarımız düşecektir. Ben demokrasiye inanıyorum ve hiç de kötümser değilim, şen ve şakrakım.

İzleyici- Herkese öncelikle merhaba diyorum. Ben bu toplantılara ilk defa katılıyorum. Ben de bu sabah kalkmayı ve işe gitmeyi seçtim, bugün de gidersem iyi olur, diye düşündüm. Sonra bu toplantıya gelmeyi seçtim. Benim de sizleri dinlerken bir seçimim oldu. Daha çok kelimeler üzerinde durdum. Şimdi yeni duyduğum kelimelerden bahsedeceğim: "Ateşle bir şey istemek" herhalde "şiddetle"ydi, onu beğendim. Ama diğerlerinde konserto, aklimatize, idiom, teori natzi, papers, spritüel, Hindistan'a gidiyor gibi oldum, disfonksiyonel, Heaute coutu-

re, korporativizm gibi kelimeler çok ilginç geldi bana, ben de bunlara taktım. Yani bunlarla ilgilenmeyi seçtim ama konuşmayı da hiç kaçırmadım. Spritüel yerine niçin ruhani veya ruhsal, paper yerine iyi bir sınav kâğıdı demedik? Kendimi Hindistan'da buldum da denebilirdi belki "Hindistan'a gidiyor gibi oldum" yerine ama bu bir tercih.

Onun dışında şunu söylemek istiyorum. Biz bir çok şeye hazırlıksız bir toplumuz galiba. Buradakileri tenzih ediyorum ama bazı toplantılarda konuşmacılar ceketlerini alıp iş çıkışında gelmiş, orada hem düşünüyor hem söylüyor. Bu bize de ayıp oluyor çünkü biz zaman ayırıyoruz. Ancak bir şeyler öğrenmeyi umduğumuz insanların herkesi hiçe saydığını görüyoruz. Buradakileri tenzih ediyorum (Gülüşmeler). Şunu demek istiyorum ben buraya gelirken konu başlığı üstünde düşündüm. Yani hazırlıksız derken oturup başlangıçta bir şey seçmiyoruz. Hazırlık ve seçme konusunda büyük bir eksiğimiz olduğunu söylemek istiyorum.

Türkiye'de birçok iş, adam yokluğunda adam olmuş insanlar tarafından götürülüyor. Türkiye'nin gerçekten yüzünü ağartacak bir seçim sistemi üstünde niye çalışılmıyor? Yani bir medyanın peşine takılmış gidiyoruz, baskı grupları diye bir şey yok. Biz sanırım ipin ucunu kaçırmayı, aşırılıklara gitmeyi çok seviyoruz. Başka bir toplantıda belki "gibi olmak" üzerinde de konuşmaya çalışırsak ne kadar güzel olur diyorum ve teşekkür ederim.

Artun Ünsal- Sizin adınızı alalım ve bir dahaki toplantıda ideal birkonuşmacı olarak dinleyelim. Bu rahatlığınız, belagatiniz ve zekanızla çok güzel olur. Perihan hanım acaba size tevcih edilen sözler için bir şey söylemek ister miydiniz?

Perihan Mağden- Yok ama beyefendi konuşurken aklıma şu geldi. Şimdi üniversite sınavlarında her şeye rağmen en yüksek puanla girilen yer tıp fakültesidir. Sonra altı yıl okuyorlar, ihtisas, mecburi hizmet vs. Yani hakikaten çok uzun hazırlıklardan geçiyorlar. Ancak bu kadar işinden memnun olmayan bir kitle var mıdır? Ya Türk musikisi sanatçısı olmaya çalışırlar, ya karateci olmaya çalışırlar, ya yarışma programı sunucusu olmaya, ya sinema yönetmeni olmaya çalışırlar. Herhalde in-

sanlar bir şeyi seçerken önce bilinç düzeyine ulaşması gerekiyor.

İzleyici- Efendim Reşit beye bir sorum olacak. Acaba başka ülkelerde de harika çocuklar devlet nizamnamesiyle mi seçiliyor? Yani böyle bir kanuna ihtiyaç var mı, yoksa toplum kendiliğinden bu seçimi yapmalı mı?

İzleyici- "Seçmek" fiilinin felsefi boyutundan söz edeceğim. Pascal "Her seçim bir kaybediştir" diyordu. Ben burada bulunuyorsam şu anda Önder Focan'ın caz konserine gitmediğim içindir. Ya da İstiklâl Caddesi'nde avare bir şekilde dolaşmadığım içindir. O nedenle her seçim bir kaybediştir. Her seçimin trajik bir sonucu oluyor. Doğru bir seçim bu dünyada her şeyin geçici olduğunun farkına varmaktır. Yaptığımız her seçim bir çok şeyi yitirmemiz pahasına söz konusu. Örneğin Nietzsche, yaptığımız her seçimin, her eylemin ebedi olarak devam ettiği düşüncesinde. Bu nedenle doğru bir seçim yaşamın anlamına attığımız doğru bir basamaktır. Doğru seçimleri yapabilen bir insan doğru bir anda ölebilir. Aslında ben buna benzer şeyler duymak istiyordum burada. Bizi vareden, belirleyen şey yaptığımız seçimler aslında.

Murat Sertel- Burada yaptığımız ankete göre neticede diyorsunuz ki, hem de çok açık bir şekilde, böyle bir belediye seçimi olmamalı diyorsunuz. Amerikalıların başkan seçimindeki tarzı uygun değildir diyorsunuz. Aslında benim tasarladığım bir seçim sistemi destekler nitelikte. Bu benim yaptığım ilk ampirik araştırma olmuş oldu onun için sizlere çok teşekkür ederim.

Reşit Erzin- Efendim az önce bir izleyicinin sorusu vardı bana. Biz hekimler gibi yabancı deyimler kullanmıyoruz çünkü onlar meslekleri gereği buna zorunlu. Konuşmalarda yabancı kelimeler kullanılmasından yana değilim. Hatta burası ya Türkiye'dir ya da değildir. Çevremize baktığımızda bir tek Türkçe tabela göremiyoruz.

Kanun konusuna gelirsek. Evet, açı dar ancak çok da önemli. Geçen tatilde Londra'ya giden bir arkadaşım bir markette raflardan birinin olduğu gibi İdil Biret'in CD'leriyle dolu olduğunu görüyor. Mozart'ı seçen kendi ortamıydı. Bir örnek de eski SSCB. Orası böyle yeteneklerin ortaya çıkarılıp yetişti-

rilmeleri için çok müsait bir ortamdı. Burası olmadığı için Küçük Emrah, Küçük Ceylan vs. çıkıyor.

İzleyici- Seçmek fiilinin olması için öncelikle çokluk ve bilgi olması gerekiyor. Yani hem önünüzde seçenekler olacak hem de sizin bunlardan birini seçmek için yeterli bilginiz olacak.

Artun Ünsal- Bilgi dediniz, aşkta bilgi şart mı?

İzleyici- Konuyu dağıtmayalım aşk bambaşka bir olay, bilinçsiz bir olay.

Artun Ünsal- Herkes bilgi toplumundayız diyor ama aslında Osmanlı toplumuyuz. Buyurun bilgi toplumu.

İzleyici- Efendim çeşitlilik olduğu yerde seçme olur. Bilgi olmadan da seçim yapılamaz.

Artun Ünsal- Hanımefendi sizinle bitirelim.

Perihan Mağden- Yokluk ve çokluk mantığından giderseniz mesela neden bu adamla evlendin dendiğinde, "kavun değil ki dibini koklayasın" denerek kavun düzeyinde mesele ele alınabiliyor. Bence insanın entellektüel birikimleri arttıkça seçmekten daha çok korkuyor ve seçmeye karşı müthiş kaygılar, kuşkular oluyor. Zaten seçmek o zaman felsefi bir sorun oluyor. Hamlet en entellektüel kişidir ve oyun boyunca seçim yapamaz. Oğuz Atay'ın romanlarında bütün kahramanlar paralize vaziyettedir. Çok korkarlar seçim yapmaktan, hayattan korkarlar. İşte "Karamazof Kardeşler"de Alyoşa tanrıya inanıp inanmamak konusunda bir ikilem içindedir. Hiç kimse seçim yapamaz Dostoyevski'nin kitaplarında. Entellektüel düzey arttıkça seçmek çok sofistike ve çok korkutucu oluyor. Bunu söylemek istiyorum.

Artun Ünsal- Efendim konuşmacılar arasında çeşitlilik egemendi ve katılım güzeldi. Kusur işlediysek affola, teşekkürler.

"sevmek"

3 Mart 1998

Yönetici: Ahmet Kuyaş
Konuşmacılar: Füruzan, Oruç Aruoba

Ahmet Kuyaş- Yapı Kredi Kültür Sanat A.Ş. adına hepinize hoşgeldiniz diyorum. Konuşmacılarımız arasında olacağını ilan ettiğimiz sayın Yıldırım Aktuna önemli bir oylama nedeniyle Ankara'dan gelemedi. Kendileri adına sizlerden özür diliyorum. Ben şimdi sözü Oruç Aruoba'ya bırakıyorum.

Oruç Aruoba- Önce benim konuşmamın nedeni herhalde mesleğimin içinde "sevmek" fiilinin olması. Bakış açımın temelinde olan bir şeyler anlatmaya çalışacağım. Ondan sonra da bir ayrım yapmaya çalışacağım. Söyleyeceklerimin size bir hayli karışık geleceğinden eminim. Benim kafamın karışıklığı ve konuşma biçiminin karışıklığı yanında konun karışıklığını da göz önünde tutmanızı dilerim.

Burada fiillerden söz ettiğimize göre, felsefenin şöyle bir bakış açısı vardır: "Sevmek" bir fiil ama "sevme" bir edimdir. Ben daha çok "sevme" üzerinde duracağım. Felsefe insanın etkinliklerine bakıyor. Sevmeyi de bunlardan birisi sayabiliriz. Bir örnek vereyim: "Yemek" Her canlı yer. İnsan da yer ama insan yemek yer öteki canlılar yiyeceklerini hazır bulurlar, insan yemek yapar. "Sevme"ye başına gelen, maruz kalınan bir şey olarak değil, yapılıp edilmeye çalışılan bir şey olarak bakmaya çalışacağım. Bunun için de önce bir ayrım yapmak istiyorum. Grekler, benim etkinlik dediğim şeylere bir tanrı adı takarak açıklamaya çalışıyorlar. İnsanların belli bir tanrının etkisiyle yapıp ettiği düşünülüyor. İşte, Eros sevginin tanrısı, sevmenin tanrısı. Latinlerde Amor oluyor. Çok ilginç bir tanrı Eros. Güçlü arzuların uyarıcısı olarak görülüyor ilk başlarda. Bu yüzden de yıkım getiren bir tanrı. Yani Eros'un etkisinde kalan bir insanın başına bela geliyor. Bu nedenle de kurnaz ve acımasız olduğu düşünülüyor. İdilik tablolarda tombul bir çocuğun ok atması şeklinde temsil edilir. Ancak daha önce balta ve kırbaç kullanıyor aslında. Ani bir rüzgâr gibi esme özelliği de var-

mış. Psiche'ye yani ruha da işkence çektirirmiş. Sopho ise "acılı tatlılı" deyimini kullanır Eros için buradan hareket ederek şöyle bir şey söylemek istiyorum. İngilizce bir deyimle, "içine düşülen bir şey"dir. Aşık olunur. Bir edim değil, başa gelen bir şeydir aşk. Bu yüzden büyük çapta nedensizdir. Niye bir insana açık olduğunun bir açıklaması yoktur. Bunun en güzel örneği de Romeo ve Juliet'tir. Dünyada aşk üzerine yazılmış en önemli metindir bu. Dikkatli okursanız, hiçbir nedeni yoktur Romeo ve Juliet'in birbirlerine aşık olmalarının. Bakarlar ve olurlar. İkisinin de başına gelir. Çünkü oku başkası atıyor. Sonunda da hüsran ve yıkım vardır. Bir yanılgıyla her ikisi de intihar ediyor.

Öte yandan "filein" fiili var, "sophia" da bilgelik. İlk defa Pisagor, "Ben sophos değil olsa olsa philesophos'um" demiş. Yani bilge değilim, bilgeliği seviyorum diyor. Biraz linguistike giriyorum ama mesela "filarmoni" var, filarmonik orkestralar var. Bunlar müziği seviyor ve müzikle uğraşıyorlar. "Filoteli" var. Pul merakı var, pul seviyor ve onları topluyor vs. Bu arada "filoloji ilginç. Sözü sevmek anlamına geliyor. Burada üç şey görüyoruz: Biri, ilgi. Seven sevdiğiyle ilgileniyor. Bunun bir sonucu olarak sevdiğini bilmek istiyor. Bu da sevmenin bir yan etkinliklerinden bir tanesi. Bazan sevdiğiyle ilgili bileceği bir şey kalmadığı zaman sevginin sonu geliyor. Üçüncüsü de özen. Sevdiğinize özen gösterirsiniz. Pul koleksiyoncusunun defterlerini, cımbızını düşünün.

Peki nasıl oluyor? Aşk, içine düşülen bir şey dedik. Sevmek de farkına varmak ve karara varmak var. Bu iki varmak birleştiği zaman sevmeğe başlıyorsunuz. Diyorsunuz ki "Evet, o, o. Ben onu seveceğim" Son olarak Türkçedeki üç akraba fiile hiçbir şey söylemeden dikkat çekmek istiyorum: Sevmek-sevgi, sevinmek-sevinç ve sevişmek. Öteki dillerde bu fiilleri böyle aynı yerden getirmek pek mümkün değil.

Füruzan- Oruç Aruoba sevgiyi çok hoş ve derinlemesine anlattı. Edebiyatı sevmek de çok tekil bir şey. İnsan çocukken masal dinlemeyi seviyor. En naif haliyle böyle bir şey var, bıkmadan aynı masalı dinliyorlar. Acaba bir çocuk niye masal dinlemeyi seviyor? Televizyondaki çocuklar bile masal dinlemeyi

seviyor. İlginç bir şekilde anlatırsanız seviyorlar ve bunun filmi, çizgi filmi oldu mu diye soruyorlar. Demek ki anlatım, insanoğlunun kendi bulunduğu noktadan başka bir noktaya gitme ihtiyacından doğuyor. Okur olma dönemi insanlarda çok erken başlıyor. Ben genellikle ilk gençlik çağında okumayı sevdiklerini düşünüyorum. Bu çağda insanda ölüm fikri neredeyse yok. Hep denir, "çocuklar haindir, ölüm fikri yoktur onlarda" diye, gerçekten çok rahat hareket ederler. İnsan o yaşta dünyaya karşı çok taze bir merak taşıyor. Sanatlar da bu merakı derinleştiriyor. Okuduğu çok önemli bir yazar olmasa bile o metinle bir serüvene atılıyor. O açıdan okumak çok enteresan geliyor genç insana. Daha derin okumalara doğru yol aldığında kendi faniliği içinde çok yol alıyor. Oysa insan bedeninin bulunduğu yere mahkumdur. Yetkin bir edebiyat eseri öyle kapılar açıyor ki ondan vazgeçemiyorsunuz. Kendinizi çoğaltıyorsunuz edebiyatla. Ben uzun yıllar çok okudum ve çok sevdim okumayı. Yazar olmayı öyle bir hesapla yapmadım. Ben hep çok iyi bir okur olmayı önemsedim. Okurken o kadar çok hayatı, rengi, psikolojiyi tanıdım ki edebiyata deli gibi bağlandım. Benim okumalarımda kademe kademe yol aldığım yerler oldu. Sözünü ettiğim has edebiyat tabi. Hegel der ki: "Çok okuduk, çok düşündük, çok tartıştık fakat bizim ulaşamadığımız yere işte o, yani sanat ulaşıyor." Öyle mi Oruç?

Oruç Aruoba- Evet, beklenir ondan...

Füruzan- Bu önemli bir değerlendirme, Hegel çok derin düşünen bir filozof. Edebiyatı sevmek büyük bir şans insan için, ben hep öyle düşünüyorum. Ne kadar şanslı olmalı ki insan, edebiyatsever olabilmiş. Kendisini onun içinde bulabilmiş.

Ben çocukken annem beni bir yere götürmek zorunda kaldı. O evdede nedense hiç kitap yoktu. Annem benim sıkıldığımı görünce "Yok mu bir kitap?" dedi. Dediler ki, "harita defterleri var" O uzun defterlerin arasında paftalar çıktı ve benim paftalara bayılmam o zaman başladı. Saatlerce o paftalara bakarak seyahat ettim, benzetmeler yaptım ve çok heyecanlandım. İnsanoğlunun sanatla olan ilişkisi bence onun ölümlülüğünü yok eden bir duygu. Sanat bizi niye bu kadar etkiliyor? Çünkü kendi varoluşumuzun zenginleşmesi için sadece sanata

ihtiyacımız var. Arzularımızın, duygularımızın, öfkelerimizin, yani insanın içindeki bütün karmaşık ve aydınlık duyguların karşılığını sanatta görüyoruz. O açıdan edebiyat burada en büyük hizmeti görüyor. Ben resim yapmayı, şarkı söylemeyi çok seviyordum. Neden sonra yazmaya başladım. Birden şunu farkettim: Resim yapsaydım, toplum açısından etkileyici bir araçla uğraşacaktım, boyalarla fırçalarla... Bu insanların kullandığı bir malzeme değil. Ama bir yazar bütün insanların kullandığı bir şeyle dille yazacaktır. Yani siz sirkülasyon içindeki bir dille edebiyat yapacaksınız. Dili çok canlı bir vurgulama içine sokacaksınız. Kendi dilinizi, özgün dünyanızı yaratacaksınız. Ben ilk kitabım yayımlandığında oturup bunu düşündüm. Dilin yeniden kazanımı o ulusa yeni bir değer getiriyor.

Sanatın büyük kıymetini ben bir de şöyle anlıyorum: Denir ya hep "Sanat ulusları birbiriyle dost kılar" Öyledir. Sanatın pasaportu yoktur. Almanya'da bir konuşma yaparken birdenbire şunu düşündüm. Orada Almanlara konuşuyordum. Dedim ki, 1980'lerin ortasında uzaya insanlık adına bir uydu atıldı. O uydunun içine insanlık için önemli şeyler konuldu ve bir de Beethoven'in "9. Senfoni"si konuldu. Bir de Schiller'in bir şiiri var. Dedim ki ileride bir gün onu biri bulup alırsa Alman tarihinde o kadar büyük karanlık dönemin olduğuna neredeyse inanmayacak. O açıdan sanat çok büyük ve çok yüksek. Doğrusu Almanlar alkışladılar ve düşündüler. İşte ben sanatı böyle düşünüyorum.

Ahmet Kuyaş- Efendim ben de meslek aşkı üzerine bir iki bir şey söyleyeceğim. Kendi mesleğimi seviyorum tabi ama ben de diğer konuşmacılar gibi genel şeyler söyleyeceğim.

Ben burjuvanın ortaya çıkışıyla beraber yapılan felsefeye daha yakın buluyorum kendimi. O nedenle insanoğlunun yeryüzündeki serüvenini insanlara en iyi anlatan kişi olarak Freud'u görüyorum. Freud'u da değiştirilmesi çok zor olan bir kuralı koyduğu için önemsiyorum. O da insanın hayatına yön veren iki tane etkinlik vardır. Biri iş, biri de eş. Bu iş ve eş ancak bir aşk temelinde edinildiği zaman bir anlam kazanıyorlar. Bir takım kuraldışı durumlar ya da örtüşmeyen noktalar olabilir bu ikisi arasında, bunu tam olarak düşünmedim. İtirazlar ola-

bilir, büyük aşklar büyük beraberlikleri getirmiyor gibi ama orada da ben bilgelikle tutkuyu daha fazla bir arada tutan ağırbaşlı bir aşktan sözediyorum. Bu noktada Oruç'la tartışırız. Ben daha çok Ece Ayhan'vari bir aşktan yanayım. O "Aşk örgütlenmektir, bir düşünün abiler" diyor bir şiirinde. Öyle bir örgütlenme işte de aşkta da gerekiyor.

Oruç, aşkta ilgilenmenin ve tanımanın ne kadar önemli olduğunu söyledi, işte de bu böyledir. Bunun en güzel örneğini Behiç Ak'ın bir karikatüründe görürüz. Karikatürde erkek kadına, "Yahu ben şehircilik okuyup tarihçi olacağıma, makine mühendisliği okuyup sosyolog olsaymışım keşke" diyor. Türkiye'de böyle bir durum var. İnsanlar mesleklerini aşkla değil birtakım başka şeylerle seçiyorlar. Aşkta da kimle mutlu olacaklarını bilmeden seçimler yapıyorlar. Kimle mutlu olacağınızı bilmediğiniz için Eros'un okları yaralıyor. Sonuçta insanın kendini ve dünyayı daha iyi bilmesi sayesinde meslek konusunda bir aşk geliştirebilmesi gerektiği kanısındayım. Burada çok genç yaşta tanrısal, bilgiç bir iradeden söz etmiyorum. İnsanlar çocukluklarında cinsellikle ilgili birtakım şartlanmalara uğruyorlarsa meslek konusunda da uğruyorlar. Ayrıca sonradan rastlantılar da işin içine girebiliyor. Örneğin ben işimi işim olmadan önce de çok severdim. Ama onun sonradan işim olması tamamıyla rastlantısaldır. Birde toplumsal şartlanmalar belirliyor meslek seçimini.

İşle eş arasında ortak bir nokta olan şehvet konusuna değinmek istiyorum. Tabi sevişen iki insanın arasında şehvetin olmaması çok sakat bir durum. Ama bazen şehvet aşkın aleyhine de çalışan bir şey. Meslekte de şehvet çoğu zaman parayla açıklanamayacak meşhur olma, saygın bir mesleğe intisap etme biçiminde bir şehvet bazan insanları kırk yaşlarına geldikleri zaman yahu ben doğru bir mesleği seçmemişim dedirtebiliyor.

Ece Ayhan'ın sözü burada çok önemli. İnsanın kendisini, dünyasını tanıması ve o yönde bir örgütlenme içinde olması, eşle olan mutluluk gibi iş hayatında da bir mutluluk getiriyor galiba. Ben öğrencilerime bugün toplumda pek tutulan bir meslek olmasa bile seçtiğiniz mesleği iyi yaptığınız zaman parayı ve saygınlığı yine bulabilirsiniz, diyorum. Mesela Attila İl-

han'ın iyi bir yazar olması, komünistliğine rağmen TRT'de konuşma yapmasını sağlayan bir neden bence. Bu tamamıyla sevgiyle ilgili bir şey. Yani sevdiğiniz şeye öyle bir ilgi gösteriyorsunuz ki sonunda kendinizi koyuyorsunuz ortaya.

Mesleğimle ilgili bir küçük anekdot anlatarak bitirmek istiyorum. Ben tarihçiyim ve devrimin tarihçisiyim. Bizim devrimimizi anlamak için uzun zaman başka devrimleri de okudum. 19. Yüzyılın ortasında Fransa'da müthiş bir devrim tarihçiliği patlamıştır. Birçok klasik eser bir anda çıkmıştır. Bu sırada bunlardan biri olan Michelet'ye bir gazeteci gelir ve der ki "Hocam bir çok devrim tarihi var ama yineden ilk akla gelen sizin yazdığınız tarih oluyor?" Michelet bu soruya hak veriyor. İki saniye sonra, "Olsa olsa ben daha fazla sevdim" diyor. Yani ben daha çok araştırdım, ben onlardan daha iyi bilirim yerine "galiba ben onlardan daha çok sevdim" diyor. Her meslekte bu bence geçerli bir kural.

Evet, ben yine devam ediyorum ama bu sefer sorularınızı davet etmeye başlıyorum. Yalnız sorunuzun kime olduğunu baştan söyleyin lütfen.

İzleyici- Oruç bey Eros'tan bahsetti ama Antheros'u atladı. Bu biraz haksızlık olmadı mı?

Oruç Aruoba- O kadar detaya girmek istemedim. Ona bakarsanız Afrodit'ten de bahsetmedim. Platon'un önemli diyaloglarından biri olan "Sempozyum"da, yani Şölen'de şöyle açılır tartışma: Derler ki ne yapalım, yine kafayı mı çekelim, geçen akşam çok çektik ama bu akşam tartışma yapalım. Birisi, bu Eros üzerine ne kadar az tartışma var farkında mısınız, der, kimse övmüyor Eros'u. Hadi gelin biz hepimiz burada Eros'a ayrı birer övgü düzelim. Hepsi başlarlar Eros'a özgü düzmeye. Orada çok ilginç bir nokta var.

Yani aşık olmak dünyanın en güzel şeyi mi yoksa en berbat şeyi mi? İkisi bir arada diyor Sopho.

Ahmet Kuyaş- Boş ver sen onu Freud'a gel...

Oruç Aruoba- Ben bu arada Ahmet'e de cevap vereyim. Ben aşkla sevgi arasında bir fark yapmaya çalıştım, ikisi aynı şey değil.

İzleyici- Aşkla sevgi ayrı bir olgu. Bunu ayıramadık burada...

Ahmet Kuyaş- Bilmiyorum. Ben ayrı olarak görmüyorum. Bir kişiye duyulan aşk da bir mesleğe duyulan sevgi de aynı şey...

Oruç Aruoba- Bu tartışma benim başımın altından çıktığı için isterseniz bu farkı biraz anlatayım. Aşk, size olan bir şeydir. O yüzden aşkı yaşamak deyimini çok yerinde bulmuyorum. Aşk varsa zaten o müthiş bir şiddetle yaşadığınız bir şeydir. Gözünüz başka bir şeyi görmez zaten. Bir tek onu yaşarsınız. Buna karşılık sevmenin, bilinç lafını kullanmak ne kadar doğru olur bilmiyorum ama, en azından bilerek, bir şeyin farkına vararak, bir karara varılarak yapılabilecek bir etkinlik. Fark burada. Cinsellikle ilgili çok ilginç bir şey var. İnsan eninde sonunda memeli bir hayvandır.

İzleyici- Bir tarafıyla da tanrısal bir varlıktır...

Oruç Aruoba- Onu bilemiyorum da bunu çok iyi biliyorum.

Füruzan- Siz tanrısallığını nasıl tanımlıyorsunuz?

Ahmet Kuyaş- Ama bu konuyu dağıtır.

İzleyici- İnsanın hem hayvansal, hem de tanrısal bir tarafı vardır. Tanrılar bizim örneklerimizdir yani. Biz de tanrısallığa doğru yürüyen varlıklarız.

Oruç Aruoba- O olabilir. Ben sadece memeli yanından söz etmek istiyorum. Memeli hayvanlar olarak da çiftleşmemiz gibi bir olgu var. İnsanlar bütün memeliler gibi çiftleşirler. Yalnız çok ilginç bir şey vardır. İnsan dışında hiçbir memeli yüzyüze çiftleşmez. Arka arkaya çiftleşir. Aşk, sevgi olmasa da insanlar bunu becerebiliyor...

İzleyici- O zaman aşkı karıştırmayın.

Oruç Aruoba- Karıştırmıyorum, onu bir kenara koydum zaten. Belki kediler de aşkla çiftleşiyor.

İzleyici- Hayır. Onlarınki bir alışveriş.

Oruç Aruoba- Nereden biliyorsunuz. Belki büyük bir aşk var aralarında, kedice bir aşk olamaz mı?

İzleyici- Konu biraz dağıldı ama sevmek derken okşamaktan bahsetmedik...

Füruzan- Oruç bey sevmenin fiil yanıyla edim yanını ortaya koydu. Hatta çiftleşmeye kadar gidildi.

Ahmet Kuyaş- Meslekte de bir seçim var. İnsanın diğer işle-

re oranla bir mesleği daha çok sevmesi var. Bir de icra kısmı var. İnsanlar arası sevmede de iki tarafına da değinildi sanıyorum. Hem aşık olma anlamında hem de sevişme anlamında sevmeden bahsedildi.

İzleyici- Bir de şu var. Kafanızda bir imaj yaratıyorsunuz ve onu arıyorsunuz. "Tipim" olayı var. Bu nasıl bir şey? Bir imaj yaratıp onu seviyor ve onu arıyoruz. Sonra gidip ona aşık oluyoruz. Daha da sonra o kişi bizim yarattığımız imajı farkedip o imaja uyuyor. Erkek uysal bir kadın arıyorsa kadın uysal oluyor. Halbuki birbirlerinin tipi değiller. Biz imajları seviyoruz. Bugün bunun çok olduğunu görüyorum. Biraz da bunun üzerinde konuşulabilir mi acaba?

Oruç Aruoba- Bir kere iki şeyi söyleyeyim. Başlangıçta bir giriş yaptım ama birçok şeyi söylemedim. Sevginin şöyle bir garipliği var, ister fiil olarak, ister edim olarak, insan seviyor, insanın böyle bir özelliği var. Fakat tek tek sevgi durumlarına geldiğimiz zaman genelde bir şey neredeyse söyleyemiyoruz. Yani her bir durumda birbirine benzemiyor, hepsi biricik. Orada işte sizin dediğiniz de bir ayrıntı olarak var.

Ben şimdi çok aykırı bir şey söylemek istiyorum. Felsefede işe yarar, yani en uçtaki, olmayacak birşey normal durumu aydınlatabilir. Şöyle bir durum düşünün: Gelmeyeceğinden emin olduğunuz birisini beklemek. Biliyorsunuz ki kesinlikle gelmeyecek. Ama siz bekliyorsunuz. Bunu ben felsefe için bir eğretileme olarak kullanmıştım ama insanlararası ilişki içinde düşünebilir.

Ahmet Kuyaş- Ben de bir şey eklemek istiyorum buna. Oruç haklı. Çok bireysel bir takım durumları bir araya getirip genellemeye çalışıyoruz ve olmayacak bir şey yapıyoruz. Ama öte yandan benim söylediğim noktadan hareket edersek, burada aşk olmaması yahut kendi kendine ihanet etmek gibi bir durum var sizin verdiğiniz örnekte. İster uysallık olsun, ister kara kaşlılık olsun eğer insan bunları bir söylemişse ve sonra hırçın birisiyle ya da sarışın birisiyle gidiyorsa orada işte şehvete yenilme meselesi var. Kara kaşlıyı bekleyecek! İşte o zaman aşk oluyor zaten.

İzleyici- Önce bir insanın farkına varmak sonra bir karara

varmak olarak sevgiyi tanımladınız. Geçici, ciddi, sürekli bir karar da olabilir bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Oruç Aruoba- Hiçbiri değil. Şunu kastettim. Tamam ben bu insanı seveceğim, biçiminde bir karardan bahsetmedim. İşte o sensin, benim aradığım sensin, seni seveceğim, buna karar veriyorum.. Bunu ben söylüyorum, yoksa böyle bir karar olmaz tabi. Onu yapan o kararı verir. Biz onu bir karar olarak görürüz. Geçici olması söz konusu bile değil tabi. O anda ebedi bir karardır.

İnsan sadece sevgiden ibaret olsaydı dünya iyiye mi gidiyor kötüye mi diye bir soru olmazdı. Sevgiyi tek başına yaşayamıyoruz ki zaten. Sevgisizlik var ve bu sevgiden çok daha güçlü bir şey. Yalnızca bir negasyon anlamında demiyorum. Gidip birisine bir kötülük yapma anlamında sevgisizlik çok güçlü bir şeydir. Yalnızca sevgi olabilseydik beyefendinin tanrılarının yanma uçardık biz de, kanatlarımızı takınıp.

Ahmet Kuyaş- Biz burada geçici bir aşktan, bir hevesten bahsetmiyoruz. Bir insan yirmi kere yirmi ayrı insana peş peşe aşık olduğunu söylüyorsa aşk konusunda ondokuz kere çuvallamış demektir. Soyut ve genel konuşuyoruz burada.

İzleyici- Ben de arkadaki hanımefendiye katılıyorum. Biraz Oruç bey cevapladı ama o zaman niye sevgisizlik var, niye sevgi yok, sevgi, ilgi, özen ve kendini tanımanın, karşısındaki tanımanın dışında ne, neye göre ilgi, kime göre ilgi, özenin tanımı ne, ilginin tanımı ne gibi sorularda kafam bulanık.

Oruç Aruoba- Biraz daha temele gidelim. Radikal bir soru soralım: Bir insan hayatı boyunca hiçbir şey sevmeden yaşayabilir mi? Siz söyleyin... Evet, hemen başınızı salladınız. Acaba? Benim de ilk eğilimim sizinki gibi, "Cık, olamaz!" diye ama yıllar ilerledikçe fikrim biraz değişikti. Öyle bir olanak görüyorum. Bazı insanların hiçbir şeyi sevmeden de yaşayabileceği olanağını görüyorum. Böyle birisini tanıdığımı söyleyemem.

İzleyiciler- Hayır... Olamaz böyle bir şey... Hiçbir şeyi sevmese ağaçları sever...

İzleyici- Burada olmayan şeyleri konuşuyoruz. Toplumda şiddet hakim. Sevgi denen şey olmadığı için belki de bu insanlar bu toplantıya geldi.

Ahmet Kuyaş- Katılmıyorum. Siz abartıyorsunuz.

İzleyici- Oruç bey hem aşkın ilahlaştırılmasına karşı çıktı hem de aşkla sevgiyi ayırarak ilahlaştırmış oldu. Bence aşkta ilahi bir şey var. Bazı şeyleri yüceltmezsek çözemeyiz. Sevgiyi yüceltmek lazım.

İzleyici- Ben günlük yaşamda karşılaştığımız edimlerden söz ediyorum. Tanrı soyut bir kavramdır. Ben bu kavramı tartışmak istemiyorum.

Füruzan- Pardon, biz iyilik meselesini mi konuşsak acaba? Biz iyilikten yola çıkarsak biraz daha toparlanacak mesele.

İzleyici- Ben tanrıları reddediyorum. Tanrılar olmamalı.

Ahmet Kuyaş- Zaten o tarafa doğru gidiliyor. Sevmeyi konuşalım ama çok da karamsar şeyler söylenmeye başladı. Ben burada bir arabesklik görüyorum şimdi. Efendim, bırakın insanlar niye birbirini öldürüyor, bir insan öldüren katilin de sevdiği bir yığın şey var. Hitler de seviyordu.

Oruç Aruoba- Meslek sevgisinden bahsettiniz. Mesela mesleğini çok seven bir polis memuru var. İşkence yapmayı çok seviyor, bu konuda çok ilgili ve bilgili. Hatta bu konuda kitap yazmayı bile düşünüyor. Şimdi ona "seviyor" diyebilir misiniz? Ben böyle bir şey ortaya attım ama kimsenin böyle bir yargıya varmaya hakkı olduğunu da düşünmüyorum. Bilemeyiz çünkü. Ben bunu sadece hipotetik bir durum olarak ortaya attım.

Füruzan- Ben sanat sevgisinden söz ettim ama üstünde duramadık. Niye seviyoruz edebiyatı, sanatı? Bize ne getiriyor? Ben edebiyatı o kadar çok seviyorum ki "Ne iş yapıyorsunuz?" dendiğinde duralıyorum. Çünkü ben iş olarak görmüyorum. Gogen resim yapmak için adalara gitti. Dünyayı kavrama bütünlüğü bu sadece kadın-erkek ilişkisi olarak görmemek lazım.

Yüzyılımız karanlık şeyleri taşıyor ama çok aydınlık şeyleri de taşıyor. Aşk bence bir bilince varmaktır. İnsan gündelik hayatın sıradanlığı dışında bir şey yaşayınca acı çektiğini düşünüyor.

İnsan nedensen memurî bir ruhla yaşıyor. Hayat sizin zenginleştireceğiniz bir şey. Özellikle de sanatla.

Oruç Aruoba- Leonardo da Vinci ölmeden önce, "Yapacak

ne çok şey kaldı" demiş. Ben Füruzan'a bir lâf etmek istiyorum. Dünyada iyi şeyler yanında kötü şeyler de var. Az önce bir arkadaşımız sevgiyi iki tiyatro ve bir sinemayla açıkladı. Acaba gerçek yaşantınızda bulamadığınız şeyleri mi bu yapıntılarda aradınız? Sevgi eksikliğini duyduğumuz bir şey her şeyden önce. İşin kötüsü bu. Öyle bir dünyada yaşıyoruz ki sevgiyi tiyatrolarda sinemalarda bulmak zorunda kalıyoruz.

Ahmet Kuyaş- Eğer siz gerçekten mesleğinizi sevseniz, "Ah, tiyatroya, sinemaya gidemedim" diyeceksiniz. Ama bu sinemayı küçümsemek anlamına gelmiyor.

İzleyici- Diyelim ki hayatta hiçbir şeyi sevmeyen birisi var. O zaman bu insan neden yaşıyor? Yaşamı çok sevmesinden mi, ölümden korkmasından mı? Aşkta ve sevgide karşılık olması konusunda bir ayrım yapılmadı burada. Bu konuda ne dersiniz?

Oruç Aruoba- Ferdinand Hodler'in "Yaşam Yorgunları" adlı bir resmi vardır. Bir de Melville'in bir öyküsünde hayattan kopuk bir insan anlatılır. Kendisinden kaynaklanan bir eylemde bulunmayan, başka birisi şunu yap dediği zaman da "Yapmamayı tercih ederdim" deyip yapan birisi. En sonunda bir tımarhanede yemek yemesini söylemeyi unuttukları için ölüyor. Şimdi bu bir uç. Öteki uca gidersek daha fazla güçlü olmak için yaşıyor olabilir. Niye güçlü olmak istiyor, diye sorarsak, kendini seviyor belki... İnsanlar sırf karşısındakine üstün gelmek için bir şey yapabilir.

Ahmet Kuyaş- Sorunun ikinci kısmına ben cevap vereyim. Yanılıyorsunuz. Karşılığı olan olmayan diye bir sevgi kesinlikle söz konusu değil. Nesnenin de insana verdiği bir cevap vardır sevgi ilişkisinde. Sevgi dediğiniz zaman, o sevginin nesnesi neyse, ister bir insan olsun, ister bir meslek onun doyumu size ulaşır. Siz seviyorsanız mutlaka karşılık vardır. Bağdatlı Cüneyt'in meşhur bir sözü vardır: "Aramakla bulunmaz ama bulanlar mutlaka arayanlardır." Aşk bir şey beklememektir, yılmamaktır. İnsanlar genelde nevrotik bir biçimde kendilerini aldatmaya, dolayısıyla masturbasyona doğru gidiyorlar. Bu tip örnekler bizim konumuzu teşkil etmiyor. Sevgi bir şeye teksif ediliyorsa eğer mutlaka o size bir cevap veriyor.

Oruç Aruoba- Ben bir şey eklemek istiyorum. Goethe'nin bir romanında kahraman, "Ben seni seviyorsam bundan sana ne?" diyor sevgilisine.

Füruzan- Bu tabi çok olgun bir açıklama.

Ahmet Kuyaş- Bu benim sorunum, yani... Çok müthiş bir.

Füruzan- Dostoyevski'nin "Budalası"ndaki gibi aşk ilişkilerinden konuşacaksak tamam ama onun ötesinde sıradan ilişkiler Güzin Abla'lık şeylerdir.

Ahmet Kuyaş- Evet, hepinize teşekkür ediyorum.

"çalmak"

17 Mart 1998

YÖNETİCİ: BÜLENT SOMAY
KONUŞMACILAR: ÜMİT KIVANÇ, TUNA KİREMİTÇİ

Bülent Somay- Efendim açış konuşması babından bir şeyler söylemek görevi bana ihale edildi. Ben nasıl açacağımı çok iyi bilmiyorum, tuluat yoluyla yapmaya çalışacağım. Konumuz yazı yazan ama yazmanın dışında işlerle de uğraşan insanlar. Tam da bu durumda olan daha fazla insan olacaktı burada ama bunlardan bir kısmı önceden, bir kısmı da son anda burada olmaktan imtina edince biz üçümüz kaldık. Son anda gelmeyen Ahmet Soysal bu arada, kayda geçsin.

Evet, açış konuşması bu. Sözü açtım. Ümit Kıvanç'la devam edelim.

Ümit Kıvanç- Bu toplantı için saptanan başlık, takdir edersiniz ki, bizim oturup birilerine ahkam kesmemizi sağlayacak bir başlık değil. O nedenle bu çekingenlik süresini bırakıp sohbete başlarsak saz heyeti olarak rahat edeceğiz. Sıkıştığım anda ben de sözü Tuna'ya atacağım. Ve attım.

Tuna Kiremitçi- Ben şiirle uğraşıyorum. Esasında yazıyla içli dışlı olmaya gayret eden birisi olarak neden enstrüman çaldığımı açıklamak istiyorum. Birçok genç insan şu gördüğünüz klasik gitarı çalmakta ama ben biraz daha edepsizlik edip ileri götürdüm ve arkadaşlarımla birlikte bir topluluk oluşturup konserler verdik ve albüm yaptık. Oldu! Ben şaşarak bakıyorum. Çünkü kendi kendime baktığım zaman benim enstrüman çalmam ve sahneye çıkıp müzik yapmam için hiçbir mantıklı neden yok. Bir kere genetik olarak müzikle ilgim yok. Müzisyenler hep müzisyen bir aileden geldiklerini söylerler ve biz de çok sıkılırız bu sözlerden ama bunda bir doğruluk payı vardır. Ailede müzikle uğraşan insanlar varsa bu sizin daha ciddiye almanızı sağlar. Benim böyle bir avantajım olmadı. Babam çok kötü ıslık çalar ancak. Allah vergisi bir yetenek olduğunu iddia edemem. Belki bir müzik kulağım vardır ama herhalde bu salondaki insanların yarısından daha iyi değildir. Fakat ben büyük bir inatla ortaya çıktım.

Kendi hikâyemi anlatırsam belki sizin gözünüzde bir manası olur yaptığım işlerin. Ben şu yandaki Galatasaray Lisesi'nde yatılı okudum. Ailem Ankara'daydı ve ben onlardan 400 km. uzakta, 15 milyonluk bir şehirde, 500 yıllık kudretli bir binanın içerisinde küçücük bir çocuk olarak kendimi buldum. Ben daimi yatılıydım ve hafta sonlarını da okulda geçiriyordum. Benim için okul bir hayat biçimi oldu. Hafta sonları kaloriferler yanmaz bu binalarda ve daimi yatılılar üşürler genellikle. Bizim okulun bir müzik kolu vardı. Biz bu salona uzaktan bakardık, özenirdik. Niye böyle olduğunu sonra anladım. Ortaokul yatılı öğrenciler izci kampında gibidirler ve bu eğlencelidir. Ama yaş ilerleyince ve eğer içe dönük bir çocuksanız –ki ben öyleydim- biraz daha yalnız kalmaya ihtiyaç duyuyorsunuz. Böyle bir mekan arzusu nedeniyle ben müzik kolunun çalıştığı salona gıptayla bakıyordum. Abilerimiz hafta sonları kursa gittiğinde biz her türlü hakareti göze alarak onlardan salonun anahtarını dilenir ve gidip akşama kadar çalardık. Davulun üzerinde kitap okurdum falan...

İşte böylelikle, Edip Cansever'in bir sözü var "İnsanın insana verebileceği en değerli şey yalnızlıktır" diye, ben kendi yalnızlığıma böyle kavuşabilmekteydim. Bugün de bir stüdyoya girdiğimde abilerinden izin alarak müzik koluna girmiş bir çocuk gibi görüyorum kendimi.

Bülent Somay- Çok güzel. Ben de müzik yapıyorum ama Tuna'dan çok farklı yollardan geçtim ben. Ben müziğe kız tavlamak için başladım. Neden? Çünkü ben ailesi çalışan bir çocuk olarak ilkokula beş yaşımda postalandım ve arkadaşlarımdan hep iki yaş küçüktüm. O zamanlar boyum da kısaydı ve kızlar benimle ilgilenmiyorlardı. Yapacağım tek şey müzikti. Diğer insanlara ben varım demenin tek yoluydu müzik. Çok kısa zamanda kazın ayağının öyle olmadığını anlıyorsunuz. Çünkü arkadaş toplantılarında gitar çalıyorsanız kız tavlama olanağınız azalıyor. O zaman, yani 17 yaşlarımda elimdeki gitarı yadırgamaya başladım. Victor Hara'nın "İl Manifesto" diye bir şarkısı vardır. Bu şarkıda "Güzel sesim duyulsun diye, sırf şarkı söylemiş olmak için şarkı söylemiyorum. Şarkı söylüyorum çünkü gitarımın hissi ve aklı var" Bu çok boş gelmişti bana

ama sonra öğrendim ki benim gitarımın da hissi ve aklı var. Ben yıllarca gitarımı değiştirmedim onunla bir eşlik ilişkisi kurdum. Her gitarı çalamıyorum bu yüzden. 1970 başlarında İspanyol şarkıları söylemeye başladım.

Gündelik hayatımızda sakil kaçar diye ifade edemediğimiz bir şey var. Tam ifade edemediğimiz, utandığımız, yersiz kaçar diye bir kenara attığımız. Şiddet dolu, kötücül belki şeytanı bir yan. Belki çok banal bir yan. İşte "köpek gibi seviyorum" falan. Yok ama biz entelektüel insanlarız, köpek gibi sevebilir miyiz? Bir şarkıda "Terketme beni, köpeğinin gölgesi olayım" der. Biz fazla saygıdeğer, ölçülü, akılla davranan insanlarız hayatta. İşte ifade etmediğimiz yanımız çaldığımız alete geçmeye başlıyor. Ve o bizim henüz olmayanımız oluyor. Ondan sonra bir his ve akıl kazanıyor ve o alet ve size kendi istediklerini yaptırıyor.

Yani sizin ötekiniz, gölgeniz oluyor ve size egemen olmaya başlıyor. Oysa yazı da egemen olan hep siz ve ötekiniz bir arada varolmak zorundasınızdır. Öteki yanınız şeytan olan yanınız, üç kâğıtçı olan yanınız, köpek gibi aşık ola terkedildi mi zırıl zırıl ağlayan yanınız müzikte çıkar ortaya. Benim eski gitarım beni alıp koca bir Latin Amerika macerasına sürükledi, yıllar yılı Latin Amerika şarkıları söyledim. Bu yanımdaki on üç yıllık gitarımsa beni şarkıcı yapmaya karar verdi her nedense. 11 sene Mozaik grubunda çaldım, kötü bir şarkıcıydım, utangaç dururdum. Sahneye çıkarken her ne kusurum olacaksa affola, diyerek, arkamdan itilmiş gibi olurdum. Bu gitarım bana sen iyi bir şarkıcısın, büyük dağları da sen yarattın dedi sanki. Ben, hadi lan, dediysen de dinletemedim. Yıllar yılı sahnede ben aslında bir böceğim burada ne işim var duygusunu yaşadım, şimdi ilerleyen yaşımda sahneye çıkarken küçük insanlar dinleyin bakalım şarkılarımı diyorum ama sadece sahnede. Bunu yapan gitarım.

Ben hep kalabalık için müzik yaptım. Tabi Tuna'yla aramızda koca bir kuşak var.

Tuna Kiremitçi- Yarım kuşak...

Bülent Somay- Aramızda 17 yaş fark var, bir kuşak? Şimdi kızımızı bırakacak olsak varacağı iki kişiden biri olan Ümit'e sözü verelim.

Ümit Kıvanç- Benim müzik alanında ikisiyle de ayrı yerlerde durduğumu söylemem lazım. Onlar gitar çalıyor ben davul çalıyorum. Müzik alanında iki kol olduğunu düşünüyorum ben. Birileri futbol deyimiyle liberodur, sağ kanat oyuncusudur vs, birileri de takımın serbest adamlarıdır, yıldızlarıdır, ne zaman nereden gol atacağı belli olmayan insanlardır. Müzikte davulcu geride bir görev adamı gibidir. Gitar çalıp şarkı söylemekle davul çalmak arasında ciddi bir fark vardır. Ben davulların arkasına saklanarak rahat rahat şarkıda söylüyorum.

Ben oldukça geç müzik yapmaya başladım. Benim gibilere müzisyen de denemez. Ben çok küçük yaşlarımda davul çalmak isterdim. Müzik dersim iyiydi, mandolin çalardım. Annem babam, davul da çalınır mı, dediler. O zaman da birinin sırf zevk için davul çalması zordu. Ben eski Topçuoğlu yoğurtlarının kutusundan kendime bir davul yapmıştım ve kaçamak bir şekilde çaldım. Yıllar sonra Yeni Gündem dergisini çıkarırken her gün sabahlıyorduk. Ben dedim gidip davul alacağım. Aldım ve çalmaya başladım evde. Tabi davulun sesinden daha büyük bir yaygara kopardı komşular. Bunun üzerine ben de askeri ve stratejik düşündüm ve onlarla belli saatler üzerinde anlaşarak davulumu çalmayı sürdürdüm. Sonra Mozaik'ten bu adam bizimle çalsa falan dediler. Onlarla birlikte çalmaya başladık sonra ben ayrıldım.

Türkiye'de müzik yapmak, grup kurmak çok zor aslında. Mozaik dağıldı ve biz o gruptan birkaç arkadaş bir araya geldik piyanist Ayşe Tütüncü'yle beraber çalıyoruz. En son bas klarnetçimiz de oldu. İstanbul'da barlarda falan çalıyoruz. Bir aksilik olmazsa albüm de çıkaracağız.

Bir insan gerçekten davul da olsa dünyayla ilişkisini keserek çok dolu bir yaşantı sürdürebilir. Müzik inanılmaz despot bir şey aslında. Dünyanın en büyük virtüözü bile her zaman kafasına göre çalmıyor. Bir parçada ancak bir iki atraksiyon yapabilirsiniz. Onun dışında bayağı bir cenderenin içindesinizdir. Hem cendereye gönüllü olarak gireceksiniz hem de orada en iyi davranmaya çalışacaksınız, zorlayacaksınız buna kendinizi. Buna rağmen insanın enstrümanıyla bir ilişki kurup bütün kurtlarını dökmesi, yaratıcı olması, tatmin duyması mümkün. Müzik

pek az rakibi olan bir şey aslında. Mesela bir müzik parçasıyla beraber bir hayat başlar aslında. Artık dışına çıkamazsınız onunla beraber o süreyi geçireceksinizdir. Resim yaparken, yazı yazarken durup burnunuzu karıştırmanız mümkün ama müzikte muhakkak belli şekilde davranmanız gereken bir yan var.

Müzik genellikle yalnız başınıza yapacağınız bir şey değil. Hele hele davul çalıyorsanız birilerine eşlik edeceksiniz. Burada büyük bir bağımlılık var. Türkiye'de genelde insanlar yatay ilişki kurmayı beceremiyorlar, tepemizde bir şef olduğu zaman çok iyi geçinebiliyoruz. Biz hepimiz eşit hale geldiğimiz zaman bunu beceremiyoruz. Demokratik yaşama kültürümüz eksik. Bizim toplumumuzda bu yönde hiçbir gelişme olmuyor. İnsanların birbirine bu kadar bağımlı olduğu bir olayı yatay ilişki içerisinde yapmaya kalktığınız zaman ciddi bir yetenek ve beceri istiyor. Öte yandan biz kendi halimizde müzik yapmak istiyoruz deyip yapma şansı o kadar az ki insanların. İnsanlar bir şekilde para kazanmak zorunda falan. Hepimiz bardayız şimdi ama bir konser olacağı zaman garip bir memnuniyet yaşıyoruz. Yani insanların müzik yapmak için bir araya gelmesi için çok elverişsiz bir ortam da bulunuyoruz. Bülent'in dediği gibi iki kişi olduğunuz zaman müzik bir yalnızlık eylemi olmaktan çıkıyor. Ama siz beraber müzik çalarken de yalnızlığınızı koruyabilirsiniz.

Tuna Kiremitçi- Biraz da Ümit'in bıraktığı yerden devam edeyim. İnsanlar bir müzik grubu içinde yer aldığı zaman önemli bir tecrübeyle karşılaşıyor. O da grup hukuku. Ayrıca yalnızlık konusunda da güzel şeyler söylendi. Onlara şunu ekleyebilirim. Ben şiir yazıyordum. Benim ailemin tamamı içe dönük insanlardır. Tutucu insanlardır, manevra kabiliyeti olan insanlar değildir. O yüzden ailem bana "Sen bu 'hafif' işi bırak otur yazmaya çalış. Belki edebiyatçı olabilirsin" dediler. Yazı yazmak çok bireysel bir eylem. Ben yalnızlığa eğilimli bir insandım ve müzik çok etkili bir panzehirdi benim için. Birlikte bir armoni yapıyorsunuz, konser veriyorsunuz. Bizim de Kumdan Kaleler diye bir grubumuz var. Dört beş sene kadar bunu götürdük. Bu grup bana çok önemli deneyimler sağladı. Biz yedi kişi başladık on kişi olduk bir ara.

İlk gençliğini seksenli yıllarda yaşamış insanlardık. 68 kuşağının 80 sonrası diye adlandırmayı çok sevdiği kuşağın her kesiminden insan vardı bizim grupta. Biz çok küçük yaştan arkadaşlardık. Yani 80 kuşağının kesitiydik. Birbirimizi çok seviyorduk. Çünkü ancak böyle yürüyebilirdik. İçimizde çok iyi denebilecek bir virtüöz yoktu, birbirimizi tamamlayarak falan götürüyorduk. Böyle beş yıl geçirdik ve grup dağıldı. Bugün grubun niye dağıldığı konusunda hemfikir olamıyoruz biz. O beş yıl içinde bütün insani duyguları yaşadık. Bu grup içinde yaşadıklarım bana bundan sonraki hayatım için bir ip ucu oldu.

Biz İzmir'de bir konser verdik. Biz on kişi, izleyici on beş kişi polis otuz kişiydi. Bütün serüvenler hep birlikte yaşandı. Bugün Kumdan Kaleler bana bir müzik grubundan çok daha fazla şeyi ifade ediyor. Profesyonel olmasak da orta kalınlıkta bir roman olacak şeyler yaşadık. Ümit'in bir kitabının adında olduğu gibi "Yalnız olmuyor çünkü" Yalnızlığınız üstüne titreyen bir insan dahi olsanız, yalnız olmuyor. Bir takım ilişkilere girmek ve kendinizi o bütünün içinde olmak istiyorsunuz. Sahnede de bir yalnızlık oluyor.

Bülent Somay- Peki, biraz da müzikle yazı ilişkisine bakalım. Ben biraz önce konuşurken utançla şunu farkettim. Ben aslında konuşma yapmıyordum yazmış olduğum bir yazıyı anlatıyordum. Buna bir anlamda ön gösterim diyebiliriz. Tasarladığım bir kitap var "Şarkı Okumaları" diye, oradan bir sürü şey anlattım size. Kitabın alt başlığı Ses ve Sözle Denemeler. Benim için hiçbir zaman sözsüz bir müzik olmadı. Ümit enstrümantaldir çünkü davul onu o tarafa çeker. Oysa gitar illa sizden şarkı ister. Gitarın böyle bir tahriki vardır.

Şiir yazmakla şarkı yazmak nasıl şeyler? Şarkı sözü yazmak şiir yazmak mıdır, diye bir tartışma var. Bunu Murathan Mungan da yaptı. Hem şiir, hem şarkı sözü yazar ama ikisini ayırır. Ben min gayri haddin hayatta yazdığım birkaç şiir vardır ama asla şair değilim. Bir sürü şarkı yazdım, bu daha uygun. Almanlar "şarkı yapar", İngilizler "şarkı yazar" diyorlar. Yapmak kelimesi bana daha yakın geliyor. Ama hem sesle hem sözle uğraşan insanların hayatta yapabilecekleri birkaç şey var. Şarkı yaparı olmak, sözü ve sesiyle. Bu tür insanlar genelde az-

dır. Şarkı yazarlığı sinemadaki auter'liğe benzer. Şarkı yazarlığında bir beste yapayım sonra buna söz yazarım diyemiyorsunuz. Ya da aklınıza söz geldiğinde bunu yazıp sonra ben buna bir beste de kakalarım diyemiyorsunuz. Ya ikisi bir arada oluyor ya da hiç olmuyor. Yaptığım iyi en sevdiğim anlar, sözün ve müziğin birlikte ortaya çıktığı anlar. Benim ego idealim Leonard Cohen'dir. O hem şair hem müzisyendir. 1971'den beri onu örnek aldım.

Şarkı denilen şey sesin ve sözün çok özel bir araya gelişi midir? Buna karar verebilmiş değilim. Bu kararı vermeyi geciktiriyorum. Ses ve sözü birbirinden çok ayrı kabul edersek bundan bir yere varamayız. Belki bu ikisi arasındaki gerilimi kabul etmeye daha yatkınım.

Ümit Kıvanç- Ben artık bir şey söylemek istemiyorum. Sorular alalım diye düşünüyorum. Kişisel maceralarımızı anlattık. Ben derim ki işi sohbete döksek. Belki bu konu içinde bizim uzanamadığımız şeyler vardır.

İzleyici- Tuna sen müzik de yapıyorsun şiir de yazıyorsun. Yaratıcılık süreçleri açısından bu ikisini değerlendirebilir misin? Sende iki ayrı yaratıcılık mı söz konusu yoksa aynı yaratıcılığın başka başka yüzleri mi söz konusu?

Tuna Kiremitçi- Edebiyatın çok yalnızlık isteğen bir uğraş olduğu konusunda genel bir kanı var fakat bu şiir için söz konusu değil. Sinemacılar da bir ekip halinde çalışıyorlar ama her biri tek tek yalnız kalıp kafa yoruyor sonuçta.

Benim şarkı yazmamın süreci de çok farklı değil. Başkasının gözü üzerimdeyken oturup da bir şarkıyı tasarlayamıyorum. Şiirle müzik arasında açık bir paralellik var. Her ikisi de müzikalliği içeriyor. Ben şiir konusunda bir seyir izledim. Ben ilk şiirlerimi yayımladığımda onları daha dişil buluyordum. Sanatçıda bir metafor olarak kadınlık olduğunu düşünüyorum. Ben Lale Müldür'ü, Nilgün Marmara'yı, Gülseli İnal'ı seviyordum. Daha sonra Türk şiirinin içine girdiğimde daha tok sesli erkeklerle karşılaştım ve şiir böyle de gümbürdeyebilir dedim ve böyle şiirler yazmaya başladım. Fakat ilk dönem yazdıklarım daha güzelmiş. Şimdi her ikisini harmanlamış durumdayım. Nazım Hikmet'in içindeki unisex tarafı öğrendim...

Şarkı sözü yazmamda bunların yararı oldu. Divan edebiyatını bir vazife duygusuyla öğrendim. Fakat şarkı sözü yazıyor olmak, belli ölçülere akorlara bağımlı şeyler yazmak bir yazma disiplinini kazandırdı bana. Benim yazdığım şarkılarda kayda değer bir seyir yok.

Bülent Somay- Ben üç senedir Türkçe şarkılar yazmıyorum o nedenle burada size sesimle sözüm arasındaki uyumu gösteremeyeceğim. İngiliz dili ve edebiyatı okuduğum için 16 yaşımdan beri İngilizce şarkılar yazıyorum.

İzleyici- Ben İngilizce biliyorum ve sizi anlıyorum ama bir Türk olarak biraz ayıp olmuyor mu?

Bülent Somay- Çok olmuyor desem ayıp mı olur? Türk şiirini çok iyi anlamıyorum ben, çok da sevmiyorum. Benim kültürüm İngiliz şiirleriyle oluştu. Bir de Türkçe şarkı çok kötü okuyorum. Bakın size John Lennon'ın çok sevdiğim bir parçasını sunayım.

(Şarkı)

Tuna Kiremitçi- Ben de albümümüzde yer alan 1991'de yazdığımı "Koru Beni" adlı şarkımı çalacağım.

(Şarkı)

İzleyici- Mahremiyet konusunda hassas olmakla besteyi başkalarının önünde çıkarmak nasıl bir arada?

Tuna Kiremitçi- Çok mantıklı bir soru. Şu son zamanlarda mahremiyet konusunda ne kadar hassasım bilemiyorum. Bu soruyu sormuyorum artık. Besteyi başkalarının önünde çalarken de o insanlarla çok fazla bütünleşmiş olmuyorsunuz. Şarkıyı çalarken de yine kendi içinize dönüyorsunuz. Zaten sahnede de bir izolasyon var.

İzleyici- Peki oraya çıkmanızı motive eden ne oluyor?

Tuna Kiremitçi- Her halde şiir yazarken çok yalnız kalmam ve bu yalnızlıktan duyduğum korkuya panzehir olarak sahneye çıkıyorum. Terazinin öbür kefesine de bunu koymuşum demek ki dengeyi sağlayabilmek için.

Bülent Somay- Şarkıcılık son derece narsistik, egoist bir uğraş ama teşhirci olması gerekmiyor. Ben teşhirciye daha yatkın olanım. Mahremiyet önemli deyince bu insanı narsistik olmaktan kurtarmıyor.

Tuna Kiremitçi- Yalnız olan kişi kendi kendine çok bakıyor. Kendi kendine insan çok bakarsa herhalde beğeneceği bir iki şey de bulur. Çok da negatif değilse...

İzleyici- İnsan ruh ve maddenin karışımından yeni bir yaratıcılık çıkıyor... Sanat bir gözdür. İnsanın ne kadar potansiyeli varsa o denli görür ve insanlara da gördüğünü göstermeye çalışır...

Bülent Somay- Ama bizim tartıştığımız bunun bir adım ötesi. Eğer sanat bir göz olsaydı biz o zaman narsizm ve teşhircilikten değil röntgencilikten bahsederdik. Örneğin bir Mick Jagger kendini teşhir etmekten çok mutludur ama bir Bob Dylan sahnede olmaktan sürekli çok üzgün ve çok pişman ama orada olmak zorunda.

Yazdığım bir yazının Singapur'da okunması bir şey yaratmıyor ama burada müzik yaparken bir etkileşim ve gerilim oluyor.

İzleyici- Pardon Victor Hara'nın "İl Manifesto"suna söz vermiştiniz. Vaz mı geçtiniz?

Bülent Somay- A tabi, olabilir...

(Şarkı)

Bu şarkıyı her söylediğimde biraz fazla duygulanırım.

Tuna Kiremitçi- Ben yine dört beş sene önce yazmış olduğum fakat düzenlemesiyle ilgili bir takım anlaşmazlıklardan ötürü albüme koyamadığımız, içimizi sızlatmış olan bir parça çalayım.

(Şarkı)

Bülent Somay- Bizi böyle kendi halimize bırakırsanız Tuna'yla beraber böyle sırayla çalarız.

Tuna Kiremitçi- Ümit futbola benzetmişti ya müziği, unuttum söylemeyi ben davulcuyu bir takımın kalecisine benzetirim. Bir takım ne kadar iyi olursa olsun, kalecisi kötüyse sonuç alamaz. Bir grup da davulcu yüzünden gidebilir.

Ümit Kıvanç- Başka sorunuz yoksa ufak ufak dağılalım diyorum...

Bülent Somay- İyi akşamlar. Bu oturumu kapattım.

"kurmak"

31 Mart 1998

Yönetici: Feride Çiçekoğlu
Konuşmacılar: Doğu Perinçek, Cengiz Bektaş,
Kenan Onuk

Feride Çiçekoğlu- Gelirken trafiğe takıldım, hâlâ kendime gelemedim. Beni de oturumun başkanı yaptılar, pek uygun bir aday değilim ama.

Türkiye'de hiçbir şeyi kurmak mümkün değil. Böyle hiçbir şeyin kurulamadığı, kurgulanmadığı bir ülkede "kurmak" üzerine bir konuşma yapmak esprili gibi gözüktü bana. Panik içinde ne söyleyeceğimi düşünürken kurmanın ağır bastığı ne kadar çok işle uğraşmış olduğumu farkettim. Mimarlık eğitimiyle başladım, sonra politik kurmalar içeren bir süreç sonucunda cezaevinde hayal kurmayla devam etti hayatım. Ardından bir biçimde sinemanın içinde buldum kendimi ki kurgu içeriyor ve bugün burada oluş nedenim "edebiyatta kurgu" ama edebiyatta kurmayı da pek becerebildiğimi söyleyemem. Kurabildiğim tek şey hayal kurmak. Ben böyle bir açış yapmış olayım birisi beni kurtarsın.

Cengiz Bektaş- Evet, Mimar Sinan'ı görevlendiriyor ve ondan bir yapı istiyor Kanuni Sultan Süleyman. Saraya şikayet ediyorlar... Diyorlar ki, bu adamı görevlendirdin ama sabah geliyor, meydana oturuyor. Etrafında genç mimarlar el pençe onun gözünün içine bakıyorlar ve hiçbir şey yapmıyorlar bu adamlar. Bırakın diyor sultan, pek oralı olmuyor. Bir gün, iki gün, üç gün... Sonunda o da merak ediyor, geleyim ben de göreyim, diyor. Gerçekten bakıyor ki Sinan oturmuş ortaya, yanında adamları, sadece bakıyor, yaptığı hiçbir şey yok. Çağırın bura gelsin, diyor. Sinan, baktığı yerden gözünü ayırmadan geliyor, sultanın önünden, onu farketmeden geçiyor. Süleyman bunun üzerine, bırakın adam çalışsın, diyor.

Mesleğimiz başlangıçta Feride'nin söylediği gibi, bir kurma. Gerçekten, ben önce her şeyi kafamda tutmaya çalışıyorum. Yolda yürürken, evde yatakta sürekli kuruyorum. Almancada bir deyim vardır, bir kişinin kurması tehlikeli değil ama

iki kişi birden kurmaya başladı mı çok kötü, diye. Genellikle de kavgacı oluyorsunuz o sıralar. Mimarlıktaki kurma, sinema, edebiyat gibi şeylerdeki kurmaya hiç benzemiyor.

Yanıma bir sürü fotokopi aldım. Pars Tuğlacı yazmış, çok çeşitli kurmaklar var ama benim dalımla ilgili önemli bir kurma "prefabrikasyon" bir anlamda. Sözcük anlamı da, önceden hazırlanmış parçaları birbirine ekleyerek, takarak kurmak. Gerçek anlamda kurmak bu. Bu, aynı zamanda hangi dalda olursa olsun, kurmanın hiç de kolay bir iş olmadığını açıklıyor. Çünkü mimarlıkta kurmak dediğiniz zaman, bütün parçaları teker teker birbirine göre tasarlayacaksanız. Yani birini öbürün yanına getirdiğiniz zaman mutlaka eklenebilecek. Sonradan tamamlayamazsınız veya çıkaramazsınız. Bunun da tarihte ilk bilinen örneği bizde, ilginçtir. Bergama kralı ikinci Eumenes Atina'daki bütün devlet binalarını yaptırmış. İlginç olan şu, adam Atina'lı değil ve yapıların bütün parçalarını Bergama'da önceden yontturup, hazırlatıp numaralayarak Atina'ya göndermiş ve orada ilk ön yapım yapıyı kurmuşlar. Bu mimarlıkta bilinen ilk örnek. Prefabrikasyona Türkçe karşılık aranırken bu kurma-yapı sözü kullanıldı ama tutmadı ama gerçekten de işi tanımlıyordu. Bizim için çok önemliydi. Çok çabuk kurabilmek konut sorununu çözmek demekti. Halbuki kurmak, ileri teknoloji, daha da önemlisi zamanlama bilinci. Birbirine eklenecek parçaların gelip birbirleriyle buluşmalarının zamanını eğer iyi tasarımlayamıyorsak kurma işini de beceremiyoruz, eğer bütün bunları becerebilirsek kısa sürede yapıyoruz. Böylece başkasının parasını kullanıyorsak çok ekonomik yapabiliyoruz işi. Bu konuda ileri ülkeler de çok başarılı olamadı. Ben böyle kendi dalımdan iki konuyu tasarlama ve kurmayı dile getirmeye çalıştım.

Doğu Perinçek- Bana parti kurmak görevini verdiler. Parti kurmak, aslında başka bir kurmanın tasarımı. Parti, bir devletin ve toplumun tasarımı. Parti niçin kurulur? Ya bir toplumu yeniden kurmak ya da bir devleti yeniden kurmak. Ben daha çok devlet kurmak üzerinde duracağım. Bütün kavramlar karşıtlarıyla iyi anlaşılıyor. Kurma'nın Türkçede çok anlamı var. Vehim, kuruntu vs. gibi anlamları da var. Bizim konumuzla il-

gili olanlardan biri, bozmanın karşıtı olan kurmak, biri de inşa etmek anlamındaki kurmanın karşıtı yıkmak.

Pazartesi akşamı Genet'nin "Balkon" adlı oyununa gitmiştim. Orada yazarı tanıtan ilginç bir bölüm var müsaadenizle okuyacağım: "O bir piç, öksüz, eşcinsel, hırsız, kaçakçı, asker kaçağı, serseri, marjinal, asi, gedikli mahkûm. Tüm yerleşik ahlaksal ve toplumsal değerlere meydan okuyan bir anarşist. Parmak ısırtan bir (kötülükler bireşimi)." Şimdi niçin bunu okudum? Bizim solda, burada okuduğum kavramlar topluma meydan okumayla özdeşleştirilmeye başladı. Yani toplumun kenarlarına sürülmüş unsurlar devrimci olarak takdim edilmeye başlandı. Bunlar yıkıcı, piç yıkıcı, eşcinsel yıkıcı, serseri yıkıcı falan ama kurucu değil. Kurmak, yıkmaktan önce yeni bir şeyi kurmak. Devrimcilik de yıkıcılıktan çok kuruculuk. Devrimcilikte yıkıcılıkla kuruculuk arasında belirleyici olan kuruculuktur. Neden? Çünkü kurucu olamayan bir sınıf yıkıcı olamaz. Bir toplumsal sistemi, bir sosyo-ekonomik kuruluşu yıkabilmek için onun yerine yenisini kurabilme yeteneği gerekir. Tarihe baktığımızda, kurucu, yapıcı olmayan bir sınıfın bir gücün hiçbir zaman eskiyi yıkamadığını görüyoruz. Çünkü insanlık hayatını idame ettirecek, yaşayacak... Onun için marjinal, asi, çakal, it her neyse, bunlara devrimcilik yüklenmesi ve bunların sisteme meydan okuduğu şeklindeki belirlemeler bir ideolojik taarruz olarak, emperyalizmin merkezlerinden gelen bir taarruz olarak toplumumuzda çok yayıldı.

Yeni Dünya Düzeni, Sol'a diyor ki, siz işçi, emekli falan bunları bırakın, bunların modası geçmiş; siz marjinallere ite çakala, işte sisteme meydan okuduğu söylenen şu şu şu unsurlara dayanan, toplumun kenarına sürülen unsurlara dayanın. Toplumumuzda sanki bu kuvvetler (dikkat ederseniz marjinaller burada övülüyor da) çok yıkıcı gözüküyor oysa bir şey kuramayacakları için yıkamazlar da. Sabah beyaz gömleğini giyip efendi efendi işine giden, akşam filesini eline alıp evine dönen işçiden çok yıkıcı gözüküyor bunlar ama yapıcı olmadıkları, yeni bir toplum kuramayacakları için, yeni bir sosyo-ekonomik kuruluş yaratamayacakları için aslında yıkıcı da değiller. Sistem de kendine ciddi bir zarar vermeyecek bu kanallara insan-

ları yönlendiriyor. Bu ideoloji bir taarruz halini aldı. 1980'lerden sonra kapitalizmin özgüven kazanmasıyla ve ülkemizde 12 Eylül'ün getirdiği ortam sayesinde oldu bunlar. Devleti yıkmak için bir kere devlet kurucusu olmak lazım. Çünkü devletsiz toplumlarm yaşayabileceği bir aşamaya henüz gelmedik.

Toplumumuzda devlet hep şeytanın ülkesi, alanı, toplum da hep iyidir anlayışı var ve bu doğru değil. Genç devlet her zaman toplumları ilerletmiştir. Devlet, insanlar tüketimlerinden fazla üretmeye başladıkları zaman, yani paylaşım sorunu çıktığı zaman ortaya çıkıyor. Devletin ortaya çıkması insanlık adına bir ilerlemeyi ifade ediyor. Önceleri insanlar birbirlerini öldürüyorlardı, daha sonra kölelik ortaya çıktı. Devlet, özel mülkiyetin, sanatın, bilimin gelişmesinin koşullarını yarattı. Devlet, üreticinin yani insanın özgürlüğü için bir engel oluşturduğu zaman köhnemiş hale geldi. İşte o devlet kötü. Mustafa Kemal'in devleti iyiydi, Lenin'in devleti iyiydi, Mao'nun devleti iyiydi. Kenan Evren'in devleti kötüydü, Vahdettin'in devleti kötüydü, Çar'ın devleti kötüydü. Yani devletin her zaman kötü olduğu, toplumun her zaman iyi olduğu yanlıştır.

Toplum, devletle kuruluyor. İnsanlar sınıflara bölündükten sonra bu böyle olmuştur. Yani kilit, mevzî devlettir. Devlet yukarıdan aşağı toplumu belirliyor. Devleti ele geçirmek için toplumda bir kuvvet yaratıyorsunuz ve o devlet katına doğru seferber oluyorsunuz ama o kata yükselen bir sınıf da dönüp toplumu kuruyor. Orada Marks'ın çok güzel bir sözü var: "Devrim niçin gereklidir? Yalnız eski toplumu yıkmak için değil, devrimci sınıfın kendisinin de değişmesi için devrim gereklidir." Yani bir sınıf kafasında bir toplum tasarısı, modeli ve hayaliyle bir devleti yıkabilir. O sınıf devleti yıkarken ve toplumu kurarken de kendini değiştirmiş ve dönüştürmüş oluyor. Devrim, aynı zamanda emekçinin değişmesi, dönüşmesi ve yeni bir toplum kuracak duruma gelmesi bakımından da zorunludur.

Kenan Onuk- Şimdi efendim ben konuya biraz daha farklı boyutta yaklaşayım istiyorum. "Kurmak" deyince aklımıza öncelikle iyi şeyler gelmiyor. Günlük hayatımızın bir bölümünde kendimizle baş başa kaldığımız anlarda günlük hayatımızı kendi açımızdan sorguluyoruz. O neden bu sözü söyledi, neden bu

şekilde davrandı veya ben yapmayı düşündüğüm işte daha farklı davranamaz mıydım şeklinde bir zihinsel kurma söz konusu oluyor. Kurma, insanın kendisini harap etmesi şeklinde de olabilir, bir takım kuruntulardan arınma şeklinde de olabilir, kendi kendimize yaptığımız hesaplaşma da. Şimdi bu kötü anlamdaki kurmayı bir kenara bırakalım. Kurmak fiilinin bizim için taşıdığı önem üzerinde duralım. Bir kere kurmak, yaratmak demek. Kendi özel hayatımızın yeni dinamiklerini kurmak. Bu ne demek? Hayatımıza yeni bir şekil vermeyi düşünmek, tasarlamak. Spor yapmak, kitap okumak, sosyal aktivitelere katılmak, yaratıcı işler üzerinde uğraşmak ve en azından bunları tasarlar durumda olmak. Bunlar kurmak işinin olumlu örnekleri. Hayatımızın çeşitli dönemlerinde hayatımızı kurguluyoruz. Yaş günlerinde, yıl başlarında, yepyeni bir hayata başlarken yani evlenirken, boşanırken yapıyoruz bunları. İnsanlar hayatlarının her döneminde bir şeyleri yaratmak, tasarlamak, kurmak ve hayatına yeni bir şekil vermek için çalışıyor. Bu işin bir yönü.

Şimdi işin bir başka safhası daha var, o da iş hayatımızda yapmakta olduğumuz kurma fiilleri. Ben televizyoncuyum ve yaptığım işte sürekli kurmak ve kurgulamak durumundayım. Kafanızda bir şeyi tasarlamamızda kurmanın bir ileri boyutudur. Bir de sportif alanda takım kurmak diye bir şey var: Çok sıcak bir örnekle başlıyoruz. Efes Pilsen diye bir firma var. Efes Pilsen Tuborg'la beraber bir bira firması olarak kurulmuş. Efes Pilsen yöneticileri demişler ki biz sadece biramızı satmakla yetinmeyelim, bunu bütün dünyaya yayalım. Pilsen bir Çekoslavak firması, onlarla birlikte bira üretimine başlamışlar. 1980'lere gelindiğinde bu iki firmanın satışları birbirine denkti. Kimisi Tuborg seviyor, kimisi Efes Pilsen seviyor ve bizim Tekel birasını kimse aramaz hale geliyor. Efes'in yöneticileri, patronları firmalarını bütün dünyaya duyurmak istiyorlar ve bunu da bira dışında yepyeni bir şeyler yaparak, kurarak sağlamayı düşünüyorlar. Bir basketbol takımı kurmaya karar veriyorlar. Bunun en iyisi olması için yani sadece Türkiye'yle sınırlı kalmayıp dünyaya da da sesini duyuran bir takım olması için gerekli bütçe ve ekibi seferber ediyorlar. Yöneticiler takımın öncelikle kalı-

cı ve her şeye rağmen sürekli olmasını istiyorlar. 1980'lerin başında Efes Pilsen takımı kuruluyor ve mütevazı bir şekilde ikinci ligde mücadele ediyor. Ardında alt yapı çalışmaları yoğunlaşıyor ve çok iyi paralara çalıştırıcılarla anlaşılıyorlar. O dönemde genç takımın çalıştırıcısı Aydın Örs daha sonra takımın başına geçiyor. Dolayısıyla o da yıldız takımda beraber olduğu oyuncuları birinci takıma taşıyor. Kendi yerine de bir başka antrenör görevlendiriyor. Dolayısıyla bunların hepsi Efes Pilsen potası altında erimiş ve takım ruhunu yakalamış insanlar oluyor. Bu takım kısa sürede Avrupa'nın da sayılı isimlerinden biri oldu.

İzleyici- Pardon, araya girebilir miyim? Bir kurmak fiilini bir Efes Pilsen'le bu kadar geniş bir şekilde izah etmek sizin ne kadar hakkınız acaba? Kurmak bir konseptir, kavramdır. Bu Türkiyenin kurulmasına kadar gider. Biz Efes Pilsen'in tarihini öğrenmeye gelmedik herhalde. Kusura bakmayın ama kişisel bir şey değil bu. Müdahale edilecek bir şey...

Kenan Onuk- İzin verirseniz tamamlayayım. Bir örnek olsun diye anlatıyorum. Olaya sportif açıdan bakmak için buradayım.

İzleyici- Ama konu felsefi bir kavram aynı zamanda. Siz buna spor olarak işinizle bakın ama burada kurmak fiiline sizin konseptiniz ne kadar gelir, bunu da bilin yani.

Kenan Onuk- Çok özür dilerim eğer sıkıcı olduysa bu konuyu burada noktalayabilirim.

İzleyici- Sıkıcı değil lüzumsuz...

Kenan Onuk- Ben lüzumsuz olduğunu düşünmüyorum. Sizinle aynı fikirde değilim.

İzleyici- Lüzumsuz görmediğiniz konuşmanızdan belli zaten.

Kenan Onuk- Hanımefendi ben rolüm gereği bu konuyu burada dile getiriyorum.

İzleyici- Ben de rolüm gereği gerekli ikazı yaptım. Siz buyurun üç saat daha konuşabilirsiniz.

Kenan Onuk- Efendim Efes Pilsen'den devam ediyorum. Efes Pilsen 1990'dan sonra Avrupa liginde başarılı sınavlar verdi. 1995-96 sezonun da Koraç Kupası'nı kazandı. 1996-97 sezo-

nunda Avrupa liginde çeyrek finalde oynuyor. İki defa Final Four'un eşiğinden dönüyor.

Burada kurmak fiilinin bir başka özelliğini ve önemini sporda görüyoruz. Önceden hayal edip, tasarlayıp takımınızı kurduğunuz zaman, iyi bir takım kurduğunuz ve iyi bir yapı oluşturduğunuz zaman siz hayallerinizi yerine getirmiş oluyorsunuz. Yani öncelikle hedef, hedefi sağlamak için ideal ve bu amaç için bütün beyinsel çalışmaları yaptıktan sonra ortaya çıkan sonuçtur bu. Yani umut ediyorsunuz, kuruyorsunuz. Tasarlıyorsunuz, kurguluyorsunuz, yapıyorsunuz ve koruyorsunuz.

Cengiz Bektaş- İsterseniz izleyicilerden sorular alarak devam edelim...

Kenan Onuk- Benim konuşmam sıkıcı gelmiş olabilir ama ben konuya sportif açıdan bakmak istiyorum. Bunda başarılı olamayabilirim belki.

İzleyici- Ayrıca başka bir şey var. Kurmakta kinetik enerji kazandırmak diye bir olay var. Yani saati kurduğunuz zaman sonucunu da biliyorsunuz.

Cengiz Bektaş- Efendim çok farklı konulardaki insanların buluştuğu bu tür toplantılarda itirazları haklı bulmuyorum.

Feride Çiçekoğlu- Toplantı kurmaktan söz edelim. Yani Cengiz Bektaş'ın önerisi çok hoş. Bir taraf konuşup karşı taraf dinleyince bir şey kurmuş olmuyoruz. Katkı alalım daha hoş bir şey kurarız. Cengiz bey başkanlığı üstlensin lütfen...

İzleyici- Türkiye'de yıkmak çok normal o yüzden deminki duruma çok takılmayalım. Ben kurmanın bende yaptığı çağrışımla bir şey atmak istiyorum ortaya. Kurmada sınırsız bir güzellik var gibi konuşuldu burada. Örneğin hayal kurmak... Oysa ben kurmak fiilinde bir sınırlılık hissediyorum. Benim için kurmak sınır demek her şeyden önce. Ben hayal kurmak bile bir hayalin sınırlarını tasarlamaktır.

Doğu Perinçek- Peki o sınır nedir? Aslında güzel bir noktaya geldik. İnsanın projelerinin, hayal gücünün sınırlı olduğunu söylüyoruz. O sınırı belirleyen nedir? İsterseniz biraz da bunu tartışalım.

İzleyici- Bu konuda hemen bir şeyler söyleyemeyeceğim

ama kurmak ve yaratıcılıkta sınırlar birbiriyle çok örtüşüyor. Sınır bana kalırsa en heyecan verici bir şey.

Cengiz Bektaş- Çok güzel. Türkiye'de ütopya yok. Aslında ütopya sınırsızlık demek, kurmanın sınırsızlığı... Türkiye'de ütopya neden yok diye tartışıldı, o bile becerilemedi. Onun için ilginç bir şey söylediniz, yani hayalin sınırları olmamalı. Her şey imgelem benim için. Hayalin sınırsız olması gerek. Türkiye'de ütopya yok dendiği zaman gerçekten ben kendi imgelemimi sonuna kadar kullanıyor muyum, diye düşündüğüm olmuştur.

İzleyici- Burada kurmaktan bahsederken yaratıcılıktan konuşuyoruz. Bu nedenle birinin konuşmasının bu şekilde bölünmesini yıkıcı buluyorum. Hayalde ve eylemde kurmak. Az önceki hanımefendi felsefenin sporda da olduğunu anlasaydı ya da yaptığı davranışın ne kadar yıkıcı olduğunu görseydi keşke. Millet olarak bir şeyi başardığımıza inandığım her zaman birdenbire daha o işin başında olduğumuzu görüyorum. İşte bu olay beni ümitsizliğe itti. Ben burada tepkimi vermek istedim.

Cengiz Bektaş- Ama işte giden arkasından konuşmak gibi oldu... Onun için gelin bunu unutalım. Çok teşekkürler.

İzleyici- Ben Sah Toplantıları'nı çok nitelikli bulduğum için konuşmacılara bakmadan her toplantıya geliyorum. Bugün Doğu beyi görünce çok sevindim. Televizyonda konuştuğu zaman burada olsa da şunu şunu sorsam diyordum hep.

Doğu Perinçek- Piyangodan çıktım ben yani...

İzleyici- Benim için hoş bir sürpriz oldu. Burada hayallerin sınırından bahsedildi. Bence sınır haddini bilmek olmalıdır. En azından yaşadığı ülkenin sınırlarına saygı gösterilmeli. Bence haddini bilmek olmalı sınır ve Doğu beye de bunu söylemek istedim.

Doğu Perinçek- O belki ahlaki bir sınır da insanın projelerinin, hayal gücünün, tasarılarının sınırı nedir? Dede Korkut masalına bakın, İlyada ve Odessia'ya bakın oradaki kurmak düşmanı yenmek, yağmalamak, zenginlikleri ele geçirmek ve şan şeref sahibi olmak. Nedir? O toplumun ilişkileri, üretim tarzı da insanın hayal gücünü ve tasarımlarını belirliyor. Yani ben şairlerin sınırsız düşündükleri iddialarını hiçbir zaman kabul

etmem. Ne bir şair, ne bir romancı, ne bir sanatçı sınırsız değildir. Hep kendi toplumuyla sınırlıdır. O yüzden sizin Dede Korkut'unuz, Ergenekon Destanı'nızla Fin destanı ya da İlyada vs. çok ayrı coğrafyalarda olduğu halde oradaki kahramanların hep aynı şeyleri hayal ettiğini görürsünüz. Çünkü bulundukları çağ ve toplumun içindedirler. Gelgelelim Deniz Gezmiş'e... Onun kafasındaki proje neydi? Amerikan emperyalizmini yenmek, emekçileri iktidara getirmek, bağımsız, demokratik ve giderek sosyalist insanların paylaştığı, üleştiği bir dünya... Onu sınırlayan ne? Bugünkü sınıflı toplum, emperyalizmin tahakkümü altındaki bir Türkiye'nin sınırları altında düşünüyor. Onu yıkmak istiyor ama onun yerine getireceği şey de en sonunda o toplum tarafından belirleniyor. Çünkü ortaya koymak istediği proje bu toplumun zıddı oluyor. Pir Sultan Abdal ne diyor: "İstanbul şehrinde ol sahip sultan/Tacı devlet ile salınmalıdır" Yani İran şahını getirecek, İstanbul'u alacak ve İran şahı tacını giyip salma salma gezecek. Çünkü o dönemde Pir Sultan'ın projesi Osmanlı'yı yıkmak olsa bile onun yerine bir başka sultanı getiriyor. Yani ben bu misallerle sanatçıların iddialarının pek hayata ve gerçeği uymadığını ve insanların projelerinin hep mevcut toplumla sınırlı olduğunu ve onun ötesinde bir hayalin olamayacağını söylemek istedim.

İzleyici- Feride hanım konuşsun bence çünkü Doğu beye cevap verecek galiba...

Feride Çiçekoğlu- Ben de şöyle bir şey söyleyecektim. Önce bir örnek vereceğim. İshak Paşa Sarayı'nın restorasyonunu yapan arkadaş anlattı. Eski yapının tek tek numaralanmış taşları bir kenarda dururken peynir kalıbı gibi kesilmiş yeni taşlardan sarayı yeniden kuruyorlar. Bu kederli bir örnek... Erdek'in yolları da pırıl pırıl mermerden çünkü antik kolonlar kullanılmış falan... Biz böyle bir coğrafyada yaşıyoruz. Yıkayarak yapmanın getirdiği bir dinanizm de var ama aşırıya gidiyoruz. Doğu beyin sınırlılık konusunda verdiği örnekler anonimdi, bireyselleşmemiş örneklerdi. Bence bireyin hayal gücü ve imgelemi kesinlikle sınırsız olmalı. Yeni kuracağımız şeye sınırlarla başlarsak onu hareketsiz bırakmış oluruz.

Cengiz Bektaş- Şimdi ben konuşursam uzatırım. Yani eski

bir yapıyı yeniden kurmak onu kurmak değildir. Bir gün çok güzel bir yerde beni evin karşısına götürdüler ve dediler ki "Sen bu evi mutlaka görmelisin" Baktım, benim için hiçbir özelliği yok gibiydi. Bir şey anlayamıyorum herhalde diye düşündüm. Çünkü anlamak için bilgi gerekiyor, kurabilmek için de bilgi gerekiyor. Onun için Doğu beyin söylediğinde bir gerçek payı var. Yani ne kadar bilgiliyse insan o kadar kurabilir. Neyse, o evi gösterdiler. Sordum, "Niye beni buraya getirdiniz?" Dediler ki, "Bu ev yapılırken ev sahibi, ustalar benim yuvamı yaparlarken mutlu çalışsınlar, diye oraya sürekli mızıka takımı getirmiş ve duvarlar örülürken şarap testileri koymuş, ustalar her sıra bittiğinde bir bardak şarap içmiş." Şimdi bu evi yıkıp yeniden kurduğunuz zaman işin içinde bu yok.

İzleyici- Ben sınırlar konusuna başka bir açıdan bakmak istiyorum. Bana göre sınır diye bir şey yoktur. Sınır dediğimiz şey ufuk çizgisidir ve bizim olduğumuz yerde görebildiğimiz mesafe sınırımızdır. Ama biz her zaman aynı yerde olmadığımızdan, sürekli ilerleyeceğimizden dolayı sınırın olması da anlamsızdır. Bir şeyleri kurmak için ille de yıkmak gerekmez. Ardımda kalanları olduğu gibi bırakıp yeni şeyler kurabilirim. Ya elimde olanları değiştiririm ya da onları aşarım. Bunları aşabilmek için gerekirse kendim gelişirim, gerekirse çevremdekileri geliştiririm. Zaten bu gelişme olmadıkça benim ufuk çizgim benim sınırım olacaktır. Bunun için sınır tanımıyorum ben. Sınır bizim görebildiğimiz yerdir.

İzleyici- Arkadaşa katılmıyorum. Sınırların değişken olması sınırların olmadığı anlamına gelmez. Sınır her zaman vardır. Hayallerimizi de ona göre kurarız. Arkadaş bir de kurmak için yıkmak gerekmez dedi. Neden kurarız? Neyin üstüne kurarız? Bunlar anahtar sorular. Çünkü kurma eyleminin temelinde tepki vardır. Yıkmadan kurmanın anlamsız olacağı kanısındayım.

Cengiz Bektaş- Burada aslında ben de bir soru soracağım. Çünkü benim işim yapmak, kurmak. İlla yıkıcı mı olmalıyım yani?

İzleyici- Ben Doğu beye soracağım. Diyorum ki biz önce Avrupa demokrasisini kuralım sosyalizmi de torunlarımız getirsin.

Cengiz Bektaş- Demokrasi kurulabilir mi acaba?

İzleyici- Efendim hayal kurmak bedava. Ercüment Uçarı'nın bir şiiri vardır: "Bir saygı başlar dokunduğun tüm otlarda/Senin gerçekliğin içinde bütün sevdiklerin/Dokunsan hani, dokunsan var ya/Bir kız olur, oturur sevişirsiniz/Bir at olur biner gezersizin/Düşünme öyle güzellik, iyimserlik, gerçeklik/Bir başka tadı var yaşamımın böyle/Mavi ışıltılar içinde" Bir de Sait Faik'in yanılmıyorsam "Büyük Hayaller Kuralım" diye bir öyküsü vardır. Yani bireysel olarak büyük, sınırsız hayaller kurulabilmeli. Ama hukukçu olarak söylüyorum, ifadeye dönüşünce bunun sınırları ortaya çıkıyor.

Cengiz Bektaş- Ne güzel şiir girdi araya birazcık soluk aldık. İzin verirseniz, ben buraya söz dağıtmaya gelmedim, ben de biraz konuşmak istiyorum.

Efendim, bir bakmak var bir de görmek var. Görmek ancak kendini yetiştirmekle olanaklı. Sınır dediğiniz kumpasın içine insanoğlu çok kolay düşüyor. Moskova Üniversitesi'nin giriş sorusu vardır. Hemen hemen bütün öğrencilerime sorarım. Dokuz tane nokta verirler size. Elinizi kaldırmadan dört çizgide bunu açacaksınız. O dokuz tane noktayı koyduğu anda sizi sınırlamıştır. Sizin onun dışına çıkamazsınız. Ancak o sınırları kırmayı bilen insan üniversiteleri düşünebilir. Otuz kişiden bir ya da iki kişi o çözümü kendisine konmuş sınırların dışına çıkarak bulabiliyor. O nedenle bize verilmiş olan her türlü bilgi bize belli sınırlar koyuyor, besbelli. Kurmanın temeli o sınırları aşabilmek. Yoksa bir şey kurmuş olmuyorsunuz zaten. Gerçek kurma varolan sınırları aşabilmekle olur.

Doğu Perinçek- Şimdi felsefi bir itirazda bulunacağım. Tasavvurlar, imgeler, düşünceler, hepsi toplumun maddesiyle sınırlıdır. Yani insan toplumsal ilişkilerin, varolan, içinde yaşadığı dünyanın dışında, ötesinde bir şey tasavvur edemez, imge de kuramaz. Bunun en güzel ispatı Allah kavramıdır. Bir buçuk milyon yıl insanlar Allah'ı keşfedemedi. Ne zaman keşfetti? İlk önce insanlar kendi aralarında efendi-kul ilişkisini yarattı. Allah kavramı maddenin zihne yansımasıdır. Her düşüncenin maddi zeminde bir temelini bulmak zorundasınız. Onun için toplumla ilgili kurgular, tasavvurlar son kertede toplumda var-

dır. Onun için şairi, filimcisi, senaryocusu vs. hepsi sonuç itibariyle yaşadığımız dünya zemininde üretmiştir.

Bir iki cümle de sosyalistler ve emekçilerle ilgili karamsar şeyler söyleyen arkadaşla ilgili konuşayım. Daha dünyanın sonu gelmedi. Tarihin sonuna varmadık. Bizim getirdiğimiz nedir? Büyük toplumsal değişiklikler... Bu sistem içinde bir çözüm değil. Onun için bizim gibi insanlar, bizim dayandığımız sınıf bir anlamda tarihin pususuna yatmıştır. Tarihin belirli anlarında tarihi rolünü oynayacak güçlerin temsilcisiyiz. 1918'in Türkiye'sini alın, iki tane büyük parti vardır: Hürriyet ve İtilaf, İttihat ve Terakki.. Bu iki büyük parti 1922 yılında yoktu. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti diye hiç olmayan bir parti çıktı değil mi? Neden? Türkiye bir devrim anına, momentine geldi ve o devrimi yapacak öncü birden ortaya çıktı. İşte, İşçi Partisi de böyle çok büyüyecek ve devrim yapacak. Tarihin önünde yeni bir toplum kuracak, öncü parti olacak. Bundan en ufak bir kuşkunuz olmasın. İnşallah onu hep beraber görürüz. Çünkü Türkiye büyük değişikliklere gidiyor.

İzleyici- Ütopyayla ilgili tartışmalara değineceğim. Tesadüf benim çalıştığım dergi Bilim ve Ütopya. Türkiye'de bilim de var ütopya da var sloganıyla ortaya çıktı. 1994'ten bu yana bu yıl beşincisi yapılan ütopyalar toplantısı yapıyoruz.

Feride hanımın Doğu beye sorduğu soruyu biraz daha farklı kulvarda kendisine sorayım: Şimdi mesela edebiyat ve kurmanın birleştiği bir alan var, ütopya romanları. Mesela siz hiç çağını aşan bir ütopya romanı biliyor musunuz? Thomas More bile köleliği aşan bir ütopya geliştiremedi. Şimdilerde yeni yeni ekolojist ütopyalar feminist ütopyalar çıktı. Toplumsal kurmayı ütopya temelinde edebiyatlı birleştirmek mümkün. Bu da sonuçta toplumsal yaşamın sınırlarıyla belirlenmiyor mu?

Feride Çiçekoğlu- Benim ütopyalarım toplumsal ütopyalardan bireysel ütopyalara rücu etti. Bundan da bir hayli mutluyum. Çünkü bir toplum adına ütopya kurmak ve onu gerçekleştirmeğe çalışmak bazı insanların harcı, bazılarının değil. Her ikisine de ihtiyaç var. Bazen o sınırlar içinde yeni bir şey yapmak hep birlikte güzel. Ama bazen de kendi hayal gücünüzün sınır tanımazlığı ve kişisel ütopyalar geliştirmek hoş. İkisi mut-

laka bir arada olmalı. Ne zaman ki toplumsal ütopyalar kişisel ütopyalara izin vermez hale geliyor. Bence o zaman o toplumsal ütopya da yara alıyor.

İzleyici- Anlayamadım, kişisel ütopyaya örnek var mı?

Feride Çiçekoğlu- Bence kişisel ütopyaya Jack London'ın "Ateş Yakmak" öyküsünü örnek verebiliriz. Çünkü insanın doğayla ilişkisini onun bakış açısından yola çıkıp kendi içime baktığımda bana kendimi daha güzel anlatıyor. Yani ütopyayı bir toplum modeli olarak da alabiliriz kendimizi tanımak, kendi içimize bir yolculuk olarak da alabiliriz.

İzleyici- Bizler kendimizi tanımadan toplumu kurtarmaya çalışan düşüncelerle hareket ettik. İnsan kendini tanımaya başladığı zaman toplumu kurtaramayacağını görüyor ve o zaman kendi iç dünyasına doğru gelişmeye başlıyor. Bizler hep duyumla, duyguyla hareket ettik, us tarafını hiç görmedik. Özneyle nesnenin ayrımını yapmadık. Belki şu zamanda kendimizi tanımaya gönül verirsek o zaman toplum için bir şey yapmış olacağız diye düşünüyorum.

Cengiz Bektaş- Ben bu toplantıyı düzenleyenlere bu toplantının sınırı var mı diye sormak istiyorum. Çünkü kendi aramızda güzel bir diyalog kurduk. Dilerseniz, başka soru yoksa...

İzleyici- Ben Doğu beye bir soru yöneltmek istiyorum. Partisiz kurmak mümkün mü?

Doğu Perinçek- Yeni bir toplum kuracaksanız insanla kuracaksınız. İnsanları örgütleyeceksiniz. Kendiliğinden olmaz çünkü projeye göre örgütleyeceksiniz. Parti demek proje demek. Proje olduğu an örgütlenme başlıyor ve öncüller şekilleniyor. Çünkü ben bu toplumu beğenmiyorum, onu değiştireceğim dediğiniz an toplumdan ayrılıyorsunuz. Böylece örgüt oluşuyor ve topluma dönülüyor. Partisiz bir yeni toplum yoktur.

Cengiz Bektaş- Ben bir şeyden hep çok korktum. Çok gücüne gitmesinden insanların... Bizim toplumumuzda da galiba en çok bu var. Gücüne gidiyor ve yıkıcı bir eleştiriyle kendi gücünü yok etmeğe başlıyor insanlar. O nedenle bir tümceyle, dilekle kapatmak istiyorum: Aman kurmaktan vazgeçmeyelim. Çok teşekkürler...

"korumak"

21 Nisan 1998

Yönetici: Doğan Kuban
Konuşmacılar: Şöhret Kulcu, Gülten Kazgan,
Yıldırım Memişoğlu

Doğan Kuban- Bugünkü konumuz "Korumak" Fakat bu korumak sadece çevre, koruma, tarihi koruma, benim alanım olan eski bina koruma değil. Her şeyi koruma üzerine bir toplantı. Dolayısıyla burada çeşitli korumacılar var. Daha doğrusu koruma konusunda düşünenler ve çalışanlar var. Ben tarihi çevre korumakla ilgili bir kişiyim. Arkadaşımız Şöhret Kulcu doğal hayatı koruma derneğinin bir üyesi, Gülten hanım bu işin felsefesini yaparak konuşacak ve bir de çok ilginç bir korumacı var Yıldırım Memişoğlu. O da insan koruma uzmanı. Bence hepimize enteresan gelecek şeyler söyleyebilir.

Evvela sayın Prof. Dr. Gülten Kazgan'a bırakayım sözü. Hem korumanın felsefesi hem de ekonomik hayatın korunması konusunda söyleyeceklerini dinleyelim.

Gülten Kazgan- Efendim, hepinize iyi akşamlar. Bugün bu saatte bizleri dinlemek için burada olmanız şaşırtıcı oldu benim için. Çünkü yukarıda kimse gelmez diye devamlı bozgunculuk yapıyordum. Şimdi korumak konusunu ben biraz sayın Kuban'ın belirttiği gibi, felsefi boyutuyla almak istiyorum.

Dünyada bazı kültürler her şeyi koruma esasına dayanıyor ve bu koruma amacı dolayısıyla da korumaya dönük bütün önlemleri birlikte geliştiriyor. Bu koruma sağlıktan başlıyor, doğal çevreye, bilime, mimariye, kültür mirasına ve varolan ne varsa her şeyi korumaya kadar gidiyor. Bu kültürler genelde dünyevi diye tanımlayabileceğim dolayısıyla dünya yaşadığı sürece oradaki varlıkları koruma ve onlara artı bir ek yaparak gelecek kuşaklara devretme anlayışına sahip olan kültürler. Dünyada başka kültürler de var. Bu kültürler dünyayı çok geçici görüp her şey şu an var, şu an yok dolayısıyla ben de şu an varım, şu an yokum onun için bir şey yaratmak, onu muhafaza etmek önemli değil, varken kullanırım, yokken de kullanmam gibi bir anlayışla yola çıkıyorlar ve bunlar dünyanın en güzel yaratılarını,

olanaklarını sağlayan eserler yaratsalar da bunları korumak için hiçbir çaba göstermiyorlar. Aynı zamanda kendileri açısından da bu varid. Sağlıkları, çevreleri, yaşadıkları mekânlar, düzenleri, bunları korumak için de özel bir çaba harcamaları söz konusu değil.

Şimdi bu iki ayrı kültür içinde koruma olayı tabi çok farklı. Söz konusu ikinci kültürde koruma yok, onun için bir çaba da yok. Dolayısıyla ona dönük olan çabayla birlikte bilimsel birikim, teknolojik çabalar, korumayı sağlamak üzere geliştirilmiş teknik imkânlar göz ardı ediliyor. Bu farklı kültürlerde doğrusu benim anlayamadığım bir nokta var: Acaba bu ikinci kültür nasıl olsa beceremediği, becermek istemediği için mi ben bugün varolanı kullanırım yoksa ne yapalım gibi böyle bir neme lazımcılığa gidiyor? Yoksa bu gerçek anlamda bir yaşam felsefesi olarak kültüründe varolduğu, onu benimsediği dolayısıyla sonunda hiçbir şeyin mevcut bulunmadığı bir ortam yarattığı için mi her kuşak sıfırdan başlıyor? Biraz galiba yaşama biçimlerinin getirdiği sınırlar bu ikinci tip kültürü yaratıyor. İkinci tip kültürün üzerinde çok durmamın nedeni, içinde yaşattığımız toplumun bu ikinci kültür grubuna yakın zamanlara kadar dahil olması ve bugün de nüfusun önemli bir bölümü itibariyle bakarsanız, bu felsefeden çok fazla ayrılmamasıdır.

Bir yaklaşımım şu; tarihsel kökeni göçebelik olan kültürler ve yakın zamana kadar gelen göçebe kültürü etkileri sanıyorum ki böyle bir anlayışa etken oluyor. Göçebe çadırını topluyor bir yere gidiyor, orada ne varsa onu alıyor ve oradan da bir başka yere gidip tekrar oranın varolan imkânlarını kullanıyor ve bitiriyor. Daha ilkokul sıralarındayken beni çok şaşırtan bir bilgi edinmiştim; Orta Asya'daki büyük göç olayıydı bu... Şimdi büyük bir kuraklık üzerine kavimler oradan göçmüşler ama benim merak ettiğim bu insanlar neden orada bir yaşama imkânı yaratmadılar? Tarihe bakarsanız örneğin Çinliler su kanalları, depolar yapmışlar, başka coğrafyalarda da insanlar kendi topraklarında kalmaya çalışmışlar ama Orta Asya'nın insanları su bittiği zaman orada yaratmak yerine göç etmişler. Nitekim Osmanlının yayılma biçimine de baraksanız sürekli daha iyiyi arama yolunda olduklarını görürsünüz. Anadolu'da varolanı

kullanmak, Avrupa'nın kıyısına gelmek, Viyana'yı muhasara edip oraya geçmeye çalışmak. Devamlı arayış içinde... Gerçi gittiği yerlere camiler, köprüler yapıyor ama o günden bu güne kalan çok fazla şey olduğunu da söyleyemeyiz. Osmanlı altı yüz yıl Anadolu'da egemen olmuş ama kalıntı ne diye bakarsanız İstanbul'da camiler, mescitler, büyük kısmı on dokuzuncu yüzyılda olmak üzere saraylar vs. Doğan Kuban'ın yanında konuşurken ne hata yapacağım diye kalbim çarpıyor ama benim gördüğüm pek az sayıda konak vardır on sekizinci yüzyıldan önceki döneme ait.

Anadolu'ya giderseniz Osmanlı'dan kalan çok daha az yapı vardır. Ama buna karşılık Roma'dan kalan su yolları bulursunuz, hamamlar bulursunuz. Hatta çok şaşırmıştım, Antalya'da müzenin önünde Roma'dan kalma bir hamam vardı. Hamama gelen sıcak su bütün kente de dağılıyormuş. Aynı zamanda hamamın önünde de bir kuyu vardı ve bir kadın iple su çekiyordu. Şimdi bu iki anlayış arasındaki farkı çok iyi gösteriyor gibi geliyor bana.

Korumaya dönersek, göçebelikten gelen kültürel birikim koruma esasına dayalı olamıyor, çünkü sürekli göç halinde olduğu için yerleştiği yer onun açısından geçici. Çadırını, sürülerini topluyor başka yere gidiyor. Dolayısıyla geride bir şey bırakmıyor ve koruma diye bir şey de söz konusu olmuyor. Şimdi bu anlayışın uzantısına geldiğimiz zaman koruma her boyutuyla eksik bir olgu. Fakat bahsettiğim ilk anlayış her boyutuyla korumanın bütün olanaklarını seferber ediyor. Çünkü o birikimlere dönük o birikimleri gelecek kuşaklara devredip saklamaya ilişkin çabaları gösteriyor. Bizim toplum yakın zamanlara kadar koruma kültürüne hiçbir biçimde sahip olmadı. Bundan ötürüdür ki eğer bir mimarlık tarihine bakarsanız İstanbul'un bir on sekizinci yüzyıla ait çizimlerinde gördüğünüz şeylerin pek çoğu bugün yoktur. İlginçtir, esas inşaat malzemesi tahtadır ve tahtanın ne kadar geçici olduğu o dönemde çok belirgin olduğu halde tahta benimsenmiştir. Bütün çevre geçicidir. Orman geçici olmuştur. Orman kesilip bina olmuştur, bina yakılıp kül olmuştur. Dolayısıyla orman ve içindeki canlı hayat yok olmuştur ve erozyon, çevrenin tahribi, toprağın tarıma el-

verişsiz hale gelmesi gibi bir koruma eksikliği de söz konusudur.

Bugünün Türkiye'si geçmişteki bu birikimsizlikten gelen anlayışla bu birinci olan korumacı kültürü mümkün olduğu kadar bağdaştırıp ikinciyi egemen kılmaya çalışan bir noktadadır. Yani göçebe kültürü ve anlayışından Tanzimat'la birlikte daha korumaya dönük bir hale geliyoruz.

Ben koruma kültürü derken önce sağlığı, aile düzenini korumayı, çevresini, içinde yaşadığı mekânı koruması, kültürel birikimini koruması, kentsel mirasını korumasını anlıyorum. Sözümü bitirmezden önce korumanın bir maliyeti olduğunu da belirtmek gerekir. Dolayısıyla her korumada bir fayda ve maliyet analizi yapılır. Türkiye bu geçiş döneminde korumanın maliyetini gözetme baskısı altında. Çünkü kültür düzeyi düşük bir ülke ve henüz korumaya büyük çapta bir kaynak ayıramıyor. Ama zamanla bunun değişeceği inancındayım.

Doğan Kuban- Ben arkadaşlara söz verdikten sonra konuyu toparlarken kendi alanımda da bir şeyler söyleyeceğim. Bugün tarihi çevrenin korunması konusunda bir mücadelenin içindeyiz. Şimdi korunacak şeylerin başında insan geliyor herhalde. Bir sağlık sorunu var genel olarak bir de kişisel korunma sorunu var. Kişisel korunma şimdi Yıldırım beyin anlatacağı gibi bir barı koruma, badigartlık değil, daha komplike, daha gelişmiş, hatta belki de bilimselliğe erişmiş bir koruma sorunu. Onun için ben şimdi size söz vereyim, buyurun Yıldırım bey.

Yıldırım Memişoğlu- Müsaade ederseniz bir iki kelimeyle ben kendimi tanıtmak istiyorum. Buradaki konuşmacıları kitaplarıyla, yazıları ile tanıyorsunuz o nedenle ben kendimi tanıtayım. 1964'te İstanbul'da doğdum. Asker ya da polis kökenli olmamakla birlikte, 1986'dan beri güvenlik işiyle uğraşıyorum. Bu konuda İngiltere, Amerika ve İsrail'de eğitimler gördüm ve hâlâ da görmekteyim. 1995 yılının başından beri de bir şirket sahibiyim.

Benim sizlere anlatmaya ve inandırmaya çalışacağım konu çok bilimsel bir konu. Şöyle söyleyeyim; hazırlıklı olmak paranoya değil, oyunun ismidir. Onun için burada anlatılmak istenen şey, bir yerin veya mekânın dışarıdan gelebilecek tacizlere

karşı önlem alma filidir. Benim buradaki insanlardan bazı isteklerim olacak, daha sıcak bir ortama dönüşmesi için. Birçok insanın kötü anısı olduğu için koruma deyince barlarda çalışan arkadaşlarımız veya bir iş merkezinin kapısında çantanızı kontrol eden, üzerinizi arayan insanlar, yararlılığına bir türlü inanmadığınız şeyler gelecek gözünüzün önüne. Ben burada bir şeyi söylemek istiyorum: Bana göre iki tür insan vardır, işini iyi yapan ve kötü yapan. Maalesef Türkiye'de bugün gördüğünüz örneklerin çoğu işini kötü yapan örneklerden oluşuyor. Türkiye'de bu işin kötü yapıldığı zannedilmesin ama. Bu işi çok iyi bir şekilde icra eden firmalar ve insanlar var. Güvenlik üniformalıların, badigartların, gerinerek gezen özel korumaların değil toplumda herkesin işidir. Ben daha çok sizlerden gelecek sorulara cevap vererek konuşmak istiyorum. Çünkü herkesin kafasında bu konuyla ilgili bir soru mutlaka vardır. Sorularınıza dilimin döndüğünce, bilgim elverdiğince cevap vermeyi tercih ediyorum.

Doğan Kuban- O zaman önce ben sorayım. Sizin bir şirketiniz var. Bu nasıl örgütleniyor?

Yıldırım Memişoğlu- Bu işin örgütlenmesinin temelinde ticaret var. Büyük ve giderek genişleyen bir hizmet sektörü bu. Ancak sadece paraya bakarak örgütlenmiş, bu işi pek bilmeyen birçok şirket var maalesef. Bu işin yapılanmasında meraklı bir yönetici onun altında meraklı olarak seçilen bir kadro ve işi icra etme şekli var.

İzleyici- Güvenlik sistemi mi yerleştiriyorsunuz yoksa eleman mı sağlıyorsunuz?

Yıldırım Memişoğlu- Şöyle söyleyeyim, bizim yaptığımız projelendirme, danışmanlık... Örneğin burası bir kütüphane ve istek üzerine buranın teknik ve insan olarak bütün korumasını gerektiği şekilde üstleniyoruz. Hiçbir teknoloji ne suçluyu yakalar ne de kolluk kuvvetlerine teslim eder. Bütün elektronik sistemler insan gücüyle desteklenmelidir. Yani elektronik artı insan gücü...

İzleyici- Bu özel güvenlikçilerin hukuki yetkilerinin sınırları nedir?

Yıldırım Memişoğlu- 2594 sayılı özel güvenlik kanunu var.

Mesela aşağıda bankanın güvenlikçileri var ve silah taşıma yetkisine haizdirler. Polis ve jandarma kadar silah kullanma yetkileri vardır. Bizim gibi firmaların da yetkilerini belirleyen bir genelge var. Burada denir ki, jop ve kelepçe kullanmadan gözetleme hizmeti yapacaksınız. Bu da sizin üzerinizin aranması, bir taşkınlık yapanların kolluk kuvvetlerine teslim edilmesidir. Fakat bu iş bilimsel bir iş. Yani iri vücutla, iyi dövüşerek, iyi ağırlık kaldırarak veya kötü bakarak yapılan bir iş değil tam tersi insanları ikna ederek, insanları severek yapılacak bir iş.

İzleyici- Güvenlik hizmetlerinin özelleştirilmesi konusunda bir yasa tasarısı var mı?

Yıldırım Memişoğlu- Bu konuyla ilgili verilmiş bir yasa tasarısı var. Cumhurbaşkanlığı tarafından refüze edildi bir kez. Çünkü bu dedektifliği de kapsayan bir şeydi. Şu ana kadar çıkmamasının en önemli nedeni de kanunun içinde dedektifliğin de olması.

Doğan Kuban- Şimdi müsaade ederseniz bu konu tabi çok heyecanlı ve dünyada da dehşetli bir statüsü var. Gerçekten dünya tehlikeli bir yer oldu. İnsanların elinde zarar verici büyük aletler var. İnsan toplumu insanın biyolojisinde varolan bir sürü olumsuzlukları da içeriyor. İnsanlar her zaman birbirlerini öldürmüşler. Bugün mesela Ahmet Emin Yalman'ın hatıralarının yeni baskısı çıktı. Abdülhamit'ten 1970'e kadar Türkiye'de adam öldürme, yalan, rüşvet mütemadiyen tekrar ediyor. Yazılı tarihe baktığınızda insanlığın biyolojik ve psikolojik yapısına bağlı olarak bir sürü kötülükler görürsünüz. Fakat şimdi giderek daha gelişti, sistemli oldu ve bilimsel hale geldi. Ama bunları şimdilik bırakalım, bu tarafta bir de doğanın polisleri var. Buyurun...

Şöhret Kulcu- Hocamız beni tanıtırken Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin bir üyesi dedi. Ben derneğin basın ve halkla ilişkiler sorumlusuyum. Tabi değerli hocalarımızın yanında ben bir tat bir doku olarak kalacağım. Beni bağışlayacağınızı umuyorum. Sizin de tanıdığınız değerli felsefecimiz Nermi Uygur'un bir dizesiyle başlamak istiyorum konuşmama: "Ancak amaçsız bir seyirle doğaya yaklaşabilirsin/Toprağa tarla, ağaca odun, kuşa besin, ırmağa yol/Çiçeğe ilaç gözüyle baktığın sü-

rece doğanın dolayında dolaşır durur insan/Benini otta, dalda, taşta, yelde, havada eritmedikçe doğayı anlayamazsın" Bence Nermi Uygur gayet güzel ifade etmiş. Sonuçta doğayı içimizde hissedip sevmediğimiz zaman gerçek anlamda korumak sadece sözde kalıyor. Ülkemiz doğası bakımından çok zengin ve Avrupa'nın en önemli bölgesini oluşturuyor. Yedi bölgemiz içinde barındırdığı biyolojik çeşitlilik, flora faunası açısından çok önemli bir konumda. Özellikle Akdeniz bölgesi ve Doğu Karadeniz ormanlarıyla ayrı bir öneme sahip. Fakat özellikle son on beş yıldır biyolojik çeşitliliğimiz yok olmak üzere.

Çevre koruma çalışmaları, nüfus artışı ve tüketim artışı yanında ekonomik düzeyle bir paralellik göstermiyor. Nedense biz hep çevre korumayı lüks buluyoruz. Gelişmekte olan bir ülke olduğumuz öne sürülerek çevre hor görülüyor.

Geçmişe baktığımız zaman Türkiye'de nelerin yok olduğunu anlatmak istiyorum. Örneğin, her yıl yirmi bin hektar orman yok olmak üzere.

Doğan Kuban- Yani her yıl 1960'lardaki eski İstanbul kadar bir ormanlık alan yok oluyor demek ki...

Şöhret Kulcu- Kumul alanlarımızın yüzde seksenini kaybettik. Son otuz yılda sulak alanlarımızın yüzde altmışını kaybettik. Sulak alan olarak bataklıklar kurutuldu. Örneğin Süleyman Demirel su işlerinde çalışırken Amik bataklığı kurutuldu ve ova oldu ancak burada hiçbir tarımsal üretim yapılamıyor. Meralarımızın pek çoğu ise tarım alanı olarak kullanılıyor.

Ülkemizde nadir bulunan türler arasında Akdeniz foku koruma altında ve şu an elli tane kaldı. Akdeniz fokları balıkları tükettiği için öldürülüyor. Ama o hayvanlar ne yapsın? Bu dünya sadece insanlar için değil, diğerleriyle bir arada güzel. Kelaynak özelliğini kaybetti. Artık uçmayan, göçemeyen bir kuş. Urfa'da şu anda yeşil kaplumbağalar ve boz ayı ülkemizde çok az sayıda kaldı. Önümüzdeki yüzyılda gerçekten yaşayıp yaşayamayacakları merak konusu. Doğu Karadeniz'in yaşlı ormanlık alanlarından ancak yüzde on ikisini günümüze taşıyabildik.

Tüm dünya nükleer santrallerden vazgeçerken biz nedense daha yeni yeni nükleer santrallere rağbet ediyoruz. Bunun adı-

na da gelişmişlik diyoruz. Büyük kentlerimizde hava kirliliği sorunuyla yüz yüz İstanbul halkına sorulmadan içinde oldukça tehlikeli maddeler taşıyan tankerlerin boğazdan geçmesine izin veriliyor. Karbondioksit emisyonu artışı iklim değişikliklerini de beraberinde getiriyor. Baharı görmeden yaza geçtik mesela. Ülkemiz denizlerinde çarpık bir şekilde balık avlanmaya devam ediliyor. Balık stoklarımız tükeniyor. Yeni turizm alanları açılıyor. Aslında Turizm Bakanlığı tek başına bu ülkeyi kurtarabilirmiş. Hiçbir örgüte gerek yokmuş aslında.

Biz Doğal Hayatı Koruma Derneği olarak bu sorunların ancak çok azıyla uğraşabiliyoruz. Derneğimiz 1975 yılında kurulmuş, 1990'da resmi dernek statüsünü kazandı. İlk projesi kelaynakların korunması projesiydi. Daha sonra Dalyan'da caretta carettaların kurtarılması yönünde eylemlerimiz gündeme geldi. Biz başarıyla çıktık bu işten ve oraya otel yapılmasını engelledik.

İstanbul ve Ankara'da merkez ofislerimiz var, Belek ve Kumköy'de de çalışmalarımız sürüyor. Kumköy'de Turizm Bakanlığı'yla dava konusu olan bir mücadelemiz var, tarihi sit alanının korunması için. İnsan desteği son derece önemli. Sivil toplum örgütleri katılımın olmasıyla bir şey yapabiliyor yoksa sadece Don Kişot oluruz. Biz çevreyi badigartlar gibi, Yıldırım bey gibi koruyamıyoruz. O yüzden sizlere ihtiyacımız var.

1998 çalışmalarımız beş ana başlık altında topladık. Birincisi; denizler ve deniz eko sistemlerinin, onların doğal kaynaklarının korunması, ikincisi; doğal ormanların korunması ve orman kaynaklarının sürdürülebilir kullanılmasını sağlamak, üçüncüsü; çayırlık alanlar, bozkırlar, makiler gibi yaşam alanlarının korunması dördüncüsü; sulak alan eko sistemlerinin korunması ve beşincisi; nesli tehlike altındaki türlerin korunması. Bütün bu koruma çalışmalarını yaparken ilgili resmi kurum ve kuruluşlarla, üniversitelerle, diğer sivil toplum örgütleriyle sürekli dirsek teması yapıyoruz. İşbirliği, korumanın temel taşlarından biri. Bizler bilime ve bilince dayanan bilginin kalıcı olmadığına inanıyoruz ve o yüzden bilgiden yoksun olan korumanın mümkün olmadığına inanıyoruz.

Son olarak, sivil toplum örgütü üyeleri ve insanlar olarak

doğa korumanın insana rağmen olamayacağı gerçeğini biliyoruz. İnsanlar bu korumaya ne kadar hazırladığımız önemli. İnsan davranışlarını bilimsel olarak üç türlü değiştirebiliyoruz: Mükafatlandırmak, ödüllendirmek ve eğitim..

Doğan Kuban- Mükafatlandırmakla ödüllendirmek aynı şey değil mi?

Şöhret Kulcu- Bir nüans farkı var. Birinde maddi olarak bir şeyler verilir, ötekinde ise manevi olarak ödüllendirilir, yüceltilir... Bunların motivasyon süresi çok kısa. Ancak eğitim uzun zaman alsa da korumanın temel taşı. Doğal Hayatı Koruma Derneği bu nedenle eğitime çok önem veriyor.

Senegalli bir şair bunu çok güzel dile getirmiş: "Sonunda yalnız sevdiğimizi koruyacağız, yalnız anladığımızı seveceğiz, öğretileni anlayacağız."

Doğan Kuban- Şimdi bütün bu konuşmaları nasıl bağlayacağım bilemiyorum. İlginç bir şey var. Sizlerin en az işittiğiniz alan insan koruma. Daha doğrusu bir meslek olarak yeni ortaya çıktı. Oysa dünyanın en eski mesleği. Nerede bir tane aşiret reisi, kral yahut hükümdar varsa yanında bir koruması vardır. Hiç muhafız alayı olmayan bir kral işittiniz mi? Ama şimdi bu işin bilimsel yapılması sözkonusu çünkü çok komplike oldu.

Doğal hayatı korumak ise en yenisi, kim kime dumduma. Domuz ölmüş, balina ölmüş kime ne... İnsanlar bunları hiç düşünmemişler akıllarına bile gelmemiş ağaçların yok olması falan. İnsanoğlu tabiatı yok ederek yaşamış. Bütün uygarlıklar yokederek, doğayı yok ederek olur. İnsanın her hareketinde doğa yok edilir. İnsanoğlu doğduğundan beri yok ederek yaşıyor. İmparatorluklar da başkalarını yok ederek kurulmuştur. Yok etme yapımızda var.

Gülten Kazgan- Doğada var...

Doğan Kuban- Tabi. Dolayısıyla bu yoketme olayı dengede kaldıkça insanlar farkına varmamışlar. Fakat bu denge doğanın aleyhine bozulmaya başlayınca koruma diye bir şey çıkmış ortaya. Aslında koruma uygarlığın en temel olgusu. İnsanın kendisini korumasının ötesinde çevresini koruması en yüksek uygarlığın göstergesidir. Neden? Koruma, korunacak şeyin statüsüne bağlı besbelli. Korumaya kalkıldığı zaman onun özel bir

statüsü var demektir. Onun bir değeri var demektir. O değer yapıştığı zaman onu koruyoruz ve daha da ötesi bakıyoruz. Bakım diye de bir şey var. Bizim kültürümüzde bakım kelimesi var. Eskiden ihtimam denirdi herhalde. Özen göstermek, muhafaza etmek, vikaye etmek, korumak kavramları Türkçe'de çok yerleşmemiştir. Oysa "bakım" bayağı bir kavramdır Batı kültüründe.

Netice itibariyle biz korumak istediğimiz şeye bir kültürel statü vermişsek bu aynı zamanda bir saygıdan da kaynaklanması lazım. Bir çeşit saygı. Tabi evvela insana saygıdan başlayacak, doğaya, yaşama saygıdan başlayacak. Eğer eşyaya bir koruma varsa o insana ve yaşama bir ikincil bir gerekliliktir. Evimi koruyorsam ev beni koruduğu içindir. Ormanı koruyorsam orman bana yararlı olduğu içindir. Doğayı da benim yararıma olduğu için koruyorum. Bu saygının gelişmesi için evvela en temel şey yaşama saygıdır. Yaşama saygı olmadığı zaman insanları öldürmek de, hayvanları öldürmek de, doğayı yoketmek de kolaydır. Bugünden yarma yaşayan bir adam için yoketmek hiç problem değil. İnsan da dahil buna. Göçerle yerleşik arasında çok ilginç bir tarihi fark var. Göçer kendisini yaşatabilmek için yerleşik insana göre aşağı yukarı yirmi kat daha fazla alana muhtaçtır. Dolayısıyla eğer yerleşik adam bir km^2'de yüz kişi iki yüz kişiyi barındırabiliyorsa göçerin 20 km^2'ye ihtiyacı var. Göçerin yok ediciliği bir bakıma bundan kaynaklanıyor. Yerleşiklik onun için daha yüksek bir düzey. Onun için yerleşikler doğaya objektif olarak bakmasını öğrenmişler. Göçer geçerken her türlü zararı verebilir çünkü hiçbir yerle ilgisi yoktur, bir daha görmeyecektir nasıl olsa. Ama yerleşik olan belli sınırların içindekileri korumak zorundadır yaşam için. Dolayısıyla koruma olgusu hakikaten yerleşmişlikle ilgili bir şey. Yerleşmişlik de kendisine olduğu kadar çevresine de saygı gerektiren bir şey. Acaba biz Gülten hanımın dediği gibi korumacı değilsek bunun göçerlikle bir ilgisi var mı? Çok eskiden olabilirdi. Tamam ama gerçekten öyle mi? Bence değil. Biz hep göçer değildik. Türklerde yerleşmiş bir alıcılık var, yeni yerleşik olanlardan hep bir şeyler almış. Hâlâ da alıyoruz. Bizim yerleşikliğimiz de çok yeni değil, kusura bakmayın. Biz 13.

Yüzyılın başında Anadolu'da dünya çapında bir yapıt üretmişiz. Yerleşik insanın yapıtını üretmişiz. Divriği Ulucamii'ni yapmışız Erzurum Çifte Medresesi'ni yapmışız. Bunlar yerleşik toplumun işleri. Sekiz yüz seneden beri yerleşiğiz.

Gülten Kazgan- Sayın Doğan Kuban gecekondulaşmaya bakarsanız milyonlar bir yerden bir yere göçmüş...

Doğan Kuban- Şimdi bakın, benim anlattığımı kesmeyin çünkü o başka bir olay. O yeni bir olay. Bakın niçin koruma olayı sadece göçerlikle ilgili değil? Göçer hayvanını korumamış mı, çadırını korumamış mı, kendi yaşamına ilişkin şeyleri korumamış mı? Korumadığı şey kendi, yaşamı için bir statüsü olmayan şey. Peki niçin.

Erzurum Ulucamii'ni korumamışız? Benim de alanıma giren asıl konu bu. Neden? Bence bu toplumda bilimsel düşüncenin gelişmemiş olmasından kaynaklanır. Neden? Bu bardak. Bu bardakla benim ilişkim su içmekle sınırlı. Bakın İslamiyet döneminde mükemmel şeyler ortaya konmuş fakat daha sonra kendi dışında olan dünyaya kendinden bağımsız bir varlık olarak bakmayı unutmuş. Biz örneğin 16. Yüzyılda İstanbul'u başkaları yazmasaydı nasıl bilirdik? Avrupa kültürü dediğimiz bir şekilde rönesanstan sonra gelişmiş. Belki de Arapların yardımıyla gelişen bir kültür. Bu kültür objeyi kendi dışında görmüş, tarif etmiş. Evliya Çelebi bütün Osmanlı imparatorluğunu dolaşmış. Evliya Çelebi'yi okuduğunuz zaman çok genel tarifler bulursunuz, çok bilgi de edinebilirsiniz fakat hiçbir şeyi doğru dürüst tarif etmemiştir. Size obje olarak bir mimari yapıyı tarif etmez ancak o yapının varlığından bahseder. Yapının bir sürü güzelliklerini anlatır, nadiren sayı verir. Oysa objektif olmanın başında sayı vardır. Fiziksel özelliklerin tanımı diye bir şey var. Dolayısıyla bizde, bizden bağımsız olan obje fikri gelişmemiştir.

Biz Avrupalıyız. Osmanlı bir Balkan, bir Akdeniz devletiydi. Coğrafi olarak Avrupalıyız yani. Peki bu Osmanlı niçin perspektifi öğrenmemiş. Her dakika İtalyan ressamları burada ama biz 18. yüzyıla kadar perspektifi öğrenmemişiz. Objektif dünyaya bakma tanımı bizde gelişmemiş.

İzleyici- Neden?

Doğan Kuban- Neden mi? Bence dinden... Ama onu da tam

söylemek kolay değil çünkü ilk İslâm'da var. İbni Rüşte kadar... Ondan sonra yok, nakil var. Şimdi bunun yanına göçerliği koyabilirsiniz fakat dünyayı objektif olarak seyretmeme olayı da var. Ancak hiçbir şeyi tek bir şeyle anlatmak olanaklı değil. Mesela bizde aristokrasi de yok, aristokrasi olmayınca şato da yok. Aristokrasi olmayınca burjuvazi de yok. Çünkü burjuva, aristokrasinin karşısında oluşur. Bizde belediye de yok. Toprak sahibi aristokrasi olmayınca sultanın karşısında kimse yok. Ancak Selçuklu döneminde bir çeşit aşiret aristokrasisi var. Sivas, Diyarbakır, Mardin, Konya, Kayseri, Erzurum var, buralar hep merkez. Buralarda Osmanlı döneminden bir şey bulamazsınız ama Selçuklu döneminin mimarisiyle doludur. Çünkü Osmanlı döneminde buralar merkez değil, merkez İstanbul.

Bütün bu etkenler sonucunda bir de bakıyoruz ki biz fiziksel çevreyi hem sosyal nedenlerle, hem dini nedenlerle tanımlayamamışız. Bakın aristokrasi olmayınca kimse evini korumaz, bizde her şey çabucak yok olur. 19. Yüzyıldan geriye giderek bildiğiniz hiçbir sülale var mı? Yok. Sistem o kadar soyut ki onun çevresinde herkes kul. Sultanın karısı da oğlu da kul. Öyle bir gücün karşısında her şey ezilip gitmiş. Bu fiziksel çevreye de aynı şekilde yansımış.

Dolayısıyla bu noktada biz korumanın Türkiye'deki garip haline geliyoruz. Yani biz doğayı da kavram olarak ithal ettik. Batı kenti korumayı yaratmış, belediyesiyle vs. Batıda kentli olmak çok önemli. Bizde 19. Yüzyılda başlamış bir parçacık. İstanbul'un en eskileri Türk olmayanlar. Çok tuhaf... Onlar, kentlilik vasfı bizden fazla olanlar. Batı kentinin bir ekstansiyonudur koruma, kent düşüncesinin. Bizde yok. 1950'lerde nüfusu 800-900 bin olan İstanbul kentinin otuz kırk yılda nüfusu on milyonu bulunca sosyal yapısı itibariyle kent olma özelliği kalmadı. Gelenler zaten hiçbir zaman kentli olmayan insanlar. Ha bir Amasya, Kayseri kenti vardı ama o tarıma dayalı bir sosyal özelliği olan kentlerdi ve bunlar bütün koşullarıyla yok oldular.

Benim çocukluğumda Anadolu kentleri on bin on beş bin nüfusluydu. Bugün bir gökdelene sığdırırsınız bir nüfusu. Dolayısıyla bu insanlar buralara geldiler, demokratik süreç içinde egemen de oldular. Ne kent estetiği var onlar için ne de başka

bir şey. Bizde model yok. Bir İstanbul kenti modeli tasavvur edecek insan yok ki. Gelecek İstanbul için bir tarif var mı bizde? Yok. Öyle olunca estetiği de yok. Tarih bilinci olmayan toplumda koruma diye bir statü yok. Statü olmadan saygınlık da olmaz, dolayısıyla koruma da olmaz.

Bu işin içinde yaşamış bir insan olarak ben 1968 yılında bir İstanbul koruma planı yaptım. O zaman İstanbul'da bütün suriçi, Üsküdar, Kadıköy, Boğaziçi, Haliç eski dokusunu ve yapılarını koruyordu. Bugün bir çoğu kalmadı. Otuz senede bir kent tamamen yok oldu? Hiçbir kentlilik bilinci yoktu, gelenlerin içinde. Bir imaj vardı ama bir statü yoktu. Tarihi bilgiye dayalı bir koruma statüsü yoktu. Bilgiye dayanmayan statü olmaz. Dolayısıyla sosyal yapıya ve bunun dışarı yansımasına baktığımız zaman biz birden bire karşımızda hiç koruyamadığımız ve korumak için mücadele ederken de buna karşı çıkan bir bakanlık, bir belediye, halk, ekonomistler, mimarlar ve mühendislerle karşılaştık. Okumak yetmiyor yani. Geçmişten gelen bilinçler, bilgiler lazım ve o bilgiler bu toplumun malı değil. Koruma bedava olmuyor.

Ben tam anlamıyla iflas etmiş bir adamım. Korumayla uğraştım, sonuç sıfır. Eğer ben yazılarımla başka bir alanda mimarlık yapmasaydım, korumacı olarak sıfırım. Korunması gerekir diye etraflarını çizdiğim yapıların hepsi yok oldu. Dolaysıyla biz marjinal olarak bütün bunları öğrendik, ithal ettik, envanter yapmaya çalıştık, haritalar üstünde çizdik ama toplumun buna cevabı sıfırdı, sıfır. Doğa da aynı. Bunun arkasında göçerlik de olabilir, sosyal yapı, ekonomi, köylülük olabilir. Bizim bu noktadan itibaren ne yapacağımızı ben bu yaşa geldim artık bilemiyorum. Sadece sivil toplum örgütlenebilirse sesini duyurabilirse ve kırsal kültürün egemen olduğu bu demokratik süreç içinde eğer marjinal olan entelektüeller, bilimsel düşünenler hiç olmazsa denge kurabilirlerse belki biraz su, biraz orman, üç beş tane cami, ahşap konak koruyabiliriz. Bu koruma işini hiçbir finans sağlayamaz. İstanbul'u yok ettik. Ama bu tarihi bir şey yoksa biz teknikleri biliyoruz, raporları yazıyoruz, haritaları çiziyoruz ama hiç para etmiyor. Önemli olan karar karar verenlerin olması.

1951 yılında DP iktidar olunca bir akıllı, okumuş adam çıktı ve koruma yasasının çıkmasına ön ayak oldu. Bir Anıtlar Yüksek Kurulu kuruldu. Bu kurul yasal olarak dünyada en güçlü kurullardan biriydi. Altı sene sonra Adnan Menderes İstanbul'u imar etmeye başladı. Kendi kurduğu kurulla ilk kavgayı gene kendisi yaptı. Sonunda bugün kurulların sayıları arttı, diplomalı korumacılar yetişti falan. Fakat bugün Türkiye'de kurullardan çıkan kararlar sadece arsa yağmasını teşvik etmek üzere çıkıyor. Doğru dürüst ne kadar "olmaz" diyen adam varsa atıldılar. Anladınız mı? Bu gayet basit ve doğal. Bu tarihsel gelişim içerisinde kırsal kültürün, yani dünyaya objektif olarak bakmasını, dünyayı rasyonel olarak değerlendirmesini henüz anlayamamış bir egemen alanın, grubun bize sunduğudur. Biz kendimizi yeniden tanımlamalıyız. Dışarıdan koruma aldığımız zaman o statü burada yok. O kavram yok.

Ben burada kesiyorum, vakit de çok ilerlemiş. Ama en çok on dakika içinde sorularınız alabiliriz sanıyorum.

İzleyici- Huttington bir makalesinden global kültürel çatışmadan bahsediyor ve diyor ki, 'Türkiye dünyanın tek müslüman demokrat ülkesi. Ancak Avrupa Birliği'ne bir türlü giremiyor.' Ben Gülten hanıma soruyorum biz bu kültürel çatışmada kendimizi nasıl koruyacağız?

Gülten Kazgan- Eğer dünya bir uygarlıklar çatışmasına gidiyorsa bunun içinde Türkiye bir devlet olarak ve onun içinde bireyler olarak bizler nasıl korunabiliriz? Şunu söyleyeyim gerçekte Samuel Huttington'ın söylediğinde bir gerçeği yansıtan taraf var. Ama tüm gerçeğin tek boyutu değil. Dolayısıyla dünyada uygarlıklar arasında müthiş bir çatışmanın olacağı, uygarlıkların sanki türdeş bütünlermiş gibi kendi içlerinde toparlanıp diğerlerini dışlayacağı pek çok kimseye aykırı geldiği gibi bana da geliyor. Çünkü bir kere Batı uygarlığına bakın, kendi içinde çok türdeş bir bütün değil. Yeni ortaya çıkan çekişme noktalarına bakarsanız Avrupa Birliği ile ABD arasında epeyce çekişme noktaları ortaya çıkıyor. Avrupa kendi kültürünü kendine saklamak istiyor. Afrika'ya bakarsanız Fransız ve Amerikan mücadelesinin korkunç bir boyutta olduğunu görürsünüz. Fransa eski sömürgelerini koruyordu ama Amerika geldi Fran-

sa'yı tak tak oradan çıkardı ve egemenliğini kurdu. Onun için uygarlıkların türdeş bir bütün gibi kendi içlerinde hiçbir çatışma olmayacağı sanılmasın. Doğuya bakın Çin'le Japonya ne kadar türdeş? Değil, onların da içinde çekişme var. Ortadoğu'da ortak bir İslâm uygarlığı var mı? Yok böyle bir şey. Onun için uygarlıklar arasında böylesi bir dışlama ve çatışma olacağı fikrine katılmak zor.

Doğan Kuban- Bu bir komplo teorisi gibi...

Gülten Kazgan- Ayrıca çok da eleştiri aldı. Ben de işin bu kadar basit olduğuna inanmıyorum. Türkiye'nin AB'ye alınmayışının çok önemli somut nedenleri var. Yani uygarlıkların ötesin de öğeleri var. Türkiye'nin demokrasisi kültürü dışında somut ekonomik nedenler de var.

Doğan Kuban- Bu temelde ekonomik değil mi? Çünkü ABD'ye giderseniz ve 500 bin dolar yatırarak vatandaşlık kazanabilirsiniz. Ama vize almaya giderseniz, dünyanın en meşhur adamı da olsanız sorarlar, dur bakalım, derler. Türkiye ekonomik olarak kafa tutabilecek güçte olsaydı AB'ye girerdi. Ama ben AB'ye niye girmek istediğimizi anlayabilmiş değilim. Koskoca Çin var mesela biz Çin'le daha yakın tarihi ilişkiler... Aslında bu işin sonunda alaya getirebiliriz?

"bilmek"

5 Mayıs 1998

Yönetici: Gürol Irzık
Konuşmacılar: İzzettin Önder, Reha Çamurcu
Yasemin Boran

Gürol Irzık- Bu gecikmenin sebebi benim. Herkesten özür diliyorum. Bu gecikmenin bedeli olarak beni oturumun yöneticisi yaptılar. Şimdi biz önce onar dakika bir raund yapacağız sonra ikinci raunda ve soru-cevap faslına geçeceğiz. Ben sözü uzatmadan mikrofonu Yasemin hanıma bırakıyorum.

Yasemin Boran: Şimdi "bilmek" deyince insanın hemen bütün hayatını yöneten bir kavramdan bahsetmiş oluyoruz. Yani yemekten içmekten tutun da hayatı sürdürmek için gerekli olan tüm bilgiler. Şimdi çatal-bıçak kullanmayı bilmediğiniz zaman çatal-bıçakla yemek yiyemezsiniz. Ya da harfleri bilmediğiniz zaman okuyamazsınız. Bir de içgüdüsel olarak bildiğimiz, öğrendiğimiz şeyler var ki bunu geçmişten atalarımızdan almışız. Bütün bunları toparlamak gerekirse öncelikle şunu söylemek istiyorum. Ben çok heyecanlı bir insanım, başlangıçta böyle saçmalayabilirim. Sizden özür diliyorum. Konuşmaya bir süre sonra ısınabiliyorum ama ne yazık ki ilk konuşmacı olarak beni seçtiler.

Şimdi genel olarak "bilmek" dediğimiz zaman, önce öğreniyoruz, öğrendiklerimizle dünyayı algılıyoruz ve algılamış olduklarımızı da hayata geçiriyoruz. Yani bütün hayatımız öğrendiğimiz, bildiğimiz ve farkına varmış olduğumuz doğrultuda gelişiyor. Yani bugüne kadar siz ne öğrendiyseniz bundan sonraki yaşantınızda da bu öğrendikleriniz doğrultusunda yaşıyorsunuz, hareket ediyorsunuz, davranışlarınızı belirliyorsunuz. Bilmediğiniz şeyleri görmeniz dahi mümkün değil. Örneğin lise yıllarımda hocamız mikroskobun altındaki canlıları görmemizi istemişti. Mikroskoba baktığımda hiçbir şey göremedim. Çünkü bilmiyordum. Hocamız dedi ki dikkatli bakın, orada hareket eden çok minik şeyler göreceksiniz. Bunun üzerine mikroskoba baktığım zaman o lamın üstünde hareket eden bir şeyler görmeye başladım. Yani insanın algılama mekaniz-

ması o kadar ilginç ki ancak öğrendiği şeyleri algılayıp görebiliyor. Bildikleri doğrultusunda da değerlendirme yapıyor. Bu değerlendirmeler ise bizim hayatımızı yönlendirmemizi ve davranışlarımızı belirlememizi, kararlarımızı etkiliyor. Bilmediğimiz bir şeyle karşılaştığımız zaman ne karar verebiliyoruz ne de harekete geçebiliyoruz. Evet "bilmek" o kadar etraflı ve önemli bii konu ki şimdi dilerseniz bu konuyu daha fazla açmadan önce diğer arkadaşlara söz vermek istiyorum.

Reha Çamurcu- Ben konuşmamı iki ana eksende, iki bölümde götürmek istiyorum. Birinci bölümde genel olarak "bilgi"den, bilme eyleminden bahsetmek istiyorum. İkinci konuşmamda daha özel bir alanda, tasavvufta bilmek eyleminden söz etmek istiyorum. Bilmek, susmak ve konuşmak eylemleriyle rahatlıkla yorumlanabilecek bir fiil. Türkiye'de sanıyorum bilmekle susmanın ilişkisi daha fazla olmaya başladı. Bu, yakın tarihimizde, bizim yaşadığımız bu dönemde çok da sıra dışı bir olay değil, alıştığımız bir şey. Fakat ben önce ikinci bölümdeki konuşmama ışık tutacak bir kavram üstünde durmak istiyorum. Bunlardan birincisi, insanoğlu ya da kızı hayvan davranışlarını belirleyenden farklı bir ortam içinde gelişir, yaşamını sürdürür. İnsan bilgisi mitik bir yapıdadır ve kendi yarattığı bir sembolik evren içinde yaşar insan. Bu sembolik evreni şöyle ya da böyle yaratabilir ama bu sembolik evreni yaratış ihtimalleri birden fazladır. Yani belirli bir maddi çevrede bir tane yaratmak, bir sembolik evren yaratmak zorunda değildir. İnsan bu evrenlerden birini yahut birkaçını yaratır. Bu anlamda keyfî bir yapıyla karşı karşıyayız. Bu sembolik yapının keyfî bir karakteri vardır. Şunu ya da bunu yaratabilir, şu ya da bu yemeği yiyebileceği ya da aynı malzemeden birkaç çeşit yemek yapabileceği gibi.

Sosyal hayatta ve tarihsel planda kaos denilen modelden, durumdan kozmos diye adlandırılan düzenli duruma geçişi belki şehirlerin kurulmaya başlamasıyla tanımlayabilir, başlatabiliriz. Epistemolojik düzeyde ise bilginin mümkün oluşu "ben" ve "öteki"nin mümkün oluşuyla mümkündür. Bilgi böyle ortaya çıkar. Fakat bu "ben" ve "öteki" kavramlarını hangi konteks içinde kurduğumuz, hangi sembolik yapı içinde yer-

leştirdiğimiz önemlidir. Sembolik yapının keyfî olduğunu söyledim fakat birçok durumda ve içinde yaşadığımız bilgilenme tarzımızda "ben" ve "öteki" ikilemi bazen sıkça, "özne" ve "nesne" şeklinde ifade edilebilir. Böyle olunca da genellikle "ben"in "öteki" hakkında bilgisi keyfî olarak kavranılmaktan çıkar, mutlaka dönüştürülür. Mutlak bir bilgi olarak algılanmaya başlar. Böylece bir sürü "öteki"lerin olduğu bir yerde kendileri hep doğru olan, kendileri hep merkez olan "ben"ler vardır ki, böyle bir bilgi çerçevesinin yaratacağı birtakım sorunlar vardır.

Bu daha başka bir şekilde şöyle ifade edilebilir: Gözlemlenen ve gözlemleyen. Gözlemce kendi bilgisini mutlak olarak algılar. Gözlemleyen ve gözlemlenen ilişkisinde bir sorun vardır. Meraklısına bir kitap önerebilirim; Fritjof Capra'nın "Fiziğin Taosu" Çünkü kuantum fiziğindeki birtakım çalışmalar, özellikle partikül çalışmaları, gözlemleyen-gözlemlenen ikilisinin de o bilgiyi anlamak için geçerli olmadığını söyler. Yani gözlemlediğiniz şey sizden ayrı değildir sonuçta, siz bir bütünlük içinde bağımsız yapılar değilsiniz, katılımcısınızdır. Bu noktada bu konuşmanın yorucu olabileceğini biliyorum ama bu kavramları ikinci bölümdeki yaklaşımımın konuşmamın biraz daha anlaşılabilir olması adına açıyorum. Dolayısıyla ikinci bölümde, benim tasavvufta "bilmek" kavramını açmamda bana yardımcı olacak. Bu turda bu başlıkları veriyorum.

Gürol Irzık- Şimdi "bilmek" fiilini nasıl kullandığımıza baktığımız zaman çok kaba olarak üç tip kullanışa rastlıyoruz. Birincisi, "Ben Ahmet'i biliyorum", ikincisi; "Ben yumurta pişirmeyi biliyorum", üçüncüsü de; "Ben dünyanın yuvarlak olduğunu biliyorum" Üçünde de aynı fiili kullanmakla birlikte anlamları farklı. İlkinde tanıdığımızı söylemiş oluyoruz, ikincisinde bir pratik beceriden söz ediyoruz, üçüncüsünde ise önermesel bir bilgi var. Ben bilgi felsefesiyle uğraştığım için bu konuşmamda da bilim felsefesi ve felsefe üzerinde durmak istiyorum. Yani bu üçüncü tip önermesel "bilme"den söz edeceğim.

Reha bey de az evvel değindi, "bilme" bir özne-nesne ilişkisi her şeyden evvel. Kuantum mekaniğinde bu biraz karmaşıklaşıyor ama yine de esas itibariyle özne-nesne ilişkisi var ve

o özne de genellikle insan oluyor. En azından kendimize böyle bir ayrıcalık tanıyoruz. Özne insan, nesne de dışımızdaki fiziksel çevre olabileceği gibi içimizdeki bir zihinsel durum da olabilir. Dolayısıyla nesne derken son derece geniş bir anlam yüklüyorum. Bilmenin bir özne-nesne ilişkisi olması şu bakımdan önemli. Eğer bilen bir özne olmasa, özne olmasa bilgi de olmayacak. İnsanı kaldırın ortadan bilgi de kalmayacak. Çünkü ilişkinin bir tarafı olmayacak.

Bu ilişki nasıl bir ilişki diye sorduğumuz zaman, ilk önce öznenin nesneye karşı bir tavır içinde olması lazım. Bir zihinsel hâl içinde olması lazım ki buna inanmak, sanı, kanı diyoruz. Çünkü ben iki kere ikinin dört ettiğini biliyorsam her şeyden evvel buna inanmam lazım. Bunu biliyorum ama buna inanmıyorum demek saçma olur. Ancak tek başına inanmak, bilmek için yeterli değil.

Bir sürü şeye inanabilirsiniz ama bildiğinizi söyleyemeyebilirsiniz. İnanmak gerekli ama yeterli değil. Peki ne lazım? Mesela dünya tepsi gibi olsun ve ben dünyanın yuvarlak olduğunu biliyorum diyeyim. Bu da olmaz. Demek ki ancak ve ancak benim inandığım şey doğru olmak koşuluyla bilgi olur. Ama bu da yetmeyebilir. Mesela ben şurada oturan hanımefendinin cebinde on iki bin lira var desem ve buna inansam. Hakikaten hanımefendinin cebinde on iki bin lira olsa ben hanımefendinin cebinde on iki bin lira olduğunu bildiğimi söyleyebilir miyim? Söyleyemem. Çünkü affedersiniz atıp tutmayla bilmek arasında bir fark olmalı. Nedir o fark? Bu işi tesadüflere bırakmamak lazım, benim bir gerekçem, iyi sebeplerim olması lazım. Buna da kabaca isterseniz gerekçelendirme koşulu diyelim. Yani benim bir şeyi bildiğimi iddia edebilmem için hem o şeye inanmam lazım, hem o şeyin doğru olması lazım hem de inancımı gerekçelendirmem lazım.

Felsefeciler çok kaba olarak iki tip gerekçelendirmeden söz ediyorlar. Bir tanesi beş duyumuz. Öteki de akıl yürütme. Şimdi böyle koyduğunuz zaman çok sıkça kullandığımız, sözün gelimi bahsettiğimiz bir şey var ki ondan vazgeçmemiz lazım. Mesela "Biliyor, biliyor ama yanlış biliyor" Bunu sıkça kullanırız. Düşündüğünüzde bir şey yanlışsa bilemezsiniz. Burada

söylemek istediğimiz aslında bildiğini zannediyor, bildiği şey de doğru değil, dolayısıyla bilinmiyor. Peki bunun bilimle ne alakası var? Demin söz ettiğim bilginin üç koşulu bilimsel bilgi içinde de geçerli. Aradaki fark gerekçelendirmenin niteliğinde çıkıyor. Bilim adamları matematik, mantık gibi akıl yürütmeye başvuruyorlar. Doğayı ise gözlemleyerek, beş duyuyla inceliyoruz. Gerekçelendirmede en çarpıcı şekil deneydir. Görüşünüzü, inancınızı bir takım deneysel vasıtalarla, gözlemle gerekçelendirebiliyorsanız bu son derece makbul bir gerekçelendirme oluyor. Çünkü bu size başka türlü yapamayacağınız şeyler yapabilme imkânı veriyor. Bundan biri öndeyide bulunabilme imkanı veriyor, biri de gerideyide bulunabilme imkânı veriyor. Belki ikinci turda bunlardan söz edebilirim.

İzzettin Önder- Galiba bilmek fiilinin en zarif kullanıldığı yer insanın haddini bilmesi gibi geliyor bana. Çünkü ben iktisatçıyım, maliyeciyim. Üç arkadaşım felsefi açıdan ele aldılar ve ben doğrusu dehşete düştüm. Ama bunun spesifik olarak iktisat alanına uygulamak için çok zenginleştim. İşte onu sizlerle paylaşmak istiyorum.

İsveçli iktisatçı Gunnar Myrdal "Asya ülkeleri bir işe yaramaz" tezi üzerine bir kitap yazmış ve Nobel almıştır. Fakat sonra Asya ülkeleri kaplan olmuştur ve model alınmıştır. Şimdilerde ise aslında karton kaplan olduğu ortaya çıktı. Marks da Asya için farklı bir üretim tarzından bahsetmiştir. Biz de o kategoriye mi giriyoruz yoksa arada mıyız, bu konuda sevgili hocam Sencer Divitçioğlu'nun bir eseri vardır.

Şimdi acaba biz bilmiyor muyuz? Bugün kantitatif yöntemlerimiz var, bayağı ciddi aletler kullanıyoruz. Dünyanın bir sürü büyük üniversitesi var, buradaki insanlar, Japonya da dahil bu Asya kaplanlarının bu duruma geleceğini bilemiyorlar mıydı? Eğer bilemiyorlardı ise bütün o yatırımlar, kurumlar heba olmuş demektir. Mesela analojik olarak düşünürsek, bir ordu besliyoruz, herhangi bir saldırı ihtimaline karşı. Bakıyorsunuz saldırı oluyor ve biz de korunmuyoruz. Demek ki asker olmasa da bir şey farketmeyecek. Demek ki bu iktisat bilimi olmasa da bir şey farketmeyecek.

Şimdi ben bu alanı uygulamak istiyorum. Bilgiyi kavram

olarak bilemiyorum ama biz iktisatçılar bu bilgiye nasıl bakıyoruz, nasıl kullanıyoruz bu çok önemli. Bir kere bilgi muazzam bir güçtür. Mesela bürokrasinin gücü bilgi gücüne sahipler. O kadar ki bütün iktidar ve muhalefet partileri ajanlar tutarlar buralardan bilgi almak için. Bilgi toplumları da yönetmeye kadirdir. Mesela kritik bir dönemde, seçim döneminde enflasyon rakamları açıklanmıyor olabilir, kalkınma hızı açıklanmıyor olabilir veya enflasyon iyi bir düzeyde ise açıklanabilir. Yani bilginin yayılma zamanı önemlidir. Bilgi birilerinin denetimindedir. Bilgi bu anlamda elitist bir manyetik alan gibidir.

Ben maliyeciyim ama bir vergi yasası çıktığında öyle kolay kolay da anlayamıyoruz. Bu içinde yaşadığımız toplumun karmaşıklığıyla da ilgilidir. Bu da bilginin sadece kendisi ile ilgili gücünden öte yönetme gücünü bir takım insanların eline veriyor. Bu son derece önemli ve tehlikelidir. Hatta şunu söyleyebiliriz, bu işleri biliyorum diyen bazı insanların görevleri topluma jekobenlik yapmaktır. Bu bağlamda ben burada demokrasiye inanmıyorum. Ben maliyeci olarak bazı şeyleri anlamıyorsam Kocamustafapaşa'daki adam nasıl doğru olarak anlayıp da oy kullanacak? O adamı ben nasıl serbest bırakabilirim? O adama benim bir şeyler söylemem lazım, alternatifleri göstermem lazım. Yoksa, sen özgürsün ve git demokratik hakkını kullan, diyemem.

Konuyu güçlü ilişkisi bağlamında anlatayım. Güneydoğu Asya krizini kimse bilmiyor muydu? IMF, Dünya Bankası bilmiyor muydu? Bilmeleri gerekirdi ve bilenler bunu yazdılar da, ta iki sene evvel. Üç sene ile beş sene arasında bir ömrü var, diyorlardı, bu Asya kaplanlarının. Şunu söylüyorlardı: Finansal liberalizasyona bu derece pervasızca açılan ekonomiler sonuçta periferi ekonomi olmaya mahkûmdurlar. Bunu herkes yazdı ama belirli bir literatür yazdı ve ortaya çıkmadı. Niçin çıkmadı? Bilginin güç olarak kullanılması burada işte. Ortaya çıkmadı çünkü toplumları denetleyenler hakim gruplardır. Hakim grup şu anda finansal çevrelerdir. Sonuçta onların hesabıdır bu. Büyük merkez Amerika bundan kazançlı çıkacaktır. Niye Sony ile Mitsubichi ile rekabete girsin, nasıl olsa onları almaya başlayacaktır. Dolayısıyla bilgi muazzam bir güçtür, elitisttir (özellikle iktisat alanında).

Ben arkadaşlarımla şurada ayrılıyorum ve bu konuda fikirlerini duymak istiyorum: Arkadaşlarımın anlatımları içinde ben şunu anladım ki, bilgi mutlaka doğrudur ya da doğru olmaya mecburdur. Ben iktisat alanında buna katılmıyorum, bilgiyi yanıltmak amacıyla da verebilirsiniz. Eksik bilgi vermek ve bilgiyi yorumlamamak yanıltıcıdır.

Bilgi beş duyu vasıtasıyla ve ampirik deneylerle algılanıyor ama bu bilgi aynı zamanda algıları da denetleyebiliyor. Özellikle iktisat alanında bilgi yoluyla algıları yanıltabiliyoruz. Neo klasik dönemden beri insan rasyoneldir deniyor, ayet gibi. Ben inanmıyorum buna, insan rasyonel değil, sosyal bir hayvandır. Davranışları rasyonel olmayabilir. İnsan aldanabilir, reklamların bütün mantığı aldatmaya dayanır. Bilgiler insanları denetlemekte kullanılan müthiş bir güçtür.

Örneğin trafik kazaları ilginçtir. Bir takım kuralları bütün sürücüler bilir ama kaza olduktan ve sürücü öldükten sonra o bilgi işe yaramaz. Aynı şey ekonomide de vardır. Güneydoğu kaplanları rant sağlayarak bir noktaya geldiler, bundan sonrası mühim değil artık ama bu noktaya gelmeyebilirlerdi. Sonuç olarak bilgilenmeyi mutlak doğru olarak görmüyorum ben. Burada etik çok önemli. Mesela neden finansal liberalizasyon gündeme geldiğinde bütün ülkeler bu işin içindeler? Neden İngiltere-Amerika konuşulmuyor da Latin Amerika ülkeleri, Türkiye konuşuluyor? Çünkü bu ülkeler büyük bir tahribat yaşıyor. Dolayısıyla finansal liberalizasyon konusunda etik kavramı önemlidir. Bunun sonuçları tam olarak anlatılmıyor.

Hakim güçler bu konudaki riskleri anlatmıyorlar. Son olarak bir örnek vereyim. Kanser bir tümördür ve o da bir canlıdır. Ben çok şükrediyorum ki kanser tümörünün cebinde para yok. Para olsaydı belki doktorlar bizi öldürmeye kanseri yaşatmaya çalışırlardı. İşte bu, bilginin kimin elinde kullanılması meselesidir.

Yasemin Boran- Evet, gerçeğin ifadesi bilgi ya da bilgi gerçek demek anlamına geliyor. Fakat gerçek tıpkı her şeyde olduğu gibi çok yanlı. İki kere iki dediğimiz zaman bir gerçek ama neye göre gerçek? Ondalık sisteme göre... Oysa ikili sisteme göre değil. Diyelim ki bir başka uygarlık on altılık sisteme göre

bir teknoloji geliştirmiş ve burada iki kere iki dört etmiyor. Bu yanlış mı? Değil. Bunun gibi gerçeğin de bir çok boyutu var ve siz neresinden bakıyorsunuz? Nereden algılıyorsunuz? Kişi ancak ve ancak kendi algıladığını doğru kabul ediyor. Tek gerçek kendi algılamış olduğu dünyanın gerçeği. Halbuki nesne ve dünyanın kendisi çok boyutlu. Biz nesneyi sadece üç boyutundan algılayıp öğrendiğimiz için, üstelik doğar doğmaz hemen öğretiyorlar ve buna göre algılıyoruz. Bilmek dediğimiz zaman kesinlik, mutlaklık ve test edilip onaylanmış birtakım formülleri ya da kavramları anlıyoruz. Ama zaman içinde bakıyoruz ki mutlak olarak kabul edilmiş birtakım yasalar değişiyor. Maddenin en küçük parçası olarak öğrendiğimiz atom bugün maddenin en küçük parçası değildir.

Bilgide böyle bir değişim sözkonusu ise değişen şey bizim algımızdır aslında. İnsanların algısı değiştikçe nesneleri de değişiyor. İnsan bir nesne ve etrafındaki nesnelerle birlikte büyüyüp gelişiyor. Karşılıklı etkileşim var. İnsanla çevresi arasında bir bütünlük ve ortak gelişme sözkonusu. Biz gelişim öğrendiklerimizle, bildiklerimizle gerçekleştiriyoruz. Bu bilgimizin temelini oluşturan nedir? Genetik olarak gelen bilgiler ve bizim kazandığımız, öğrendiğimiz bilgiler ve bunların sentezi. Buradaki değişim sürecinde bilinç çok önemli. Bir bilgi var, bir de bilinç var. Bilgiyi hangi bilinçle kullanacaksınız? Önemli olan hayatın içinde edinilen bilgiyi yine hayatın içinde kullanabilmektir. Bilinç burada gerekiyor. Bilgi nasıl kullanılıyor? Gerçek bir güç ortaya çıkar. Şu an dünyada bilgiyi sadece teknoloji planında görüyoruz. Bilinç boyutunda görüyor musunuz? Eğer böyle olsaydı her gün haberlerde gördüğümüz insanlık dışı olaylar vahşetler olmazdı. İnsanı oluşturan birtakım değerler var. Günümüzde sanki insanlığın değerlerini yıkmaya yönelik bir plan uygulanıyor. Bu da düpedüz bilginin yıkıcı olarak kullanılmasıdır.

İnsanların bilinci ile bilgisi eşit oranda gelişmiş olsaydı şu anda dünya bütün olarak doğal bir felaketin eşiğine gelmezdi. Oysa hâlâ bir bilinç uyanabilmiş değil. İnsanlar çevrelerini hoyratça yakıp yıkıyorlar ve kendilerini bir tüketim çılgınlığına kaptırıyorlar. Benim konum geleceği bilmekti ama şimdi size

gelecekte neler olacağının işareti olan şu andaki durumu söylüyorum. Dünyayı hızla tüketip yok ediyoruz. Bu ne demektir? Tam bir yok oluşa gidiştir. Geleceğe yönelik baktığınız zaman şu anda Türkiye iyi bir konumda. Mevcut değerlerini kullanmak açısından iyi. Yaşamak için makinalara değil, karnınızı doyurmaya ihtiyacınız var. Türkiye bir şekilde bakir kalmayı başarabilmiştir. Bunu sürdürürse gelecekte dünyanın gözde yerlerinden biri olacaktır.

Dünyanın ekolojik dengesi hızlı bir bozulma içinde. Bunu hepimiz biliyoruz ama bunu kullanmıyoruz. Herşeyi paraya tahvil etmek peşindeyiz ama bu arada geleceğimizi yok ediyoruz.

Reha Çamurcu- Şimdi tanrılı bir dini sisteme bağlı bir dindar en çok neyi bilmek ister? En çok tanrıyı bilmek ister. Onu tanımak, bilmek ister. Hatta Musa peygamber –Kuran'da da tanrıya en çok yaklaşan peygamber olarak tanımlanıyor, fiziksel olarak tanrıya yalvarır, "Bana görün" diye yalvarır. Tanrı da oradaki bir ağaca görünür ve o ağaç bir yıldırım çarpmış gibi ortadan ikiye yarılır. Ve "İşte!" der tanrı. Bu nedenle Musa'ya "Kelimullah" yani "Allah'la konuşan" denir. Tanrı der ki "İşte sana görünseydim sen de böyle olurdun, dayanamazdın" Peki nereden bilinecektir tanrı? İşte kitabından bilinecektir... Peygamberinden bilinecektir ve bir de işaretlerinden yani yarattıklarından bilinecektir. Ama bu anlamda tanrı hep kendisinin istediği kadar ve kendisinin izin verdiği kadar bilinecektir.

Bu bilgi teorisi dokuzuncu yüzyıla kadar müslümanlar için de biricikliğini korudu hemen hemen. Derken ilk sufileri görmeye başladık. Bunlardan biri bir kadındı. Bir gün Basra şehrinde, bir elinde meşale, bir elinde bir testi su, sokaklarda koşmaya başladı. Rabia.... Bu insanların ilgisini çekti. Neden Rabia böyle deli gibi koşuyordu? Kendisine sordular. Dedi ki, "Bu suyla cehennemi söndürmeye gidiyorum. Bu meşaleyle de cenneti yakmaya gidiyorum..." "Neden?" dediler, "Çünkü insanlar tanrıya korktukları ya da ödül bekledikleri için değil, sevdikleri için bağlansınlar" dedi. İslâmın bilgi teorisine ilk defa "hubb" sözcüğü, sevgi sözcüğü böyle girdi. Bu çok büyük bir yenilikti. Çünkü bundan sonra kutsi hadis (Allah'ın peygambere vahiy

yoluyla söylettiği) diye bir söz dolaşıma girdi: "Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi sevdim" Yani ben görünmek, bilinmek istiyordum onun için yarattım. İlk konuşmamda bilginin ancak "ben" ve "öteki"yle mümkün olabileceğini söylemiştim. Bu hadise göre ve mutasavvıflara göre bu nedenle yarattım diyordu. Birçok tasavvuf karşıtı akım bu hadisi kabul etmediler. Çünkü bu hadiste bir zaaf gördüler. Bu zaaf, Allah'ın bilinmek istemek gibi pekâlâ insani bir zaaf gösteremeyeceği ileri sürülüyordu. Allah bilinmek istemişti ve sevmişti. Hele bizim kültürümüzde sevmekle zaafın ne kadar iç içe kullanıldığını bildiğimizde bunun zaaf olarak görülmesi çok mantıklıydı.

Burada farklı bir kavram gündeme geldi: Marifet. Batı dillerinde "gnos" olarak da geçen kavram. Marifet, tanrının doğrudan bilgisidir. Neden? Çünkü sizi ancak kendi istediği kadar bilgilendiren tanrı mutlak bir ötekidir. Yani size hiçbir bakımdan benzemez. Fakat aynı zamanda mutasavvıflar Allah'ın insanı kendi suretinde yarattığını söylüyorlardı. Allah insana kendi nefesini yükledi... Şimdi birinde mutlak olarak öteki olan bir tanrı var, beri tarafta sizle adeta çok benzer olan, seven, bilinmek isteyen bir tanrı var. Mutasavvıfların dilinde marifet, tanrı kavramının tanrısının doğrudan bilgisi anlamına gelir. Yani tasavvufa göre insan tanrıyı doğrudan bilebilir.

Burada ne tür bilgiden bahsettiğimize değinmek gerekir. Mutasavvıflar bu ilişkiyi aşık-maşuk (seven-sevilen) ilişkisine benzetirler ve bu bilginin bir kavuşma, bütünleşme olduğunu tasvir ederler. Bu nedenle mutasavvıfların tanrı kavramı birçok tarihsel dönemde tepkilere, baskılara uğramıştır. Çünkü özellikle ulema şunu demektedir: Bu farklı tanrı kavramını ortaya koyanlar farklı bir Allah'a inanıyorlar. Çünkü onların Allah'ı bizimkinden farklı.

Şimdi bu bilgi nasıl bir bilgi? Bu bilgi sezgisel bir bilgidir, bilimsel, rasyonel değildir. Yalnız, birinci konuşmamda belirttiğim gibi, bilimin bazı alanlarında meydana gelen yenilikler bize sezgisel bilginin insanların hiç de yabana atamayacağı bir bilgi olduğunu öğretmiştir. 19. Yüzyılda sezgisel bilgiyi yabana atmak şimdiye göre daha çok mümkündü. Oysa bugün bu bilgiyi yeniden kavramamız, keşfetmemiz gerekiyor. Nedir bu bil-

gi? Özellikle bir şey yaratmaya çalışırken bazen bir problemi çözemezsiniz. Çaresiz kalır, bırakırsınız. Birden deniz kıyısında yürürken, hiç o problemi düşünmezken o problemin çözümü aklınıza geliverir. Ya da bazen sokakta yürürken yürüme eylemini nasıl yaptığınızı merak edersiniz ve ayaklarınız birbirine dolaşır. Bu önemli bir noktadır.

Burada katılımcı olmanız gerekir. Sezgisel bilgiye açık almanız gerekir. Bundan kastım ne? Hacda müslümanlar şeytan taşlarlar. Bazıları bunu anlayamaz. Bunu anlamanız için o eylemin içinde olmanız gerekir. Anadolu'da dilek ağaçları vardır. Onun o insan için ne ifade ettiğini anlamanız için katılımcı olmanız, onu hissetmeniz gerekir. Katılımcı olmaktan kastım bir budur, ikincisi daha geniş bir katılımcılıktır. Özellikle Uzakdoğu dinlerindeki ruh halini anlamınız ona katılmakla mümkün olur. Tasavvufta meditasyon denebilecek süreçler çok azdır. Bakın Hamzavi Melamilerden bir grubun bu konudaki bir dörtlüğünü okuyacağım size. Yalnız bu dörtlüğün hangi koşullarda söylendiğini söylemek isterim önce. 17 Yüzyılda Oğlan Şeyh adlı bir melami şeyhi Osmanlı yönetimi tarafından idam edilir. Müritleri de toplu halde idama götürülürken, Sarayburnu'nda şöyle bir dörtlük okurlar: "Tükenmeyiz kırmak ile/Sayılmayız parmak ile/Bilinmez ahvalimiz/Taşramızdan sormak ile" Bu katılımcılığı, içerden bakmakla dışardan bakmak arasındaki farkı çok trajik bir şekilde anlatan bir dörtlüktür.

Tasavvufun bu bilgi teorisini, farklı bilgi kuramının kökenlerini çok eskilerde aramakta fayda vardır. Bu bilgi kuramının işleyebilmesi ancak yanında Muhiddin-i Arabi'nin "Vahdet-i Vücud" ve "Vahdet-i Mevcud" kuramlarının varolmasıyla mümkündür. Yani bu bir sistemdir ve tamamlayıcıları vardır.

Gürol Irzık- Ben bilmenin doğruluğu gerektirdiği konusunda ısrar edeceğim. Sanıyorum bilgiyle enformasyon karıştırılıyor. Enformasyon yanlış aktarılabilir ancak bilgi yanlış olmaz. Yine hangi sistemde ifade ederseniz edin, iki kere iki dört etmek zorundadır. Bu anlamda doğru mutlaktır. Yani hamilelik gibi bir şeydir. Yani az hamile çok hamile olmaz. Şu var; siz bir şeyin doğru olduğunu bildiğinizi zannedersiniz, yanılabilirsiniz. Dolayısıyla bir şeyin doğru olması başka onun doğru oldu-

günü bildiğimizi iddia etmeniz başka bir şeydir. Yanlış olan o iddianız. İzzettin bey önemli bir noktaya değindi, bilgi güçtür dedi. Doğrudur bugün bilgi kanallarını ele geçirme mücadelesi veriliyor. İleride bilgiye ulaşabilenler su üstünde kalacaklar. Onun için gerekli finansı sağlayanlar üretenler kalacaklar. Çağımız enformasyon, bilgi çağı. Bilginin elitistlerin denetiminde olduğu da doğru bugün. Teknoloji baş döndürücü bir hızla gelişiyor ve biz bu hızın hep arkasında kalıyoruz. Bugün bilim büyük bir iş haline geldi, eğer milyonlarca lira yatıramıyorsanız bilgi de üretemiyorsunuz. Belli bir kritik kütle, uzmanlar ordusu gerekiyor, para gerekiyor, besleyecek yan kuruluşlar gerekiyor. Dolayısıyla bütün bunlar eltizmi beraberinde getiriyor. Bunun sonucu bir tarafta bilgiye ulaşanlar, bir tarafta ulaşamayanlar var. Bu da paradoksal bir durum aslında. Bilimsel buluşla teknolojik buluş arasındaki en önemli fark şudur: Teknolojik buluş patentle belgelenir halbuki bilimsel buluşta böyle bir şey yoktur.

Bugün en önemli sorun bilginin demokratikleştirilmesidir. Türkiye de sanki bilinçli bir şekilde bu engelleniyor. Çünkü bu aynı zamanda iktidarın paylaşılması demek.

Son olarak şunu söylemek istiyorum, İzzettin beyin söylediğiyle alakalı. Bilim bugün tapınılacak kadar önemsenecek hale geldi. Bilimin bilgi ürettiği konusunda da hiçbir kuşkumuz yok fakat bütün kavga şurada cereyan ediyor; acaba bilim, bilgi üreten tek faaliyet midir yoksa başka bilgi kaynaklarından bahsedebilir miyiz? Her halde en önemlisi sanat ve edebiyat. İyi güzel, doğru yanlış gibi değerleri ancak felsefe verebiliyor. Yani bilim zannettiğimiz kadar her şeyle ilgilenemiyor, son derece mütevazi. İddia edenler bilimciler. Dolayısıyla farklı bilme kipliklerine açık olmak lazım diyorum ve bunun da, yani iyi yaşamın ne olduğu konusundaki bilginin de bilimsel bilgi kadar önemli olduğunu düşünüyorum. İşin kötüsü 20. Yüzyılda en az zaman ve para ayrılan şey de bu... Önümüzdeki yıllarda insanlar iyi yaşamanın bilgisine ulaşmak isteyecekler.

İzzettin Önder- Burada iki nokta üzerinde duracağım. Bunlardan biri hezeyan. Yasemin hanımın bahsettiği tüketim hızı... Acaba bu bilinçsizlikten mi geliyor bilginin insan üzerindeki al-

gılamalarını etkilenmesinden mi oluyor. Örneğin "İnsanlar tüketmek istiyor" diyoruz. Acaba böyle demeyip de bu işten menfaati olanlar insanları buna yönlendiriyor desek ne olur? Hakim olan biz miyiz yoksa ufak bir grup bizi tetikliyor mu? Bu bilinçle mi ilgili algılama ile mi ilgili? Tanımlamalar çok önemli. Biz iktisatçılar çok suçluyuz, öğrencilerimize bir tanımlama veriyoruz. Kıt kaynaklarla sonsuz ihtiyaçların çatıştığı bir alandır, diyoruz. Hem kaynaklar kıt diyoruz hem de gerekçe olarak sonsuz ihtiyaçları ileri sürüyoruz. Böyle bir şey söz konusu olmaması lazım, bu tek bir tanımdır. Dolayısıyla ciddi olarak yönlendiriyoruz.

Şimdi o zaman kim yönetiyor konusuna gelince bilginin bir güç olduğu ortada. Bilgi denetleniyor. Biz eğer hakikaten bir maymun gibi tetikleniyorsak kesinlikle teknolojik bilgiden saf bilgiye geçemeyiz demektir. Çok isterdim ki hakikaten çok yüksek puan alan öğrencilerin felsefeye sosyolojiye girmesi mümkün olsun, çok isterdim ki insanlar tıp, mühendislik okumadan önce felsefe okusunlar. Fakirlikten mi böyle bu, değil zengin ülkeler de yapmıyorlar. Tek açıklama kalıyor geriye biz insan üretmek istemiyoruz, denetlenebilecek maymun üretmek istiyor.

Yasemin Boran- İşin gerçeği şu ki bilgi çağında yaşıyoruz ve hiçbir dönemde halkın bu kadar bilgilendiği, bu kadar haberdar olduğu başka bir dönem yoktur. Uygarlığın zirvesindeki eski Mısır'da da halk kör cahilken küçük bir rahipler sınıfı beyin ameliyatını yapabilecek bir noktadaydı. Fakat günümüzde sokaktaki insan her şeyden haberdar. Demek ki hakikaten bilgi çağındayız fakat burada önemli olan bilgiyi yakalamak, bilginin farkına varmak ve bilgiyi pratik hayatta uygulayabilmektir. Teşekkür ederim.

İzleyici- Reha bey sezgisel bilgiye ulaşmanın yollarını biraz açıklayabilir mi?

Reha Çamurcu- Bu çok çeşitli sistemlerde değişiyor. Nihai (sonuçsal) bilgiye ulaşmanın yöntemi olarak ben sezgisel bilgiyi kullandım. Sezgisel bilgi bir araç... Uzakdoğu dinlerinde bu meditasyonla olabiliyor, ani uyaranlarla olabiliyor. Tasavvufta çok farklılıklar gösteriyor tarikatlara göre. Mesela bazılarında,

basit bir örnek vereyim, izah edici olacak galiba. Tasavvufta esmaül hüsna (Allah'ın güzel isimleri) vardır. Diyelim bunlardan bir tanesini seçelim: Gani. Şeyh müridine der ki şimdi senin zikrin gani. O mürit günlerce aklına Allah'ı düşürdüğünde hep "Ya Gani!" der. Bir süre sonra şeyh bu ismi değiştirebilir. Bir başka tarikatta ise bir şeyh şöyle yaklaşabilir: Gani olmak cömert olmaktır. Sen bin kere gani olacağına cömert ol, Allah'a benzemeye çalış der. İşte sezgisel bilgi burada kazanılan bir süreç olur. Yalnız sezgisel bilgi için bize tıkıştırılmış bazı bilgilerden arınmamız gerekir.

İzleyici- Bilmek kelimesine aşırı yükleme yapıldığını düşünüyorum. Bazen farkında olmak kelimesini de kullanıyoruz. Oysa bilgili olmakla farkında olmak ayrı şeyler. Bilgiyi uygulamaya geçirebilenler farkında olanlardır.

İzleyici- Yasemin hanımın gelecekle ilgili yazılarını dikkatle izliyorum. Genelde maddi gelecekten bahsediyor. Burada da ormanların, doğal çevrenin yitirilmesinden bahsetti. Ancak belki de geleceğin insanı ormana, denize bizim kadar özlem duymadan, onların eksikliğini hissetmeden, tamamen teknolojik bir hayat sürecek. Ne dersiniz?

Yasemin Boran- Böyle olabilmesi için insanın mutasyona uğramış olması gerekir. Biz canlılar dünya canlı olduğu için üstünde yaşıyoruz. Dünyayı öldürürsek bizlerinde yaşama şansı kalmayacak. Ben yazılarımda gelecek tahmini için bir takım malzemeler kullanıyorum ki bunların başında astroloji geliyor. Astroloji bugün bilim değil. Fakat sonuçta bir gerçek var ki evrendeki her şey diğer bütün şeyleri etkiliyor. İster bilincinde olun ister olmayın. Bu salondaki herhangi bir insan salonun titreşimlerini etkiliyor.

İzleyici- Efendim ben emekli ilkokul öğretmeniyim. İzzettin beye bir sorum olacak. Dediler ki iktisat alanında bir zümre bilgiyi tekelinde tutuyor ve kullanıyor. Bu insanların bencilliği midir? Reha beye ise şunu soracağım; sezgisel bilgi insanlığın gelişimi için iktisat noktasında daha yukarıda olabiliyor mu?

İzzettin Önder- Şimdi teknoloji muazzam bir olanak. Fakat aynı zamanda tahribat da yapıyor. Yaptığı tahribat kendisini aşmış olsaydı teknoloji de dururdu. Durmuyor ama. Neden dur-

muyor? Bu tahribatın farkında olması gereken çoğunluk, bilgiyi elinde tutan azınlığın yönlendirmesiyle bu tahribatı farketmiyor. Bilinç maddi temel üzerine oturur. Eşit bilgilere sahip olsaydık ozonu biz deldirtmezdik.

Bilgi tekeli buradan kaynaklanıyor. Bilgi hakikaten çok önemli bir girdi. Örneğin Coca Cola üretiminde belli bir saatte fabrikaya iki insan giriyor ve gizli bir formülü uyguluyor. Coca Cola burada yapılıyor ama biz nasıl yapıldığını bilmiyoruz. İnsanların bencil olarak doğduğuna inanmıyorum.

Reha Çamuroğlu- Amerika kıtaları beyaz adam tarafından ilk kez keşfedildiğinde –bir de keşif deniyor ya, oradakileri insan saymayarak- ziyaret edildiğinde ilk kez Amerika kıtasına at da gitti. Fakat insanlar hiç tanımadıkları bitkilerle karşılaştılar ve bazıları telef oldu. Bir süre sonra atların neleri yiyip neleri yemediğine bakarak seçmeğe başladılar yiyeceklerini.

Sezgisel bilgi belki de bazı kazanımlarımızla kaybettiğimiz bir şey. Bu noktada, iktisat bağlantısı içinde bir şey söyleyeceğim. İzzettin beyin iktisat tanımına itiraz ettiği gibi bu tanım sınırsız ihtiyaçları varsayıyor. Birey olarak hangimiz bir tanka, bir F-16'ya ihtiyaç duyarız. Ama toplumsal olarak bir arada yaşıyoruz ve bunların gerekli olduğu bize söyleniyor. İktisat aynı zamanda ihtiyaçları da üretiyor, bu da bir bilim.

Bir mutasavvıf vakti zamanında "Bir lokma bir hırka" diyor ama ona da deniyor ki, bu da tevekkül, her şeye katlanıyor. Aslında onu anlatmıyor. Dünyaya tek başınıza baktığınızda yaşamak için çok az şeye ihtiyacınız olduğunu görürsünüz. Ama iktisatın barbarlaştırılan alanına çıktığınızda durum değişiyor. Bilgi tekeli sermaye tekeliyle ilişkili. Güzel bir ayet vardır, "Allah herkesin rızkını verir" diye ama galiba bu rızıkla insanların arasına girenler var.

İzleyici- Çin atasözünde "Balıklar gibi yüzmeyi, kuşlar gibi uçmayı öğrendik ama insan gibi kardeşçe yaşamayı öğrenemedik" denir. Siz dört kişisiniz, felsefeci, iktisatçı ve tasavvufçular olarak. İşte egemen olanlar da böyle bir karışım olsa sanırım egoist bilgiden sezgisel bilgiye dönülebilir. Burada hepimiz birşeyler aldık. Felsefe olmadan insanlar ancak kendi ihtiyaçları oranında hayatı gerçekleştirebiliyorlar. Felsefe olduğu zaman

biz olayı ortaya çıkıyor. Biz hep kendimizi tanımamaktan çektik.

İzleyici- İnsanın kendisini bilmesinin bilgisi diye bir şey var. Yasemin hanım bir şeyi dayatıyor ve diyor ki, denizler balıklı olacak, dağlar orman olacak, sular temiz olacak ve havamız zehirsiz olacak. Bu dünyada yaşıyoruz adına eşitsek, eşit haklara sahipsek ben ne balık istiyorum, ne ağaç istiyorum ne de temiz hava istiyorum. Ben teknolojinin getirdiği sonuçlara katlanmaya razıyım. Ben yararları-zararları bazında düşündüğümde teknoloji bana göre daha ağır basıyor. Denizlere zehirli atık dökülmüş, balıklar ölmüş, ağaçlar kurumuş, kurusun. Benim ömrüm şu dünyada ne kadar ki? Benden sonra kalacaklara ne kalacak da umurumda bile değil. Hiç önemsemiyorum.

İktisata gelince. Asya'da bir kriz varmış. Dün doğru yaptıkları söyleniyordu oysa bugün ne kadar yanlış yolda oldukları söyleniyor. Acaba yarın ne söylenecek, bilmiyoruz. Ben Asya'da günlük yaşamının derdinde olan insanların bundan hiç haberi olmadığını varsayıyorum.

Tasavvuf konusunda ise marifet yoluyla edineceğim sezgisel bilginin bana bir çıkış yolu olacağı dayatılıyor burada. Uzatıyor muyum?

İzleyici- Yo güzel gidiyor. Eğitim sistemini tam olarak yansıtıyorsunuz.

İzleyici- Sizler bana hep bir şeyi dayatıyorsunuz. Kendini bilmenin bilgisi diye bir şey var. Bütün bunlar için bilgi gerekiyor. Ben balıksız deniz istiyorum arkadaş. İkna edilmesi durumunda problem başlar.

Yasemin Boran- Bizim söylediğimiz de bu bilinç. Bilginin bir tek yüzü yoktur, herkes gördüğünü algılar. Siz bir şey öğrenmeden oturduğunuz yerde otururşanız şu söylediklerinizin tümü ortaya çıkar. Burada size verilen bir bilgi var.

Reha Çamurcu- Eskiden insanlara iyiyi, doğruyu, güzeli göstermek isteğim olmuştu. İnsanların buna meraklı olmadıklarını gördüm göreli böyle bir isteğe sahip değilim. O nedenle konuşmamın bir dayatma olduğu düşüncesine karşı çıkıyorum. Çünkü benim söylediklerimi bir metin haline getirip analiz etseniz benim Allah'a inanıp inanmadığımı o metinden çıkara-

mazsınız. Benim tasavvufa bağlı olup olmadığımı çıkaramazsınız. Rabia'nın görüşünü çıkarabilirsiniz. İslâm'daki bir iki bilgi kuramını çıkarırsınız. Ama benim pozisyonumu çıkaramazsınız. Dolayısıyla benim dayatma yaptığımı söyleyemezsiniz, ben burada bir aktarmacıyım.

Benim inandıklarım yok mu, pozisyonum yok mu var ama izin verirseniz onu da kendi seçtiğim zihinlere kulaklara iletirim. Sonuç olarak intihar da bir özgürlük biçimidir.

İzzettin Önder- Bir eğitimci olarak, beyin fırtınası tam da bu galiba. Siz denizi balığı istemeyebilirsiniz ama elinizdeki teknoloji de bir dayatmadır, bir oyuncaktır.

Bilimin rolü insana bir yığın şey sunmasıdır ama kararı insan vermelidir. Bu demokratikleşmedir. Benim söylemek istediğim bilimin tek yanlı üretildiği, saklandığı ve yanıltıldığı. Siz burada nesiller arası demokrasiyi kabul etmiyorsunuz. Dünya Bankası'nın bir yayınında "Dünyanın tahrip edildiğine inanmayın, teknoloji bunu telafi ediyor" dendi. Bu tek yanlı bir dayatmadır işte.

Saygısızlık olarak kabul etmez, samimiyetime inanırsanız size bir şey söyleyeceğim. Fi tarihinde Freud'un bir makalesini okumuştum, diyor ki "Biz öyle insanlarla uğraşırız ki, bir hasta olduklarının farkında olmazlar ve bize gelmezler, iki bizim söylediğimiz şeye inanmazlar ve bize gelmezler" Kusura bakmayın aklıma geldiği için söyledim. Teşekkür ederim.

Gürol Irzık- Provakatif olmak için bu dayatmadan bahsettiniz. İnsanın kendini bilmesi, haddini bilmesinin bir boyutu herhalde sorumluluk. Olmayan bir şeye insan sorumluluk duyabilir mi? İlk bakışta yok henüz gelecek nesiller. Felsefeci olarak ilginç bir konu, olmayan bir şeyin sorumluluğunu taşımak.

İzleyici- Ben Reha beyin söyledikleri üstüne konuşacağım. Tanrı kendisini bilsinler diye insana üflemiş ama çok bencilce bir şey. Bu mantıkla bakarsak, şimdi de doğa yok oluyor, dünya büyük bir hızla ölüyor, demek ki tanrı yeteri kadar bilindiğini düşünüyor ve artık yok ediyor...

Reha Çamurcu- Gebersinler diyor... Bakın sorunuz çok değerli. Elimdeki notta Nietzsche'den bir alıntı var. Diyor ki, "Daha kendi kendinizi aramamışken beni buldunuz. Böyledir tüm

insanlar. İnancın değeri azdır bu yüzden. Şimdi size beni yitirmenizi, kendinizi bulmanızı buyuruyorum. Hepiniz beni yadsıdığınız gün, ancak o gün geri döneceğim sizlere." Nietzsche aynı zamanda "Tanrı öldü" diyendir. Benim anladığım belli bir tanrı kavramının öldüğüdür. Sizin sorunuza bir cevap içeriyor bu. Dinbilimci Mircea Eliade'nin bir sözü vardır, "Kutsalın yapılabilecek ilk tanımı din dışının zıddı olduğudur." Bakın "din içi" demiyor. Bizim tanrı kavramımızda da bu kutsalsız yapıp yapamayacağımız faktörünün önemli bir rolü olmalı.

Bir nasıl diyen akıl var, bir de niçin diyen akıl var. Nasıl atom bombası üretebilirim demiş insan ama keşke niçin deseydi.

İzleyici- İyi bir yaşam tarif edilebilir mi? Bana tarif edilemezmiş gibi geldi.

Gürol Irzık- Ben bunun tarifini yapamam ama elbette paylaşacağım baz fikirlerim var. Ancak bu saatten sonra mı? Biz hepimiz, "Nasıl bir yaşam yaşanmaya değer?" sorusunu unuttuk. Eskiden bu vardı. Eski Yunan'da bütün bilgi buna yönelikti. Biz bunu unuttuk. Bugün bunu gündeme getirmeliyiz artık diye düşünüyorum.

Diyorum ki insan, ihtiyaçlarının ve potansiyellerinin toplamıdır. İnsanı böyle tanımladığınız zaman onun eksik olduğunu söylemiş olursunuz. İyi bir yaşam insanların kendi potansiyellerini mümkün olduğu kadar geliştirmesi ve çeşitlendirmesi, ihtiyaçlarının giderilmesi olarak düşünüyorum. Bu ihtiyacı ortodoks iktisatçılardan farklı olarak normatif bir şey olarak düşünüyorum. Çünkü ihtiyaçlardan hakları türetebilirsiniz. Bunun mekanizması demokrasi ve Habermas'ın ideal konuşma durumu dediği şeyin oluşmasıdır. İhtiyaçların çeşitliliğinde bir birlik vardır.

İzleyici- Buradaki konuşmacıların seçimi öyle yapılmış ki modernist paradigmanın eleştirisi yapıldı. Acaba Türkiye'de modernizim olgusu yeteri kadar, her düzeyde tartışılıyor mu? Sorunların kaynağı olan modernizme dokunabiliyor muyuz?

Reha Çamurcu- Buradaki konuşmaya katılacakların seçiminde böyle bir ilke olduğunu zannetmiyorum. Bilmek bazen de susmakla sonuçlanabiliyor. Kendini iki kampta ifade eden

toplumda kendinizi hiçbir kampta görmüyorsanız durumunuz bayağı zor oluyor. Sanıyorum bu sizin sorunuza cevap teşkil eder.

Gürol Irzık- Sanırım başka diyeceğimiz yok, hepinize teşekkür ederiz.

Hayat, Bilim ve Etik

dünyada ve türkiye'de insan hakları

10 Şubat 1998

Yönetici: Kürşat Bumin
Konuşmacılar: Ömer Madra, Turgut Tarhanlı

Kürşat Bumin- Felsefeden geldiğim için bu 'haklar' konusu her zaman felsefi boyutuyla ilgilendiriyor beni. İlgilendirmekten de öte bu hakların temelinin hukuktan önce felsefede yattığını düşünmüşümdür. Bunun açıklamasını şöyle de yapabiliriz: Henüz insan hakları konusunda değişik hukuk okullarının, volontarist olsun, pozitivist olsun, yeni yorumları çıkmadan önce, ta antik dönemden bu yana insan haklarından veya haklardan söz ediliyordu. Fakat burada hepinizin hatırladığı bir sınıflandırmayı yapmak lazım. İnsan hakları meselesi haliyle doğal hukuku tanımak zorunda. Fakat doğal hukuk da kaynağını antik Yunan'da bulmuş olmasına rağmen bu dönemde de insan haklarından söz etmek mümkün değildi.

Bu konuşmamı bir giriş olarak alın, daha sonra ayrıntısına gireriz. Antikite bugün anladığımız anlamda bir insan kavramını tanımıyordu. Nitekim Roma da öyleydi. Roma hukukunda da bir insan hakkından söz etmek mümkün değildi. Roma hukukunda homo anlamına gelen 'hukuku olmayan' demekti, burıun karşısında 'yurttaş' yer alıyordu. Şimdi bu insan haklarının ortaya çıkması için iki tarafında yerli yerine oturması gerekir. Tabi, bu modern dönemin bir ürünü. Antikiteden bu yana "doğal hak" teorisine dayanarak gelişmiş. Burada bir soru insanın kendi kendine sorduğu bir sorudur: Doğal hakların vazgeçilmez, devredilmez olduğu yolundaki bir yorum acaba aşkın bir güce, aşkın bir kata referansta bulunarak mı tanımlanmaktadır? Rölativizmi öne çıkaran tarihselciler bunu eliştirmişlerdir. bu konuda çok bilinen bir örneği söylemek istiyorum. Fransız devriminde karşı devrimci olan bir filozof diyordu ki, "Dünyayı gezdim, İtalyan gördüm, Fransız gördüm fakat insana rastlamadım" Gerçekten haklı bir eleştiri. Nominalizmin o insanın aklını çelen yanına davet eden bir görüş. Gerçekten Türk var, Fransız var, İngiliz var fakat insan diye bir şey yok.

Yani soyutlanmış bir insan. Bu soru yüzyıl sonra Marks'ın "İnsan nerede?" sorusuna dönüştü.

İnsan hakları... Hangi insanın hakkı? Yani işçi olmayan, burjuva olmayan bir insan mı var ki bunun haklarından söz ediyorsunuz? Görüldüğü gibi bazı eleştiriler bir yerlerde buluşuyor. Evet, bu haklar meselesi bir takım devrelerden de geçti. Klasik beyannamelerde bir hak manzumesi var. Bu nedir? Bu, sivil hakların tanınmasıdır. O halde bir sınıflandırma yapabiliriz. Klasik anlamda bir sivil hakların önceliği söz konusudur. Yani ifade, din, inanç, konuşma, birleşme özgürlükleri... Daha sonra bunlara politik haklar eklenmiştir. Daha sonra da Marksizmin gayretiyle ortaya sosyal haklar çıkmıştır. Burada ikisinin arasında çok temel bir farklılık var: Sivil haklar ve onu takip eden politik haklar devlete hiçbir şey borçlu değildir. Oysa sosyal haklar devletten istenen ve ondan elde edilen şeylerdir. Bizim anayasamızda bu sosyal haklardan bolca vardır ama diğer haklar kaşıkla verilip kepçe ile alınan cinstendir.

Demek ki böyle bir sıralamadan söz edebiliriz: Politik, sivil ve sosyal haklar... Fakat bugün geldiğimiz noktada görüyoruz ki bunlar yeterli değil. Nedir, farklı olma hakkı diye bir şey söz konusu ve bu Batıda yirmi otuz yıldır tartışılmakta. Bu hakları nasıl anlamak lazım? Bu kimlik meselesiyle bağlı olan haklar. Dolayısıyla bu hakların yeni bir alanıdır. Cinsel haklar, feminizm hareketi, çevre hareketi gibi hak talepleri bu dördüncü kuşak haklarındandır. Şunu sorabiliriz: Acaba ilk üçü olmadan dördüncüsü olabilir mi? Sosyal hakları bir yana bırakırsak, acaba sivil hakların ve politik hakların ardından gelen farklılık hakları önceden gelebilir mi? Ben bunun mümkün olmadığını düşünüyorum. Çünkü asıl bu sivil hakların genişletilmesidir ki bugün farklılık hakları sunulmaktadır.

Şimdi tabi haklar bizi özgürlük sorununa götürüyor. Özgürlükler konusunda ise çok temel bir farklılık var. Antikitenin özgürlükten ne anladığıyla modernlerin ne anladığı konusunda bir fark... Bu konuda Benjamin Constant'ın çok temel bir metni var, "Eskiler ve Yenilerin Özgürlük Anlayışı" diye. Constant haklı olarak diyordu ki, "Eskilerin özgürlük anlayışı politikaya katılmaktan ibaret. Oysa biz modernler için özgürlük bu

değil, hatta en sonda gelen bir fasıl, konuşma, yazma, düşünme özgürlüğüdür." Constant'ın saydıkları bize özel alanı hatırlatıyor. Özel alan konusu Türkiye'de hep yanlış anlaşılmıştır. Türkiye, politikayı çok düşünmüş, bunun felsefi hukuku temellendirmesini yapmış bir ülke değil. Böyle bir ülkede özel alanı fazla abarttığınız zaman toplumu başka yerlere götürmüş olursunuz. 12 Eylül'le birlikte Türkiye'de bir özel alan sorunu çıktı ortaya. Özel alana bir övgü başladı. Örneğin ilk kez sevgi keşfedildi, aşk keşfedildi, müzik aleti çalmak, cinsellik keşfedildi ve bunlar müthiş bir pompayla yukarıya kaldırıldı. Türkiye'de bir Playboy'un yayımlanması neredeyse devrimci bir olay oldu. İnsanlar nihayet bir Playboy'umuz oldu gibisinden bir özgürlük sevincine kapıldılar. Tarihe de baktığımızda bütün dogmatik dönemlerin sonunda özel alanın hep yukarıya çıktığını görüyoruz. Yunan'da Stoacılıktan sonra Epikürcülük ortaya çıkmış. Bakın Ortaçağ'dan sonra Rönesans... Şimdi şunu söylemek istiyorum, Türkiye insan hakları konusunda pratiği, bilgisi ve birikimi çok az olan bir ülke. Onun için bu şekilde hemen Playboy'a sarılmıyor. Düşüneceğimiz çok şey var. Evet, bu bir girişti. Şimdi sözü Ömer'e bırakıyorum.

Ömer Madra- Bir kere kişisel bir sataşma olduğu gerekçesiyle Kürşat Bumin'e bir cevap vereyim. Bizim çocukluğumuzda ulaşılmaz kızlar hayal edilirdi. Ne kadar ulaşılamaz olursa o kadar da keyfi olurdu bu işin. Bu komşu kız imajıyla Playboy bence sosyo-psikolojik bir devrim yapmıştır. Playboy'un Amerika'da çıkışı da bir parlak fikre dayalıdır. Bu sosyal devrimin yanı sıra Playboy'da Salinger gibi yazarların okullarda hangi gerekçelerle yasaklandığı konusunda bilgiler verilir. Playboy Amerika'da da özgürlükleri savunmuştur ve örneğin tutucu bir şirket olan Seven Eleven dergiyi bu nedenle yasaklamıştır. Playboy'u doğru yerine oturtalım, kızları da güzeldir ayrıca. Cortazar ve Marquez gibi özgürlükçü yazarları da sarsmıştır.

Kürşat Bumin'e katılmadığım ikinci nokta dördüncü kuşak haklar konusu. Türkiye farklı olma hakkını millet ve devlet olarak savunuyor öteden beri. En önemli sloganı "Biz bize benzeriz"dir. İnsan hakları konusunda son derece vahim bir durumda olduğumuz söylenebilir. Bu global ve postmodern dünyada

aslında biz bize değil herkese benziyor durumunda olmalıydık. Şimdi medyada yer almayan Hilmi Çamurdan diye bir adam var. Bu adam 1556 km.'lik yolu demiryolu üstünde yürüyor ve Edirne'den Adana'ya geliyor. Bazı fikirleri olan Hacettepe Üniversitesi öğrencisi bir genç adam bu. Bu adam demiryolunu çevresel açıdan savunuyor ve son derece bireysel bir eylem yapıyor. "Yürüyen adam" olarak tanınan bu adamı devlet yedi kez tutukluyor, demiryolu üstünde yürüdüğü için. Bu "neme lazım, biz bir sorguya alalım" zihniyetinin şiddetle hakim olduğunu gösteriyor.

İkinci isim de geçenlerde Arjantin'de ölen 73 yaşındaki Feliz. Bu kadının üç çocuğu hükümet tarafından tutuklanmış ve kendilerinden bir daha haber alınamamış. Bunun üzerine Feliz, Arjantin'de Mayıs Alanı eylemlerine başlamış. Yani bizim Cumartesi Anneleri eyleminin başlatıcısı. Cuntanın en vahşi döneminde sözünü sakınmamış bir kadın. Böyle bireysel çabaların son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Oysa bizim bütün ömrümüz devlete olan borcumuzu ödemekle geçiyor. Gereğini her zaman bizden iyi bilen devlete olan borcumuz bir türlü bitmiyor.

TÜSİAD başkanı geçenlerde yaptığı bir konuşmada yakın geçmişi değerlendirirken şöyle bir şey söyledi: "Demokrasi lafını ağzına alan herkese düşman olduk" Yargı bağımsızlığı konusunda bir yığın şikayetlerimiz var ama üzerinde duracağımız sağlam bir zemin de yok. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na son yıllarda rekor sayıda başvuru var. Dördüncü haklara hızlı bir geçiş yapmamıza rağmen temel insan hakları konusundaki durumumuz hiç de parlak değil. Şimdi Avrupalılar bize kapılarını araladı mı, toz dumanı içinde şöyle bir şeyi de görmezden gelmeyelim. Avrupa Birliği'nin üzerinde durduğu temel şey ortak değerler kavramı, ortak mal varlığı. Bunlar da esas olarak insan haklarını oluşturan hukukun üstünlüğüyle oluyor. Ortak değer denen şey, "biz bize benzeriz"in dışında olan bir şey. Ben Türkiye'yi yönetenlerin bu meseleyi kavrayabildiği kanısında değilim.

Kürşat Bumin- Ömer'in açtığı koridor iyi. Hukukun üstünlüğü ama hangi hukukun üstünlüğü? Türkiye'de hukuk ve si-

yaset felsefesi çok fazla tartışılmadığı için ben asıl sorunu buralarda buluyorum. Bunun için bizi hukuk şaşırtıyor, hakimler şaşırtıyor, anayasa başkanı şaşırtıyor. Düşünsenize, insan haklarının temeli devlet ve toplumun ayrı tözden olduğunu kabulüdür. Oysa bundan önceki Anayasa Mahkemesi başkanı bunların aynı tözden olduğunu söylüyordu. Buyrun Turgut bey.

Turgut Tarhanlı- Türkiye'de hukukla ilgili tartışmalar, yasalarla ilgili tartışmalarla birbirine karıştırılıyor. Hukukun üstünlüğü derken yasaların üstünlüğü anlamına mı geldiği gibi bir karışıklık söz konusu.

Hukukun kişi olarak kabul ettiği bireylerin bu hak ve özgürlükleri nasıl berileyecekleri meselesi kuşkusuz icra konularının ortaya konulmasını gerektiren bir sorun. Bu nedenle uygulanabilir, pozitif hukukun manevra alanını belirlemesi lazım. İşi kâğıt üzerine dökülmüş hukuk metinlerinden yola çıkarak ele alırsak iki belge var. Birincisi, 1976'da kabul edilmiş, sivil ve siyasi hakları önplanda tutan medeni ve siyasi haklar sözleşmesi. İkincisi ise, sosyalizmin de etkisini taşıyan ikinci kuşak hak kategorilerini içeren bir belge: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi. Bu her iki sözleşmenin de birinci maddeleri harfiyen aynen kabul edilmiş olan kendi kaderini, kendi geleceğini belirleme meselesidir. Bu maddenin mantığı genellikle göz ardı edilir.

Bu konuda bir kaç temel başlığı ele alacağım. Bunlardan biri ulusallık-uluslararasılık meselesi. Yani kendi kaderini tayin hakkının ulusal ya da uluslararası zemindeki farklılığı. İkincisi insan hakkı denilince bunun karşısına konulan güvenlik sorunu. Burada güvenliği stratejik anlamda kullanıyorum. Kuşkusuz bunlar arasındaki geçişler ve icra konusu da genel olarak ele alınabilir diye düşünüyorum. Şimdi bu geçişleri ve gelgitleri Türkiye ve uluslararası bağlamda da ele almak niteyindeyim. Günümüzde genellikle uluslararasılık daha önplanda tutulur. Bu ikinci dünya savaşının doğurduğu bir sonuçtur ve güvenlik stratejileri ile haklar arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. İkinci dünya savaşındaki Almanya'ya bakılarak şu sorun ortaya çıktı: Bir devletin iç düzeninin istikrarsızlığı ya da birey veya birey gruplarının haklarına gösterdiği atmosferin karakteri,

nitelikleri aslında giderek uluslarası kamu düzenindeki istikrarsızlıklara etki edebilecektir. Dolayısıyla devletlerin iç düzenlerinde sahip olmları gereken ortamın koordinatları bu anlamda uluslararası kamu düzeninin de sağlanmasında ve oradaki istikrarın bozulmasının önlenmesinde önem taşıyacaktır, anlayışı hakimdir. Ama bu hemen bir tuzağa da düşürebilir. Çünkü günümüzde güvenlik ve hak ilişkisinde daha çok hak üzerinde durulmaktadır.

Bu boyutta şöyle de düşünülebilir. Devletlerin uluslararası bir hukuki bağlanma tavrı içinde olması her zaman bu hukukun uygulanacağı anlamına gelmez. Bunun başlıca nedeni uluslararası bir işbirliği görüntüsü vermektedir. Fakat bu giderek zaman içinde başkalaşabilir başlangıçtaki irade farklılaşabilir. Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni kabulü böyle bir süreç izlemiştir. 1954 yılından beri imzalanmayan bireysel başvuru hakkının 1987'de Özal tarafından kabul edilmesinin nedeni hemen üç ay sonra Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na başvuracak olmasıydı. Fakat bugün gelinen noktada iş bambaşka bir seyir izlemiştir. Bu tavır Türkiye'nin bütün uluslararası bağlanmalarında gözlenebilir. 1923'ten beri Türkiye'nin gerek çalışma hayatı gerekse insan hakları konusundaki bütün anlaşmalarına ilişkin bir inceleme var: Neden Türkiye bu anlaşmalara taraf olur? Neden Türkiye demokrasi ve insan hakları konusundaki uluslararası standartları kabul eden anlaşmalara imza atar?

Bu araştırma Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nün İnsan Hakları Dökümantasyon Merkezi'nde yapıldı ve bu konuda iki değişmeyen neden var. Öyle ki 1923'ten beri bütün hükümetlerin gerekçeleri aynı: Birinci gerekçe uluslararası işbirliği meselesi. İkincisi ve bence asıl önemlisi, o anlaşmanın bizim iç mevzuatımızla çelişmemektedir. Bu oldukça garipsenecek ve mantık açısından da üstünde durulacak bir husus. Çünkü bunun traji-komik örnekleri var. 1949 yılından Türkiye uluslararası soykırım sözleşmesini onaylarken de bu gerekçeyle onaylamıştır. Yani Meclis tutanaklarındaki gerekçe şöyle: Türkiye soykırım sözleşmesine taraf olabilir, çünkü soykırım Türkiye anayasasıyla bir uyumsuzluk yaratmaktadır. Bir an bu

katı yasacılık anlayışında öteye geçecek olursanız, mevzuatınızla bağdaşmaması ne demektir, soy kırımın anayasanızda yer alması demektir. Bu iç mevzuata uygunluk gerekçesi birinci gerekçeyi de pekiştiriyor. Çünkü bu uluslararası işbirliğini kendi kıstaslarımıza göre değerlendirme anlayışı var içinde.

Uluslararası korumanın yaratılmasının ölçütü olarak mal varlığı, ortak miras, ortak değerler şeklinde alınıyor. Ama bunun da kendi içinde hukukla bağlantılı bir çelişkisi var. Ortak değerler ortamın ne şekilde korunacağı yine devletler belirliyor. Bu konuda bir hikâye anlatılır. İnsanların aslanı yendiğinin heykeli yapılır ve aslanlar kendi aralarında konuşurken derler ki "Neden hep insanlar aslanları yenmektedir? Çünkü o heykelleri insanlar yapmaktadır." Devletlerin uluslararası planda koydukları kurallarda da bu geçerlidir.

Günümüzde sivil toplum örgütleri bu devletlerarası oyunu bozmak yönünde girişim içindeler. Sivil toplum örgütlerinin kendi çabalarıyla ortaya koydukları süreç çok daha önemlidir. Ancak özellikle hükümetlerin bu sivil örgütleri kendi çıkarlarına göre kullanması mümkündür. Son yıllarda sivil toplum örgütleri de uluslararası denetim mekanizmasının içinde yer almışlardır ama ona katılan devletlerin verdiği ölçüde. Dolayısıyla bu model de devletçi bir modeldir. Burada önemli olan bağımsız sivil toplum örgütlerinin kendi araçlarını kullanmasıdır. Bu yumurta-tavuk ilişkisine götürüyor bizi. Çünkü sivil toplum örgütlerinin değişik ölçeklerde içinde rahat nefes alabilecekleri bir ortam gerektirir. Ben meselenin kendi geleceğini tayin etmede belirlendiğini düşünüyorum. 1980'den bu yana Türkiye'de kapatılan bütün partiler hakkında kendi geleceğini belirleme konusu üzerinde durulmuştur. Çünkü aslında siyasi partiler bu hakkın somut örnekleridir. Türkiye'nin 1923'ten beri uygulanan hukukunda hiçbir siyasi parti ya da oluşumun kendi geleceğini tayin ya da kendi projelerini hayata geçirme şansı yoktur. Bu soğuk savaş döneminde SSCB'de de savunulurdu. Yani kendi kaderini tayin anlamında bir süreklilikten söz edilmemişti. Neden böyledir? Çünkü kendi geleceğini belirleme konusunu tamamen devlet kabuğunun oluşturulması, koordinatlarının çizilmesi ve onun uluslararası ortamdaki yeri biçi-

minde anlar. Birey olarak anlamaz, onların seçim alanı olarak anlamaz.

Biz, uluslararası planda çalışanlar bu tür bir anlayışa, kendi kaderini tayin meselesinin dışsal boyutu diyoruz. Oysa ortama yönelik tartışmalarda asıl altı çizilmesi gereken bunun içsel yönüdür. Yani o kabuğun içindeki atmosferin belirlenmesidir. Ki bu Türkiye'de kesinlikle söz konusu değildir. Bunu çok trajik bir biçimde söyleyen bir yazar var Johan Gaytesolo... O kendi özel tarihleriyle birlikte değerlendirerek, kendi gençliğinin geçtiği Franko rejmini de değerlendirir. "Franko rejimi belki 1975'te sona erdi ama biz gençliğimizi kaybetmiştik" diyor. Bu ürkütücü bir gerçek.

Kürşat Bumin- Ben başlangıçta uzun tuttum. O nedenle şimdi çok kısa bir iki şeye değinip bırakacağım. Ben birinci, ikinci kuşak haklardan söz ettim ama Türkiye, Franko rejimi gibi insana çok hüzün verici bir ülke. İnsan bakıyor ki bu hakların tartışılacağı bir ülke de değil. En temel, pür haliyle yüzyıldır tartışılan, uygulanan haklar Türkiye'de yok. O nedenle ben bu tartışmalarda kendimi geriye çekmeye de çalışıyorum. Bir kere açık olan bir şey var ki, insan hakları konusunda devlete hiçbir şey borçlu değiliz. Bunun amentüsü toplumun devletten önce geldiğidir. Oysa Türkiye'de önce devlet gelir her zaman. Biz hep kurduğumuz devletle övünüyoruz oysa ne kadar zengin bir toplum kurmuş olmakla övünmeliydik.

İnsanların haklar konusunda devlete borçlu olmadıkları çok eskiden beri yazılagelmiştir. Bakın Fransız La Fayette, Fransız devrimindeki insan hakları bildirgesi için şöyle diyor: "İnsan hakları bildirgesinin önemi onun doğruluğunda ve açıklığındadır. Bildirge herkesin bildiğini, herkesin hissettiğini söylemektedir. Dolayısıyla ne bildirge ne de devlet hak yaratmaktadır. Sadece varolan, insanın özüne ilişkin haklarının ilanından ibarettir." Yani ortada başka hiçbir yaratıcılık yoktur.

Oysa Türkiye'de en temel olan şey yaşama güvencesi yok. Bakın anayasada tutuklanan insanları yakınlarına bildirme maddesine: "Yakalanan veya tutuklanan kişinin durumu hemen yakınlarına bildirilir." 1973'te buna bir değişiklik getiriliyor: "Yakalanan veya tutuklanan kimse hakim önüne çıkarılın-

ca durum hemen yakınlarına bildirilir." Sonra geliyoruz 1982'ye, dikkatli dinlemenizi rica ederim, "Yakalanan veya tutuklanan kişinin durumu soruşturmanın kapsam veya konusunun açığa çıkmasının sakıncalarının getirdiği kesin zorunluluk dışında yakınlarına derhal bildirilir." Yani bildirilmez... Şimdi anayasanın bununla uğraşması çok acı bir şey. Bu son derece patalojik bir şey! Hiçbir anayasada böyle bir şey yoktur. Dediğim gibi Türkiye tuhaf bir ülke. Hukukçuların böyle garip bir titizliği var.

Bu sözünü ettiğim farklılık haklarının Avrupa'da yeşereceğine inanıyorum yoksa bizim durumumuz çok vahim. Can güvenliği hakkının bile anayasada nasıl bir hale getirildiği ortada.

Ben de konuşmamı burada bırakıyorum. Sorular varsa alabiliriz...

İzleyici- Konumuz insan hakları ama benim sorum tek bir hak üzerine olacak. Devlet sırrı ve bilgi edinme hakkını birlikte nasıl düşünüyorsunuz?

Turgut Tarhanlı- Şimdi devlet sırrı tartışmalarında şöyle bir durumu da kabul etmek lazımdır. Bu bir şeffaflık tartışmasıdır. Yani Amerikalıların "Gün ışığında idare" dedikleri mesele, son zamanlarda biz de telaffuz edilmeye başladı. Fakat her konuda bir saydamlılığı beklemek de bir hamhayalcilik olur. Problem şurada ortaya çıkıyor. Şeffaflığın uluslararası stratejideki yönü ile içe dönük yönü arasındaki ilişkide devlet açısından bir kısıtlama oluyor.

Danıştay 1977'de Türkiye'den sınır dışı edilen İsviçreli gazeteciler hakkında pozitif bir karar vermişti örneğin. Bireylerin haklarının bireylerce bilinmeyen bir şekilde kısıtlanamayacağı hakkında bir karardı bu. Sanıyorum bu çok önemli. Yani Türkiye'de bugün de devlet sırrı yeni bir şeymiş gibi karşımıza çıktı. Oysa sistem içinde bu konuda varolan bir mücadele var. Toparlarsak, konunun içsel ve dışsal yönü olduğunu ve dışsal yönünün neler olduğunu da kâğıda geçirilmesi gerektiğini söyleyebilirim.

Kürşat Bumin- Evet, Ercan Karakaş bey yetişemedi... Ben isterseniz bu sivil hakkını bir zamanlar çok iyi kullanan hukukçu Ali Fuat Başgil'in "Din ve Laiklik" kitabının başındaki özdeyişle bitireyim: "En sefil hayat başkalarının arzusuna bağlı olarak yaşamaktır."

"bana gerçeği söyleyin doktor": sağlıkta bilme, karar verme ve uygulama hakkı

24 Şubat 1998

YÖNETİCİ: BEYAZIT ÇIRAKOĞLU
KONUŞMACILAR: PROF. DR. ORHAN ARIOĞUL,
DOÇ. DR. ŞÜKRÜ HATUN,
DOÇ. DR. İŞTAR GÖZAYDIN, DR. FÜSUN SAYEK

Beyazıt Çırakoğlu- Efendim hepinize iyi akşamlar diliyoruz, saygılar sunuyoruz. "Bana Gerçeği Söyleyin Doktor: Sağlıkta Bilme, Karar Verme ve Uygulama Hakkı" bugünkü oturumun konusu. Önce değerli katılımcıları takdim etmek istiyorum. Dr. Füsun Sayek; Türk Tabipler Birliği merkez konseyi başkanı, Prof. Dr. Orhan Arıoğul; İstanbul Tabip Odası başkanı, Doç. Dr. İştar Gözaydın; Mimar Sinan Üniversitesi, Doç. Dr. Şükrü Hatun; Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi ve ben Beyazıt Çırakoğlu; Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi ve TÜBİTAK Gen Mühendisliği ve Biyolojik Araştırma Enstitüsü.

İlk çağlardan bu yana hasta-hekim ilişkisinde hep bir etik arayışı içerisinde olmuş insanlar. Hipokrat'ın yemininden de başlayabiliriz belki buna, daha öncesi de var kuşkusuz. Hele hele yirminci yüzyılın sonuna yaklaştığımız bu dönemde, giderek karmaşıklaşan ilişkiler yumağı içinde hastayla hekim arasında daha fazla sorun var gibi görünüyor bugün. İşte bu toplantıda ilk önce gözlemlerimizi, daha sonra da belki çözüm önerilerimizi getirmeye çalışacağız, iki turda.

Ben ilk önce hastanın hakları nedir, hasta neleri bilmek durumundadır, nelere karar vermek durumundadır, nasıl eyleme geçmek durumundadır? Kısaca hasta hakları nedir? soruları için sayın Hatun'la başlamak istiyorum. Sayın Hatun bize hasta hakları konusunda biraz bilgi verebilirler mi?

Doç. Dr. Şükrü Hatun- Çok teşekkür ederim. Bir kere benim bu konuya ilgim nereden kaynaklanıyor, onu söyleyeyim. Uzunca bir zamandan beri Türk Tabipler Birliği içinde çalıştım ve bir dönem genel sekterliğini yaptım. Aslında çocuk hastalıkları uzmanı ve doçentiyim. Ama bu konunun Türkiye'de konuşulur hale gelmesi ile ilgili arkadaşlarımla çalıştım, bazı temel metinleri Türkçeye çevirdim.

Öncelikle hasta hakları nedir? diye kendimize sorarsak, bu

tanımı hepimiz kolaylıkla yapabiliriz ama biraz daha resmî ve kapsamlı bir tanım yapalım: Sağlıklı yahut da hasta olarak sağlık hizmetlerini kullanan insanların, sağlık kurumları ve sağlık personeli tarafından tanı, tedavi ve rehabilitasyon amacıyla yapılan girişmler ve diğer tıbbî bakım hizmetleri sırasındaki haklarıdır. Burada iki tane temel kavram var, bir tanesi, hasta hakları tabi ki hastayı içeriyor ama yalnızca hastaların haklarını kapsamıyor. Yani siz hasta olmadan da hekime gidebilirsiniz ve orada bazı haklara sahipsiniz. Bu tanımda ikinci temel öneme sahip konu da, hasta hakları, hastanın sağlık kurumları karşısındaki haklarını da tanımlayan bir özelliğe sahip. Çünkü Türkiye'de bildiğiniz gibi sanıyorum pratik konuları konuşurken açıklama ihtiyacımız artacak. Hasta hakları denince hemen hasta ile hekim karşı karşıya düşünülüyor, basına da genellikle bu yanıyla yansıyor. Demek ki konu hasta hakları olarak tanımlansa bile sağlıklı kişilerin haklarını da tanımlıyor.

Böylece hasta haklarıyla ilgili üç temel şeyi söylemiş oluyoruz. Hastalar var, sağlık hizmeti var, sağlık personeli var. Burada tabi tıbbî girişim önemli. Çünkü hasta hakları denilen konu, daha çok hekimlerin ve personelin insanlar üzerindeki tıbbî girişimlerle ilgili problemlerden kaynaklanıyor. Hepiniz tıbbî girişim deyince yaklaşık bir fikre sahipsiniz. Ama onu da tanımlayacak olursak, hekim yahut diğer sağlık personeli tarafından tedavi ve tanı amacıyla yapılan herhangi bir muayene, tedavi, aktivite, ameliyat, cerrahi müdahale, labaratuar hizmetleri ve öykü almayı kapsayan bir terim olduğunu söyleyebiliriz.

Hasta hakları nereden kaynaklanmış, belki onunla ilgili konuşmamız gerekiyor. Hasta hakları günümüzde ikinci, üçüncü kuşak haklar kapsamında tanımlanan bir hak ve bütün kaynağını da insan hakları evrensel bildirgesinden alıyor. Belki o nedenle hasta haklarını temel insan haklarının hastaya uygulanması şeklinde de tanımlayabiliriz. Niye bu kadar güncelleşti son bir kaç yıldan beri? Bununla ilgili en önemli faktörlerden bir tanesi, bildiğiniz gibi hasta-hekim ilişkisi son elli yılda çok değişti. En önemli değişikliklerden birincisi, eskiden hasta ile hekim birbirine çok yakın iki insan gibi karşı karşıyaydılar, eski filimlerde bu tür ilişkileri hepimiz görmüşüzdür. Ama son yıl-

larda hem teknolojinin hızla gelişmesi hem de hastane denilen o devasa kurumlarm ortaya çıkmasıyla bir kere herkes hastane kapısından içeri girdikten sonra kendisini güçsüz ve bilgisiz hissediyor. İkincisi de, bir kişiye hastane kapısından içeri girdiği andan itibaren yapılan tıbbî girişim miktarı son otuz kırk yılda çok arttı. Eskiden hekimler genellikle sizi muayene ederlerdi, gerekirse ilaç yazarlardı yahut da çok önemli olmayan operasyonlar yaparlardı. Ama şimdi insan organizması üzerinde yapılan tıbbî girişimler oldukça arttı.

Bir başka konu, sağlık hizmetleri alanında hastaların sesleri eskiden daha güçlüydü. Çünkü sonuçta bir hasta veya sağlıklı kişi, karşısında bir doktor buluyordu ve kızabilirdi, bağırabilirdi ve onunla anlaşabilirdi. Şimdi koskoca bir kurum buluyor ve orada kendisini güçsüz hissettiği ilişkiler içerisine giriyor. Burada belki de şöyle bir tanımı yapmak lazım: Bizim hepimizin içinde bulunduğu sağlık sistemi insanî olmaktan giderek uzaklaşıyor. Aşırı sofistike tıbbî teknolojiyle güçlendirilmiş bir sağlık sistemiyle, böyle olduğu için de giderek insanî sıcaklığını yitiren bir sağlık sistemi ile karşı karşıyayız. O zaman da tabii hastaların sağlık hizmetleri karşısında güçlendirilmesi konusu ortaya çıkıyor. Aslında son yirmi yılda hasta haklarının önemli hale gelmesi ve hasta hakları temelli sağlık hizmetlerinin ortaya çıkmasının kökeninde bu yatıyor.

Bir başka konu ise, giderek pazar ekonomisine teslim olan bir sağlık hizmeti söz konusu. Eskiden sağlık evleri, sağlık ocakları, devlet hastaneleri gibi hepimize çok sıcak gelen yerler vardı. Şimdi onların yerine binlerce ismi olan, tabelaları çok farklı olan, özelleşmenin getirdiği çokdeğişik sağlık hizmetleriylek arşı karşıyayız. Hal böyle olunca özellikle kronik hastalıkları olanlar, yoksullar, işsizler ve güçsüzlerin dışlandığı bir sağlık anlayışı egemen. Bu da hasta hakları ile ilgili birkonuyu oluşturuyor. biz hasta haklarıyla ilgili neyi amaçlıyoruz?

Türkiye'de tartışıldığı şekliyle, hasta hakları aslında hastayla hekimi karşı karşıya getirmek değil, hastayı güçlendirmek ve katılımcılığı uygulamak. Eski anlayış, hekimin bu sağlık personelinin kendi bilgilerini, kendi duygularını hastaya dikte ettirmeye yönelikti ve hiçbir şekilde hem bilgi hem de

davranış kalıbı anlamında hastanın sağlık hizmetinin yürütüldüğü sürece katılması mümkün değildi. Bu, hekimliğin sofistike bir meslek olmasından ve hekimlerin kendilerine ilişkin bu tür vehimler içinde olmasından kaynaklanıyor. Biz de öğrencilik yıllarımızda doktor olduğumuz zaman başka türlü bir insan olacağımız zannediyorduk. Bu, tamamen hastanın bir kişi olarak sağlık hizmetlerine katılımın ve onun yardımını elzem olarak gören bir anlayışın uzağındaydı. O nedenle hasta haklarıyla ilgili en önemli nokta, bence, hastanın bir kişi olarak kendisine sunulan sağlık hizmetine katılması, katkıda bulunması anlamına geliyor. Pratikte bu nasıl yapılır? Bu konuda hepimizin görüş üretmesi gerekiyor ama ben kendi uğraştığım alanla ilgili bir örnek vermek istiyorum: Çocukluk dönemindeki şeker hastalığıyla uğraşıyorum yoğun olarak ve orada hepimizin son yıllarda öğrendiği birşey var; merkezi rol hastanın kendisine aittir. Hekim ve sağlık personeli ikinci bir role sahip.

Hasta hakları tabi bu kadar soyut bir şey değil. Diğer haklar gibi dünyada bazı bildirgelerle belirlenmiş durumda. Dünyada şu anda hasta haklarını tanımlayan dört esas bildirge mevcut. Bunlardan biri tanesi Lizbon'da 1981 toplanan Dünya Tabipler Birliği'nin Lizbon Hasta Hakları Bildirgesi, daha sonra Avrupa hasta haklarının geliştirilmesiyle ilgili bir toplantı daha var 1994'te Amsterdam'da. 1995'te Dünya Tabipler Birliği, Endonezya Bali'de Lizbon Bildirgesi'ni genişletti. Bu genişletilmiş hasta hakları bildirgesinin çevirisi şu anda yanımda ve size dağıtılacak. En son olarak da sevgili Füsun hanımın daha fazla bilgi sahibi olduğu 5. Avrupa Sağlık Bakanları Toplantısı'nda Avrupa'da hasta hakları temelli sağlık anlayışı konusunda bir çalışma yapılmış durumda. Bununla ilgili dökümanlar mevcut.

Ben isterseniz bu turdaki hakkımı burada tamamlamış olayım ve sözü size bırakayım.

B. Çırakoğlu- Teşekkürler sayın Hatun. Sizin söylediğiniz birsöz beni etkiledi. Klasik tıpta hekimin bilgilerini ve bilgisizliklerini hastaya dikte ettikleri konusunda hastayı tamamen edilgin bir konuma getirdik. Sayın, Gözaydın, hastaların hakikatten hiç hakları yok mu, hukuki olarak da hastaların hakları nelerdir?

Doç. Dr. İ. Gözaydın- Olmaz olur mu, tabii ki var. Var ama genellikle biz hukukta onları hasta hakları olarak değil, hekimin sorumluluğu şeklinde düzenliyoruz. Onun için ben de daha ağırlıklı olarak hekimin sorumluluğu üzerinde durmak istiyorum. Sağlık haklarını ben hekimle hastanın ilişkileri bağlamında ele alacağım.

Bildiğiniz gibi, hekimle hastanın ilişkilerinde bir çok sorunlar çıkıyor ve bunun da çözümü hukuğa dayanıyor. İşte ben bu noktalar üzerinde durmak istiyorum. Bunlardan bazıları özel hukuğu ilgilendiren alanlar, kimisi ise kamu hukuku kapsamında düzenlenmesi gereken, daha doğrusu düzenlenmiş alanlar.

Önce özel hukuk kuralları çerçevesindeki noktalarla işe başlamak istiyorum. Hekimlerin başlıca sorumluluk halleri ve bunların yasal dayanakları... Bu başlığı koyunca birkaç açıdan ele alabiliriz. Birincisi, teşhis, tedavi ve ameliyat gibi konularda. Bir başka alan, hekimlerin verdiği raporlarla ilgili sorumlulukları konusu ve üçüncü olarak da hekimlerin sır saklama sorumluluğu... Teker teker bu üç başlık üzerinde durmak istiyorum.

Hekimlerin mesleki faaliyetlerinde çeşitli kanunlar, tüzükler, yönetmelikler var, hukuki mevzuat var ama bütün bunları düzenleyen özel bir hüküm yok. Bir hekim size gerektiği şekilde bakmaz veya zarar ortaya çıkarsa bunun nasıl çözümlenmesi gerektiğine ilişkin genel kurallardan yararlanılıyor. Yani mesleğin kötü kullanılmasıyla ilgili doğrudan bir hüküm yok. Halbuki gerek kıta Avrupa'sında gerek Amerika'da mesleğin kötü icra edilmesi nedeniyle çok büyük maddi manevi tazminatlara hükmediliyor. Türkiye'de ise bir takım genel hükümler var. Özel hukuk bağlamında ya ortada haksız bir fiil söz konusu oluyor ya da bir sözleşme. Aslında sözleşmeyle başlamam gerek çünkü hekimlerin genellikle hastalarıyla anlaşarak tedavi ettikleri düşünülürse hiç kuşkusuz bir sözleşme sözkonusu ama sözleşmesel ilişki her zaman oluşamıyor. Örneğin seyahat eden bir hekim karayollarında bir kazayla karşılaşıyor. Bu durumda deontoloji kuralları veya vicdanı yardımcı olmaya sevkediyor kendisini ama burada bir sözleşme, bir akit yok. Onun

için ortaya çıkabilecek herhangi bir zararda sorulacak hesap haksız fiile dayandırılıyor. Veya diyelim ki sokakta birisi kalp krizi geçirmekte... Ne yazık ki doğrudan doğruya hüküm var dediğim sistemlerde. Öylesine gözleri korkutulmuş ki hekimlerin, yardım edip de hukuki açıdan herhangi bir sorumluluk altına girmektense vicdani sorumluluğunu almayı tercih ediyor ve yürüyüp gidiyor. Çünkü mesleği kötü kullanma davaları çok ciddi sonuçlara varabiliyor. Türkiye'de böyle değil, dedim. Peki haksız fiil olunca ne oluyor? Genel olarak, haksız fiilde borçlar kanunu devreye giriyor, borçlar kanununun 41. maddesi kişilerinmal ve şahıs varlıklarını doğrudan doğruya koruyan emredici bir hareket tarzı kuralına aykırılık diye ifade edilmiş. Bu kural çerçevesinde bir haksız fiil ortaya çıktığı hukuken iddia edilebiliyor. Burada en önemli kavramlardan bir tanesi, hastanın muvaffakati. Bu konuda tabâbet ve şuâbatın tarz ve icrasına dair bir kanun var ki bu en önemli düzenleyici işlemlerden bir tanesi şu anda. İşte bu kanunun 70. maddesi devreye giriyor: Tabipler, diş hekimleri ve dişçiler yapacakları her çeşit ameliye için hastanın veya hastanın veli veya vasisinin önceden bir muvaffakati alınır. Eğer büyük bir ameliyat söz konusuysa bir muvaffakatın yazılı olması gerekiyor. Veli, vasi yoksa veya kişi bu konuda karar verme durumunda değilse ve acil bir tedbir alınması gerekiyorsa o zaman muvaffakat şart değil, hükmünü getiriyor bu madde.

Şimdi muvaffakat deyince çok önemli bir konu ortaya çıkıyor. Hastanın yeteri ölçüde aydınlatılması. Bu konuda iki farklı görüş var: Birincisi, hastanın durumu ne kadar ümitsiz, ameliyatın sonuçları ne kadar tehlikeli olursa olsun bildirilmelidir, deniyor. Yani kendi vücudu hakkında son tahlilde kararı verecek kişi hastanın kendisidir; ölümcül dahi olsa bunun kendisine bildirilmesi gerekir. İkinci görüşse daha farklı: Hastaya her şeyin açıklanması, örneğin ona kanser olduğunun bildirilmesi moral yönünden çökertebilir, bu açıklama dahi tek başına zararlı olabilir onun için böyle bir açıklama deantolojik olarak yapılmaması gerekir. Yargıtayın her iki konuda da kararları var. Bir kararında yüksek mahkeme şöyle diyor: "Hasta tehlikelere karşı kendisi karar verebilir, tıbbî müdahaleler ve hekimin giri-

şeceği diğer eylemler kişinin sağlığını, vücut bütünlüğünü ilgilendirdiği için bunların gerçekleştirilmesine karar verme yetkisi hekime değil, müdahalelere maruz kalan kişiye, hastaya aittir." Ama bir başka kararında da, "Davalıya yöneltilen kusur ameliyatın küçümsenerek, muhtemel sonuçlarının davacıya anlatılmamış olmasıdır. Davalının bu yolda hareket etmesinin hastanın maneviyatını kuvvetlendirmek bakımından faydalıdır" deniyor. Ağırlıklı görüş, hastanın hiçbir şey saklanmaksızın aydınlatılması, muvaffakatinin alınması şeklinde.

Ani ve acil durumlarda hastanın zımnî muvaffakati var diye kabul edilir. Muvaffakat alınsa dahi bazı durumlarda alınmamış addediliyor. Hastayı ameliyatın riskleri konusunda aydınlatmadan alınan muvaffakat, ikincisi; adaba, yasaların emredici kurallarına aykırı olarak verilen kararlar. Örneğin burada ötenazi ortaya çıkıyor. Çok ızdırap çeken bir hastanın isteği üzerine hekimin onu öldürmesi gibi. Hukuk burada yetersiz kalıyor. Üçüncüsü de, hekimin bilgisizliği meslekte acemilik, tedbirsizlik nedeniyle bir zarara neden olması gibi durumlarda muvaffakat olmasına rağmen alınmamış gibi addediliyor.

Hukukta bu haksız fiil söz konusu olduğunda nedensellik bağı dediğimiz bağın kurulması gerekiyor. Eski tabirle illiyet rabıtası... Haksız fiil sorumluluğu fiile zarar arasındaki bağın ortaya konulması ki bu zor tabi. Yargıtay kökleşmiş kararlarında hakimin çok tedbirli davranmak yerine kendi kanaatine göre karar verebileceğini söylüyor. Böyle bir nedensellik bağının kurulması her zaman çok kolay değil. Ortada zararlı bir fiil ve bu fiilin atfedileceği bir kusur olmalı.

Hekimle hasta arasındaki sözleşme konusunda da borçlar hukukunda hüküm var. Genellikle bir vekalet sözleşmesi addediliyor. Öyleki hasta bir hekimle anlaşmışsa hekim hastanın rızası olmaksızın onu bir başka hekime devredemez. Çok ender kararlarında bir eser sözleşmesi olduğundan bahsetmiştir yargıtay. Bu da yalnızca diş tabipleriyle ilgili bir alandır ve diş protezinin bir eser sözleşmesi olduğunu söylemiştir. Bu hukuki bir ayrıntı gibi görünebilir ama deontoloji tüzüğü gereğince de hekim mutlaka hastayı iyileştireceğini taahhüt etmediğinden böyle bir sözleşme doğal olarak ortaya çıkıyor.

İkinci olarak rapordan doğan sorumluluktan söz etmiştim. Hatalı bir rapor cezayı belirliyor. Kişinin hacir kararını elinden almış olabiliyor.

Özel hukukla ilgili son mesele olarak da hekimlerin sır saklamadan doğan sorumluluklarından bahsetmek istiyorum. Hekimin sır saklama yükümlülüğü. Hipokrat yemininde ve medeni kanunun 25 ve 26. maddelerinde, Türk Ceza Kanunu'nun 198. maddesinde yer alıyor. Bir kişinin sırrı, şahsiyet haklarının bir bölümünü oluşturuyor. Bu sırların herhangi bir şekilde açıklanması maddi ve manevi tazminata yol açabiliyor.

Kamu hukuku açısından ise, özel ya da devlet hastanelerinde çalışan hekimlerin bir kamu görevlisi konumunda olmasıyla ilgili. Burada kişinin kendi sorumluluğuna değil idari sorumluluğa bakılıyor. Diyelim ki Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde bir hastanın başına bir şey geldi burada Sağlık Bakanlığı'nı dava ederek problem halledilebiliyor. O zaman devletin yapacağı şey de hekime dönmek. Şimdilik ben bu kuralları açıklamakla yetiniyorum, gerekirse açacağım. Teşekkürler.

B. Çırakoğlu- Evet, şimdiye kadar genel kavramlar üzerinde durduk. Şimdi biraz daha özele inmemizde yarar var. Bu yüzyılın sonuna yaklaşırken tıpta iki alan öne çıkmaya başladı. Bunlardan biri, organ nakilleri, diğeri de genetik. Sayın Arıoğul'dan organ nakillerinde hasta hakları, hasta-hekim ilişkileri üzerine bilgi rica edeceğiz.

Prof. Dr. O. Arıoğul- Söylediğiniz iki konu da birbiriyle yakın ilişkili tabi. Yani organ nakilcileri de genetikçilerden gelecek bilgileri heyecanla beklemekteler. Bu nedenle her iki alan da yoğun etik sorunları ve tartışmaları bünyesinde taşıyor. Ama her iki alanın da beklentileri var tabi.

Şimdi bizim burada konumuz etik ve etik etrafında döndüğüne göre ve tıbbın özel bir alanı olan organ nakli meselesine de geldiğimize göre, burada etik kavramını biraz manipüle etmemiz lazım. Tıbbî etik aslında durağan bir kavram değildir. Zamanla sürekli kendi değişkenlerini oluşturan, kendini yenileyen bir tartışma alanı. Yani bilimin bu hızlı gelişimi içinde etik kavramların da hızla değiştiğini, yeni değerler oluştuğunu kabul etmemiz lazım. Organ nakilleri bunun en güzel örneği-

dir. Şu ana kadar tıpta oluşmuş değerler organ nakli konusundaki sorunlarda yetersiz kalmaktadır. Bizim geleneksel Hipokratik değerlerimiz vardır. Burada hasta ve hekim bireysel bir ilişki içindedir. Hipokrat etiğinde bir tek hasta söz konusudur. Sanki dünyada tek bir hasta tek bir hekim varmışçasına düzenlenmişlerdir. Oysa organ naklinde sadece hasta ve hekim ilişkisi yoktur, toplumsal boyutu vardır. Hasta, hekim ve toplum boyutunda sorunlar cereyan etmektedir.

Bunu şöyle açmaya çalışayım; organ nakli olayının safhalarına bakarsak, öncelikle bir organ temini gerekir. Gelecekte sanırım üretilecek hayvanlardan edinilecektir bu. Bugün bir organı ya canlılardan alıyoruz ya da ölülerden alıyoruz. Pratik olarak ölülerden organ alınması söz konusu yalnız burada ölümün özel bir tanımlamasını yapmamız gerekiyor. Burada ölümün organ nakilcilerinin işine yarar tarzda tarif edilmesi ortaya çıkıyor. Ölüm bir süreçtir ve organ naklini gerçekleşmesi için kişinin beynen ölmüş olması ama organlarının hâlâ canlı olması gerekir. Yani beyinle birlikte organlar da ölmüşse nakil mümkün olmaz. Dolayısıyla yeni bir ölüm tarifi yapmamız gerekiyor ve orada hukukçularla bir sorunumuz ortaya çıkıyor. Yani organ naklinde birinci etik problem ölümün ne olduğu konusundadır. Eğer burada bir karmaşa olursa, kamuoyunda bir karmaşa ve anlayışsızlık olursa insanlar organ bağışında bulunmuyorlar. Yani toplumda yaratılan korku organ naklinin birinci safhası olan organ teminini güçleştiriyor. Dolayısıyla burada bir sağlık hakkının nasıl bir senaryo ile engellendiğini göstermek istiyorum size. İnsanlar, eğer organ bağışçısı olursa, hastaneye düştüğünde doktorların organlarının peşine düşeceği konusunda endişeli oluyor ve sağlıkçılara bu konuda güvenmiyorlar. Aslında bu bir korku filmi senaryosu ama toplumsal bilinçaltında bu var. Demek ki burada bir sorumluluğu da masaya getirmemiz lazım. Herkesin ortak bir sorumluluğu var bu konuda.

İkinci adım ise bulunan organın kime kullanılacağı. Tam bu noktada bir toplumsal boyut daha karşımıza çıkıyor, o da sistemin organize edilmiş olup olmadığı meselesi. Şunu söylemek istiyorum, diyelim ki biz İstanbul bölgesindeyiz ve burada

bir organ bulundu ve benim de organ berleyen bir hastam var. Ama bu organ alınıyor bir başka bölgeye gönderiliyor. Dikkat ederseniz biz hekimler hasta hakkını doğru ve iyi hekimlik yapabilmek adına savunuyoruz. Buna Fransa'da organ nakli hakkı diyorlar. Bunun bir organizasyonla engellenmesi demek hasta hakkının gaspı demek ve oradaki hekimin de tıbbî hizmeti vermesi hakkının gaspı demek. Burada bir organizasyon –buna ister Sağlık Bakanlığı, ister bürokrasi deyin- gasp gerçekleştirmiş ve medya olayı deşifre ettiğinde de "Efendim, biz organı ödünç verdik" diyerek yeni bir etik çıkarmışlardır ortaya. Burada ciddi bir sorumluluk gündeme geliyor: Hekimin temel hakkı hastayı tedavi etmektir. Hastanın da sağlıklı olmayı talep etme hakkı vardır. İşte organ nakli konusunda geçmişte burada bir gasp olmuştur. Onun için evrensel organ paylaşım ilkeleri uygulanmalıdır artık. Etik son derece pratik ve günlük yaşamda başvuracağımız ilkelerdir. Kendi iç yasalarımız buna göre düzenlenmelidir.

Ben size etiğin kendi alanımıza uygulanma biçimlerini yansıtmaya çalıştım. İkinci aşamada sorular gelirse açmaya çalışırım.

B. Çırakoğlu- Efendim sayın Arıoğul'un söz ettiği gibi organ nakli genetikle ilişki içinde. Etik dinamik bir kavram, yeni kavramlar da doğuyor zamanla. Bu yıl İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ellinci yılı. Bu yıl yeni kavramlar nedeniyle elli yıl önce hazırlanmış beyannameyi tadil etme yoluna gidildi. Dört yıldır süren çalışmalar Paris'te yapılan bir toplantıyla sonuçlandı. UNESCO'ya üye 107 ülkenin 103'ü bunu imzaladılar ve 10 Aralık 1998'de de bu yayınlanacak. Bu nedir? İnsan Genetik Hakları Beyannamesi. Çünkü bu beyannamenin yayımlandığı 1948'lerde daha DNA bilinmiyor ki genetik bilinsin. İşte bu son elli yılda o kadar büyük gelişmeler kaydedildi ki moleküller genetik biliminde, bugün yepyeni bir kavram ortaya çıktı. Genetik kimlik. Hasbelkader bu hazırlık toplantılarına Türkiye adına katılan birisiyim. 25 maddelik bir beyanname hazırlandı. Bunların en çarpıcıları, insan genomunun, yani insanın genetik yapısının insanlığın ortak yapısı olduğu. Ancak evrime bağlı olarak insan genomunda bireyden bireye değişiklikler olabile-

ceği, bu nedenle insanın genetik yapısına bakılarak hiçbir ayrım gözetilmemesi gerektiği, insan haklarının, insan onurunun, insan saygınlığının, temel özgürlüklerin bütün genetik yapılarda da eşit olduğu tekrar vurgulandı.

Ben hastanın genetik hakları üzerinde durmak istiyorum. Çünkü son yıllarda genetik bilimi ilerledikçe insan sağlığıyla çok daha yakın bir şekilde ilişkilendirilmeye başladı. Bugün moleküller biyolojiyi tanıda kullanıyoruz. Daha hamileliğin yedinci, sekizinci haftasında rahim içindeki korionvilüs dediğimiz hücrenin DNA'sını çoğaltarak o ceninin doğduktan sonra ileride hangi genetik hastalıklara ne kadar yakalanacağını tespit edebiliyoruz. Buna bağlı olarak hamilelik durdurulabiliyor, bir yaşam daha filizlenmeden öldürülebiliyor. Acaba bu doğru mu? Acaba bir kalıtsal hastalığı sürdürmemek adına bir dehayı yok etmiş olabilir miyiz? Böyle bir şey çok eski dönemlerde gerçekleşseydi biz Van Gogh'u hiç görmeyecektik, çünkü kalıtsal bir şizofrendi. O zaman acaba insanı binlerce geninden birine bakarak değerlendirebilir miyiz?

Bunun ötesinde, tanının yanında tedaviyi görüyoruz. Bugün gen tedavisi başladı. Kalıtsal hastalıklar ve kanserde gen tedavisi hızlı adımlarla ilerliyor. Bu tedavilerde kullanılan bazı virüslerin doğurduğu sakıncalar var. Yan etkileri olabilir. Ayrıca araştırma da söz konusu. Araştırma için hastalardan örnekler alınıyor. Burada hastanın hakları nelerdir? Çünkü sonuçta hasta sadece kan eriyor, ama hastanın mutlaka bilgilenmesi gerekir. Gelişmiş ülkelerde sigortacılar sigara içenleri bile sigortalamıyorlar. Şu anda alınacak bin mililitre kandan o kişinin ileride hangi hastalığı taşıyabileceği ortaya çıkabiliyor. Bu bilgilerin sigorta şirketlerinin eline geçmesi demek insanın tamamen ticari bir ortamda savrulması demek. O halde bu tanı bilgilerinin mutlaka çok gizli kalması gerekiyor ama bundan da öte hastaya bunun bildirilmesi gerekiyor. Kendi kanından ayrıca yapılacak analizlerin de bildirilmesi gerekiyor. Kendi kanından ayrıca yapılacak analizlerin de bildirilmesi gerekiyor. Bir çok yerde bildirildiğini hiç zannetmiyorum, hâlâ çok ciddi bir sorun olarak karşımızda bu. O halde yapılacak her türlü genetik müdahale konusunda hasta bilgilendirilmeli ve karar hastaya

bırakılmalı ve onun arkasından da insiyatif hekime geçmeli. Bu, evrensel beyannamede iki maddede bildirilmiş durumda. Hastanın kesin onayı gerekli. Ancak hasta onay veremeyecek durumdaysa hukuki yollar izlenmeli, deniyor ve bu genetik müdahale hiçbir şekilde hastaya eziyet verici şekilde olmalı ve hastanın kendi yaş grubuna, kendi genetik yapısına uygun diğer hastaların kesinlikle iyiliği için olması halinde, diye ekleniyor.

Bununy anında ticari patentleme çalışmaları var. İnsan genlerini patentleme çalışmaları son derece onur kırıcı bir şey. Sözleşme bunu da kesinlikle yasaklıyor. İnsan genleri doğal haliyle hiçbir şekilde ticari kazanç konusu yapılamaz. Ancak bu patent maddesi, ilginçtir dört ülkenin direnciyle karşılaştı. Bu ülkeler gelişmiş ve bu yolla çok para kazanan ülkeler. Bunlar ABD, İngiltere, Kanada ve Almanya. İnsan genomunu ticari bir kazanca dönüştürmüş ülkeler bunlar.

O zaman kısa kesecek olursak, insanın kendi onayı olmadan hiçbir genetik müdahale yapılamaz. Sayın Sayek'e, bu konuda Türkiye'de neler oluyor? diyerek sözü bırakabiliriz.

Dr. F. Sayek- Bir kere ben gazetelerde bu Salı Toplantıları'nın ilânını görünce hep burada olmak isterdim. Böyle bir toplantıya çağrıldığım için çok teşekkür ediyorum. Toplantının başlığı çok güzel: "Bana Gerçeği Söyleyin Doktor" Sanıyorum ki bu cümle sadece Türk filimlerinde söylenir. Açıkçası kimse bize şimdiye kadar gerçeği söyleyin demedi. Bugün sizinle birçok gerçeği paylaşmak istiyorum. Aslında pek çok şey söylendi, ben biraz daha toparlayacağım.

Şimdi "Bana gerçeği söyle doktor?" sorusunu nasıl bir Türkiye ortamında tartışıyoruz? Devletin en üstündeki büyüklerimizin söylediği gibi, halkının üçte biri yoksulluk sınırının altında, gelir eşitsizliği had safhada. Sağlık güvencesi olan nüfus oldukça düşük ve özel sektörle ilgili ciddi bir gelişme söz konusu. Sağlık hizmetinde özel sektörün güçlü olduğu bir yerde sağlık hakları temelinden söz etmek mümkün değil.

Bu genel altyapı içinde sağlık altyapımız çok bozuk, onda da çok ciddi eşitsizlikler sözkonusu. Eşitsizliğin olduğu yerde de haklardan, etikten söz etmek zor. Örneğin aşılama oranı Şır-

nakta yüzde 2. Sağlık karnemiz oldukça kötü. Böyle bir ortamda biz temel birhak olan hasta hakkından söz ediyoruz. Birinci hasta hakkı, sağlık hizmetine ulaşabilme hakkı. Türkiye sağlığı gündem yapamamış bir ülke. Ne toplum, ne yönetim ne de biz hekimler bu yolda bir şey yapmışız. İkincisi, bilgilenme hakkı. Bu hakla ilgili İştar hanım anlattı, daha çok hekimin sorumluluğu olarak anlattı. Oysa diğer sağlık personelinin de sorumluluğu var. Ama bu ortamda, yani bir hekimin günde yüz hastayı muayene ettiği bir ortamda, o hekime, hastanı yeteri kadar bilgilendir, demek de komik oluyor. Çünkü hastayla göz göze gelemiyor bile hekim. Tüm bunlar Türkiye'deki sağlık sektörüne yerleşmiş olumsuz bir geleneğin göstergesi.

Biz hastayı nereye kadar bilgilendirelim? tartışması var. burada önemli olan ilişkiyi demokratikleştirmek. Hipokrat, hekimi insanla tanrı arasında bir yere yerleştirmiş. Şimdi biz bu ilişkinin daha demokratik olmasını istiyoruz. İlişkiyi yere indirmeye çalışıyoruz. Rıza, onam dediğimiz şey doğru bilgilendirmenin üstüne yapılabilir. Bilgilendirme hakkının önünde Türkiye'de pek çok engel var. Bir diğeri gizlilik, mahremiyet hakkı. Bu da Türkiye'de zor, çünkü aynı odada iki üç hastayı birden görmek zorunda kalıyoruz. Ayrıca kişinin şikayeti olduğunda başvuru kanallarının açık olabilmesi gerekir.

Türkiye'de en önemli sorun hastaların hakları konusunda yeteri kadar bilgi ve bilince sahip olmaması. Ama sağlık hizmetine iyi kötü ulaşan bir insan bunun ötesini artık istemiyor. Yakında kurulan Hasta ve Hasta Yakınları Hakları Derneği'nden bu konuda çok şey bekliyor ve Tabipler Odası olarak yükümüzü hafifletmelerini diliyoruz.

Türkiye'de kişiler üzerinde yapılacak araştırmaların etik kurallar doğrultusunda yapılmasını sağlayan etik kurallar var. Bizim bu konularda ulusal hukukla ilgili bir sorunumuz yok. Sorun, kişilerin bilgilendirilmemiş olmasında ve sağlık altyapısının bu hakların kullanılmasına elverişli olmamasında. Ayrıca hekimler de bilgilendirildikten sonra onlara bazı araçlar sağlanmalı. Örneğin Bilgilendirilmiş Rıza Formları... Her bilgilendirilmiş hasta için ayrı bir Rıza Formu açmak gerekir.

Son olarak başvuru kanallarının açık olması konusuna de-

ğineceğim. Bu konuda tabip odalarına başvurulabilir. Mahkemelere başvurulabilir. Mahkemeler bilirkişi heyeti oluşturarak konuyu araştırırlar. Sonuçta sağlık sisteminin düzeltilmesi için hepimizin elbirliği yapması şart.

B. Çırakoğlu- İlk turda genel kavramlardan başladık. İki özel alanda biraz daha fazla durduktan sonra Türkiye'deki durumu sayın Sayek'ten rica etmiştik. Sayek, yapılması gerekenleri de sıralayarak bir anlamda ikinci turumuzu açmış oldu. Şimdi daha kısa olarak Türkiye'de demin anlattığımız konuları tamamlayıcı bağlamda neler yapılabilir? Hasta haklarını daha sağlam bir hale getirmek için ne gibi çözümler sunulabilir? Şimdi bu önerilerle devam etmek istiyorum. Sayın Hatun, sözü size bırakıyorum.

Doç. Dr. Ş. Hatun- Şimdi bence sayılan hasta haklarının ötesinde tıbbî bakım hakkı, bilgilendirme hakkından söz ettik. Ben en önemli haktan söz etmek istiyorum. Hepiniz "Lorenzo'nun Yağı" filmini izlemişsinizdir. Orada bildiğiniz gibi çok nadir görülen bir hastalıkla ilgili bir ailenin acıları ve sorunları anlatılıyor. Bence orada en önemli nokta, her türlü meslek kesiminde görülen belki de "profesyonel kafalılık" diye tercüme edilebilecek bir tutum söz konusu. Bu hekimlik camiasında da var. Aslında ben hasta haklarını, bizim doğru ve iyi hekimlik yapmamızın gereği olarak görüyorum. Eğer "Lorenzo'nun Yağı"ndaki hekim grupları o ailenin aslında gerçekten duyguların daha önce kulak verebilselerdi çok daha önce bazı sonuçlar alınabilirdi. O yüzden hasta hakları denilen kavramın gerçek ruhunun burada yattığını düşünüyorum. Bu aynı zamanda bir yaklaşım ve felsefe farklılığını getiriyor. Türkiye'de bu kavram konuşulurken bizim karşılaştığımız başka bir kavramı da söylemek lazım. Bildiğiniz gibi sağlık hizmetleri çok özelleşince onunla ilgili terminoloji bütün yaşam alanlarını kaplamış durumda. Bunlardan bir tanesi müşteri memnuniyeti kavramı. Burada bir tuzak söz konusu. Müşteri memnuniyeti kavramı gerçekte hasta haklarını yok edici bir kavram. Çünkü müşteriyi memnun etmek çok kolay yapılabilen ve teknikleri olan birşey.

Türkiye'de ne yapmak lazım? Birini söyleyeyim: Öncelikle tıbbî deontoloji kuralları konusunda bir yetersizlik var. Bu dü-

zenlemelerle hasta hakları korunamıyor. O nedenle Hollanda'nın yaptığı gibi yasal düzenlemeler söz konusu. Bir çok ülkede bu başlıkta bir yasanın ulusal yasalar içinde yer alması doğrultusunda çalışmalar var. Bizim de hızla ama doğru bir şekilde böyle bir sürece girmemiz gerekiyor. Çünkü Yüksek Sağlık Şurası'na kadar ulaşan sorunların çok bıktırıcı bir süreç olduğunu hastalar açısından hepimiz biliyoruz.

Türkiye'de hastalar gerçekten her türlü sağlık kurumları karşısında çok güçsüzler. Bu nedenle bir yasal düzenleme gerekli. İkincisi, bu hakları insanların kullanabileceği hale getirmemiz lazım. Şimdi doktorların iki türlü tutumu vardır. Bunlardan biri; kendilerine kayıtsız şartsız uyan ve güçsüz, yoksul insan karşısındaki standart hekim tutumuyla bilgili görgülü, haklarını bilen bir hasta karşısındaki hekim tutumu arasında saptanabilen, çok gözle görülür bir davranış farklılığı vardır. Bu tamamen insanların başkaları tarafından kontrol edilmesiyle ilgili insani mekanizmalardan kaynaklanmaktadır. Kaliteli sağlık hizmeti otomatik olarak, hekimin doğrudan, kendi bilgisiyle üretebileceği bir şey değildir ve bu eski tıp anlayışıdır. İyi bilgilendirilmiş hasta tarafından denetlenmeyen, daha doğrusu iyi kontrol edilmeyen iyi bir hekimlik yapılabileceği kanaatinde değilim. Sonuçta insanların her hastanın elinde ve her hastanenin kapısında hasta hakları bildirgesi olsa çok iyi olacak.

Türkiye'de şikâyet mekanizmalarının bağımsızlığı konusunda ciddi sorunlar var. Her hastanede bir hasta hakları biriminin oluşturulması gerekir. Bir hasta hakları kültürü oluşturmamız için hep beraber bir çaba göstermemiz gerekiyor. Sözlerimin sonunda şunu söylemek istiyorum. Türkiye'de her şeyden önce herkesin, hiçbir ayrım gözetilmeksizin tıbbî bakım hakkına sahip olması gerekiyor. Bir de şu var hasta hakkı dediğimizde, hakkın ortaya çıkması için bir güçlü güçsüz ilişkisi var. Yani otomatik olarak hastanın sağlık kurumları karşısında güçsüz olduğunu varsayıyoruz. Özetin özeti, hasta hakları sağlık kurumlarının insancıllaştırılmasına ilişkin, insan hakları çerçevesinde bir kavram.

B. Çırakoğlu- Türkiye'de hukuksal boyutta hasta haklarına ilişkin düzenlemeler gerekli mi yoksa varolan durum yeterli mi?

Doç. Dr. İ. Gözaydın- Füsun hanım ve Şükrü beyle tamamıyla hemfikirim. Bu bir sistem meselesi. Doktorlarla hukukçular birçok yönden benzer meslek gruplarıdır. Yasa koyucu sıfatıyla hukukçular da kendilerini tanrıyla insan arasında bir yere koyuyorlar. Oysa her şey hukukla çözümlenmiyor. Yapılacak yeni bir yasal düzenleme varolan mevzuat mezarlığına katkıda bulunur. Önemli olan mevcut olan kuralların işletilmesini sağlamaktır. Yalnız bir konuda hemfikir değilim. Meslek dayanışması adına bazı yanlış işlerin hoşgörülmesi büyük bir sorundur. Bir mesleğin kötü icra edilmesinin mutlaka hukuken düzenlenmesi gerekir. Müşteri kavramına ben de karşıyım ama son tahlilde sunulan bir hizmettir ve bu hizmetten yararlanan kişinin bütün haklarını kullanması gerekir. Benim söyleyeceklerim bundan ibaret.

B. Çırakoğlu- Teşekkürler... Sayın Arıoğul buyrun.

Prof. Dr. O. Arıoğul- Ben de bir özet yapmaya çalışayım. Birinci adım mutlaka sağlık hakkının talep edilmesidir. Bu hakkı kim, nereden talep edecek? Pratikte bu soruya yanıt vermemiz gerekir. Yani idareyi, devleti mahkemeye verebilir miyim? Türkiye'nin bir bölgesinde bugün vatandaşlar kendi paralarıyla gıda maddesi alamıyorlar. Çünkü gereğinden fazla gıda aldıkları zaman o gıdayı teröristlere satacakları kuşkusuyla o bölgede gıda kısıtlaması yapılmış durumda. Bırakın onu, büyük kentlerdeki hastanelerin durumuna bakın. Türkiye'de devlete, vermek zorunda olduğu ama veremediği bir sağlık hizmeti nedeniyle bir dava açılmış mıdır? Bu kademeyi atlarsanız ancak hekim hasta ilişkilerini konuşuruz. İnsanımızın hak arama anlayışının gelişmesi lazım. Türk insanında hak arama bilinci, hak arama anlayışı yok. İkincisi, diyelim ki bu hak yüzde yüz veriliyor, hekimlik uygulaması, hekimin suçu ceza maddesinde taksirli suçlara giriyor. Ama hekim insanı öldürmek için yola çıkmaz ki. Dolayısıyla burada konuyu ceza hukukundan çıkarıp medeni hukuk kapsamına sokmamız gerekir. Benim görüşüme göre burada, ucu Sağlık Şurası'na kadar giden içgüdüsel bir koruma mekanizması işliyor. Bunun kalkması için konuyu bir kusur konusu, bir medeni hukuk sorunu haline getirmek gerekir.

Dr. F. Sayek- Efendim, her şeyden önce sağlık için ortak bir mücadele içinde olmamız gerek. Geçen yıl Urfa'da bir çocuğa AIDS'li kan verilmesi nedeniyle devlete açılan dava önemli bir umut ışığıydı. Burada ben medyanın da önemli bir görevi olduğunu düşünüyorum. Gerçekten medya bazan sapla samanı birbirine karıştırıyor. Medya herşeyi hekim hatası olarak gösterdiğinde hekimler bazı şeylere el sürmemeyi tercih ediyor ve riskli durumlardan kaçınıyorlar. Bu da hasta haklarını olumsuz bir noktaya getiriyor. Sağlığı gündem yapmaya ve hasta-hekim ilişkilerini daha demokratik ve eşit yapmaya hep beraber çalışalım.

B. Çırakoğlu- Sayın Gözaydın, tek bir cümle demiştiniz, buyurun...

Doç. Dr. İ. Gözaydın- 56. maddede anayasa, "Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığını korumasını sağlamak, insan ve madde gücünde tasarruf ve verimini arttırmak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarının tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler" diyor. 1961'de de vardı, 1982'de de var... Anayasa'da bir sürü hak var ancak bu bir sürü hakkın aranıp aranmadığı önemli. Orhan bey sorumlu hekimin taksirle adam öldürmekten yargılandığını söyledi, bu doğru değil. Hekimlerin hataları medeni hukukun, borçlar hukuku çerçevesinde değerlendirilir. Burada her zaman tazminat söz konusudur.

B. Çıkaroğlu- Bu tartışma toplantısından ne kadar yararlandınız, bilemiyorum ama en sonunda ortak bir görüş ortaya çıktı. O da, hasta hakları için bilinç, bilinç için eğitim... Bir de, hasta, doktor, eczacı, hepsi insan... Ne kadar insan hakkı, o kadar hasta hakkı, doktor hakkı. Teşekkürler

devlet harcamalarında etik

10 Mart 1998

Yönetici: Hasan Ersel
Konuşmacılar: Oya Adalı, Eser Karakaş, İzzettin Önder

Hasan Ersel- Niye "Devlet Harcamalarında Etik" diye bir konu seçilmiş? Niye özel harcamalarda değil de devlet harcamalarında etik? Toplumun yaşamında devletin rolü nedir ve etik nereden devreye giriyor, neden devreye girmelidir? şeklinde çok geniş değerlendirilebilecek bir konu.

İlk önce Eser bey kamu harcamaları konusunda konuşacak ve etikle ilişkilendirecek. Sonra Oya Adalı, kamu üretiminde erdemli bir mal olan eğitim konusunda konuşacak. Daha sonra İzzettin bey de eğitim ve kamu harcamaları hakkında genel bir değerlendirme yapacak. En son olarak ben de devlet harcamaları ve etik konusunda düşündüklerimi söylemeye çalışacağım.

Eser Karakaş- Şimdi bu Kamu Harcamalarında Etik konusu doğrusu bizim pek alışık olduğumuz bir konu değil. Örneğin İzzettin beyle aynı üniversitede çalışıyoruz. Bizim maliye derslerinde de bu konu pek yer almaz. Böyle bir teklif geldiğinde zorlandım. Bu iki kavramı nasıl bağdaştırabilirim diye. Ben kamu harcamalarıyla sınırlı tutacağım konuşmamı.

Kamu harcamaları sorununu ve kamu harcamalarıyla etik kavramının bir araya gelmesini sistemin gelir ayağından bağımsız olarak almak tamamen anlamsız bir şey. Yani tek başına kamu harcamalarında israf, yolsuzluk, verimsizlik gibi nitelendirmeler gelir unsuruyla birlikte ele alınmadığı zaman çok anlamlı değil. Çünkü bunları finanse ediyoruz.

Önce kavramdan, yasal sistemden başlayalım. Anayasamızın 73. maddesi vergiyle ilgili bir madde. Burada verginin tanımı yapılırken belli bir kural konmuş. Mali güce göre vergilendirme ilkesi getirilmiş. Ama amaç olarak, kamu harcamalarının finansmanı için vergi tanımlanıyor. Bir kere önce bu kavram üzerinde durmak gerek. Vergi ile kamu harcamaları arasındaki bağıntıyı mümkün olduğu ölçüde koparmaktan yanayım. Vergi, kamu harcamasının finansmanı için değildir, kamu hizmeti-

nin finansmanı içindir. Bu benim için çok önemli bir kavram. Kamu hizmeti için yapılan harcamayla genel olarak kamu harcaması birbirinden çok farklı şeyler. Burada kamu hizmetinden ne anladığımı çok fazla açmak istemiyorum, onun çeşitli tanımları var. Ama en azından şunu söyleyebilirim, kamu hizmeti, kamu harcamasının bir alt kümesi. Kanımca vergisel finansman sadece ve sadece kamu hizmetinin finansmanı için bir kaynaktır. Kamu harcamasının finansmanı için değişik metodlar düşünmeliyiz. Gerçi anayasada kamu harcamalarının finansmanı diye yazılmış ama burada şunu söyleyebiliriz, mesela eğitim ve sağlığın dahi ne ölçüde kamu hizmeti olup olmadığı da tartışmalı. Eğitimin ne ölçüde kamu hizmeti olduğu konusunda benim ciddi tereddütlerim var. Ama eğitimin kamu hizmeti olduğunu varsaysak dahi –şimdi hem eğitimin hem de tütün taban fiatlarının vergiyle finansmanı ciddi bir çelişki. Kamu harcaması ve kamu hizmeti kavramlarının kesin olarak birbirinden ayırmalıyız. Kamu hizmeti artı başka bir şey daha var orada. Burada kamu hizmeti olmayan şeyler için mutlaka vergi dışı finansman bulmalıyız. İlk ilkem bu.

Etikle şöyle bağdaştırmaya çalışacağım. Kamu hizmetlerinin finansmanında dahi, yine anayasamızda ifiadesini bulan mali güç ilkesinden artık başka bir yerlere gitmemiz gerekiyor. Çünkü kamu hizmeti niteliği de teknolojik gelişmelere paralel olarak çok hızlı değişiyor. Yirmi yıl öncesine göre çok farklı bir yere geldik bugün. Artık kamu maliyesinin başka bir ilkesi olan "yararlanma" ilkesi kanımca daha anlamlı bir ilke. Teknik olarak bu şekilde finanse edilemeyecek kamu hizmetleri hâlâ mevcut. Bunlar da yine mali güçten ayrılarak dolaylı vergilerle karşılanmalı.

Şimdi etik meselesine şöyle gelmek istiyorum. Eğer klasik kamu hizmetleri bizim anayasamızda yazdığı gibi, mali gücüne göre, yani o hizmeti kimin kullandığından bağımsız olarak ve üstelik de artan oranlı bir finansman yapısıyla finanse edildiği taktirde ortaya etik olarak şöyle sorunlar çıkabilir. Türkiye'de bu sorun akut bir şekilde gündemde. Kamu hizmetini ağırlıklı olarak tüketen kesimlerle bu hizmeti mali güce göre finanse eden kesimler Türkiye'de ciddi bir şekilde ayrışmaya başladı. Bu sorun Batı toplumlarında da var ama bizdeki kadar akut de-

ğil. Türkiye'de bir kesim yararlanmadığı kamu hizmetini artan oranlı bir şekilde finanse ediyor. Öbür yanda ise vergi vermeyen çok geniş bir kesim, yani vergi mükellefi bile olmayan bir kesim ise kamu hizmetlerinden daha ağırlıklı olarak yararlanıyorlar. Böyle bir manzara ortaya çıktığı zaman, tam tercümesi Türkiye'de oturmadı ama işte "ters seçme" ve "ahlaki risk" diyebileceğimiz süreçlerle karşılaşıyoruz. Kamu hizmetlerini nisbeten yabancılaşan kesim, bu yabancılaşmanın getirdiği dürtüyle mümkün olduğunca vergi mükellefiyetinin dışına çıkmaya çalışıyorlar. Bunun tabi etik boyutu var. Kamu harcamalarını ağırlıklı olarak kullanan ve vergi mükellefi bile olmayan kesim ise bedava kullandıkları hizmete ilişkin taleplerini sonsuz bir şekilde arttırıyorlar. Sadece verdikleri oy karşılığında taleplerini büyük ölçüde çoğaltıyorlar. Sistem çok ciddi bir merkezkaça giriyor. İşte yüzde onlara varan bütçe açıklarının temel nedeni burada. Sistem patlama noktasına geliyor. Bu benim klasik olarak tanımladığım kamu hizmetleriyle ilişkili bir şey. Her iki kesimde de ciddi bir etik sorun var. Buna katalaksi deniyor, yani politik bir değişim söz konusu. Yani siz hem oy hem vergi verecek, karşılığında kamu hizmeti alacaksınız. Ama Türkiye'de büyük bir kesim bu katalaksinin bir bacağında kendilerini arındırmış durumdalar. Sadece oy verip kamu hizmeti talep ediyorlar. Burada çok ciddi bir etik sorun görüyorum ben.

Şimdi kamu hizmeti niteliği taşımayan kamu harcamalarına geçersek, kamu hizmeti olmayan iki büyük harcama var: Biri KİT'ler, diğeri sosyal güvenlik sistemi. Şimdi Türkiye'de bu her iki harcama da vergilerle finanse ediliyor. Dolayısıyla kamu hizmeti muamelesi görüyorlar. Burada mesela sosyal güvenliğin olmazsa olmaz koşulu anonim olmasıdır. Örneğin KİT'ler işsizlik sigortası gibi de görülerek sosyal güvenlik sisteminin bacağı gibi değerlendiriliyor. Bu beni ahlaken çok rahatsız eden birşey. Diyelim 4 bin kişilik kapasitesi olan bir fabrikada 12 bin kişi çalışıyor, toplam işsizliğe de 8 bin kişilik bir katkıda bulunuyor ve bu ilave 8 bin kişinin seçiminde hiçbir anonimite yok. Fabrikanın bulunduğu vilayetin parti yöneticilerince seçiliyor bu 8 bin kişi ki, çok ahlaki bir boyut bu tabi. KİT'leri bir istihdam kapısı olarak görmek bence büyük bir ahlaksızlıktır.

"Ahlaki risk" sosyal güvenlikte çok daha ağır. Sonuç olarak mali güce göre kamu hizmetini finanse etme ilkesinin ciddi etik sorunlar yarattığını düşünüyorum. "Faydalanma" ilkesi uygulanabildiği ölçüde bana daha ahlaki gelen bir finansman biçimi. Ama faydalanma ilkesiyle teknik olarak çözülemeyen sorunlar ise dolaylı vergilendirme yoluyla halledilebilir. Onun dışında sosyal güvenlik mutlaka anonim olmalıdır. Yani niye Ahmet değil de Mehmet, niye Süleyman değil de Ali, sorusu çok ciddi bir sorudur.

Hasan Ersel- Sayın Adalı, sayın Karakaş eğitim konusuna sözü getirdi. Buyurun...

Oya Adalı- Şimdi eğitim harcamalarında etik konusunu düşündüm. Eğitim tabi ki etik bir şey ama harcamalar işin içine girince bu nasıl olacak diye düşündüm. Eğitimin etik sorunları harcamaları da belirlemelidir.

Öncelikle eğitim bir insan hakkı. İnsan hakkı dediğimiz zaman insana evrensel bir değer veriyoruz. Bu değerlerin başında yaşama hakkı geliyor. Şimdi devletten beklediğimiz, yaşama hakkıyla beraber diğer bütün hakları sağlaması. Hakların kullanılmasını engellememesi, tersine ortaya çıkan engelleri ortadan kaldırması. Eğer birey bu hakkını kullanamıyorsa ortada bir insan hakkı ihlâli söz konusudur diyebiliriz. Devletin görevi tüm vatandaşların saptanan ölçüde eğitim görmesini sağlamak. Şimdi sekiz yıllık zorunlu eğitime geçişi de bu açıdan ele alabiliriz. Siyasal anlamda özgürlük bu eğitim hakkının engellenmemesidir.

İkinci sorun bu eğitim nasıl olacak? Bir insanı etik anlamda özgür diye nitelendirdiğimizde eğitimin belirli bir ideolojiyle şartlandırılmış olması gerekiyor. Devlet eğitimi kendi iradesine göre biçimlendirmemeli. Eğitim gündelik kaygıların ötesinde bir yerde olmak zorunda. Açık ve demokratik bir toplumun devleti bireylere yasak koymamalı. İnsanın kendini özgür bir şekilde ortaya koymasını sağlamalı. Sınırsız bir özgürlük olmayacağına göre bu özgürlüğün sınırları nasıl belirlenecek? Özgürlüğün temeline bilgiyi koyarsak tartışırız, eğer inancı koyarsak tartışılmaz olur ve tehlikelidir. Eğitimde fikirler özgürlüğü tartışmalı. Eğitimin niteliği ve değerleri gerçek değerler olmalıdır. Gerçek değerler insan haklarıyla çelişmeyen değerlerdir.

Devlet eğitimi, mantıksal olabilirlik, fiziksel olabilirlik gibi ölçütlerle yapacaktır. Sorun olanakların akılcı bir biçimde kullanılmasıdır. Olanla olması gereken arasındaki dengenin tartışılması ve buna karar verilmesi gerekir. Devlet eğitimle ilgili harcamalarını nasıl kullanıyor? Eğitim öncelikle temel bilgi, eğitim ve alışkanlıkları kazandırır. İkincisi, topluma gerekli olan iş gücünü sağlar. Üçüncüsü toplumun temel değerlerini aktarır. Dördüncüsü ise değer yargılarında değişiklik yaratır.

Bu açılardan baktığımız zaman şunlar üzerinde durabiliriz: Birincisi, devletin görevlerinden ve sorumluluklarından en önemlisi eğitimin yaygınlaştırılmasıdır. Eğitim çağma giren tüm çocuklara eğitim imkanının sağlanması devletin görevidir. Cumhuriyet kurulduğundan beri devlet eğitimi yaygınlaştıramamıştır. 1976-1977 öğretim yılında okula başlaması gereken çocuklardan, başlayanların sayısı başlayamayanların sayısından bir buçuk kat düşük. Göç olgusu da sorunu kesifleştiriyor. İkinci sorun eğitim olanaklarının paylaşımıydı. Eşitsizliği iki açıdan ele alabiliriz. Biri, kız ve erkek öğrencilerin eğitimindeki eşitsizliktir. İkinci, olarak eğitim olanaklarının Türkiye'nin tüm bölgelerine eşit olarak dağılmadığını görüyoruz. Şimdi bir de bu eğitimin niteliği de eşit değil. Üniversite sınavlarına baktığımız zaman bunu çok net olarak görüyoruz. Bir de acaba eğitimimiz toplumun talep ettiği nitelik ve nicelikte iş gücünü karşılayabiliyor mu? Eğitim planlamasında bu iş gücünün pek dedikkate alınmadığını görüyoruz. Açılması en kolay okullar liseler. Çünkü sanat okulları çok belli araç ve gereci gerektiriyor. Lise ve üniversite mezunlarının hiçbir işe yaramadığı bir ülkede eğitim harcamalarının doğru kullunalıp kullanılmadığı da tartışılır.

En önemli sorun verilen eğitimin niteliğidir. Türk milli eğitimi nasıl bir insan yetiştirmek istiyor? Kanunda, insan hak ve özgürlüklerine saygılı yaratıcı, üretken, kendini ve toplumunu düşünüp sorgulayabilen insanlar yetiştirmek amaçlanıyor. Ama uygulamalara baktığımızda acaba gerçekten böyle bir insan isteniyor mu istenmiyor mu? Müfredatlara bakılırsa devlet sanki bu hizmeti yürütenlerden korkuyor. Yani öğretmenlere kesinlikle güvenmiyor. Birbirine benzeyen belirli kitapları

okutmak zorunda bırakıyor. Ayrıca bu kitaplar ele alınamayacak ölçüde yanlışlarla dolu ve bunu Talim Terbiye Kurulu biliyor. Bu kurul kesinlikle demokratik değil, yeni, çağdaş ve demokratik olan hiçbir şey kapısından içeri giremiyor. Ayrıca bu kitapların öne sürdüğü değerler de gerçek ve geçerli değil. O halde bu harcamaların yerine gittiği söylenebilir mi?

1972'de toplanan milli eğitim şurası 8 yıllık temel eğitime geçme kararı almış ama bugüne kadar geçilememiş. Bunun yanında hiçbir alt hazırlık da yapılmamış. Bu kadar paraya bu kadar eğitim diyemezsiniz çünkü bu etik bir sorun. Ne öğrenciyi yetersiz bir öğretmene, ne de öğretmeni devlete kurban edemeyiz. Eğitim harcamaları son derece geniş analizlerden sonra yapılmalı ve biz gerçekten nitelikli insanlar yetiştirmek istiyor muyuz, sorusunu da yanıtlamalıyız.

Hasan Ersel- Teşekkürler sayın Adalı. Sayın Önder...

İzzettin Önder- Hepinize iyi akşamlar diliyorum. Ben sevgili arkadaşım Eser'le ilgili bir şikayette bulunarak başlayacağım.

Bir gün bana sol görüntü altında sağ propaganda yapan bir gazeteyi almamı söyledi. Önemli bir yazı varmış diye. Gittim aldım ve eve girer girmez ayakkabılarımı çıkarmadan okudum o yazıyı. Bir, adamın biri sekiz yıllık eğitimin hikâye olduğunu söylüyor, bir bakıma doğru... İki, bu adamın çocuğu bir kitaptaki hayata gülüyormuş. Bu iyi, bir çocuğun bile algıladığı hata hata değildir bence.

Mühim olan bizim algılamadan beyinlere yaptığımız zerklerdir. Biz iktisat hocaları bunu çok iyi yapıyoruz. Bu hataların bir iyi tarafı da çocuk o yaşta bunları öğrendi mi yazılan her şeye inanmamak gerektiğini anlıyor.

İlk büyük iktisatçılara baktığımızda hepsinin etikçi olduğunu ve rahip ailelerinden geldiklerini görürüz. İktisat bir bilim değildir, bir kafa yıkama mekanizmasıdır. İktisat, ana bileşeni olan sermayeye göre şekillenen bir söylemler ağıdır. Giderek mücadele sermaye-emek arasında değil sermaye-insan arasında olmaya başlıyor.

Şimdi bunun üzerine etiği çekmek büyük bir ahlaksızlık gibi geliyor bana. Ben etik üzerinde konuşmak istemiyorum.

Şimdi müsade edin biraz ahlaksızlık konuşacağım, etik sınırlar koymayacağım kendime.

Nedir sermaye son zamanlarda? Sermaye kendi birikiminin dönüşümünü yapabilmek için önüne gelen her şeyi metalaştırıyor. Önce emekten başlayan bir metalaştırma bu. Mesela sosyal güvenlik emeğin metalaşmaması yönündeki bir harekettir. Kendi merkezinin dışındaki insanları metalaştırmıştır. Yani kendi çekirdeğinin ikinci üçüncü halkasındaki insanlar ölüme mahkum olacaklardır. Bakınız Afrika'daki durum budur. Bütün mekanizmayı sermaye belirliyor ve etiği de yine kendisi koyuyor. Düşünce mekanizmalarımızı da o yapıyor, onun için burada ahlaksız olacağım.

Etik bir üst yapıdır. Yani sermaye bir üst yapı, bir düşünce kalıbı oluşturuyor, sonra bizi ona göre düşündürtmeye itiyor. Biz de ona göre ne etiktir ne değildir diye düşünüyoruz. Bu kalıplardan sıyrılıp baktığımızda biz sermayeyi eleştirmediğimiz görüyoruz. Çevreyi, emeği, devleti nasıl sömürüp kullanmış, siyasi gücü nasıl yanma almış, eğitimi nasıl kullanmış... Bütün bir eğitim sistemi baskı altına alma politikasıdır. Şimdi klasik ve neoklasik sistemlere baktığımızda belli bir ahlakları vardı. İhtisaslaşmanın, sermayenin bu kadar büyümediği dönemlerde gelir dağılımı daha adildi ve dengeleme sistemleri vardı. Bugün artık bunların hiçbiri yok. Bugün devletin bütün araçları sermaye yönünde kullanılmaktadır. Sermaye hem piyasa hakimiyetini hem de politik gücü yanına çekerek hareket etmektedir artıl 1950'lerde ekonomimizi açtıkça açtık, sonunda moratoryum ilan ettik, ardından korumacı bir döneme girdik. Sonra Özal devletine geliyoruz. Ne yaptı Özal? Özal, Meclis'i bir kenara iterek "kanun hükmünde kararname"yi getirdi. Devletin ikinci erki olan icrayı ise özel kadrolarla, prenslerle donattı. Devletin üçüncü erki olan bütçe yerine de fon koydu. Niçin bunu yaptı? Sermayenin çıkarı yönünde bunu yaptı. Bugün artık hukuku yapan da sermayedir ve ulus devlet dönemi sermayenin çıkarı doğrultusunda sona erecektir.

Sermaye bugün üretimden uzaklaştı finans kapital dönemine girdi. Artık ülkesinden, ulus devletten uzaklaşabiliyor. Sermaye artık piyasayı canavarlaştırma aşamasına geldi. He-

nüz algılayamıyoruz tabi. Bunun geçiş aşamasının normlarını ahlak etiketi altında koymaya çalışıyoruz. İşte bu bana yanlış geliyor. Bunun ahlakla falan ilgisi yok, bir güç mücadelesidir. Bugün işçinin üretimden kaynaklanan gücü de yok. Sermayenin bu konuda, işgücü konusunda ihtiyacı yok. Bugün artık bir çalışanın arkasında muazzam bir insan güruhu var. Dolayısıyla biz artık herşeyi bilim kılıfı altında tartışıyoruz. Ama bu ahlak mıdır? Buna retorik denir. Yani dinsel ve ahlaki kalıpları, terminolojiyi kullanarak bir takım şeyler kutsanıyor. Devletin hangi görevleri yapması ahlaklıdır? Kimin adına yapıyor bunu? Dolayısıyla başka konulara girmeme gerek yok. Ben metodolojik olarak sorguluyorum. Postmodern düşünce sistematiği içinde elli tane faktör var. Tek bir etik faktörle bir şeyi açıklamak doğru değildir. Bu faktörler içinde üç ya da dört tanesi önemlidir diğerleri kamufle edici yan faktörlerdir. Eğer kapitalizmde yahut sosyalizmde bir ahlak sistemi varsa, ben merak ediyorum nedir onu determine eden? Ben mesela refah devletinin ortaya çıkışını sosyal demokrasiyi katiyyen bir kazanım olarak düşünmüyorum. Biraz abartıyorum ama kazanım olmuş olsaydı o orada dururdu. Ben iktisada koruyucu hekimlik gözüyle bakıyorum, yani ne hastalık olsun ne de onun tedavisi.

Hasan Ersel- Teşekkür ederim. Benim üzerinde durmak istediğim şey, niye bu devlet harcamalarında etik? diye bir soru soruldu. Bunun benim için kişisel bir yönü var; yirmibeş yıl devlette çalıştım şimdi bir özel sektördeyim. Devlet harcamalarının kişisel harcamalardan ayrı olarak bir etik sorunu olmasının sebebi acaba kamu kesiminde çalışanlar arasında yozlaşmanın yaygın olması mıdır? Bunun böyle olmadığını biliyorum. Kamuda da özel kesimde de aynı ahlak vardır.

Niye kamu kesimindeki faaliyetlerde etik konusu ön plana çıkıyor? Bana kalsa sorunun bu şekilde ortaya konması yanlıştır. Örneğin bir yolsuzluk olayının hangi kesimde olduğu değil niteliği önemlidir. Örneğin çalışanlar arasında kayırma yapmak diğer insanların şevkini kıran bir eylemdir. Bu özel kesimde de kamu kesiminde de hoş karşılanmaz. Peki kamu kesiminin ve özel kesimin bir mal veya hizmet üretirken amaçları arasındaki farklılıklar etik kaygıların kamu kesiminde daha

sık gündeme getirilmesine yol açmakta mıdır? Sanırım yanıt "evet"

Kamu kesimi ülkemizde özel kesim gibi özel mallar üretirler. Yalnız kamu kesimi böyle bir fabrikayı kurarken sadece maliyeti değil bazı toplumsal hedefleri de gözönünde tutuyor. Biz bunun sonucunu salt kâr amacıyla değerlendiremeyiz. Çünkü birden fazla amaç vardır; o bölgede iş imkanı yaratmak, hizmet gitmesini sağlamak vs. Böyle olunca sonuç nedir?

Burada önemli olan şu bence. Kamu kesiminin özel mal üretmedeki amacı birden fazladır. Böyle olunca kamu kesiminin toplumsal bir amaç için etik kaygılarla üretim yapma yükümlülüğü altında olması –bu etik kaygının ne olduğu, hangi etik anlayıştan geldiğinden bağımsız olarak konuşuyorum- bunun değerlendirilmesini zorlaştırıyor. Bu noktalarda sayın Önder'e katılıyorum. Demek ki, tek bir etik anlayış yok, her yaklaşımın kendine göre etik temelleri ayrı. Öyle herkesi birden tatmin edecek genel bir etik olduğunu sanmıyorum. Hele hele değişik etik dizgelerini değerlendirebilecek bir metaetik olduğunu hiç sanmıyorum.

Şimdi kamu kesiminin temel faaliyet alanının özel kesimden farklı olmasının sonuçların değerlendirilmesinde etik kaygıların yer tutmasına daha çok yol açıyor mu? Bu sorunun yanıtı "evet" olmalıdır. Çünkü kamu kesiminin esas faaliyet alanı özel nitelikte mal üretmek değildir. Kamusal mallar veya erdemli mallar üretmektir. Bu noktada kamusal mal eğer erdemli bir malsa, örneğin sağlık hizmeti gibi, başka insanları dışlamak bir etik problem doğurur. Yani malınniteliği etik sorunların gündeme gelmesinde etkilidir.

Şimdi kamusal mallar ya da erdemli malların üretimi için yapılan harcamalarda etik sorundan bahsetmek istiyorum. Kamusal mal sunulduğu zaman herkes yararlanır ve hiç kimsenin yararlanması engellenemez. Şimdi örneğin ulusal güvenlik gibi bir malın finansmanı nasıl olacak? Burada birileri hep beleşten yararlanmaktadır. Şimdi modern toplumlarda kamusal mallar özel olarak bu amaç için kurulmuş organizasyonlar tarafından üretilirler. Toplum (asildir) bu işin üretimini vekiline bırakmıştır. Burada bir soru soralım: Acaba asil ile vekilin tercihleri

uyuşmazsa ne olacak? Şimdi burada vekil olanlar uzmandır ve işi üstlenmişlerdir, öbür yanda ise toplum var. Erdemli bir mal olan eğitim konusunda da benzeri bir durum vardır. Bir yanda sekiz yıllık eğitimi isteyen ve demokratik olarak bunu uygulayan devlet var. Eğer bu konuda devletle toplum arasında bir uyuşmazlık söz konusuysa nasıl bir etik yaklaşımda bulunacağız? Ya babacı, devletçi bir etik anlayış ya da liberal toplumcu bir etik anlayışı savunabiliriz bu noktada. Görüldüğü gibi buradaki iki etik anlayışı değerlendirecek bir üst etik ben bilmiyorum.

Kamu harcamalarının büyük bir kısmı da zamanlar arası kaynak aktarımıdır. Bugün bir yatırım yaparsanız onun ürünü yarın çıkar. Devlet bugün bir projeye başlar, o projeden gelecek kuşaklar yararlanır. Gelecek neslin buna gereksinimi olduğundan hareket ediyoruz. Demek ki devlet henüz doğmamış nesillerin tercihini biliyor ve onları yerine getirmeye soyunuyor. Bunun bir etik temeli var mı? Yoksa bu projeyi yürütmekten sorumlu olan bürokratik birimin kendi imparatorluğunu kurması adına harcamalarını artırması için mi bu iş oluyor. Çünkü bürokraside ne kadar çok para harcarsanız o kadar önemli adamsınızdır. Şimdi bunu nasıl ayırt edeceğiz? Gerçekten gelecek nesillerin böyle bir ihtiyacı var mı, yoksa bu bürokrasiden mi geliyor? Buna kim karar verecek? Bir de şu var çocuğum daha mutlu yaşayacak diye fedakârlık etmek istediğimi kim söyledi? Ben o parayı vermek istemeyebilirim.

Bir de sınıflar arasında gelir aktarımına yol açan transferler var. Bütçemizde de büyük yer tutuyor. Peki soru şu; benim gelirime devlet vergi yoluyla el koyuyor ve onu başkasına veriyor, bunun mantığı, açıklaması nedir? Bunun çeşitli gerekçeleri olabilir. Birincisi kişilerin gereksinimlerini karşılamak. İkincisi, kişilere hakkını vermektir. Piyasa ekonomisinin genelde iyi işlemediği ortada, tekelleşme vardır vs. ve devlet bunu düzeltmek ister: Katkısı oranında insanların nemalandırılmasını isteyebilir devlet. Dolayısıyla kişilere hakkını verir. bu da bir etik görüş.

İzleyici- İzzettin bey iktisadı ve iktisadi gelişmeleri tümden ahlaksız ilan etti. Acaba gelecekte bütün bu ahlaksızlığın so-

nunda ister istemez bir etikle karşılaşılmayacak mı? Yani etik, bir ölçüde kurtuluş olarak görülemez mi, gelecekte?

İzzettin Önder- Sayın başkan enteresan bir noktaya değindiler ve bunu anolojik olarak alıp kullanmak istiyorum. Burada kapitalizm karşısında sosyalist açıdan değerlendirmek istiyorum. Bu rejimin de dekandansta olduğu ortadadır, ama öbürü ne yaptı acaba? Bütün dünyayı metalaştırdıktan sonra, göçmen işçileri sömürdükten sonra ne yaptı? Mikro iktisadın ortaya çıktığı dönemde birinci kriz dönemini yaşadı kapitalizm. Sonra da makro ekonomi ortaya çıktığında yani Keynesçi dönemde ikinci krizi yaşadı. Bu S.O.S. veren sistemi kurtarıştır. Şimdi üçüncü kriz döneminde de haklı olarak başka birşey yapmaya çalışıyor kapitalizm. Ama altıncı krizde ne olur diye beni kehanete itmeyin. Sistem, kendini kurtarabilmek için dönüşüm yapabilir. Ne yapar bilmiyorum ama mutlaka bir dönüşüm olur.

"Kapitalizm Kapitalizme Karşı" diye eski bir kitap vardır. Orada iki hat belirleniyor. Bir tanesi pasifik ve Alman hattı: Bu üretici kapitalizm aşamasında hâlâ. İkincisi ise Anglo Sakson-Anglo Amerikan hattı: Bu da finans kapital aşaması. Zaten kitabın yazılış amacı, Fransa'nın hangi yolu izleyeceği üzerine. Geleneklerine bağlı olarak araştırıyorlar. Kapitalizm sonuçta ister istemez bu finans kapital aşamasını terk edecektir; üretici kapitalizm aşamasına dönmek zorundadır. Çünkü finans kapital aşamada bugün merkez sıkıntı hissetmiyor çünkü inanılmaz bir kaynak aktarılıyor. Sıkıntıyı kaynağı aktaran çevre hissediyor ve merkez içinde olduğu sıkıntıyı algılayamıyor. Bunun nedeni düşünce sistemlerini merkezden almasıdır. Yani biz de aynı şeyi yapıyoruz. Dolayısıyla ben kapitalizmin değerlendirmesini bugünkü parıltılarına bakaraktan yapmanın doğru olduğu kanısında değilim. Bir sistem değerlendirilirken veya bir olgu değerlendirilirken aktifler ve pasifler bir arada ele alınır. Hangi maliyetlerde olmuştur, nereye getirmiştir ve ne vermiştir insanlara? Bundan sonra nereye gideceğinin ipuçlarını verir. Ancak hakikaten nereye kadar bilmiyorum.

İzleyici- Efendim devlet hep daha fazla vergi istiyor enflasyonu düşüreceğini söyleyerek. Bunun karşısında altmış milyon insan da kendi bütçesini yaparak daha az vergi vermenin çözü-

münü arıyor. Acaba devlet harcamalarında kısıntıya giderek enflasyonla mücadele edemez mi?

İzzettin Önder- Bir kere kapitalist ülkelerin devletleri zengin veya fakir değildir. Mülk devlet değildir, devlet bir aktarım mekanizmasıdır. Şeriat' devletleri ve sosyalist devletler mülk devletleridir. Bütün harcamaların sebeplerini bulmalıyız önce. Oradan baktığımız zaman da sermayeye gidiyoruz. Devletin harcama ve vergi politikası sermayeyle belirleniyor. O nedenle bu ülkenin bütçesinin yüzde kırkının faiz ödemesi olması doğaldır. Bakın 1923'teki İzmir İktisat Kongresi'nden iki yıl sonra Atatürk'e rağmen aşar kaldırıldı. Toprak ağalığıyla ne Atatürk, ne İnönü, ne de Ecevit başedebilmiştir. Bugünse kentsel sermaye büyüdü ve kırsal alana giden parayı kendine çekmek istiyor. Toprak ağaları siyasi sistemi çok iyi kullanarak ayakta duruyor.

Kapitalist sistemde devlet önlem alamaz, bunu pedagojik olarak abartarak söylüyorum. Devlet alttaki sosyolojik güçlerin pazarlığının yansıdığı yerdir. Devlet burada birinin pazarlık gücünü kırmaya çalışır. İşçilere yapılan baskı bunun bir sonucudur. Karşısında devleti manipüle eden sermayenin gücü vardır. Artık emeğin bir üretim gücü yok. Güç finans kapitalin elindedir. Bununla mücadelenin tek yolu toplumsal bilinçtir.

İzleyici- Eğitim bir kamu malı mıdır, bir erdemli mal mıdır? Bu konuda benim ciddi endişelerim var. Bana göre anaokulu ve ilk öğretimden sonra kamu malı durumu kalkıyor, ta ki lisans üstü eğitime kadar. Lise, üniversite neden bir kamu malı olsun, neden kamu tarafından üretilsin?

Öğretim öncelikle bir beşeri sermaye yatırımıdır. İkincisi, mevcut toplumsal değerleri kafalara işlemektir. Burada devletçi ideolojinin hakim olmaması durumunda, yani eğitimin tamamen serbest kalması durumunda ortaya çıkacak okullardan beşeri sermayeye daha çok talep olacaktır. Yani ben çocuğumun daha iyi bir yurttaş olmasını değil, daha iyi bir mühendis olmasını isterim. Bu nedenle devlet eğitime sahip çıkıyor. Yani kötü doktor, kötü mühendis yetişiyor fakat Atatürkçülük, laiklik, yurttaşlık, vatandaşlık gibi şeyler çok ön planda. Yani şu an Mars'tan biri gelse Türkiye'de toplumsal değerlerin ne kadar

önemli olduğunu okullara bakarak anlar. Öğretimde bu ideolojik yapılanmayı aşarsak harcamalar çok farklı olacaktır.

Oya Adalı- Ben bütün toplumsal değerlere sahip olmakla iyi mühendis veya iyi doktor olmanın çok ilişkili olduğunu düşünüyorum. Benim burada kastettiğim değerler beyfendinin söyledikleri değil tabi ki. Bugün eğitim sistemi toplumsal değerleri aktarmada çok başarısız. Atatürkçülüğü aktarma konusunda da başarısız.

Eser Karakaş- Ben Ersel bey kadar iyimser değilim, eğitimin erdemli mal olduğu konusunda. Öğrencilere bakmak lazım. Ben mesela kendimi eğitimden çok korumuştum. Dolayısıyla o dışsallık yaratmayan öğretimden kendimizi başarıyla koruduk. Okulu asarak arkadaşlarımla beraber olmak çok farklı bir yaşamı öğretiyor. Buna ahlaki açıdan destek veren öğretmenlerimiz de vardı. Mülkiye'de hocamın biri, "Üniversiteye öğrenci geliyor mu diye yoklama yapalım, derse giriyor mu diye değil. Çünkü kantinde öğrenme olasılığı daha fazla" derdi. Ben Popper'ın bir lâfını hatırlatayım: "İnsan ne yüce bir varlıktır ki bu eğitim sistemine rağmen düşünebiliyor" Efendim iyi akşamlar.

güncelde ve genelde etik

24 Mart 1998

Yönetici: Faruk Birtek
Konuşmacılar: Esin Talu Çelikkan, Perihan Mağden,
Metin Üstündağ

Faruk Birtek- Efendim, hoş geldiniz. Konumuz "Güncelde ve Genelde Etik" sorunsalı. Kusur bakmayın, ben hocalıktan gelen bir alışkanlıkla böyle ayakta konuşuyorum. Efendim ben sosyologum bu nedenle beni heyet başkanı yaptılar. Bugünkü oturumu koordine etmeye çalışacağım, izninizle. Benden sonra Esin hanımefendi İstanbul'un güncelinde, geçmişinden bugüne etik, yaşamda etiğin hangi şekiller aldığı ya da almadığı konusuna temas edecekler. Perihan hanım genel ve şaşırtıcı konulara temas etmek istiyorum diyor. Ben öyle anladım. Metin bey de bir mizahçı olarak ludig tarafında bakacak. Herhalde pesimizmle optimizm arasında bir boyut olur. Çünkü mizah optimizmi içermesi lazım ki pesimizmi anlamlı olsun.

Ben bir iki şeye temas etmek istiyorum. Herhalde bugün güncel olarak niye bu konuyu düşünüyoruz diye düşünmek lazım. Fakat her zaman etik dendiğinde benim aklıma Gide'den "Vatikan Mahzenleri" gelir. Gide'in spontanenin aşırılığını anlattığı bir romandır bu. Sanki etiğin yok olduğu nokta gibi geliyor bana bu kitap. Onu bir kenara bırakıp tersinden evrensele doğru gidersek, herhalde etik kişinin benliğini bulduğu bir yer olması gerekiyor. Kişi kendini tanımlarken kendi mevcudiyetini bilincin ucunda tanımladığı moral bir alt yapı olarak tanımlanabilir etik, sosyolojik açıdan.

Böyle düşündükten sonra Türkiye'nin güncelinde bu konuya nasıl yaklaşabiliriz? İki açıdan yaklaşmak belki mümkün. Birincisi, hızlı değişim sürecinde (ki bunu öğrencilik yıllarımdan beri kullanıyoruz. Hızlı değişim ne zaman başladı ya da başladı mı acaba?) Türkiye'nin bir etik sorunu var. Evrensel anlamda yaşamda etiğin rolü çok incelmiş durumda. Demografik şehirdeki insanların bir etik arayışında olduklarını söylemek mümkün. Ben sosyolojik olarak, gelişen İslami hareketten tutun da marjinal yaşam biçimlerine kadar bu etiksel boşluğu

doldurma gayretini görüyorum. Özlemi gereken ("Gereken"i özellikle kullanıyorum) evrensel bir etiği nasıl oluştururuz? Yani benliğimizi nasıl tanımlamalıyız ki herkese bir yer açabilsin, herkesin kendi yaşamına bir yer açabilsin fakat bu arada nasıl bir evrensel tabanı da olabilsin? Herhalde bugün kültürel bir parçalanma içinde gördüğümüz kentsel yaşamda aranan bir husus bu. Benim görebildiğim kadarıyla Türkiye'de son yirmi yıldır evrensel bir etik anlayışından çok mahalli moral değerlere hapsolmuş bir etik anlayış içinde yaşama sorunu var. Öyle ki herkesin namus anlayışı mahallenin namusudur ve öbür mahalleye geçildiğinde namus sanki biter. Bu işte evrensel etik anlayışından yoksunluk herhalde. Bu yeni şehirde yeni yaşamın oluşamamasıyla ilgili.

Daha dar anlamda bu evrensel etik meselesinin değişik mesleklere yaşam biçimlerine nasıl yansıdığını düşünürken, tabi akademik dünyada da çok büyük bir etik sorunu var, Dr. Hasan Yazıcı sürekli bundan bahseder. Ne yazık ki akademik dünyamız oluşmuş olan bir birikimin üstüne inşa ettiğinde bunun değerini takdir edemeyecek durumda. Bir şekilde bir hırsızlık süregidiyor. Daha ilk okulda ansiklopedik bir kültür olduğu için ödevler hep ansiklopediden alınmış çalışmaları yeniden sunulması oluyor. Yani kendilerinin sınırı nerede, başkalarının sınırı nerede bunun farkına varmıyorlar. Dolayısıyla etik ve diğer kendi benliğinle başkasının benliği arasında bir çizgi çizebilmekten geçiyor. Yani etik insanın kendini bilmesinden, kendini bilmesi de kendi sınırlarını anlamasından geçtiği düşünüyorum.

Ben burada kesiyorum. İleri sürmek istediğim tezlerin altını bir daha çizersem. Bir, kentli etik yaşamın oluşmasında çabalıyoruz. Bu, demografik olarak çok hızla büyüyen şehirde yeni kentleşme düsturlarını oluşturmamızdan geçiyor. Bunun evrensel etiğin yokluğundan kaynaklandığını da düşünüyorum. Bir diğeri de akademik dünyadaki etiksizlik... Sorularınız olursa bu konulara devam etmek isterim.

Esin Talu Çelikkan- Efendim müsaade ederseniz önce kendimi tanıtayım. Çevirmenlik dışında her yönümle emekliyim. Emekli gazeteciyim, emekli TRT'ciyim ama çevirmenliğe de-

vam ediyorum. Hergün kendi dostlarımızla tartışıp konuştuğumuz konularda konuşacakken şimdi burada neden heyecanlandığımı anlamıyorum. Benim pek böyle konferanslara katılma alışkanlığım olmadığı için herhalde mazur görürsünüz.

Efendim, ben tahsil hayatımın bir kısmını İstanbul Hukuk Fakültesi'nde yaptım. O zaman bizim ekonomi derslerimize Prof. Şükrü Baban gelirdi. Onun bir derste söylediklerinin bugün ne kadar doğru olduğunu anlıyorum. Demişti ki, "Enflasyonun bir ülkeye en büyük zararı ekonomisin bozmak değil, parasının değerini de bozmak değil, çünkü ekonomiyi düzeltebilir paranın değerini yükseltebilirsiniz. Ama toplumun ahlakını bozacaktır ve işte onu düzeltmek için nesiller ister." Bugün çok hak verdiğim bir saptama, bir gözlemdir bu. Yani insanların etiğe uymaması bugünün işi değil, Osmanlı'dan beri ne kadar ahlaklı davranıldığı ya da davranılmadığı hepinizin malumudur. Ama davranış biçimleri ve değer yargıları günümüzde çok ucuzladı. Mesela ben İkinci Dünya Savaşı sonlarında İstanbul'da çok ünlü tüccarların ünlerinin yanı sıra paralarını karaborsacılıktan ve özellikle ilaç gibi insanın sağlığına dokunan şeylerden kazandığını görünce İstanbul'un kalburüstü ailelerinin yavaş yavaş bu insanlarla görüşmeğe başladıklarını hatırlıyorum. Şimdi bir kıyaslama yaptığınız zaman, bırakın ilaç karaborsacılığını, uyuşturucu işine bulaşmış iş adamlarının başüstü edilme eğilimi gösteren duruma gelindiğini belki enflasyonla izah edebiliriz.

Bazı örnekler vermek istiyorum. Hocamız akademik alandaki ahlaki çözülmeden ve bozulmadan bahsettiler. Benim sınıf arkadaşlarımdan biri bir doktorla evlenmişti. Adam, kadın doğum uzmanı bir doktordu ve mahallede yoksul kadınlara ücretsiz hizmet ediyordu. Bir gün oğlu gelmiş demiş ki "Baba, tamam yaşıyoruz, her şeyimiz var ama biraz daha elimiz bollaşsa, şu vizite ücretlerini biraz yükseltseniz olmaz mı?" Babasının cevabı "Ben tüccar olmak isteseydim Perşembe Pazarı'na giderdim" olmuş. Ben geçenlerde çocukluk arkadaşım olan bir başhekimin odasındaydım. Bana "Biraz önce burada olsaydın bir manzarayla karşılaşacaktın. Profesörlerimizden biri bir başka profesörün ücretinin X olduğunu öğrenmiş. Sekreterine hemen

telefon ederek ücretleri yükseltmesi yolunda talimat verdi." dedi ve mesleğinden zaman zaman utandığını söyledi. Genelleme yapamayız ama bugün insanların bazı meslekler karşısında haklı olarak şüpheci olduklarını görüyorum. Mesela "Beni ameliyat etmek için mi ameliyat ediyor yoksa ben gerçekten hasta mıyım?" diye soran insanlara çok rastladım. Bu gibi davranışları cezalandırmaya toplumca daha az gitmeye başladık. Eski İstanbul'da bu gibi insanlar hemen dışlanırlardı.

Ben kendi ailemden bir örnek vermek istiyorum. Benim babam Atatürk'ün ilk genel sekreteridir. Bir gün Atatürk kendisine demiş ki "Çankaya köşkünün etrafında güvenli insanlara ev yaptırtmak istiyoruz. Siz de bir arsa alsanız da orada bir ev inşa etseniz." Babam da demiş ki "Efendim, benim param yok. Ev yaptıramam." Atatürk, "Aman ziyanı yok size bankadan kredi alırız" deyince babam yine durmuş, "Efendim, o zaman da Atatürk'ün yakınında olduğu için kredi sağladı derler. Bu beni çok rahatsız eder." Demiş. Atatürk de "Haklısın çocuk!" demiş. Bugün çok doğal bir şey, bir bankada bir dost tavassut eder, kredinizi alırsınız evinizi yaptırırsınız. Ama o günlerin anlayışında böyle bir aracılık dahi insanı kendi iç dünyasında rahatsız ederdi.

Benim gençliğimde rüşvet vardı. Rüşvet, Fuzuli'den beri var, "Selam verdim, rüşvet değildir diye almadılar" demiş ama benim gençliğimde olmayacak işi oldurmak için rüşvet verilirdi. Yani yasal olmayan bir işi kılıfına uydurarak sağlayacak kişiye verilirdi. Bugün bir *gelişme* kaydedildi, insanlar haklarını almak için de rüşvet veriyorlar. Yalnız içinde dalavere olan bir iş için değil her iş için rüşvet alınıyor.

Benim, toplumun çivilerinin söküldüğü gibi bir izlenimim var ve bu durumdan fevkalâde rahatsızım. Bu yalnız hırsızlık, arsızlık değil, etika önce kendinize sonra da başkasına saygıdır aynı zamanda. Mesela ben insanların çok dakik olmamasından da rahatsızım. Ben TRT'de çalışırken bir program zamanında yetişmemişse o ara geçiş müziğiyle kapatılırdı ama ertesi gün yapımcısından hesap sorulurdu. Neden bir dakika erken bitti, diye. Uyarıdan tarda kadar ceza verilirdi. Bugün özel TV'lerde ilan edilen programları bırakın saatinde yayınlanmasını, kaldırıveriyorlar. Ben bunu da ahlaki saygısızlık olarak görüyorum.

Faruk Birtek- TRT alışkanlığından olsa gerek, son derece dakiksiniz, Londra'daki big ben gibi. Teşekkür ederim.

Perihan Mağden- Siz Gide'den bahsettiniz. Gide'in "Ahlaksız" adlı kitabı aklıma geldi. Sıkıcı bir kitaptır tavsiye etmem ama şimdi entelektüel bağlamda ahlaksız olmak şöyle bir şey. Önce bir ahlaki yapı var sonra bunun bir kısmını yıkıyorsun ve geriye kalanlarda da aslında ahlaksal bir örgüt var. Ama böyle bir entelektüel ahlaka karşı amoralist olma durumu yok artık. Türk toplumu her türlü etiğin ağırlığından kurtulmuş vaziyette, bu yüzden çok neşeliyiz.

Mahallenin namusundan bahsedilirken benim çok beğendiğim Gülten Kızılkaya mevzuu geldi aklıma. Bu kadın köydeyken o köyün etiği bağlıyor. Kentteyken de mahallenin namusu meselesinden kurtulmuş vaziyette. Çünkü İstanbul bir metropol ve inanılmaz bir mobilite var. Yani kadın kaset yapınca Sultanbeyli'den çıkıp Bomonti'ye yahut Cankurtaran'a taşınacak. Dolayısıyla mahallenin baskısından kurtulmuş olacak. İnsanlar sınıflar arasında da çok büyük bir mobiliteye kavuştular, vahşi kapitalizm nedeniyle. Herkes etikten yırtmış vaziyette. Asıl etiksizlik şu bence. Yani Gülten Kızılkaya bunu yapabilir ama bunun adını doğru koyarsa. Öksüzlerimin nafakası için demesi inanılmaz bir çöküş. Ya da Nevval Sevindi çıplak pozlar verdi Aktüel dergisine. Meğer bazı açıklamaları varmış. İzmirli olduğu içinmiş. Yani dekolte bir elbise için bu kadar saçma sapan coğrafi gerekçeler ileri sürmek ilginç. Bir arkadaşımla buraya gelirken bunu konuşuyorduk. O da dedi ki, "Madonna da Seks kitabında bir oyuncak top ve simitle çıplak poposunu çıkarıp poz verdi. Hani bebekliğimin durumları gibi. Keşke öyle de yapsaydı yani bir regresyonla bebekliğine de dönebilirdi." Yani hiçbir şeyin adı doğru konmuyor, bir takım bahaneler ve yalanlarla yaşanıyor. Herkes birbirini kandırıyor ve herkes bunu biliyor; kandırmaya ve kandırılmaya hazır yaşıyoruz. Hanımefendinin dediği gibi, bu kadar çivisi çıkmış bir ortamda yaşıyoruz. Birde bu tuhaf gerekçeler insanın cinlerini tepesine çıkarıyor. Etik eksikliği burada. Yoksa etik karşıtı olursun ve hiç açıklama bile vermezsin. Madonna vermiyor birçok şeyin açıklamasını ama Nevval Sevindi'nin kalkıp bu *şahane* açıklamada

bulunması çok sinir bozucu oluyor. Herkes o kadar ortalığa dökülmeye başladı ki ben artık kendi işinin bahçesinde kalan insanları etikli saymaya başladım. Mesela Orhan Gencebay abimiz çok etikli bir adam gazino sahnesine çıkmadığı için. Bunları bile kabul edecek vaziyetlere geliyoruz. Kimse hiçbir şeyden geri kalmıyor ve böyle tuhaf bir erken boşalma yaşanıyor.

Mobilite meselesinden aklıma başka bir şey geldi. Bir kıta büyüklüğündeki ABD'de büyük bir mobilite var. İnsanlar arabalarına atlayıp o eyaletten bu eyalete gidiyorlar hiç isim vermeden. Burada böcek öldürücüsü olarak çalışırlar, bir başka yerde itfaiyeye katılırlar vs. Biliyorsunuz Amerika'da "seri cinayetler" sorunu var ve her dükkânda bu konuda kasetler mevcut. Birkaç seri cinayetin öyküsünün harmanlanmasından oluşmuş bir kaset var. Kan dondurucu, minimalist ve dökümanter bir film. Birkaç gün etkisinden kurtulamıyorsunuz bu filmin. Filmdeki konuşmalar çok gerçekçi. Kimse Mehmet Aslantuğ ve Yılmaz Erdoğan gibi derin derin konuşamıyor filmde. Bu kadar mobilitenin olduğu bir ülkede kimsenin ailevi bağı yok, karavanlarda doğuyor insanlar ve o kadar bağlantısızlar ki oradan oraya giderek bir dizi insanı sigara söndürür gibi öldürüyor. Bu etiksizlik midir yoksa insanın içindeki karanlığa mı delalet ediyor, çok derin bir nokta.

İdeolojilerin çöktüğü bir zamanda yaşıyoruz. Gülten Kızılkaya niçin kırmızı sütyen takıp o pozları versin, çocuklarının nafakası için? Gorbaçov da Pizza Hut reklamına çıktı. Yani ideoloji çökünce her şey tepemize yıkılıyor. O kadar postmodern bir zamanda at koşturuyor ve gülüp eğleniyoruz ki, hiç kimsenin bu uyduruk bahaneler dışında verecekleri bir hesap yok. En önemlisi de kendi kendilerine bir hesap vermeleri söz konusu değil. Bugün Türkiye'de en etik sahibi politikacı kim kabul ediliyor? Tuhaftır ama çünkü ben biraz bunamış olduğunu düşünüyorum, Ecevit.... Çünkü hayır demesini biliyor. Mütemadiyen "hayır" diyor. Yani hayır demesini bilen adam etik sahibi oldu. Yani ne kadar küçük bir alanda yaşayıp ortaya dökülüp saçılmıyorsan o kadar etik sahibi oluyorsun. İşte böyle postmodern bir çağda yaşıyoruz. Benim söyleyeceklerim bu kadar. Metin Üstündağ'a topu atıyorum.

Metin Üstündağ- Ben uzun zamandır Türk olmak üzerine kafa yoruyorum. Çünkü sonuçta bütün bu kavramlar bu topraklardaki insan malzemesiyle nasıl örtüşüyor ve nasıl biçimleniyor diye bakıyorum. Türk insanı bir spermin bilinçaltını hayat diye yaşıyor. Yani Orta Asya'dan vınlayıp buraya gel ve burada da durma oraya buraya... Yani yolculuğunu tamamlayamamış bir sperm. Hâlâ gidiyor! Yani İstanbul'a gelmiş burada patinaj yapıyor. Tazmanya canavarı gibi bir şey... Yani dur kardeşim biraz, dur! Ama göçü bitmemiş daha. Mesela sıla duygusu var. Almanya'ya gidiyor o çorak memleketini özlüyor. Memleket özlenecek bir memleket olsaydı oraya gitmezdin zaten... Yani saçmayı, absürdü hayat diye yaşıyor. Günde yüz elli kişi ölüyor, hiç saçma değil.

İnsan malzememiz çok komik. Ferhat, Şirin için dağları deliyor. Ne var, niye deliyorsun? Mecnun çöllerde sürünüyor... Yani bunda bile bir eziyet var. Romeo ve Jüliet'e bak, içip birer bardak siyanür ölüyorlar. Sen niye kendini dağlara vuruyorsun? Yani insan malzemesinde bir tuhaflık var. Bu Özal'la birlikte doruğa çıktı. Özal bu malzemenin şeytanlık yanını ortaya çıkardı. Mesela benim memurum işini bilir, demiş.

Vapurlara bakın daha iskeleye yanaşmadan insanlar birbirleriyle yarışırcasına atlıyorlar. Nerede görülmüş bu? "Nasılsın?" diyorsunuz verilen cevaplar "Yuvarlanıp gidiyoruz işte", "Koşturuyoruz", "Biz kaçalım" falan, ulan ne oluyor? Nesin sen? Hayat anlayışımız çok tuhaf. Veya eğlenecek "Felekten bir gece çalalım" diyor, niye felekten bir gece çalıyorsun, bu senin ömrün kardeşim. Bu ruh hali hep göç duygusundan geliyor sanırım, yani emin değil, burası (İstanbul) onun değil. Mesela İbrahim Tatlıses diyor ki "Bir rüyadayım sanki. Birisi gelip bunları elimden alacakmış gibi..." Haklı, çünkü dünyanın hiçbir yerinde bir insan bu kadar hızlı yükselemez. En rezil taraflarıyla ünlü artık insanlar. Yani aşağılanması gereken şeylerle insanlar ünlü oluyor. Yani Kumkapı Cinayeti olayında, belki üzülüp alkolik olması gereken insan bunu paraya çevirmenin yoluna bakıyor.

Bizim toplumumuz sinirleri bozulmuş bir toplum. Gergin... Aynı anda cinnet de geçirebilir eğlenebilir de. Herşey ya-

pabilir. Ekmeğini taştan çıkarır ama ekmekten taş çıksa ya da ekmeğe zam gelse yürümez. Pakistanlılar yürür ama! İnsanlar şartlar zorladığı için demokrat. Bir vizyonsuzluk, bir ütopyasızlık var. Futbolculara bakın. Bir evi olması, bir mankenle birlikte olması ona yetiyor. Avrupa'nın büyük bir kulübünde oynamayı düşünmüyor. Biri, Torinolu Şaban gitti, döndü; memleketini özledi. Memleketini özlemesi sahte bir şey. Bakın İtalyanlar Amerika'da bir yer ediniyor ve İtalyan uyruklu Amerikan oluyor. Dünyanın hiçbir yerinde Türkler böyle bir senteze ulaşamıyor.

Türk insanında büyük bir erozyon var. Bence TEMA Vakfı insanları korusa daha iyi olur. Çünkü bu insanlar ormanları yok ediyor. Şimdilik bu kadar kızacağım.

Faruk Birtek- Efendim şimdi sizlere dönelim. Arkadaşlar belki sizi sorularınızla görüşlerine bir şeyler eklemek isterler.

İzleyici- Ben kimlik konusunda bir şeyler söyleyeceğim. Biz kimliksiz bir toplumuz ve hiçbir zaman "Ben buyum" diyemiyoruz. Ben Pakistan'da bulundum. Orada insanlar çok kötü koşullarda yaşıyorlar ama ne olduklarının farkındalar...

Metin Üstündağ- Ne olacak bu memleketin hali, demiyorlar...

İzleyici- Evet. Ben mesela San Francisco'da bir Pakistanlı müzisyenin konserini dinledim. Aslında radikal İslâmcı bir adam ama kendini öyle kabul ettirmiş ve Amerikalılar o müzikle transa geçiyorlar. Oysa bizim kültürel değerlerimizi yabancılar bizden daha iyi biliyorlar ve bizim hakkımızda en iyi kitapları onlar yazıyorlar. Bunun sebebi nedir acaba? Yüzyıllardan beri gelen bir kültürsüzlük ve kimliksizlik mi yoksa birtakım baskılar mı var?

Perihan Mağden- Ben şöyle bir şey söylemek istiyorum. Şimdi o adam kendi has müziğini yapıyor. Has, el değmemiş ve temiz bir şey var orada. Şimdi Türk mallarını Batıya tezgâhlamaya karar verenler Batı okullarında okumuş yani oryantalistler. Şu "Eşkıya" filmi nedir mesela. Gitmedim, gitmeyeceğim de çünkü kestirebiliyorum. Sonra "Hamam", "Ağır Roman" Böyle bir oryantalist gibi, sanki Belçikalı son derece yeteneksiz bir yönetmen bu filimleri yapmış gibi. Ay bu ne çarpı-

cı, şu unsurları da koyayım, bu rengi de koyayım gibi. Böyle kendin oryantaliste dönüşürsen eğer, sen Piyer Loti değilsin ki yani bu memlekette büyümüş bir insansın. Batı kültürüyle o kadar melez bir kültür olmuş ki, ne o çıkıyor ne o... Has bir şey kalmamış. Kalmışsa da hiç haberimiz yok.

Metin Üstündağ- İnsanlar kendi değerlerini bilmiyorlar. Mustafa Kandıralı'yı Frankfurt Caz Festivali'ne çağırmışlar, "Bir düğün işim var. Gelemeyeceğim..." demiş. Oraya gitmenin ne kadar önemli olduğunu bilmiyor. Dünya çapında bir yetenek ama vizyonsuzluk var. Belki herkese bir menejer lazım. Bu hayata bir menejer, iyi bir işletmeci lazım belki de. Bizim hayatımıza iyi bir kurgucu ve güzel bir sanat yönetmeni lazım. Politikacı falan değil. Kötü adamlar onlar. Atatürk'e baktığınızda kurguladığını, bir modacı gibi çalıştığını görüyoruz. Bu malzemeden bir şeyler yaratmaya çalışmış.

Bizim hayattan anladığımız şey nedir, diye bir geyik var ya. Burası bir bekleme salonu gibi genelde. Öbür dünya için varız. Maça giderken bile "Ölmeye ölmeye ölmeye geldik" diyoruz. Ne bu? Niye? Buyrun...

Faruk Birtek- Metin beyin "Bu hayatta bir menejer lazım" lâfı harika. Kendi sözümün banalitesi içinde devam edeceğim. 1960'larda bir tüketim toplumuna geçiş vardı. Batı'da 1968'de başlayan gençlik isyanı tüketim toplumuna karşıydı. Metin beyin ve Perihan hanımın konuşmalarında eklemlenen bir diskur var ki bu beni rahatsız ediyor. Bir pürizm arayışı bana çok ters geliyor. Hele bu coğrafyada bir pürizm arayışı Almanlaşma gibi geliyor bana. Bilakis bu toplumun bu coğrafyanın zenginliği, bu kadar çetrefil zengin dokusu olması. Batı'yla iç içe olan da onu dışlayan da bu coğrafyanın bir parçası... Esasında bu coğrafyanın çok renkliliğini kabul etmedikçe Cumhuriyet de tıkanıyor ve 75. yılın en büyük krizi de bence bu. Abdülhamid'ten beri, Cumhuriyet'in de kabullenemediği husus bu çok renkliliktir. Bu zenginliği idrak etmedikçe bir yere gitmemiz çok zor olacaktır.

Bu zenginliği kavramanın yolu ne? Bundan evvel Osmanlı toplumunun esasında fevkalâde statik olmaya zorlanmış bir toplum var. Loncasıyla, devletin yapısıyla, tımar teşkilatıyla,

köylülüğün korunmasıyla ortada siyasi iktidar statik toplumla mündemiç. Bu statiklikten kurtulduktan sonra yeni oluşan dünyada insanların etikası nerede olacak? Batı'nın bazı yerlerindeki avantaj tüketim toplumuna geçmeden evvel bir bireysel dünya oluşmuş. Birey kendini evrensel bir etika içinde tanımlamış. Bizde iktidarlar statik bir toplum üstüne oturduğu için bu olmamış. Toplum statik asayiş berkemal, iktidar payidar... Mesela, Türkiye'deki siyasi süreci statik olmayan bir toplumda ve enflasyonist çözülme olmadan birey nasıl oluşacak? Benim benliğim başkasının benliğine saygıdan ve kendime saygıdan geçecek. Sorun mahallede saygıdeğer olmak değil, bireyin kendi saygınlığını kazanmasıdır. Türkiye'de birey olmadan bireysel tüketici çıkmış, dolayısıyla markalar hakim Türkiye'de. Akmerkez Türk ütopyasının odaklaşması olmuş böylece. Mesela pürizm anlayışı değil çünkü bu coğrafya pürist bir coğrafya değil. Eğer zenginliğini yaşayacaksak pürizm arayamayız. Ben göçebeliğe falan da inanmıyorum. O da uyduruk bir şey. Onun için Türk toplumu değil Türkiye toplumu demek daha doğru.

Bireyin oluşmasını sağlayacak ortamda nerede? Kendi mesuliyetine müdrik bir insan nasıl olur? Eğitim sisteminde bu nasıl olur? Bence böyle bir problem var. Ben son lafını söyleyip keseceğim. İlkokulda bir problemim vardı benim: Isparta-Atina okuturlardı. Şimdi Atina yüce medeniyet ama bana okulda söylenenlerin hepsi Isparta'ya uyuyor. Acaba ben Ispartalı mıyım, diyorum çünkü kurt gelmiş adamın elbisesini yırtmış adam sesini çıkarmamış. Ben hakketen uzun zaman Ispartalıları Orta Asya'dan gelmişler zannederdim. Türkiye'nin kavimsel etikadan kurtulması lazım. Kişilerin bireysel dünyalarını yaratmaya izin verilmesi lazım ve iktidar da kendini asayiş berkemal zihniyetinden kurtarması lazım. Her değişik genci iktidara tehdit gibi görürsen birey de çıkmaz tabi. Devlet dolmuş kâhyalığı yapmaktan vazgeçmeli.

İzleyici- Şimdi bütün konuşmacılar kendine göre bir etik kavramı çerçevesinde konuştu ama etik kavramının ne olduğunu tam anlamış değilim. Ben 75 yıllık Türkiye'ye haksızlık edildiğini düşünüyorum. İşte Aktüel'in kapağına çok da müstehcen olmayan pozlar vermek mi etiksizlik yoksa "Biz İzmirliler

böyle poz veririz" demek mi etiksizlik? Tanımlarda kafam karıştı açıkçası..

Perihan Mağden- Tabi "Biz İzmirliler böyle poz veririz" demek olduğunu zaten belirttim de önce şu müzik meselesine açıklık getirmek istiyorum. Ben tabi ki pürizm taraftarı değilim. Orada pür bir müzik var ve dünyada bunun rağbet görmesi tabi ki doğal. Ben arkeolojik kazı yapalım ve bir Aşık Veysel çıkaralım demiyorum. Yalnız Türkiye'de bir çok sanat catering şeklinde veriliyor. E, cateringle sanat olmaz ki! Birey olarak problemin varsa sanat orada çıkar. Yılmaz Güney'in filmleri onun için film, bunlar da onun için kilim.

Bir de etik yoksunluğu ve kargaşası üstüne ben bir konuşma yapmaya çalıştım. Niçin etiği tanımlayayım? Tartışmalarda önce tanım yapmaktan nefret ediyorum.

Faruk Birtek- Herhalde şunu anlamak mümkün. Kişinin hayatında kendini aşan ve kendini zorlayan fakat zorladıkça da insana güç veren bir davranışlar, prensipler sistematizasyonuna etik desek... Kişinin hayatında verdiği kararları temellendiren, kişinin buna bağlılık hissettiği ve kişinin kendi egoizmine rağmen oluşmuş bir prensipler sistemi diyebiliriz, bir. İki, bunu değişik türevlerine bakarsak sosyolojik olarak; kişinin kendi benliğini ve kendi yaşamına temel olan prensipleri nereden edinecek? Biri, çevresel, mahalli etik anlayışı. Osmanlı ve iktidarın sürekliliği bunun üstüne kurulmuş. Benim dediğim, Cumhuriyet ne yazık ki aynı şeyi devam ettirmiş... Cumhuriyet'in başaramadığı en büyük konu bu. Cumhuriyet bireyin çıkmasına imkân sağlayamamış. Çünkü Milli Mücadele'de doğmuş ve sorunsalı çok başka. Haklı bir sorunsalı var ama uzun dönemde problem oluyor. Biri de kendi içinde bir soru olan ve ben neyim, ne yaparsam doğrudur, ne yaparsam yanlıştır prensibini hem kendinde hem de diğer insanlarda arayabilmek..

İzleyici- Ama beni rahatsız eden de bu. Yani bir insan kendini düşünüyor ve kendi değer yargılarıyla karşısındaki insanı da yargılıyor... O zaman bu etik dediğimiz şey ciddi bir muhafazakârlığı da getiriyor.

Faruk Birtek- Hayır. Karşıdaki insana kendin kadar değer

verdiğiniz aman çok Kantiyen bir etik anlayışı var, karşıyı kullanmak, kullanmanın bir iç türevi olan yalan söylememek ve kendine gördüğün değeri ona da vermek. Perihan hanımın demek istediği bu. Ortada bir oyun var. Ludig olmayan bir oyun var, problem orada. Kandırmaca karşısındakini araçsallaştırmanın son noktası herhalde.

Perihan Mağden- Hatta oradan yola çıkarak Madonna'nın bir etiği var dedim. Yani Nevval Sevindi'yi muhafazakârlık adına yargılamadım.

Esin Talu Çelikkan- Evrensel açıdan da bakmak lazım. Yani bir takım şeyler bütün dünya insanları için geçerli olmalı. On Emir gibi... Öldürmeyeceksin, diye başlıyor mesela. Bu ortak paydanın dışındakiler bireysel davranışlardır.

İzleyici- Efendim kafam iyice karıştı. Yani İnsan Hakları Beyannamesi mi, Kuran mı yoksa başka bir şey mi?

Metin Üstündağ- Ben aydınlatayım seni yavrum...

İzleyici- İkilem, bireysel mi toplumsal mı meselesinde bence. Bunu ikilemin hangi noktada bütünleştiğini görmemiz lazım.

Faruk Birtek- O zaman önce sualleri alalım. Sonra biz konuşalım.

İzleyici- Ben Esin hanıma bir soru sorayım: Davranış biçimleri ucuzladı mı yoksa değişti mi? Etik dışı davranışları hangi yöntemlerle cezalandırabiliriz? Ne gibi yaptırımlar uygulayabiliriz? Evet, bazı ailelerin haksız kazançları benim çocukluğumda da evde eleştiri konusu olurdu. O ailelerin çocuklarıyla dahi görüşmememi isterlerdi. Ama bugün bu kişiler taçlandırılıyor. Etik kurallara bağlı kalanlar ise dinozor olarak değerlendiriliyor.

Toplu olarak birtakım bahanelerle kandırılıyoruz sürekli. Gazeteyi açtığım zaman bazan kendimi çok aptal gibi hissediyorum. Kendini benim gibi aptal zannedenlerle başkalarını aptal zannedenler var bu ülkede. Bu aptal yerine konulmaktan nasıl kurtulacağız?

Bir de Gorbaçov örneğinde globalleştirilmiş etiksizlikten bahsettiniz. Ama sanıyorum siz böyle düşünmüyorsunuz Metin bey. Türklerin abartılı ve dengesiz bir toplum olduğunu düşünüyorsunuz.

Metin Üstündağ- Bakın, biz Öküz isminde bir dergi çıkardık. Şu anda Türkiye'nin en çok okunan satan kültür-sanat dergisi. Edebiyat çok hisli bir iştir vs. düşünülür. Halbuki Öküz koymamızın bir anlamı vardı. Bence hayat tren gibi geçiyor ama insanlık öküz gibi kaldı.

İzleyici- Çok afedersiniz ben o dergiyi hiç okumadım. Çünkü adı Öküz...

Metin Üstündağ- Ben de adı Yosma olduğu için elli tane kadınla evlenmedim ama onun suçu değil ki.

İzleyici- Bu sizin sadece paranoit olduğunuzu gösterir.

Türkay Düman (izleyici)- Ben etiği toplum içinde özgürce yaşanabilecek ideal kurallar bütünü olarak değerlendiriyorum. Psikolojik olarak bakarsak Türk toplumu rönesansı yaşayamadığı için genelde ana, baba ve çocuk davranışı sınırları içinde kaldı. Batı toplumu ise yetişkin sınıfı içinde katılaştı. Bunun çözümü anlayış yani empatidir.

Perihan Mağden- Biz daha sempati aşamasındayız.

Türkay Düman (İzleyici)- Evet, henüz düşünce boyutuna yerleştiremedik. Duygusal davranıyoruz. Bu empati sistemine geçersek ideal etiğe geçebiliriz diye düşünüyorum.

Faruk Birtek- Evet Piaget'e de böyle bakıyor zaten. Erişkinler üstüne kurulu bir değerlendirme. Ne âlâ... Gelişmiş toplum da o demek zaten. Referans noktalarını evrenselleştirmek gerekiyor. Empati olmadan insanın kendi benliğini aşması mümkün değil...

İzleyici- Etiği sadece kişisel boyutta tuttuğumuz vakit kafalar karışıyor.

Faruk Birtek- Ben cevap vereyim. Etikten bahsederken Durkheim üstünde durdum. Birey dediğimizde toplumu unutuyor değiliz. Bireyi birey yapan onun toplumsallığı. Dolayısıyla bireyselleşmiş toplum demek kendi mesuliyetini kendi başına idrak edebilen insanlar demektir. Nasıl bir toplum yaratabiliriz ki birey bireyliğini bilsin.

İzleyici- Ben sosyolog değilim.

Faruk Birtek- Hiç önemli değil. Sosyologları sadece böyle panellerde başkan yapıyorlar.

İzleyici- Ben inşaat sektöründe çalışıyorum. Benim gördü-

ğüm, yurt dışında eğitim almış insan da, İstanbul'da yetişmiş ve iyi bir eğitim almış adam da, Anadolu'dan göç etmiş cahil adam da aynı şeyi yapıyor. Hepsi rüşvet alıyor ve hepsi malzemeden çalıyor.

Metin Üstündağ- İyi ya benim demek istediğim bu. İnsanın malzemesinden çalarsanız o da inşaatın malzemesinden çalar tabi. Önce bir Cüneyt arkadaşımı aydınlatayım: Etik, bir dünya değerler standartlar enstitüsüdür, diyorum ve bir alkış istiyorum. Bir de bizim mesela vicdan, ciğer gibi şeylerimiz var. Bunlar hep etiğin yerine geçecek yerli şeyler. Ciğer mesela yürekle beynin birleşmesi halidir belki.

Esin Talu Çelikkan- Bizim standart bir ahlak eğitimimiz var. Bir vatandaşlık tanımında memleketini sınırlarda silahınla bayrağınla koruyacaksın. Onun dışında herşey mübah olmuştur. Tek vatandaşlık, tek yurttaşlık diye öğrettiğimiz sınırlarda memleketi korumak olmuş. Ben yabancı okulda okudum. Yabancı hocamız vardı. Bir gün bir çocuğun cebinden buruşmuş bir para çıktı. Hocamız, işte vatan ihaneti budur dedi. Kendi parasına değerine sahip olmamak. Bunu telkin etmedikçe bu bozulmalar daha çok oluyor.

İzleyici- Bu etik kavramına Türkçe bir karşılık bulup onu kullanmamız gerekiyor bence. Yoksa böyle yabancı kavramlarla kendimize yabancılaşıyoruz. Benim etikten anladığım bir ahlaki değerler bütünüdür. Etik kavramı, bildiğimiz şeylere konulan yabancı bir etiket ve bu bizi yabancılaştırıyor.

Metin Üstündağ- Ben son bir şey söyleyeceğim. Konuşmalarımdan benim Türkleri sevmediğim gibi bir anlam çıkması beni rahatsız ediyor. Eğitimde bilgiyi öğrenme biçimimizde de bir sakatlık var. Münazara ve müsamere var... Tavuk mu yumurtadan, yumurta mı tavuktan çıkar tartışmasıyla büyüdük. İki gruba ayırıp tartıştırırlar, insan toplumsal bir varlık mıdır, bireysel bir varlık mıdır, diye. Burada sesini yükselten, satışı olan insanlar kazanıyor. Gerçek bilgili insanlar değil...

Faruk Birtek- Efendim oturumu burada kapatıyorum. Ben *kaçıyorum...*

devletin sözünü dinlemek: sivil itaatsizlik ve sivil yaptırım

14 Nisan 1998

Yönetici: Etyen Mahçupyan
Konuşmacılar: Haydar Kutlu, İsmet Özel,
Yücel Göktürk

Etyen Mahçupyan- Toplantı bitmeden bizden ayrılmak zorunda kalacağından ben ilk sözü İsmet beye vereceğim. Buyrun..

İsmet Özel- Teşekkür ediyorum, herkese merhaba diyorum. Bu toplantının konusu olarak bana "Sivil İtaatsizlik ve Sivil Yaptırım" diye bir başlık verildi. Fakat şimdi görüyorum ki "Devletin Sözünü Dinlemek" de var işin içinde ve üst başlık da "Hayat, Bilim ve Etik" Ben Sivil İtaatsizlik ve Sivil Yaptırım üzerine birkaç şey söyleyeceğim.

Bir kere sivil itaatsizliği anlıyorum da sivil yaptırımı anlayamadım. Yaptırım dediğimiz şey, sivil, resmi ya da askeri biçiminde ayrılamaz gibi geldi bana. Şimdi kelimelerle biraz oynamaktan yanayım. "Sivil" kelimesini, Frenkçe bir kelime, ne anlamda kullanıyoruz Türkçede? Sivil deyince medeni mi demek istiyoruz yoksa gayri resmi ya da örfi olmayan, askeri olmayan mı demek istiyoruz? Eğer gayri medeni anlamında kullanıyorsak, sivil itaatsizlik, medeni olup da itaatsiz olanların yaptığı bir şey olması lazım. Sivil ve itaatsiz... Yani barbarların yaptığı itaatsizliğin sivil olmaması lazım. Eğer sivil kelimesini gayri resmi manada alıyorsak, örfi olmayan manasında alıyorsak bu da çok yeni bir şey. Bireye özgü bir şey, yani dünyanın yeni tanıdığı bir şey olması lazım. Burjuva devletinin gücünü gösterdiği zamandan sonra, belli insanların, töresel olmayan tarzda yaptıkları itaatsizlik olması lazım. Ama genellikle kitaplarda "pasif direniş"le bir anlamda özdeş sayılan bir anlamı var. Hepinizin bildiği Toro'nun ünlü kitabı ki nedense, benim yaşımda olanlar bilir, "Haksız Yönetime Karşı" diye çevrildi... Demek ki Türkiye'de etik bir unsur katmadan konuyu aydınlığa kavuşturmak mümkün değil. Yani "Yönetime Karşı" değil, "Haksız Yönetime Karşı" olunca sivil itaatsizlik gerçekleşiyor herhalde.

Meselenin aslında bizim düşünce eğlencemizle alakalı ol-

duğu fikrini taşıyorum. Sivil itaatsizlik diye bir şeyin olmaması gerektiği kanaatindeyim. Normal olarak bütün anarşistler sivil itaatsizliğin içinde algılanmalıdır. Eğer insanlar anarşist değilse itaatsizliklerinin mutlaka başka bir dünyevî otorite lehine bir itaatsizlik olması lazım. Ama anarşizmde dokunulmayan, dünyevî olarak dokunulmayan bir otoriteye bağlı kalarak dokunulabilen otoriteye dokunmaya, ya da zıt gitmeye sivil itaatsizlik dememiz uygun olur diye düşünüyorum. Ben "sivil itaatsizlik" kelimesini ya da tamlamasını kendi yazı dünyamda başka bir şey ile yer değiştirdim. Benim kullandığım ibare "kadirşinas itaatsizlik"tir. Yani itaatsizlik temel olmakla birlikte, itaat etmediğimiz unsurun bizin için neler sağladığının bilincinde olmak gibi bir kavram ortaya attığımı söyleyebiliriz. Bir kitabımda bunun açıklaması netlikle var. Benim söyleyeceklerim bu kadar. Teşekkür ederim.

Yücel Göktürk- İsmet beyi dinlerken bugün tanık olduğum bir TV programı aklıma geldi. Bayramdaki 200 trafik kurbanı üzerine bir program olduğunu sonradan anladım. Konuşmacılardan birisi olayın tamamen sorumluluk ve bilinç meselesi olduğunu söyledi. Ben de tam onu dinlerken sivil itaatsizlik üzerine ne söylenebilir diye düşünüyordum. Bu benim için aydınlatıcı oldu, şimdi trafik meselesi de bir sivil itaatsizlik.

Sivil itaatsizlik denince ilk akla gelen isim Gandi. Sonra hafızamı yokladım; çok haysiyetli, çok onurlu başkaldırı... Sonra argoda "İndira Gandi" lâfını anımsadım, çalmak, çırpmak, cebe atmak anlamında... Şimdi Mahatma Gandi'nin sivil itaatsizliği ile Türkiye'deki durum arasında galiba böyle bir mesafe var. Sivil itaatsizlik deyince ilk akla gelen şeylerden biri de tabii ki devlet. On, onbeş yıldır bir devlet karşıtı söylem var. Bu söylem tam olarak da "İndira Gandi" anlamındaki sivillik düzeyinde bir şey. Bunun en güzel örneklerini özelleştirmede görüyoruz. Özelleştirmenin nasıl sunulduğu, nasıl bir seyir izlediği ve bugün hangi noktaya geldiği herkesin malumu. Bunları düşünürken insanın aklına TRT geliyor. Bir devlet televizyonu. Bir zamanlar TRT'nin özerkliği konusunda büyük bir tartışma vardı. Şöyle bir sahne hatırlıyorum; bu Demirel'in tarihi lâflarından bir tanesi, "Bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz" O lâ-

fın nasıl söylendiğini ben çok iyi hatırlıyorum. TRT muhabiri Süleyman Demirel'i başbakanlık konutunun önünde sıkıştırıyor, mikrofonu dayayarak çok mantıki sorular soruyor. Demirel kıvırıyor kıvırıyor, bir noktaya geliyor ve bu sözü söylüyor. Şimdi özel televizyonlarda böyle bir sahne görmeye imkan yok. 1970'lerde yapılan tartışma biraz BBC modeli üstüne bir özerklikti. Temelinde kamunun bilgi alma hakkının yerine getirilmesi vardı. O devirler kapandı, İsmail Cem dönemiydi. Sonra 'taş dönemi' başladı, Nevzat Karataş'lar falan... Türkiye 1987 seçimlerine TRT ve Ahmet Özal'ın televizyonuyla girdi. Bunları yapan o malum devlet karşıtı söylemi geliştiren topluluk idi. O topluluk 1982 anayasasıyla ülkeyi yönetti, aynı anayasayla da yönetilmeye devam ediyoruz.

12 Eylül anayasasının nasıl oylandığı hatırlarda. Bir sivil itaatsizlik gösterilebilirdi ama gösterilemedi. Neden olmadı, neden olamadı, şeklinde konuşmaya devam ederiz diye düşünüyorum.

Etyen Mahçupyan- Teşekkür ederiz. Evet, Haydar bey...

Haydar Kutlu- Bir düzeltme yapayım. Ben Nabi Yağcı. Böyle bir söyleşiye niye ben çağrıldım diye düşündüm? Olsa olsa, belki sizin de hatırlayacağınız TKP'nin yasallığı mücadelesi varolan yasalara karşı yapılmış bir mücadele olması nedeniyle, böyle bir ilinti görüldüğü içindir diye düşündüm. Katılma nedenim ise Avrupa'da olduğum sırada bugün konuştuğumuz konuyla bağlı olarak sivil itaatsizlik örneği sayılabilecek en önemli eylemlerden birini, yani Barış eylemlerini yakından izleme olanağını bulmuş olmamdır. Yoksa ben Türkiye'de sivil itaatsizliğin karşılığının olduğunu hiç zannetmiyorum. Çünkü sivil itaatsizlik sadece devlete karşı olma anlamında değil, bizde bunun düşünsel ve kavramsal mantığı yok.

Burada sözü edilen sivil itaatsizlik eylemi değil ama bazı eylem türlerinden çıkan bir yeni insan hakları türüdür. Aksi halde şöyle düşünmek lazım; batı Avrupa'da devlete karşı protesto o kadar zor mudur ki koskoca filozoflar kalkmış da bunu tartışıyorlar. Hayır, böyle bir şey yok. Bütün gelişmiş ülkelerde haksızlığa karşı protesto meşru bir hukuksal haktır. O zaman tartışılan nedir? Tartışılan, açıkça yasayı çiğneme hakkını yeni

bir insan hakkı olarak kabul edip bunu hukuksal olarak meşrulaştırmanın yoludur. Peki neden yasaya ihlâl hakkı yeni bir insan hakkı olarak çıkıyor? İşte bu nokta bence son derece önemli. Bu nedenle de sivil itaatsizlik diye tanımlanan hak ancak demokratik hukuk devletinin varolduğu, olağan bir yargılama sisteminin varolduğu ve duyarlı bir kamuoyunun varolduğu ülkelerde söz konusu olan bir tartışmadır. Bizimle bu yüzden hiçbir ilgisi yoktur. Buna rağmen bizim demokratik sistemimizle gelişmiş demokratik sistemler arasında nasıl bir uçurum olduğunu anlayabilmemiz için bunun altını çizmek gerekir

Konu çok bağlamlı, belki ilerde sorularınızla derinleştirebiliriz ama şu örnekle meselenin özünü vermek istiyorum. Doğrudur, kölelerin isyanı bir sivil itaatsizlik eylemi değildir. Neden? Çünkü zaten köleler beyazlar tarafından yurttaş sayılmazlardı. Bu konunun tartışılmasına neden olan 1814'lerde bir ABD yurttaşının kaçan kölelere karşı çıkan bir yasaya karşı durmasıyla gündeme geldi ve itaatsizlik ismini alan da oydu zaten. Sorun şuydu: Açık bir yasaya, genel olarak kamuoyunun desteğine de sahip bir yasaya karşı çıkma, o yasayı ihlâl etme hakkını kullanmak. Bu yurttaş kaçak kölelerin eylemlerine hem katılan birisi hem de hükümeti köleciliği ortadan kaldırmadığı için, buna karşı aktif mücadele etmediği için bir uyarı amacıyla seçim vergisi vermeyerek suç işliyor. Bu yüzden de gözaltına alınıyor. Tarihsel olarak o zamanlardan beri bu kavram kullanılmaya başlıyor.

Özetle demek istiyorum ki, sivil itaatsizlik kavramının Türkçede sosyal, pratik bir karşılığı yoktur. Ama aradaki farkı anlamak için tartışılması çok önemlidir. Sivil itaatsizlik, yeni toplumsal hareketlerin ve sistem karşıtı hareketlerin tüm dünyada geliştirdiği bir özgürlük arayışının, bir felsefi, kültürel yaklaşımın arayışını ifade eden son derece önemli bir kavramdır. 'Hak' sözcüğünün altını çizmek istiyorum. Burada tartışılması gereken hangi eylemlerin sivil itaatsizlik eylemi olduğu değildir. Bazı hareketlerden yola çıkarak bizim önümüze bir soru konuluyor: Yurttaşlara yasaları ihlâl hakkı vermeli miyiz? Bu insanlığı yeni bir ufka götürecek bir sorudur. Şimdilik bu kadar.

Etyen Mahçupyan- Teşekkür ederiz. Ben de bir kaç şey söyleyeyim. Şimdi sivil itaatsizlik kavramını kelimelerden yola çıkarak veya herhangi bir literatürden yola çıkarak tanımlamakmümkün. Fakat bir de bu işi yapanların kendi geliştirdikleri bir kıstaslar silsilesi var. Yani bir sivil itaatsizliğin gerçekleşmesi için kabul edilen kriterler var. Bu kriterleri yok sayarak gitmek zor, biz henüz bir şey yapmadık ama onlar yapmış, üzerinde düşünüp tartışmış. Bir tür geleneğin üzerine oturtmuşlar. Nedir bu kriterler? Bir tanesi, yasanın çiğnenmesidir. Fakat yasanın herhangi bir tür çiğnenmesi değildir. Yasa çiğnenirken en azından dört koşula uyulması gerekir: Şiddet kullanmamak, şeffaf olmak, söylenen şeyi yapmak ve söylenmeyen hiçbir şeyi yapmamak. Bu eylemin kuralları bunlar. Bu apaçık ahlaki bir durum. Bir insanın yasa çiğneme eylemi içindeyken kendisini bağlayıcı kriterlerinin olması bir ahlaki durumu gösteriyor. Dolayısıyla sivil itaatsizlik herşeyden önce varolan duruma, düzene bir ahlaki karşı çıkış demek.

Yasayı çiğnemek, kamu alanını ihlâl etmek demek. Dolayısıyla kendisine ahlaklı olmayı şart koşan bir siyasi eylemden söz ediyoruz. Bu nasıl bir siyasi eylem ve bu nasıl bir ahlak? Çok basit bir mukayese yapabiliriz: Mehmet ağa ben ne yaptıysam devlet için yaptım diyor. Bu da ahlaki bir duruş. Ama bu öyle bir zihniyetin ahlakı ki, o zihniyetten gittiğimizde saydığımız dört koşuldan hiçbiri geçerli değil. Yani devleti önplana alan bir ahlak anlayışı çok farklı bir ahlak anlayışıdır. Birden çok ahlak sistemleri var ve sivil itaatsizlik belirli bir tür ahlakın içinde ancak geçerli. Bu nasıl zihniyet ki böyle bir ahlaka yol açıyor? Bu kabaca demokrat zihniyettir. Buradan giderek bana daha ilginç gelen şu: Niçin acaba bazı toplumlarda ve bazı durumlarda sivil itaatsizliğe meylediyor insanlar? Acaba tüm durumları ve tüm toplumları içine alan bir model önerilebilir mi?

Bütün toplumlar belirli zihni kabüllerin üzerine oturtuyorlar. Buradan hareketle çeşitli meşruluk tanımları ürüyor. Sivil itaatsizlik bu meşrulukların yasalaşması, kamu alanını oluşturması ve siyaseti belirlemesi sürecindeki aksaklıklarda ortaya çıkıyor. O zaman bazı insanlar kendi siyaset alanlarını genişletmek için bir adım atıyorlar. Bugünkü dünyada sivil itaatsizlik

denen şey bu. Yoksa liberal bir toplumda liberal düşüncenin geçerli olduğu Batı toplumlarında niçin sivil itaatsizliğin varolduğunu anlatmak oldukça güçtür. Çünkü liberal toplum şunu söyler: Herkes zaten eşittir, kamu alanındaki talepler seçim sistemiyle zaten dikkate alınmıştır... O zaman durup dururken bu münasebetsizlik niye? Neden insanlar yasayı çiğnemeye kalksın? Hiç kimsenin kategorik olarak azınlıkta kalmayacağı bir düzen varsaymaktadır çünkü. Ama görüyoruz ki bu sistem de bugünkü toplumsal talepleri karşılayamıyor. Ve üç kriz çıkıyor: Vatandaşlık krizi, kimlik krizi ve ahlak krizi. Liberal sistem öyle farklılıklar tanımlamış durumda ki, bu saydığımız üç farklılığı anlamlı farklılıklar olarak görmüyor. Ahlakı ele alırsanız, ahlaki taleplerin sosyal ve iktisadi taleplerin içinde olduğunu varsayıyor. Bir insan sosyal, kültürel bir talebini aksettirdiği zaman siyasete zaten ahlaki talebini de yansıtabilir diye düşünülüyor.

Fakat biz biliyoruz ki bugün Batı'da ve Türkiye'de bazı insanlar eline silah almak istemiyor. Bu yeni bir ahlaki talep. Dolayısıyla bunun bir hak olarak verilip verilmeyeceği sorusu var. Aynı zamanda kamu sahasında yer alamayan eşcinseller gibi grupların varlığı sözkonusu. Bu insanlar salt kendi kimliklerini öne çıkararak siyaset yapamıyorlar. Bu, o insanın bir tür farklılığının üstüne siyaset yapamıyor demektir. Liberal bakış bütün bu farklılıkları homojenize eden bir bakış. Bugünkü dünya artık böyle değil. Dolayısıyla bir itiraz var. Bu itiraz sivil itaatsizlik değil. Çünkü sivil olmakla da itaatsiz olmakla da demokrat olmayı garantileyemiyoruz. Sivil itaatsizlik bu olayın bir türü, değişik bir itiraz türü. Bu tabi ne kadar yanıt bulacak, etkili olacak, bir yaptırıma dönüşecek? Bu siyasi ortama ve güce bağlı. Dolayısıyla Türkiye de ve Batı'da çok farklı neticeler verecek. Bunu da belki sorularla ele almak mümkün diye düşünüyorum. Bizi dinlediğiniz için teşekkür ederim.

İzleyici- Türkiye'de ışık söndürme eylemi bir sivil itaatsizlik örneği değil miydi.

Etyen Mahçupyan- Değildi. Çünkü bir yasa çiğnenmedi. Dolayısıyla varolan kamu alanını daha da genişletmek üzere atılmış bir adım değil. Bu tabi yapılan eylemin değerini azaltıp eksiltmiyor ama sivil itaatsizlik tanımına uymuyor.

Haydar Kutlu- Bir ek yapabilir miyim? Genellikle bu tartışmada bulanık kalan nokta şu oluyor. Yasa ihlâli dendiği zaman eylemin biçimine bakılıyor. Oysa asıl önemli olan eylemin içeriğidir. Fark burada. Bir yazarın bir başka örneğini görmüştüm ben. Örneğin Cumartesi anneleri... Bu sivil itaatsizlik değildir derken küçümsemiş olmuyoruz. Sorun bunların tartıştığımız konuya örnek olmamaları.

İzleyici- İsmet bey sivil itaatsizliği gayri resmi ve örfi olmayan diye değerlendirdiniz. Peki bu toplumdan topluma değişebilir mi?

İsmet Özel- Ben kesin olarak gayri resmi ve örfi olmayandır demedim. Bunun için burjuva devletinin gücünü gösterdiği bir konuma gelmiş olması lazım toplumun. Aslında ben kendi görüşüm itibariyle sivil itaatsizlik diye bir şey olduğu kanaatinde değilim. Anaşizm diye bir şey vardır. Yani otorite tanımamak. Sivil itaatsizlik de bu olsa gerek. Anaşsitler de dokunulur otoriteyi tanımazlar ama kendilerine göre bir etikleri, otoriteleri vardır mutlaka. Ya da hatta milliyetçilik bile olabilir, Gandi'nin eylemindeki gibi. Toplumdan topluma değişir, evet. Eğer sivil itaatsizlik hoşumuza giden bir şeyse bunun anlamını keşfetmemiz lazım.

Yücel Göktürk beyin söylediği bir şey dikkatimi çekti. 1982 anayasasının oylanması sırasında bir sivil itaatsizlik örneği gösterilerek daha çok hayır çıkabilirdi dedi. Olay olup bittikten sonra şunu gördük ki, aslında Türkiye'de çoğunluk 1982 anayasasına evet demekle o anayasayı falan onaylamadı. Sadece bu bela ne zaman defolacak diye bir fikir vardı içlerinde, eğer karşı çıkarlarsa daha beter olur düşüncesiyle bunu savdılar. Yani ben gerçekten böyle düşünüyorum. Çünkü bunun geçmişi var. 1961 anayasası yüzde kırkdört hayır oyu aldı ve evet alması için bütün devlet memurları görevlendirilmişti. Bütün bu kampanyaya rağmen sandıktan önemli oranda hayır çıktı. Bunu biliyor Türkiye. O nedenle 1982 anayasası onaylanması o anayasayı önemsememekten kaynaklanıyordu diye düşünüyorum. Çok geniş bir yorumla bu da bir itaatsizlikti.

İzleyici- Burada konuşulanlardan bir sivil itaatsizlik tanımı çıkmadı. Türkiye'de bu anlamda kalıcı bir eylem geleneğinin

olmadığını söylediniz. Şimdi hepinize birden soruyorum: Parlamentonun basılmasını nasıl değerlendirirsiniz?

İsmet Özel- Yani arkadaş diyor ki bunun tanımını getiremedik.

İzleyici- Hayır, bende var isterseniz vereyim ama..

İsmet Özel- Ben de getiremedik dedim, siz bize dahil değilsiniz. Gönlümüz sivil itaatsizliğin vuku bulmasından yana olduğu zaman tanım yaparız, vuku bulması bizim için muhal ya da olumsuz saydığımız zaman başka bir tanım yaparız. Ben Türkiye'de sivil itaatsizlik aracılığıyla bir toplumsal değişim gerçekleşebileceği ümüdinin sadece bir eğlence olduğunu söyledim. Ben gene ilk konuşmamda bence itaatsizliğin ancak "kadirşinas" bir itaatsizlik olabileceğini söyledim. Yani bu toplumdan neler aldığımız, hangi değerler yoluyla bu toplumda hayat sürdürebildiğimiz meselesinin kadrini bilmek kaydıyla tümüyle itaatsiz olabiliriz. Size cevap olmadığını biliyorum ama ne yapayım elimden bu kadar gelir.

Yücel Göktürk- Son cümleden başlarsak, Meclis'in basılmasına ne diyoruz? Şimdi Etyen bey konuşurken bir kaç anahtar söz kullandı. Bunlardan biri ahlaki karşı çıkış. Birisi de kamu sahası. Bu ikisi üzerine düşünürsek belki muallak olan tanım yerli yerine oturur. Bir anayasa oylamasının sivil itaatsizliğe girip girmeyeceğini belirleyecek olan o oylamanın yapıldığı koşullardır.

Şimdi bir ahlaki karşı çıkış söz konusu ise 1982 anayasasından malum, toplum kendisine dayatılan, bir öncekinden çokdaha sınırlı, özgürlükleri çok fazla daraltan bir anayasaya itaat ediyor. Hakikaten nasıl oluyor da oluyor? Şimdi ahlaken yüzde doksanın buna ret yanıtı vermesi lazım. Çünkü bu Meclis benim seçtiğim Meclis değil, bu anayasanın yapılmasında benim hiçbir katkım yok falan. İsmet beyin dediğine de katılıyorum bir yandan. Evet, hani, bela bir an evvel gitsin başımızdan, diye verilen kabul oyları var ciddi ölçüde. Özetle, operasyon bitsin, hayat normale dönsün diye. Fakat yine de bu ahlaki problemi ortadan kaldırmıyor. Ben çok yakından biliyorum, bir banka memuresi arkadaşım işini kaybeder korkusuyla kabul oyu verdi.

1962'den 1980'e geçen sürede bir ahlaki çöküntü olmuş de-

mek ki. Nasıl oldu da devletin dayattığı bir anayasaya 22 yıl sonra bu kadar evet çıktı? Ben daha geriye gideceğim. Celâl Bayar DP iktidarı dönemindeki CHP ile yaptıkları mücadeleyi şöyle özetliyor: "Biz güçlü devletten yanaydık, CHP ise yumuşak bir halk egemenliğinden yanaydı." Şimdi CHP neden tek parti geleneğinden gelmesine rağmen daha demokrat davranıyor? Muhalefette olduğu için. Fakat bu öte yandan 46 ruhu denilen şeyin nasıl bir ruh olduğunu da gösteriyor. Sonuçta 82 anayasası Bayar'ın sözüne çok uygun bir anayasa. Hatta dönemin tekel bakanı Haydar Özalp, Demirel'e şöyle demişti oylama sırasında: "Süleyman Demirel'in bu anayasaya kendisinin yasaklı olmasından başka hiçbir konuda karşı çıkmaması gerek."

Geçen Le Mond Diplomatque'de rastladığım bir makalenin başlığı "Bireyin Özelleştirilmesi"ydi. 1983'ten bu yana yapılan özelleştirmelerin içinde en önemlisi bireyin özelleştirilmesiydi, oysa tam tersi oldu. Türkiye'de aslında tam anlamıyla bir kamu alanından söz edemeyiz. Bu olmayınca sivil itaatsizlikten hiç söz edemiyoruz.

Haydar Kutlu- Ben tekrar bu kavramın anlaşılması gerektiğini söyleyeceğim. Sorun bizim ne anladığımız değli, bu kavram niye ortaya çıktı? Bugün özellikle ABD'de kriminal olayların son derece arttığı bir tablo var. Şimdi böyle bir ortamda neden yasaları ihlâl hakkı tanınmalıdır gibi, esasında normatif hukuktan çok hukuk felsefesinin konusu olan bir mesele tartışılıyor. Dünyada ne olduğuna bakmalı. Biz haklı olarak çölde susuz kalmış bir insanın vaha görmesi gibi sivil itaatsizlik arıyoruz. Vesayet altında yaşayan ve yurttaş olma kavgası veren insanlar olarak çok haklıyız. Ama tartışılan bu değil. Aradaki uçurumu görelim önce.

Bu tartışmada demokratik hukuk devletinin geçerli olduğu koşullarda çoğunluk tarafından onaylanmış veya en azından bir toplumsal sözleşmenin gereği olarak kabul edilmiş yasalar varken çoğunluğun otoritesine karşı bir eylemden söz edilmekte. ABD'deki kriminal olayların ardında müthiş bir birikim var. Örneğin protest müzik, underground, rock müzik var... Bunların hepsi sivil itatsizlik eylemleri. Burada önemli olan siyasetin

içselleşmiş olmasıdır. Sıradan insanların sisteme karşı son derece yaratıcı eylemleridir, yeni bir iletişim biçimi yakalamış olmalarıdır söz konusu olan.

Bugün genellikle klasik yurttaş kavramıyla ifade edilen parlamenter temsili sistemin krizinin getirdiği bir sorundur bu. Ayrıca bu kavramı kabul etmeyebilirsiniz ama ulus devletin çözülmesinin getirdiği bir sorun. Ulus devlet çözülüyorsa ve onun bağlı olduğu değerler sistemi çözülüyorsa o zaman sivil toplum örgütleri dediğimiz şeyler de çözülüyor. Bu çözülmeye karşı toplumun marjinal kesimlerinden çıkan yeni bir protesto eylemi, sistemi zorlayan eylemlerdir burada önemli olan. İyi yurttaş mı iyi insan mı? Vietnam savaşında bir takım insanlar çıkıp dedi ki, ben vergimin savaşa harcanacağını bildiğim için vergi vermiyorum askere gitmiyorum. Oysa yurttaşlık kitaplarında iyi yurttaşın vergi veren yurttaşlar olduğu yazar. Sorun şurada, iyi insan olmak için iyi yurttaş olmak gerekir mi? Hayır gerekmez yanıtının bir sivil ifadesidir sivil itaatsizlik. Sivil itaatsizlik anarşizm değil. Çünkü burada karşı çıktığınız yasadan daha üstün bir meşruiyet kaynağının varlığı söz konusudur. Peki bu nedir? İşte demek ki ulusal hukukun üstünde bir değer aramak gerekiyor.

Öte yandan konunun etik boyutu var. Eylemin son derece deruni, gönülsel bir dayanağı da olabilir. Bu meşruiyetin kriteri ise kamuoyu yaratma sonucudur, yani bir vicdana seslenebilmesidir. o zaman ortalama insan şöyle düşünüyor: Ben bu yasaya bir zamanlar inanıyordum, ama bu eylem gösterdi ki bu bizim demokratik ve adil bildiğimiz sistem demokratik ve adil değil. İşte o zaman her yasayı, her uygulamayı bu kriterlerle ölçemeyeceğimize göre siyaset bilimciler, felsefeciler, hukukçular diyorlar ki öyle bir hak bulalım ki, bu peşinen insanlara uzun bir deneyden sonra görebilecekleri yanlışlıkları, adaletsizlikleri yaşamak zorunda bırakmasın ve şimdiden bir ihlâl hakkı versin. İşte tartışma bu. Ama biz Türkiye'de henüz yurttaş olma hakkını tartıştığımız için bu meseleler bizden fersah fersah uzakta. Son derece lüks ve cenaze alayına gidene gözünaydın demeye benziyor. Ama insanlığın bu birikimini ve bugün neyin tartışıldığını da bilmemiz lazım.

İsmet Özel- Efendim benim son olarak özet görüşüm şu: Sivil itaatsizlik meselesinde ortaya çıkan sonuçlar kadar bu itaatsizliği gösteren kişinin niteliklerine bakmak lazım. Biz soyut planda bazı şeyleri konuşabiliriz ama örnek olarak Gandi'yi Toro'yu gösteriyoruz vs. Ama işte bu adam yapmış. Onu yapan insanın kimliği veya bir bakıma dünya görüşü hiç gözardı edilmemesi gereken bir şeydir. Türkiye'de bu meselenin çıkmazda olmasını da bu "kim bu işin üstüsenden gelecek?" sorusuyla birlikte ele almak gerekir.

Şimdi 82 anayasasını sunan bir Danışma Meclisi vardı. O zaman ben şöyle bir hayal içindeydim; Türkiye öyle bir ülke olmalı ki bu Danışma Meclisi'ne girmek için bir kişi bile müracaat etmemeli. Ama umulmadık şekilde askerlerin kendisini Danışma Meclisi'ne atamasını bekleyen insanlar pasif bir eylem koyabilselerdi bir direnişten söz edebilirdik.

Aklı başında sayılan ya da bir işe yaradığı kabul edilen insanların dayatılan her ne ise onun karşısında bir tavır alması ancak bir anlam taşır. Yani sivil itaatsizliği itaatsizlik gösterme ehliyetine sahip adamın göstermesi lazım. Efendim hepinize hayırlı akşamlar diliyorum.

İzleyici- Sivil itaatsizlikle hukuk devleti arasında nasıl bir ilişki vardır?

Etyen Mahçupyan- Çeşitli hukuk devleti tanımları yapılabilir. Burada önemli olan Hukuk Devleti'nin sivil itaatsizliğe izin veren bir yapıda olmasıdır. Batı toplumları niçin sivil itaatsizliğe imkan tanıyor? sorusunun da devamı bu. Çünkü sivil itaatsizliğe hak tanıdıkları ölçüde biz onlara hukuk devleti diyoruz. Daha baştan demokrat bakıyorsanız ilahi ve nihai cevabınızın olmaması gerekir. Eğer devlet de böyle bakıyorsa kendi hukuk sisteminin mükemmel olmadığını baştan kabul etmek zorunda. Bu değişimin iki kanalı var: Biri ahlak.. Eğer biz Meclis'i basacaksak bir haksızlığın ve bunun yanında bir ahlaksızlığın olması gerekir. Batı'daki toplumlar talepleri kuşatamama ihtimalini öngörerek, eğer devlet olarak kalmak istiyorlarsa, meşru kalmak istiyorlarsa sübaplar koymak zorundalar. Yani sürüden ayrılan, marjinal insanlara yol açmak durumundalar. Çünkü onlar çok palyaçovari de davranabilirler, çok trajik durumlar

da yaratabilirler ama muhakkak ki onlar toplumda yaygınlaşmaya başlayan, adlandırılmamış şeyleri temsil etmektedirler. Devlet toplumunu tanımak istiyorsa o toplumun "deli"lerine yol açmak zorunda. Bu tabi değişen bir toplum varsayarsanız mümkün. Değişim varsayılmıyorsa Türkiye'de olduğu gibi, buna uygun bir hukuk çıkarırsınız ortaya ve bir parçacık yasa çiğnemeyi münasebetsizlik değil, münafıklık olarak ortaya koyarsınız. Devlet ile toplum arasında büyük bir uçurum varsa talepler birikir ve bir yırtılma gerçekleşir. Sonuçta da devrimler böyle olur. Kendini değşitirmeye razı olmayan devlet yapılarından çıkar devrimler.

Bu nedenle eğer toplumsal değişimi kuşatabilecek bir hukuk sistemiyse eğer bahsettiğimiz sivil itaatsizlikle birlikte gidebilir bir yapı olur. Türkiye'de sivil itaatsizlik olabilir mi? sorusuna çok kategorik yaklaşarak ve çevreden giderek hayır demek gerekir diye düşünüyorum. Sonuçta sivil itaatsizlik kolay tanımlanabilen birşey. Bilinmeyen şey şu: Türkiye'de sivil itaatsizlik yaparsanız başanıza ne gelir? Dolayısıyla yapan az ve yapmaktan korkuluyor. Ama bu yapılamaz demek değil. Türkiye'de devlet sonuçta bu topluma mahkûm. Sivil itaatsizliğin geçerli olduğu alanlar bugün Türkiye'de var. Kullanılamamasının nedeni çok riskli olması. İnsanlar sivil itaatsizlik yapmadığı için kınanamaz, çünkü maliyeti çok ağırdır Türkiye'de. Çünkü o kişi değişen bir toplumun göstergesi olarak anlaşılmayacak, toplumu değiştirmek isteyen bir öncü, bir münafık olarak algılanacak.

Yurttaşlık meselesine gelince, biz önce yurttaş olacağız da sonra başka bir şey olmayacağız. Biz diğer problemlerimizi yurttaşlık problemiyle birlikte çözmek zorundayız. Batının kendi tarihindeki noktalara mahkum değiliz. Çünkü biz o Batıyla birlikte bir dünyayı paylaşıyoruz. Dolayısıyla bizim yaşadığımız noktalar Batınınkiyle çok farklı noktalar. Dolayısıyla sorunun düz bir çizgi gibi algılanmaması gerekir.

İzleyici- Baktığımız zaman Türkiye aslında tam bir sivil itaatsizlik cenneti. Kimse yasalara uymuyor. Ben eğer arkama bin kişi on bin kişi alıp demokrasiyi bir adım öne götürmek adına sivil itaatsizlik yapabilir miyim? Bu çoğunluk yeterli midir acaba?

Etyen Mahçupyan- Bu anlamlı bir soru. Sorun çoğunlukla ilgili değil. O nedenle zaten ahlaki bir temeli var, o nedenle tek kişiyle siyaset yapmak mümkün. Sivil itaatsizlik denen kavram aslında hiçbir gücü olmayanların sahip oldukları o tek güce, yani varolmaya dayandıkları bir olay. Ancak her yasa çiğnenmesi birsivil itaatsizlik değildir. İtaatsizliğin kamu vicdanında anlamlı olması lazım. İtaatsizliği bir siyasi nosyonla, amaçla, fikirle yapıyor olmanız lazım. Yani bir trafik ışığında durmuyorsanız niçin durmadığınızı söylemek zorundasınız ve bu bir haksızlık durumu olmalı. Arkasında da gayri ahlaki bir durum olmalı. Kimsenin siyasi olarak algılamadığı bir mesajı siz siyasidir diye iddia edemezsiniz. Yani ben demokratım diyemem ben bunu başkasının söylemesi gerekir. Sivil itaatsizlik bir siyasi eylem. Örneğin yayımlanması yasak olan kitaplar yayımlanıyor ve çıkıp ben bunu yayımladım cezam neyse verin deniyor. Bu sivil itaatsizlik eylemidir. Niçin yapıldığı açıklanıyor.

İzleyici- Haydar beye bir sorum olacak. Sivil itaatsizlik acaba ulus devletlerin çözüldüğü küreselleşmenin kaynağı mıdır?

Haydar Kutlu- Kaynağı denemez belki ama bu küreselleşme rüzgârının ortaya çıkardığı sorulardan biridir. Uzun süre kendi sistemlerine çok güvenle bakan batılı yurttaşlar bu küreselleşen dünyada müthiş bi altüst oluş ile karşılaştılar. Sivil itaatsizlik bu sarsıntıya yanıt arama çabalarından sadece biridir. Bu hareketi ancak yeni toplumsal oluşumlarla ve yeni sistemlerle bağlı olarak düşünmeliyiz. Sivil itaatsizlik kavramında kişisel bir tepkinin önemi yoktur. Burada sorun toplumun değişimini öngören yeni arayışlardır. Bu nedenle de dar anlamda siyasi değildirler. Ama siyaset doğururlar. Bunun nedeni ise itaatsizliğin tıkanan siyaset kanalları yüzünden ortaya çıkmasıdır.

iletişim hakları, medya ve etik

28 Nisan 1998

Yönetici: Ünsal Oskay
Konuşmacılar: Artun Ünsal, Deniz Adanalı, Ayfer Tunç

Ünsal Oskay- Ben toplantı pek uzamaması için kısa kısa, ama gerektiği zaman da sınır koymaksızın arkadaşların konuşmasını sağlamaya çalışacağım. İsterseniz Artun beyden başlayalım.

Artun Ünsal- Konu iletişim hakları, medya ve etik. İletişim hakları dediğimizde bir cümleyle belki şöyle yaklaşmak mümkün: Günümüzde iletişim bir hak. Eskiden sınıf mücadelesi vardı. Üretim araçlarının mülkiyeti insanlararası farklılaşmaya yol açıyordu. Günümüzde ve önümüzdeki yüzyılda iletişim araçlarına, iletişim olanaklarına sahiplik oranı da gerek bir toplum içerisinde ve gerekse ülkeler arasında yeni bir eşitsizliğin kaynağı olacak ve bunun aşılması çok kolay olmayacak. Aynı eşitsizlik haber kaynakları ve üretiminde de görülecek. Globalleşme dediğimiz olay, bir çeşit iletişim bombardımanıyla hepimizin tırnaklarının ucuna girmiş durumda.

Ben şimdi ahlaktan söz etmek istiyorum. Ahlaka nedense ihtiyarların sorunu olarak bakılır. Gençlerin ahlakla vakit geçirecek zamanları yoktur, denilir. Ahlaka bireysel ve kamusal açıdan yaklaşmak istiyorum. Pratikte kişisel ahlakla kamusal ahlak birbirine uymayabilir. Kişisel ahlak içsel, kamusal ahlak ise dışsaldır. Cumhuriyetlere, demokrasilere, vatanseverliklere edilen yeminleri düşünürseniz, acaba gerçek kahraman, gerçek inançlı nerede? Ama siz bu kamusal ahlakın dışında düşmemişseniz sizi ahlaklı olarak değerlendireceklerdir. Fakat felsefenin temel sorunlarından biri olan iyi, güzel ve doğruya nasıl ulaşılır?

Ben bu sorunu günlük yaşama indirgemek isterken bazı örnekler üzerinde düşündüm. Çernobil'deki patlamadan sonra ilk müdahale eden insanları düşündüm. Bunlar öleceklerini bile bile müdahale ediyorlar ve yirmi gün içinde de ölüyorlar. Bu erdem, bu vazife duygusu, kendini başkalarına kurban etme

yüceliği. Bu fair-play değil, kahramanlığı da aşan bir davranış. Bunu kendi kendinize de düşünebilirsiniz: "Acaba ben itfaiye eri Sergey olsaydım ve patlamadan birkaç dadika sonra olay yerine gönderilseydim ne olurdu?" Bunu ahlaklı bir insan davranışı olduğu için size anlatıyorum. Yine Çernobil'den türettiğim bir ahlaki davranış biçimi daha var. Biliyorsunuz, Çernobil bölgesi bugün Ukrayna'da yasak bölge ilan edildi. Burası hâlâ radyoaktivitesi çok yüksek tehlikeli bir bölge. İki yıl önce izlediğim bir belgeselde, gidecek yeri ve kimsesi olmadığı için bu bölgede yaşamak zorunda kalan yaşlı bir Rus kadını anlatılıyordu. Yaşı yetmişin, seksenin üzerinde, tek dişi kalmış bir kadın. "Burada ne yapıyorsun?" diye soruyorlar. "Valla gidecek yerim yok; sebzelerimi, patateslerimi ekiyorum, fakat bu kışı çıkaracağımı pek sanmıyorum. Patatesleri belki başkaları yer..." diyor. Yani benim ahlak anlayışım, klasik iyi, güzel, doğru ve yanlışın biraz daha güncele uyarlanmasıdır. Aynı şekilde ben basında da yüce değerlerin o demin bahsettiğim dışsal ahlak gibi tekrarlanması yerine basının kendi iç ahlakına, gazetecinin, gazete sahibinin, çalışanlarının ne kadar uydukları konusunu sorguluyorum.

Şimdi yeni ahlak anlayışı özellikle bizim gibi geri kalmış ülkelerde mi yoksa tersine ilerlemiş, hatta endüstri sonrasına geçmiş ülkelerde mi ön planda? Liberal yanıyla geleneksel yanı ağır basan filozoflar özellikle yeni bir ahlak anlayışı üzerinde duruyorlar. Mesela Roalls diye bir Amerikalı siyaset felsefecisi Bentam'ın faydacılığını aşarak yeni bir faydacılık teorisi geliştirmeye çalıştı. Bentam'ın faydacılık anlayışında mümkün olduğu kadar çok insanın mutlu edilmesi esas. Serbest ekonomi, güçlünün egemenliği şeklinde tecelli etmeyebiliyor. Yani mümkün olduğu kadar daha çok kişiye mutluluk değil, daha çok kişiye mümkün olduğunca daha az mutsuzluk verebilmek. Bunu buradaki formüle uygularsak, bir kere herkesin temel hakları vardır, özgürlükleri vardır.

Önemli olan herkes için olan bu özgürlükten kişilerin de azami ölçüde yararlanması. Sosyal ve ekonomik özgürlükler öyle düzenlenmelidir ki, ahlak anlayışına göre bunlar en az güçlü durumda olanlara, yani en fazla ezilenlere en az zarar

versin. Bu da bir faydalcılık anlayışı ama Bentam'ın tarzında değil.

Şimdi bu açıdan "medya ve etik" dediğimiz zaman size muhteşem bir kitap öneriyorum: YKY tarafından yayımlanan "Televizyon Haberciliğinde Etik" Bu kitabı okuduğunuz zaman Amerika'da kuralların nasıl oluştuğunu ve devletin hiçbir mesleği boş bırakmadığını görüyorsunuz. Burada kimse "Devlet nerede?" diye bağırmıyor, Almanya ve Fransa'da da bağırmıyor. Devlet orada, herkes biliyor. Ama bu devlet biraz daha sevecen bir devlet; çatık kaşlı değil, astığı astık kestiği kestik bir devlet değil. Ama devlet orada kapınızın önünde, isterseniz uymayın... Eğer devletin müdahalesi yoksa bu defa mesleki örgütler kendi göbeklerini kendilerini kesmek istiyor. Yani kurt kanununa yer yok. Mesela Türkiye'de medya neler yapmak istiyor? Basın şeref divanının yerine basın konseyi karınca kararınca bir şeyler yapmak istiyor. Daha sonra RTÜK çıktı ortaya ama bu çocuk sakat doğdu. Eğer Türkiye'nin medyasını parlamenterlere teslim ederseniz bunun ne ölçüde bağımsız, ne ölçüde ehil ve ne ölçüde de tutarlı olacağı konusunda elbette tereddütler oluşur. Bugün Amerika'da federal basın konseyi medya ahlakına ilişkin yasaları çıkabiliyor. Ama kitaptaki şu sorulara bakın: Trajik haberler nasıl verilmeli? Haber muhabirlerinin ve yöneticilerinin görev ve sorumlulukları nelerdir? Sıradan insanlar gibi, kamuya mal olmuş insanların özel yaşamları ya da yolsuzluklarıyla ilgili haberlerde hangi ilkelere uyulmalı? Türkiye'de moda olan bir deyişle, medya infazları nasıl engellenir? Reklam verenlerin gücü nereye kadardır? Dış haberler, ülke güvenliğini ilgilendiren haberler nasıl sunulmalı? Görüntüsü bulunmayan haberler yeniden nasıl canlandırılmalı?

Medya ahlakı konusunda yeni bir şeyler aramayalım diyorum. ABD'yi keşfe gerek yok, ABD orada duruyor. Nedir efendim, Türkiye'de basında tekelleşme var mı, yok mu? Türkiye'de basında sendikalaşma var mı, yok mu? Türkiye'de basın işçilerinin güvencesi ne ölçüde sağlanıyor? Bunların hepsinde ahlaksal sorunların çıkacağını biliyorsunuz. Yalnız şunu diyelim, Türkiye ya da ABD'de basın, ahlak sorununun nedeni de-

ğil. Yani vurun abalıya, tükürün Türk basınına, yoo... Basın sadece bir refakatçidir, ahlaki çölleşmenin nedeni değildir. Bugün Türkiye'de bir ahlak buhranı yaşanıyor mu? Türkiye'de en güvenilir kurumun askeriye olması askerin suçu mu? Demokrasi ayıbı mı? Bu sivil kuruluşların iyi işlemediğini gösteriyor.

Şimdi ABD'de liberal sağ kesimin tutucu bir yazarı olan Lash'in "Elitlerin Başkaldırısı" adlı kitabından söz etmek istiyorum. Öte yandan bu yüzyılın ilk çeyreğinde yazımış çok iyi bildiğimiz bir kitap var, Ortega y Gasset'nin "Kitlelerin Başkaldırısı" Burada çarpıcı olan "Elitlerin İsyanı" kavramı. Kitap bazı ahlaki kuralların ikinci plana atıldığını söylüyor. Seçkinlerin bir sorumluluğu olması gerekirken onların sadece hakları var. Toplumculukla alakası yok bunun. Eski seçkinlerde belli bir sorumluluk duygusu vardı. Neydi bu? Eğitim. Zengin için hiçbir şey farketmiyor ki, zengin nasıl olsa okutuyor çocuğunu en iyi okullarda. İki, sağlık. Yaşasın büyük, özel ve paralı hastanelerimiz. Ulaşım... E, canım benim helikopterim var, özel uçağım var, arabam var. Konut? Kim yapacak işçi evlerini benim ne güzel sitem var. ABD için olan şey mini Amerika olan Türkiye'de de görülmüyor mu? Haklar hep onlar için ama sorumluluk yok. Diyeceksiniz ki Türk insanı ödevi hiç sevmemiştir. Ama ayrıcalıkları var. Türkiye'nin büyük solganlarından bir tanesi, "Zenginler ellerini ceplerine atsınlar" Hangi zengin ellerini ceplerine sokuyor Türkiye'de? Nasıl olsa giderlerini vergilerden düşüyorlar. Hamam suyuyla misafir ağırlamak çok kolay tabii. Bu ahlak anlayışı ABD'de bile bugün tartışılıyor. Demek ki ahlak anlayışı sadece medyayı değil tüm toplumları ilgilendiriyor.

Türkiye'de belli bir ahlak anlayışı için ışıklar yanıp söndü, fakat medya kendini hiçbir zaman özeleştiri kavramının içine sokmadı. Basın sadece görevini yapan gazeteciler sayesinde bu vartayı atlattı. Ama acaba basın kendi iç ahlakında bu derece hassas mı? Bu soruyu soruyorum ama cevabını size bırakıyorum. Son olarak bu kitapta, artık tartışma sanatı, argüman sanatı bitti diyor. Enformasyon çağına girdik, artık insanlara büyük vaatler var, her şey elinizin altında olacak, bir ihtilal yaşanıyor. Acaba bu böyle mi? Yeni iş imkânları açılacak, acaba bu

böyle mi? Yoksa bir sürü üniversite mezunu gencin yeteneklerinin altında işlerde çalışması daha mı kolaylaşacak? Yani Lash diyorki, gelecek yirmi yıl içinde bir muslukçu, Boğaziçi Üniversitesi mezunu bir gençten daha fazla para kazancak.

Bugün Amerika'da halk hiçbir ulusal tartışmaya katılmıyor. Örneğin geçen yüzyılda ABD'de seçimlere katılma oranı yüzde doksandı, bugünse sadece yüzde elliyi altmışı geçmiyor. Tartışma başka enformasyon başka. Bu tartışma olmadan enformasyon olmaz lafı yanlıştır.

ABD'de 1920'lerde Lipman ile birlikte gazeteciliğin ölçüleri geliştirildi ve dendi ki, gazeteci objektif olacaktır, yorum yapmayacaktır. Ama Lash bu görüşün çok yanlış olduğunu söylüyor. Çünkü size verilen bilginin doğru olduğunu nereden çıkarıyorsunuz? Bunun dışında dünyanın her yerinde fikir gazeteciliği bitti, gazeteler artık kitlelere sesleniyor. Böylece reklam verenlerin işine gelecek bu. Lash, modern insan tanımını sorguluyor; gerçekten rasyonel miyiz? Georgia Üniversitesi'nden bir araştırmacı, bugün bize haber diye sunulanların yüzde kırkının reklamdan başka bir şey olmadığı söylüyor. Türkiye promosyon devrinde hâlâ. Bir ürünü, bir davayı, bir ideolojiyi tartışmıyor, bir mevki sahibini tartışmıyor. Bugün Tansu Çiller'e tukaka diyen basın onu göklere çıkarıyordu. Kimse Tansu Çiller'in yeteneklerini düşünmüyordu. Sonra Mesut Yılmaz pompalandı. Sonuçta hep ürün satılıyor. Tartışma yok. Türk basınında bilgi veriliyor sadece. Bu durumda acaba bu basın gerçek ahlaki görevini yerine getirebiliyor mu? Bugün gerçek anlamda bir haber akışı, haber örgütlenmesi yok.

Kısaca özetlemem gerekirse, medya haklarının eşitsiz bir şekilde dağıldığı bir dünyada, daha da eşitsiz bir dünyada yaşamaya hazır olalım. Türk basının iç ahlakıyla dış ahlakının pek birbirine uymadığını söyleyebiliriz. "Onlar ki verir dünyaya nizamat, bin türlü teseyyüp bulunur hanelerinde" Türk basınını başöğretmen edalarında ama kendi iç ahlak kurallarına ne kadar uyuyor. Bu ahlaksorunu yüzyılımızın sorunu. Türkiye'de iç ahlak liberal dünya kurallarına göre işlemiyor. Uyanık olanlar azınlıkta ama azınlıkta olmanın kimseyi mutlu ettiği de görülmemiş.

Ünsal Oskay- Sevgili Artun'a teşekkür ediyoruz, çok etraflı bir sunumla anlattı.

Deniz Adanalı- Efendim ben Artun bey kadar bilimsel olamayacağım, ama öncelikle Lash'a katılmadığımı söyleyeyim. Kitabı okudum, Amerika'da epeyce bir süre yaşadım, ilişkilerim hâlâ devam ediyor. Halkla ilişkiler konusunda da söyleyeceklerim var ama oradan girmeyeceğim. Bence sorun yalnız Türkiye'nin medyasındaki etik değerlerin değişimi değil, değişim bütün dünyada yaşanıyor. Türkiye'de ise sistemsizlik nedeniyle daha sert bir değişim yaşanıyor. Ben etiğe bir başka boyuttan yaklaşmak istiyorum. Türk insanında bir başka eksikliği tamamlamak gerekiyor, o da ailelerden kaynaklanıyor. Biz çocuklarımıza sürekli "elalem ne der" deriz. Dünyanın bütün milletleri bir tür çocuk yetiştirir, Türkiye'de ise her evde farklı çocuklar yetişiyor ama yalanla yetişiyor. Toplum katılmıyor katılımcı değil diyoruz. Katılımcı insan yetiştiriyor muyuz ki? "Aman çocuğum bulaşma, bir problem çıkarsa kaç, polis geliyorsa sakın oralarda durma..." Eğer başka türlü yetiştirilmiş olsaydık hem katılımcı demokrasiye daha uygun insanlar olacaktık. Basını ne çok suçlayalım ne de gücünü fazla abartalım.Onlarkendi kendilerini biraz fazla abarttılar, güçler dengesi bozuldu Türkiye'de. Parlamento işini yapmayınca basın her şeyi yapar hale geldi. Buna rağmen de çok satmayınca promosyona başladı. Demokrasinin kalitesi yüksek olan ülkelerde gazeteler ayrılmış durumdadır. Ekonomi, siyaset, magazin ayrı ve ne okumak istiyorsanız onu alıyorsunuz. Oysa bizim gazetelerimizin hepsinin içinde her şey var, ayrılırsa daha az satar diyorlar. Belki de doğru, ayırdılar bir iki gazeteyi ve çok satmadıklarını söylüyorlar; Radikal, Liberal Bakış gibi... Mümkün, ama bununla beraber ben bir şey düşünüyorum: Biz acaba '98 senesini mi yaşıyoruz, yıl olarak, öyle, genel olarak öyle gözüküyor. Ama basın ahlakı, hukuk devleti, sağlık, eğitim... Acaba '98 yılını mı yaşıyoruz demokraside? Yo, bir takım çok iyi demokrasilerin evvelki yıllarını yaşıyoruz. Onun için de çok ümitsiz olamıyorum ben, belirli bir tarihleri geçiyoruz. Çinlilerin dediği gibi, hiçbir zaman, bir tohum ötekinin zamanında açılmıyor. Kendi olgun zamanında ancak açılabiliyor. Daha o olgun zama-

na geldiğimize inanmıyorum. Onun için de toplumun yalnız bir bölümünü alıp koyamıyacağım ve başkalarıyla birlikte götüreceğim. Şimdi, demokraside katılımcılığın artışı insanların gerçekten rahatlarının yerinde olmasıyla artıyor. Parasal ve siyasal ve herşey... Onun için Amerika'nın ilk demokrasi mücadelesinde katılım çok; bela çok çünkü, karşıya direniş olarak çıkmak mümkün ve istekli olarak çıkıyor herkes.

Biz de cumhuriyetin ilk yıllarında çok daha katılımcıydık. Çok az insandık, sesimiz ne kadar duyulurdu bilemiyorum ama o kadar katılımcıydık ki, zannederdik ki biz yapıyoruz her şeyi. Belki de yapıyorduk... Bilmiyorum ama şimdi normal olarak Türkiye'de bir tersine işleyiş var farkındaysanız. Şimdi asıl daha fazla katılımcı olması lazım Türkiye'nin. Çünkü bela var başımızda. Niye öyle değil, ben asıl buna çok kafa yoruyorum. Amerika'yı anlıyorum, iki partisi var ve birini diğeriyle sürekli değiştiriyor. Çünkü istediği insanı halk kendisi seçiyor... Bizde öyle değil ama, parti liderlerinin seçtiğini seçmiş oluyoruz sonuçta ve sonra da, "niye bu dinazorlar gitmiyor" diye bağırıyoruz. Onlar nasıl gitsin, ya ölüp gidiyorlar ya da Çankaya'ya çıkıyorlar. Partiler sistemi katılımcılığa açık değil ki. Her şeye rağmen demokrasilerde her şeyin kaynağı parlamento. Parlamentodaki yozlaşma bizi çok mutsuz kıldı ve farkındaysanız çok yüzsüzleştik, katılmak bir yana hiçbir şeye aldırış etmiyoruz. Üstelik kulluktan geliyoruz. Dayak yiyen hiç kimsenin ne katılımcı olacağına ne de ruh sağlığının yerinde olacağına inanıyorum. Buradan geldiğimiz zaman da bu kadar oluruz. Şimdi bunu değiştirmeğe çalışmalıyız.

Üç yaşındaki çocuğun bile bir karakteri var. Dayağın bir karakterde ne yaptığını ben bilimsel olarak size söyleyemem, okuduklarım kadarını bilirim, herkesin okumasını da dilerim, hele çocuk sahibi olacaksa. Şimdi buradan gidersek, evlerimizde yetiştireceğimiz çocuklarımıza çok dikkat etmeliyiz artık.Çocuklarımızın her alanda katılımcı olmasına ve yalan söylemesine dikkat etmeliyiz. Yalan söyleyen bir çocuğun seçeceği meslekte bir etik sahibi olması, değişen anlayışlara rağmen mümkün değil. Araç kurumlar aracı şekiller değişiyor, internetler, e mail'ler hızlandırıyor ancak. Öğrenenlerimiz az olacak,

Türkiye 21. yüzyılı yakalayamaz. Ama olduğunun biraz ilerisine gidip, şu coğrafyanın altında kalmayabilir. O da uyanık, katılımcı, yalan söylemeyen bir grup insanla mümkün.

Basın sahiplerin sultası var doğru, şimdi aralarında yaptıkları bir anlaşmaya göre, bir yerden istifa eden bir başka yere gidemiyor. Enflasyonun bu kadar yüksek olduğu bir ülkede ekmek parası insanın ahlakını bozar elbet. Bozmuştur da, buna dayanabilen çok az insan var. Yan şekillerde para kazanmaya çalışıyoruz. Basın da parlamento da biziz, tenkit ettiğimiz zaman kendimizi de tenkit edelim. Bizim nesil yeni bir şeyler yapma konusunda yetersiz kaldı, bu nedenle son dört yıldır sivil toplum kuruluşlarında çalışarak kendimi affettirmeye çalışıyorum. Artık yalnız eğitimle ve çocuklarla uğraşıyorum. Bizim yaşları bıraktım geçtim. Bizden sonraki evlatlarımı bile bıraktım geçtim. Daha küçüklere eğilmek lazım, yalan söylemeyen, kim ne derse desin okuyan, dünyanın her yerinde işini gören dünya vatandaşı insanlar yetiştirmek istiyoruz artık. Aziz Nesin hoca ölmeden bir ay evvel ODTÜ'deki bir forumda birlikteydik, ona, "ama hocam dünyanın bir çok yerinde sanatla uğraşan birçok insanımız var" dedim, "Kaç?" dedi bana "Ne kaçı hocam?", "Kaç adet?" dedi. Şöyle bir düşündüm "çok fazla değil ama artıyor" dedim. Şimdi bu tenkit değil ki, realite. Dışarıyla ilişki çok arttı ama yetmiyor. Yetmesi gereken nokta çocukları doğru yetiştirmek, parlamentoya doğru insan yollamak. Onu da parlamentolar kanununu değiştirerek yapabiliriz.

Artun konuşurken not aldım, öncelikle Türkiye'de sponsorluğun artması gerekli. Zenginlerimiz yeni yeni ellerini ceplerine atmaya başladı. Basın olayı Amerika'da gerçekten bir sisteme oturmuş durumda. Ona rağmen yine de sıkıntıları var, her şeyden önce iletişim değişiyor. Örneğin internet olayının hâlâ hukuku çözülmedi, daha hâlâ ahlakı çözülmedi. Dünyanın iletişimi çözülemeyen bir devreye giriyor, hem ahlak hem hukuk açısından. Bizim işimiz daha zor, kendi dertlerimizi çözümleyemediğimiz gibi bir de dünyanın dertleri üzerimize binmeye başladı. Birbirimizi suçlamak yerine hepimizin tek tek ne yapacağımızı bilmemiz lazım. Ben çok eski bir çevreciyim ve şuna inanıyorum; tek bir slogan dünyayı değiştirebilir. Herkes

vazifesini yaparsa beraberce bir yere doğru gideriz. Kişisel işler hiçbir işe yaramaz. İnsanlar vazifelerini yaparsa ancak bir şeyler olur. Yalnız halk yığınlarının duyarsız olduğunu birbirimize şikayet edip ağlayacağımıza, hepimiz tek tek verilen iyilikleri de uygularsak. Bir nevi toplumsal tembellik var üzerimizde. O da bence sürekli babaların, amcaların, bacıların bir şeyler yapmasını beklemekten kaynaklanıyor. Kulluğu seviyoruz, hep, birisi önden gitsin de ben de işte kenarından katılayım, mantığı.

Piar olayını en sona bırakıyorum, sevgili Artun gitmeden konuşacağım. Ondan da ötesi felsefe okutulmuyor diye biliyorum. Felsefe okutulmayan bir ülkenin çocuklarının düşünce üreteceğine inanmıyorum. Düşünce üretilemeyince de ne ahlak, ne meslek ahlakı, ne iç ahlak, ne dış ahlak olabilir. Bilhassa felsefe kaldırıldı, düşünmeyen insan istendi bu memlekette. Çok zaman kaybettirdiler o yüzden. Türkiye, cumhuriyetin ilk yıllarında dünyada olabilecek en güzel örneklerinden birini bulmuştu. Hasanoğlan Köy Enstitüsü bugün hâlâ Finlandiya'da örnek olarak okutuluyor. Çiğdem Kâğıtçıbaşı tarafından götürüldü ve örnekleniyor. Biz artık bir şeyleri kaybettik diye dertlenmeyelim de kendi içimizde bir şeyler yapmaya çalışalım diye düşünüyorum. Ama tek tek vazifelerimizi de yapmalıyız ki düzelelim. Bağırışmayı bilmeliyiz artık. Yanyana gelip gruplar halinde bir şeyler yapmayı bilmeliyiz. Sadece suçlamakla, birbirimize dert yanmakla çözümleyemeyiz bu sorunu, kesinlikle.

Yeni bir iletişim ahlakı ve yeni bir iletişim kanunu da geliyor. Sansür uygulanan bir ülkede ama kapalı ama açık gene de bir basın ahlakının olabileceğine, basının çok hizmet edebileceğine inanıyorum. Bugün hâlâ sansür uygulanıyor. Topluma yayılmış olan para isteği normal olarak basınımızda da geçerli. Bugünlerde din de konuşulamıyor. Gazetelerde konuşamıyorsunuz, başka yerlerde konuşuyorsunuz. Her iki tarafta da baskı geliyor."Her iki taraf" çıktı ağzımdan, çünkü iki taraf yapıldı. ama gene de iki üç sene önce konuşulamadığı kadar din konuşuluyor, yazılıyor. Demek ki basın gene de yavaş yavaş bir yerlere doğru gitmenin peşinde.

Gelgelim basın konseyine. Orada bir güçlük var. Basın kon-

seyi bir takım kararlar alıyor ama uygulanamıyor. O kararlar fevkalade iyi oluyor. Zaten Türklerde toplantı yapıldığı zaman işin bittiğini zanneden bir hal var. Konuşulan şeyler uygulanmış gibi rahatlıyor herkes; sonra o işin peşine bir kişi ya düşüyor ya düşmüyor. Her yerde de jandarma az, konuşulanların peşine düşen insan az. Toplantı çok yapılan bir yerde kesinlikle birşey çıkmaz. Bunu Amerikalılar öğretmişti bana. Amerika'da jüriyi kaldıralım mı, diye konuşuyorlar.

Biraz da piardan söz edeyim. Piar ve reklam arasındaki fark: Reklam isterse yalan söyleyebilir, piar yalan söyleyemez. Türkiye'deki yanlış uygulamaları piar zannetmenin kesinlikle karşısındayım. Dernek olarak bunun karşısında bir hayli büyük çalışmamız var; reklam verenleri, müşterileri uyandırmaya çalışıyoruz. Gazete ve televizyonlarda piarın yanlış uygulamasını görüyoruz. Sürekli reklam yapmaktalar, üstelik kendi reklamlarını yapıyorlar. Oysa müessese reklamı diye bir şey yoktur piarda, sadece kendinizi anlatırsınız.

Ünsal Oskay- Şimdi Ayfer kardeşimize sözü bırakıyorum, o devam etsin bakalım.

Ayfer Tunç- Benim burada bulunma sebebim on yıllık gazeteci olmam. Ama ben gazeteciliği hiçbir zaman gazeteci olarak yapmadım. Bir gazeteci gibi davranmadığımı ve içinde bulunduğum gazetelere bir gazete gibi bakmadığımı farkettim. Daha çok bir yazar gözlüğüyle baktım. Bu nedenle, tesbitlerde diğer arkadaşlardan ayrıldım. Ayrıca bir yazar olarak tatmin olduğum için gazetecilik ilkelerini savunma konusunda arkadaşlarımdan daha güçlü konumda oldum. Bir kere, basın veya medya dediğimiz şey, bir organizmanın parçası. Ülke bir organizma, o nedenle tek başına medyayı ortaya koyarak eleştirmek, karalamak mümkün değil. Çünkü toplumunuz neyse medyanız da o. Eğer medyadan şikâyetçiyseniz kendinize bakmanız gerekir.

Ünsal Oskay- Afederseniz, biz medyadan şikâyetçi değiliz. Türkiye'de ve dünyada basın ve ahlak kavramlarının somuta dönüşmesinde ne gibi engeller var?

Ayfer Tunç- Şimdi ben medya dediğim zaman TV programcılığını da buna dahil ediyorum. Yani bir eğlence programı da

bir iletişim parçasıdır. İnsanlar eğer türkücü dizilerinden şikâyetçilerse ve bunu her yerde de söylüyorlarsa bu medyadan bir şikayettir. Televizyonculara ve reytinglere bakılırsa o program isteniyor. Şimdi şöyle bir şey var. Ben kendi adıma basında çalışırken hem de diğer insanlar gibi şikayetçi olduğum bir nokta var. Daha doğrusu bir tesbit: Türkiye'de medya ideoloji üretmenin açık bir aracı. Yani yeni nesil şekilleniyor. Deniz hanım çocuk yetiştirmekten söz etti. Siz kendi doğrularınızı verseniz de, sizin çocuğunuzu aslında toplum yetiştiriyor. İletişim araçları yetiştiriyor. Dolayısıyla bir ideoloji üretimi söz konusu. Şimdi dikkat ederseniz medya kavram üretiyor. Medya bir yükselen değer kavramını üretiyorsa eğer, bu aynı zamanda kendisinin de o yükselen değerin yolunu takip ettiğini gösterir.

Ben on yıldır gazetecilik etiğine sahip olan son kuşak gazetecilerle çalıştım. Üzülerek görüyorum ki, bundan sonra da gazetecilik yapmaya devam edemeyeceğim. Yeni kuşaklar ne medya etiğinden haberdar, ne böyle bir kaygıları var ne de bunu ciddiye alıyorlar. Yani böyle bir kavramı anlatmakta bile güçlük çekiyorsunuz. Ben otuzdört yaşındayım, yirmi yaşında insanlarla birlikte çalıştım ve gözlerime inanamadım. Bi gün herkes bir günde gazeteci olabilir. Burada önemli olan kendi ürettiği kavramların içine medyanın kendisinin düşmüş o masıdır. Turgut Özal vaktiyle "Türkiye'nin iki buçuk gazeteye ihtiyacı var" dediği zaman, bu son derece gelişigüzel değerlendirildi ve bunun altında ne yattığı, bununla nasıl bir toplumsal profil çizildiği dikkate alınmadı ve bilinçli olarak gözden kaçırıldı. Halbuki Turgut Özal bir şeye işaret ediyordu. Yani sistemin nasıl insanlar istediğine ve bu insanları nasıl yönetmek istediğine işaret ediyordu. Şimdi Türk toplumu, tam da o zamanlar Turgut Özal'ın işaret ettiği şekilde, mümkün olduğu kadar duyarsızlaştırılmış ve hangi konularda duyarlı olacağı medya tarafından gösterilen insanlar topluluğudur. Türkiye'de eğer basın, medya on dakika karanlık eylemini bu kadar şiddetle desteklemeseydi bu eylemin gerçekleşmesi mümkün olmayacaktı. Saat dokuzda televizyonlar alt yazı geçiyordu ve insanlar kalkıp ışıklarını kapatıyordu. Bu çok önemli birşey.

Ben 12 Eylül'de sonra yönetime gelen siyasilerin hiçbir za-

man tesadüfen konuştuğuna, laf olsun diye bir şeyler söylediklerine inanmıyorum. Yani bir cumhurbaşkanı "Ben Red Kit okurdum" diyorsa eğer, bu o toplumun kitap okumaması gerektiğinin bir işaretidir. Dolayısıyla biz bunun gerçekliğini de gördük. Bu zaten toplumu yazılı olandan uzaklaştırıp görsel olana hapsetmek isteğiydi. Özel televizyonların çıkışı bir tesadüf değildir. Özel televizyonlar bir ihtiyaçtı Türkiye'de. Çünkü artık Türk halkını oyalayacak, onları kriz yönetimine uyacak başka araçlara ihtiyaç vardı...

Türkiye'de televizyonların gücü çok fazla. Ben burada tehlikeyi gelecek kuşaklarda görüyorum. Gazeteci kimliğini taşıyacak olan gelecek kuşaklar çok çok önemli Türkiye için. Ama ben kendi çıkarları peşinde rekabetçi insanların yönetime geldiğini görüyorum. Bu çok acı işte.

Yükselen değerler nedir? düşünüyorum. Bir takım şeyler trenddir, hissedersiniz bunu... Basın bunu yükseltmeye çalışıyor. Çünkü orada bir boşluk vardır ve basının amacı o boşluğu doldurmaktır. Bundan maddi, siyasi çıkarları vardır. Genellikle de bu çıkarı elde ederler. Benim en çok endişe ettiğim şey şu: Bunların tesadüfen olduğuna ya da bireylerin kendi çıkar ilişkilerinden kaynaklandığına inanmıyorum. Tamamen toplumsal bir yönetim biçiminin, bir kriz yönetiminin yansımalarıdır. Türkiye'de değişimlerin niye bir sonu yok, neden biz "oh" diyemiyoruz? Türkiye'de cumhuriyet kurulduğundan beri toplum sürekli değişiyor; neden bu kadar değişir bu toplum? Değişimin köşe taşları ihtilâllerdir, darbelerdir, bu belli bir şey.

On yılda bir bu toplum yeni bir açılımla dünyaya bakar. Altmışta ve seksende, kendi içinde olumlulukları ve olumsuzluklarıyla yeni bakışlar kazanıldı. Örneğin bence seksen sonrası edebiyat derinliği çok farklı boyutlara gelmiştir. On yıl boyunca okunmayan Edip Cansever seksen sonrasında keşfedilmiştir. Tanpınar seksen sonrasında keşfedilmiştir. Çünkü insanlar apolitik oldukları zaman başka alanlar aramışlardır ve oralardan bir şeyler çıkarmışlardır. Ama olumsuzluklar da var. Yani Kenan Evren'in şehir şehir gezip hadisler okuduğu bir ülkede, imam-hatiplerin kapatılma noktasına gelineceği belliydi. Ama bu değişme bitmeyen, tükenmeyen bir değişime. Bu değişim ne

zaman bitecek? Bitmeyecek. Çünkü Türkiye, bana kalırsa konumu itibariyle kriz yönetimiyle yönetilmesi gereken ve toplumun sürekli yeni dinamiklerle ayakta tutulması gereken bir toplum. Yani PKK sorunu bitiyor İslam sorunu başlıyor, o bitiyor Yunan sorunu başlıyor. Bunları bir puzzlın parçaları gibi birleştirdiğiniz zaman bunun altında çok başka bir boyutun, başka bir anlayışın olduğunu görüyorsunuz.

Aramızda gazetecilik yapmak isteyen arkadaşlar vardır belki onlar için üç beş şey daha söylemek istiyorum. Onların o büyük plazalara girdiklerinde nelerle karşılacaklarını, nasıl bir ruh hali yaşayacaklarını söylemek için anlatıyorum. Ben gazeteciliğe başladığım yıllarda gazete binaları oldukça mütevazi binalardı, sıcak ilişki kurmaya müsait, hiyerarşinin olmadığı, insanların dostluk ilişkisi içerisinde çalıştığı mekânlardı ve bunlar çok önemli şeylerdi. Çünkü bir kere doğrunun içinde olduğunuzu hissederdiniz. Sahtekârlık değil, samimiyet vardı. Oysa bugünkü gazete binaları Türkiye'ye çok büyük gelen, alengirli binalar, hepsi ürkütücü. Bir kere bu binalar yasalarla yönetilir ve radarlarla izlenir. Bu meslekte önceden müessese müdürü, idari müdürler falan yoktu. Çünkü gazeteyi gazeteciler yaparlardı ve her türlü sorun gazeteciyi ilgilendirirdi; yayın yönetmeni çözümlerdi bu sorunları. Fakat şimdi yayın yönetmeniyle belli bir ilişki kurabilseniz bile o büyük biraderler, yani kendilerine bir takım titrler almış insanlar sizi gözlemektedirler ve bu gözlem altında siz sürekli geleceğinizden endişe edersiniz. Mesela 5 Nisan Kararları sonucu Sabah gazetesinde görevlerine son verilen arkadaşlara bu karar tebliğ edilmedi; bu tebliği turnikeler yaptı. Çünkü hiçbirinin kartı turnikeleri açamadı ve içeri giremediler. Bu Türk basınının yaşadığı en acı olaydır. Bir insanı karşılarına alıp da maddi güçlükler nedeniyle biz senin işine son verdik demek lütfunda bulunulmadı. Bu açık bir hakaretti. Gerçi bu insanlar üç ay sonra işlerine döndüler ama bu turnike korkusu hâlâ sürüyor. Doğrudur, bir gazeteden ayrıldığınız zaman diğerleri sizi kabul etmez. Bu, benim kurallarımla, etiğini bırakarak ya çalışırsın, ya çalışırsın demek. İşte ahlak dışı olan bu kurallardır. Eğer siz bir gazeteciyi böylesi ahlak dışı kurallara zorluyorsanız siz o gazeteciden ahlaklı bir

davranış bekleyemezsiniz. O insan kendisine piar adına yutturulan rüşvetleri de alır; o insan nasıl dürüst davranabilir ki? Sürekli psikolojik bir baskı var bu ortamda. Sistem kendi ideolojisini üretiyor bunu size dayatıyor. Türkiye'de medya toplumun lehine değil, toplumu manipüle etmek için kullanılmaktadır. Yani Türkiye'de medya muhteşem bir silah. Kullanabilene. Bu kullanılmanın içinde yer alıp almamak konusunda çok ciddi endişelerim var. Peki bu nasıl çözümlenir? Ben gazeteciliğe başladığım yıllarda sendika vardı, sendika üyesi arkadaşların istemediği haberleri kimse yazdıramazdı. Böylesi bir örgütsüz toplumda medyanın örgütlemesini beklemek safdillilik olur. Çünkü medyanın örgütlenmesi topluma öncü olur.

Önce herkes kendi küçük alanında doğru durmayı öğrenirse belki büyük bir doğru ortaya çıkar. Hiç değilse kendiniz için "Ben doğruda durdum" diyebilirsiniz. Teşekkür ederim.

Ünsal Oskay- Evet, sevgili yazar arkadaşımıza teşekkür ediyorum. Vakit geçti ve benim söyleyeceklerim de aşağı yukarı arkadaşların söyleyeceklerinin tekrarı gibi olacak. Onun için ben iki noktayı vurgulamak istiyorum: Birisi, medyanın konumuyla ilgili. Gerçekten de medyayı toplumun bütününden soyutlayarak değerlendiremeyiz. Ama farklı bir boyutu var, o hiç nedense göz önünde tutulmuyor. Tek başına medyayı suçlamak metodolojik bir hata ama medyanın her ne sebeple olursa olsun topluma bilerek yanlış yapması mümkün değil. Genel olarak zaten Karaköy'deki faşihe de fahişeliği raconuna uygun olarak yapmıyor. Genç adamın başına takunya atıyor ve o insan, o seksüel bu seksüel değil, aseksüel oluyor ve sonra başbakan oluyor. Aseksüel oldunuz mu hapı yuttunuz, ondan faşo olur ya da çok mazbut bir başbakan olur.

Yamuk bir toplumda en doğru davranış ciddiye alınan şeylerle dalga geçmektir. Onun için yaşasın sululuk. Baskının olduğu bir yerde sululuk özgürleştirici bir şeydir. Ayrıca bu denli baskının, yalanın, özne olmaktan alıkonduğu bir ülkede, Tanpınar'ın dediği gibi, "Şarkta iki türlü insan vardır; firavun, padişah, gerisi ya sadrazam ya da Siirt'teki kel Musa" Kulluk şarkta ikbale giden yolun kapısıdır.

Şimdi ikinci konuya geliyorum; aile. Toplumsal hayattan

kaçınma öğretilmiş bize. Şu telkinde bulunuluyor. Doğru zamanda, doğru yerde her türlü hokkobazlığı yap ve yüksel, kıç yalamak mübahtır. Sabri Ülgener hocanın güzel bir tesbiti vardır: "Dünyada en büyük saadet devlet yüzü görmemek" Bu ne demektir? Bizim bütün tarihimiz katılmamacılık üzerindedir. Elitin katılımcılığı ise kıç yalayıcılıktır. Şahsiyetsiz köleci bir toplum. Buna biz oryantal despotizm diyoruz.

Şimdi buradan zoplayarak Ece'yi hatırlayalım. Ece modern zamanların dinsiz, imansız peygamberi. Ece kısaca diyor ki, "adam olmak istiyorsan birey olmak istiyorsan, baba katli şart" ama hangi baba, evladının konuşmasına izin vermeyen baba. Şimdi zaman değişti, artık çocukların babasını yetiştirdiği bir zamandayız.

Medyayı tek başına suçlayamayacağımız gibi medyanın olumsuz işlevini de göz ardı edemeyiz. Medyanın objektif olarak yüklenmesi gereken sorumluluk nedir? Medya hırsızlığı iki defa gösterirse ve hafiften yeşil ve sarı iki renk arası sevimlice gösterirse toplum hırsızlığı meşrulaştırır. Çünkü toplum medyadın müsadesiyle konuşur.

Medyanın çok büyük sorumluluğu vardır.

Deniz Adanalı- Pardon ben burada bir şey ekleyeceğim, pardon. Asıl tartışmamız gereken şey de bugün reytingin reyting olmadığıdır. Kolaycılığı, basiti, ucuzu yapmak için bunu öne sürüyorlar.

Ayfer Tunç- Bu reyting konusunda ben bir şey söylemek istiyorum. Şimdi bütün televizyonların anlaştığı bir konu bu. Burada asıl uyanması gereken reklam veren. Reklam veren bu kadar eblehçe davrandıkça onlar da devam ederler.

Deniz Adanalı- Onlar da uyanıyor. Çünkü her sistem bütün kurumlarıyla doğru işlerse olur. Piar kurumu bugün reklam vereni adam etmekte ve edecek.

Ünsal Oskay- Bakınız reytingte eğer gidilip en kabasaba, en eğitimsiz insana yönelirseniz o zaman iyi ürüne ne gerek var, sabuna ne gerek var, sen bana tükür ben sana türükeyim temizlenelim. Ama reklamcı da kendi işini daha rafineleştirmek zorunda.

Bakınız neden olan biteni farketmiyoruz, neden bilgilene-

miyoruz. Enformasyon manipülasyona en yakın bilgilenme biçimidir. Gerçek bilgilenme kendi hayatına sahip çıkarak özne olmak, özgürlüğünü ve sorumluluğunu yüklenecek aydınlanmış insan sayesinde mümkündür. Marks, bunu da söylemiş ama aldıran yok. İnsan zihni fragmanlaştıkça hayatın bütünü hakkında fikir yürütmek o kadar zor olacak. İş bölümünün artması insanı eblehleştiriyor. İnsan artık sentez ve muhakeme gücünü kaybetti. Bunun en güzel örneği "Lorenzo'nun Yağı" adlı filimde anlatılıyor. Bu eblehleşme ilgi alanlarında bir daralma getiriyor. Bu insan Shakespeare'i nasıl okusun, çünkü bir cümleyle büyük bir metafor getiriyor. Metaforik anlatım, sözün tasarrufu demek ne demek, metni size yazdırıyor adam.

Bentam'a gelirsek, adam herkesin mutluluğu için çalışmayı öneriyor. Buna biz maliyetsiz hedonizm diyoruz. Bir insanın mutluluğu için gösterdiği çabaya ne adına olursa olsun hiç kimsenin müdahale hakkı yoktur.. Bu maliyetsiz mutluluk anlayışı yeni dünya düzeninin dayatmasıdır ve bunu piyasa belirler. Piyasa en irrasyonel bir şeydir. Anarşidir piyasa. Küçük burjuva ahlakından çıkmamız lazım.

türkiye ahlaklı mı, ahlaksız mı?

12 Mayıs 1998

Yönetici: İlber Ortaylı
Konuşmacılar: Sencer Divitçioğlu, Çetin Altan, Enis Batur

İlber Ortaylı- Buraya gelirken aklıma şöyle bir konu geldi. Türkiye edepli mi yoksa edepsiz mi? Soru bu olsaydı, cevap edepsiz diyecektim ve daha kolay tartışacaktık. Türkiye'de edebin bozulduğu bir gerçek. Kural olarak insanlar bu toplumda belirli bir çerçevede yaşamaya alışmıştır. Bizim nesil de gördü bunu. Belirli sınırlamalar vardı herkes için fakat bu kalktı, bir geçiş dönemi yaşıyoruz ve buna edepsizlik denebilir.

Ama ahlak için aynı şeyi söylemek biraz güç. Bu toplumun daha önce ahlaklı olduğunu şimdi ahlaksız olduğunu kafamız kızdıkça tekrarlıyoruz ama bakalım hakikaten öyle miydi? Muhtemelen her zaman kendimize göre bir ahlaksızlığımız vardı. Belki çok sosyolojik olarak bakacak olursak belirli kurumların ve kontratlar sisteminin teşekkül etmediği toplumlarda insanların, grupların idame-i hayat için, yani hayatlarını sürdürmek için başvurdukları yöntemler vardır. Bu küçük grupları içinde bireylerin arasında bir racon olabilir, fakat bu bir ahlaksızlık da olabilir. Bir kısmı için büyük ahlaksızlık denen şey bir kısmı için bir düzen değişikliğidir, yeni bir açılımdır. Bir kısmı için hatta yeni bir ahlak gibi de görülebilir. Türklerin eskiden ne kadar çok ahlaklı olduğu tartışılır. Hakikaten çok mu ahlaklı ailelerimiz vardı, çok mu ahlaklı karı-koca, baba-evlat, ebeveyn ilişkileri vardı? Bugün mü bozuldu bunlar? Tartışılır. Bunların hepsinin üzerinde durmamız gerekiyor.

Kısacası, Türkiye ahlaklı mı, ahlaksız mı sorusuna cevap vermek çok zor. Birisine sordum sabahleyin ve "hep ahlaksızdı ve ahlaksız kalacaktır böyle" diye gayet babayani bir cevap verdi. Birtakım toplumlar diğerlerine göre çok mu ahlaksız, o da tartışılır. Niye bir Fransız veya Alman bizden daha ahlaklı olsun? Muhtemelen orada oyun kurallarına göre oynanıyor, burada kuralsızlık var. Bütün bunların üzerinde durmak gerekir.

Benim sizden ricam, konuşmacılarımızı sınırlamaya hiç niyetim yok, sizin gibi ben de dinlemek istiyorum. Fakat soru faslı geldiği zaman vakti sınırlı kullanın, hatta mümkünse yazılı verin. Tabi sabaha kadar da burada oturamayız. Şimdi müsaade ederseniz sözü önce Sencer Divitçioğlu hocaya vereceğim. Onu uzun zamandır dinliyorum ve seviyorum. Yine tahtayı kullanarak konuyu ele alacak. İyi olur ciddiyetle girmemiz için Buyurun.

Sencer Divitçioğlu- Bu toplantıya katılmam için bana telefon edildiği vakit ahlak hakkında hiçbir şey bilmediğimi söyledim. Gerçekten de ahlak hakkında herhangi bir fikrim yok. Yani biz ahlaklı mıyız, değil miyiz, bunları bilmiyorum.

Onun için benim başka bir konum var: Osmanlı toplumunda işbirlikli yahut işbirliksiz kooperatif (Noncooperativ). Gerçekten Osmanlı toplumunda ister işbirlikli ister işbirliksiz eyleme katılanlar oyununun sonunda muhakkak irrasyonel bir sonuç çıkacak. Türk toplumunu rasyonel yahut irrasyonel olarak almama imkan yok. Zaten bugünkü tanımlarla 14., 15., 17. Yüzyıl insanın rasyonel ve irrasyonelliğini tanımlamamıza imkan yoktur.

Konumun adı şu: Osmanlı toplumunda işbirliksiz oyun. Nonkoperatif dediğimiz oyun. Ben 14. Yüzyılı iyi biliyorum. O dönem Osmanlı tarihini okuduğumda bir şey gözüme çarpıyor. Bu beni zamanında oldukça düşündürmüştü, bu defa konuyu ele almaya fırsat buldum. O yüzyılda, daha kuruluş anında ihtilaflar (ihtilaflar'ı muhakkak kullanıyorum çünkü onun dışındaki kelimeleri saymıyorum) var. Toplumda kollektif eylem sırasında ortaya çıkan ihtilaflar var. Beylerle bey ailesi arasında, beyle tımarlı sipahi arasında, Mevlevilerle Babailer arasında, devletle ahi toplulukları arasında, Osmanlı yanlıları ile İlhanlı yanlıları arasında, Akbörklüler ile Kızılbörklüler arasında, Türmenlerle yeniçeriler arasında... Bu ihtilafları size Katip Çelebi de Koçi Bey de anlatacaktır.

Şimdi bu olay nasıl açıklanabilir? Neden hep ihtilaf vardı? Yani kollektif eyleme girenlerin arasında neden hep ihtilaf ortaya çıkıyordu? Bunu kollektif eylem teorisiyle, matematik oyun teorisiyle açıklamak mümkün. Aşağıda yapacağım da budur.

Yani bir yandan eylem teorisini alacağım öte yandan matematik oyun teorisi yapacağım. Gözünüz korkmasın çok kolay bir şey. Bunların ikisi arasında Osmanlıda neden dolayı ihtilaflı işbirliksiz bir oyun oynandığını ortaya çıkarmaya çalışacağım.

Şimdi Hobbes'u düşünelim... Hobbes, herkesin herkesle kavgalı olduğu yahut karşı olduğu bir dünya düşünüyordu. Bu dünyadan kurtulabilmek için istediği sadece bir devlet kurabilmekti. Devlet ile halk arasında böylece kollektif işbirliği doğacak ve ihtilaflar ortadan kalkacaktı. Daha sonraları toplumda optimizasyon gerçekleşecekti. Çünkü ihtilafsız bir toplumun getirdiği ihtilaflı bir toplumun getirdiğinden çok daha yüksekti. Simith'de de aynı görüş vardır. Simith başka türlü görür. İnsanların bencil olduğunu düşünür. Kendi çıkarları peşinde koşarken piyasa mekanizması vasıtasıyla toplumun optimuma geleceğini düşünüyordu. Yani her ikisi de insanların bencilliğinden hareket ederek, genel aksiyom olarak insanların bencilliğinden hareket ederek toplum istikrara kavuşması yolunda işbirlikli oyunu savunuyordu.

Toparlarsak, her iki toplumda da para toplumuydu. Yani işbirlikli oyunda da sonuç para toplumu olduğu için rasyoneldi. Para toplumunu tanımlarsak, oyunda herkesin refahı artarken bir kişinin refahı dahi aynı kalıyorsa toplumdaki refah gerçekleşmiş olur. Bu halde işbirliği oyunun rasyonel olduğunu söyleyebiliriz. Bu demektir ki işbirliksiz oyun da irrasyoneldir.

Osmanlı toplumunda "daire-i adliye"yi muhtemelen biliyorsunuz. Daire-i adliye şuydu; iktisat, din ve askerlik işlemlerinde yani toplumu yönetmek için yapılan işlemler arasında bir işbirliği olursa o toplum düzgün olarak işler. Yani optimuma varırdı. Çünkü ordu ancak üretimle olurdu, üretim adaletle olurdu ve adalet devletle olurdu. Dikkat ederseniz üç kesim arasında gerçekten işbirliği vardır ve gerçekten optimuma nazari planda kavuşmuştur. Fakat hemen söylemeliyim ki, bu daire-i adliye sorunu çok eskidir fakat bütün Osmanlı yazarları bu kollektif optimumun gerçekleşmediğini yazarlar. İlber daha iyi bilir. Koçi Bey de toplumun optimumun altında yürüdüğünü söyler. Şimdi asıl oyuna geliyorum. Bütün toplumlar gibi Osmanlı toplumu da buyuranlar ve buyurulanlar diye ikiye ay-

rılırdı. Buyuran sınıfın tek kişi, Sultan olduğunu biliyoruz. Reaya ise buyurulan, sömürülen sınıftır. Reayayı nasıl (n) kişiden bir kişiye indirebiliriz? Sosyal fayda fonksiyonunu kullanarak bunu yapabiliriz. Yahut Türk toplumu için belki de, töre'yi kullanarak (n) kişiyi bir kişiye indirebiliriz.

Demek ki oyunumuz iki kişilik bir oyundur. Bir yanda devlet bir yanda reaya. Varsayım olarak iki şeyi kabul edelim; herkes kendi çıkarı peşinde koştuğunu, toplum ve devlet, bütüncül bir devlet olduğu için yani Çetin'in tabiriyle kabuk devlet olduğu için... Evet, burada örgütlenmenin hemen hemen imkanı yoktur. Örgütlenme ve tekişleme ("Tekişleme" Türkmen ağzı koordinasyon demektir) olmadığı için iletişim ortadan kalkar. İletişimin iki oyuncu arasında olmadığını varsayıyorum.

İlber Ortaylı- İsterseniz gerisini ikinci kısımda anlatınız. Ben bir geçiş yapayım burada mesele olan toplumumuzda ahlak var mıydı da yok oldu? Nedir bu? Burada kurumsallaşmış bir ilişkiden bahsettik. Sencer hoca buna değindi. Bir toplumda ilişkiler nasıl optimalize edilecek yani nasıl en çok menfaat sağlanacak? Bunun ahlaki bir temeli var. Bu gerçekleşti mi? Söylenen şu ki, gerçekleşmediğinden o zaman da şikayet ediyorlar. İdeal ahlak, devlet toplum yönetimiyle realite arasında fark var. Kimi açsan Osmanlı edebiyatında hep ahlaksızlıktan bahsediliyor. Demek ki orada optimalize edilmemiş ilişkiler var. Belki bunu beceren bir toplum yok. İkinci turda bundan söz ederiz. Şimdi sözü Çetin Altan'a vereyim.

Çetin Altan- Şimdi efendim ahlak, metafizik bir kavramdır. Yani fizik, kimya, biyoloji gibi değildir. İnsan beyni metafizikten daha ölçülür bir noktaya ulaşmak üzere çalışıyor. Yani sosyoloji varsayımlar üstünde giderken bilim olmaya çabalar. Aristonun sıralamasında tarih (daha sonra sosyoloji) metafizik bir bilimdi. Ahlak sorununu sadece yerel olarak ele almamalıdır. Bütün arz yuvarlağı içinde alınmalıdır. Hatta kozmos içinde ele alınmalıdır. Çünkü bizim bu arz yuvarlağını kozmosun dışında görenler vardır, görmeyenler vardır. Kozmosa inanmak Türkiye'de yasaklı olmuştur, en büyük ahlaksızlık da budur. Çünkü beyinsel bir arantının bu şekilde yasaklanması ahlakla bağdaşmaz çünkü bir bilim arantısıdır, buna monizm derler.

Ötekisi de düalizmdir. Platon'un insan beynini ayrı bir kategoriye koyduğu yaklaşımdır. Yani evren ayrı bir kategoridir – evrende beyin yoktur, demiştir mesela Pascal, bütün yıldızlar bir insan beyni yapmaz, demiştir. İnsan bir desen yapmaya kalktığında bir kavisle çizgiden başka bir şey yapamaz. Yani başka bir biçim yapamazsınız.

Peki bu ahlak nereden gelmiştir? Eski Yunan'da ahlak beş dala ayrılır; retorik (konuşma), etik (ahlak), estetik, lojik, mantık. Aristo bunları metafiziğe koymuştur. Şimdi ahlak nedir? Bir kere tanımlamasını yapmak lazım. Ahlakın ne olduğunun Oscar Wilde ile bizim Sencer üstünde durmaz ama... Bana mesela çok söylenmiştir ahlaksız olduğum. Kendisi hakkında "Ahlaksız!" denmemiş bir insan var mıdır? Ama tanımlaması yapılmamıştır ahlakın. Bana sorarsanız ahlak, saydamlıkla ilişkilidir. Saydamlık da başarıyla ilişkilidir. Yalan söylemeye ihtiyacı yoksa insanın niye yalan söylesin ki. Yalan söylemeye kimin ihtiyacı vardır? Soru buradan başlıyor yani neden Türk milletinin yalan söylemeye ihtiyacı vardır?

Çünkü Türklerin yeri yok bir kere. Biz diğer bütün Türklerin abisi olduğumuzu söylüyor da onlar kabul etmiyorsa siyasi bir varsayım yapıyoruz. Eski Yunan uygarlıklarının, Fars uygarlığının daralmaya başlaması Hz. Muhammed'in kırk yaşında bundan önceki dönemin cahiliye dönemi olduğunu söylemesiyle başlamıştır. Kırk yaşından önce Muhammed Yahudi miydi, yoksa putperest miydi? Musa dininden olması muhtemeldir, çünkü Tevrat'ın ve İncil'in de büyük etkisi olmuştur Kuran üstünde. Daha önceki dönemi yok sayınca bizim milat hicretle başlıyor o zaman. Yani daha önceki neredeyse iki bin seneyi yok sayıyorsunuz. E sıfırdan başlarken eşit olmuyorsunuz. Bir de gezgin olunca Türkler İstanbul'u aldık diye övünüyor. Yaptık diye de övünebilir insan... Hep başkasının yerini almak başarıdır ama peki ahlakla ne kadar bağdaşır bu?

Yani güçlü olan güçsüzün her yerini alır ve bununla da öğünürse Türklere ahlaklı diyemeyiz. Askerlikte ahlaksızlık daha çok geçerlidir çünkü güçlü güçsüzü yener, deyince herkes hücum ediyor. Bize kurtarıcı lazımdır. Ahlaksızlardan kurtaracak biri. E sen saldırınca ahlaklı oluyor da başkası saldırınca ni-

ye ahlaksız olsun? O zaman ahlaklı yaklaşım için bilime ihtiyaç vardır, yani objektiviteye. Objektivite tarihte geçerli değil? Olur mu hocam? Yani bir resmi tarih var bir de özel tarih... Yani başkasının yanında hanımına, hanımefendi buyurun diyor, evde de senin ağzına bir tane çakarım diyor. Bir devletin resmi tarihiyle özel tarihinin olması hangi ahlaka sığar?

Mesela ben söylüyorum, belediye başkanına da söyledim, haberi yoktu. Taksim anıtı var ya, 1928'de Kanonika'nın yapıp diktiği. O anıtın Etap oteline bakan kısmında İsmet Paşa'nın, Gazi'nin ve arka tarafta da iki Sovyet generalinin figürü vardır. Biri Fürunze'dir, öteki de Varoşolov'dur. Şimdi o heykel orada dururken komünizm tehlikesi için gösteriler yapılıyor, o sırada Karamanlis cuntayı devirmiş, hem komünist partiye izin vermiş, anayasayı değiştirmiş hem de NATO'nun askeri kanadından çıkmış. Ben o sıralarda Amerika'daydım, bizim albaylardan biri Norfolk'ta biz sizin komünistleri bile yasakladık, diyor, yani Jack London'ı yasaklamışlar.

Selanik'te Atatürk'ün evini provakasyon için bombaladılar ve Türkiye'de 6-7 eylül olayları çıktı. Bütün dükkânlar yağma edildi. O sırada milli emniyetin başkanı Fuat Doğu'ydu. Doğan Avcıolu'nun yayınladığı belgeye göre Doğu diyor ki "İki komünistin üstüne atlarız. İş büyüdü çünkü" O iki komünist de çıka çıka Kemal Tahir'le Aziz Nesin oldu ve onları aldılar Harbiye'de bodrum katına koydular. Şimdi bu ahlaklı bir hareket mi? Bugün bizim adalet bakanlığının bütçeden aldığı pay binde sekizdir. Yeryüzünde hiçbir bütçede adalete binde sekiz pay yoktur. Bu durumda nasıl ahlak olur?

Evrende ahlaka ihtiyaç yoktur, düzenlidir ve başarılıdır çünkü. İnsanlar da ne kadar düzenli ve başarılı olurlarsa o kadar ahlaksızlığa da ihtiyaç duymazlar. Eğer ahlaksızlık para getiriyorsa insanlar ahlaksız olur. Ahlak daha çok para getirse bir saniyede bütün Türkler ahlaklı olur, bütün dünya ahlaklı olur. Bu tabi daha değişik bir yaklaşım ister çünkü bilimadamları ahlaksızlık etmezler. Pisagor, üçgenin iç açıları toplamının 180 derece olduğunu söylemiş, kimse ona yalan söylüyorsun dememiş. Çünkü merak var. Bizim çocuklar geometriyi merak etmezler. Gövdesel ihtiyaçlar yerine getirilmedikçe beyinler

uyanmaz. Çünkü beyinsel şehvetler, gövdesel şehvetlerden daha sonra gelir.

İnsanların bütün memeliler gibi üç gereksinmesi vardır; karnını doyurma, uyuma ve sevişme. Eğer adam buraya gelip gecekondu yapıyorsa karnını doyurmak için çöplüğü karıştırıyorsa sen yanına gidip de Bach çok iyi bir bestecidir dersen, has.tir çeker, kusura bakmayın, anlatabiliyor muyum.

Benim çocukluğumda Anadolu'da ilk tecrübenin eşekle yapıldığı ortaya çıkmıştı. Eşekle tecrübesini yaptığını söyleyen bir de şair vardı; Behçet Kemal Çağlar, benim dostumdu ve bana açıklamıştı. Onun için şiirlerinde aşk kısmı zayıftır. E şimdi ilk tecrübesini eşekle yapan bir erkek ahlaklı mıdır? Ben askerken yargıç hastalandı ve bana hadi sen bak mahkemeye dediler. Ben hep sanık olduğum için yargıçlıkta zorlandım. Adam izin almış, askerliğini geciktirmiş. "Oğlum niye geciktirdin?" dedim. Dedi ki "Bizim karıyı amcaoğluna emanet etmiştim, gittim ki bir de çocukla..." Halbuki bize Türkler ahlaklıdır, doğrudur derler. Bu palavra... Bir toplumda gerçek insanı hapishaneye kadar götürüyorsa ahlak mümkün müdür? Ahlak aynı zamanda olması gerekendir.

Bugün tekniğin ilerlemesiyle dünyada milyonlarca insanın işsiz kalması monist yaklaşımların, yani Marks'ın Engels'in dünyayı kozmosun bir parçası gibi gören yaklaşımın haklılığını gösteriyor. Makineler o kadar yaygın ki artık, uzaya herhalde kol gücüyle gidilmiyor. İşçi sınıfı tutucu olmak zorundadır, ben işsiz kalıyorum diyerek. Türklerin mesleği yok mesela. Mesleği olmayan adamın ahlaklı olması mümkün müdür? Bizde niye ahlak bu kadar çok istenir? Türkler bir kere üstün olmaya bayılıyorlar... Mahalle komiseri kendini çok iyi sayıyor, orada bir üstad profesör olsa o ikinci sayılır. Çünkü burada önemliler ile değerliler arasında denge yok. Değerliler önemli değil, önemliler de değerli değil. Bu gündeme gelmiyor çünkü her siyasetçi önemli. Peki değerli mi? Onlara ait bir atasözü var: Önce asacaksın sonra altında ağlayacaksın.

Peki dünya nereye gidiyor? Para enerjinin donmuş biçimidir bana kalırsa. Siz bir iş yaparsanız ve size donmuş enerji verirler. Siz de onu başka bir işi almak üzere kullanırsınız. Bir

araçtır. Ben evde çalışıyorum, kadınlar kendi aralarındaki konuşmalarına tanık oluyorum; "Şekerim bulan buluyor" diyorlar... Ben parlamentodayken "Üslerin sayısını açıklayın" dedim, Süleyman bey "Üs yok tesis var" dedi. Lügate baktım ikisi de aynı. Ahlaklı olmak nerde kaldı peki?

Dünyada nasılın cevabı vardır ama niçinin yoktur. Bizim politikacılar o kadar para alıyorlar hâlâ niçine cevap ararmış numarası altında safsata yapıyorlar. Bir de ahlaklı olmak için yaptığınız işin zamana ve mekana dayanma niteliği taşıması gerekir. Türkiye'de ahlakın yok olduğunun matematiksel ölçütü altıyüz kişiden birinin işinin olmasıdır. Valilik, generallik meslek değildir, pozisyondur. Yazarlık da bir uğraştır. Bilimde iki kategori vardır; ya bilineni insanlara ulaştırırsınız ya da bir artı getirirsiniz. Türkü küfür olarak kullanırdı Osmanlı, Nef'i'nin son sözü "Hadi oradan bre cahil Türk"tü. "Etrak biidraktir" derlerdi yani Türkler idraksizdir. Şimdi bunları okullarda okutacak mıyız? Osmanlı dediğin yeni bir hikâyedir. Nedir yani 1299? Arşimedlere bakarsan... Bizim tarihimize bakarsanız tamamı palavradır. Ahlak nerede? Kedi kaptı... Bir kere adam başına üç bin dolarla falan ahlak olmaz. Güldü güldüm gülüştük, baktı baktım bakıştık, çaldı çaldım çalıştık. Kırgız diye bir devlet var orada, Kırgız demek hırsız demektir. Ahlaklı olduğumuzu iddia etmek de ahlaksızlıktır yani. Şimdi yani hangisi para ediyorsa insanlar onu tercih eder. Öperim hepinizi...

İlber Ortaylı- Gerçekten de bu resmi ve gayri resmi plakalı tarih arasında ne fark vardır? Bazı halde yoktur, bizde her ikisinde de tahribat vardır, az vesikayla çok laf edilir. Kaynaktan çok spekülasyona başvurulur ve tabi ortada ahlak kalmaz. Niye olmuyor, çünkü tenkit endişesi yok. İnsanlar reaksiyonla karşılaşmazsa doğru söylemek zorunda kalmaz. Doksan yaşındaki tarihçimiz çıkıyor yalan söylüyor, doğrusunu da bilmiyor. Kimse bunun doğrusunu suratına haykırmazsa söyler.

Çetin Altan- Hazineden geçinirler de ondan

İlber Ortaylı- Müridleri vardır, yayınevi olmadan geçinir.

Enis Batur- Ahlaksız olan o mudur, hiç ses çıkarmayanlar mıdır?

İlber Ortaylı- Tabi, mesela ben miyim?

Enis Batur- Ben de zaten seni kastetmiştim... (Gülüşmeler)

İlber Ortaylı- Tenkit etmediğim için ben miyim? Bırak efendim ihtiyarı, dediğim an ben ahlaksız olurum.

Çetin Altan- Tek başına ahlaklı olmak enayiliktir.

İlber Ortaylı- O da doğru...(Gülüşmeler) Tabi yani ahlakla enayilik arasında ustura sırtı kadar fark vardır. Kahraman olayım falan derken gidiverirsin öbür tarafa. Bu çok önemli bir unsurdur bu toplumlarda. Kurumlaşmamış, kontratlara bağlanmamış toplumlarda bu çok önemlidir. Herkes Promethe efsanesiyle büyümez, ilelebet birey toplumları yetiştiremez. Herkesin Pormethe olması mümkün de değildir hatta bence doğru da değildir.

Sadrazam padişaha yalan söylediği zaman kellesi gider. Bunun Osmanlı tarihinde bir tek istisnası vardır. Damat paşalardan biri sadece hakaret ve azille kurtulmuştur. Sadrazamın padişaha yalan söylediği ortaya çıkarsa alacağı cevap "Karpuz mollası... Kodoş kılıklı herif" gibi gayet ağır hakaretlerle cellada gitmektir.

Bu bizim tasvip etmediğimiz ve yaşaması da mümkün olmayan bir sistemdir artık. Peki ama yalan söyleyen sadrazamın suratına böyle bakıyorsanız ve bir de sarışın kadın şarkıları söylüyorsanız işte orada bir ahlaksızlık vardır. Yani cellata yollayanın yerine bizlerin geçmesi lazım. Bir kurumlaşma lazım orada. Onu kuramadığınız takdirde optimizasyon olmuyor. Bütün mühim mesele bu. Efendim kırda sodomi yapan çocuk ahlaksız? Değil ama daha ilk anda çıktığı kızı ya da oğlanı kandıran insan ahlaksızdır.

Sencer Divitçioğlu- Nasıl? Ben anlayamadım...

İlber Ortaylı- Yerine göre bir yolu vardır... (Gülüşmeler) Demek ki siz ahlaksız takımından değilsiniz. Bu tabi yoruma tabidir. Ama mesela yalan söylemek. Karşısındaki insana olmayacak bir dünya gösteren her insan ahlaksızdır.

Çetin Altan- Bir de şu; nimet de herkes eşitlik arıyor, külfette de eşitlik aramak gerekir.

İlber Ortaylı- Bu girizgâhtan sonra ahlak üzerine Enis Batur'un doğrularını dinlemek lazım.

Enis Batur- Çetin bey belki de bizi dinlemek bir külfet.

Onun için belki onların sigara içmesi, bizim içmememiz gerekirdi. Şimdi efendim bugünkü konu başlığı insanın omuzlarını çökertecek bir başlık; Türkiye ahlaklı mı ahlaksız mı? Uzaktan bakınca çekici ama konuşmaya gelince zor bir başlık bence. Üçüncüsü böyle üç tane ağır topun arkasından konuşmak zorunda kalmak zor.

Benimkisi biraz kahve konuşması olacak. Çünkü ortalama Türk insanının bu konu karşısında akıl yürütme biçiminden farklı bir akıl yürütme getirebileceğimi sanmıyorum. İnsan hasta olduğunu hissettiği zaman hekime başvuruyor. Demek ki birtakım belirtiler var. Bunlar hastalığın teşhis edilmesi için ilk kararı verdirtiyor kişiye. Peki bir toplum hasta olursa ne yapacak? Toplumun hekimi kim? Toplum nasıl hekime gitme kararı alır? Tanıyı kim, kimler getirir? Toplumun bütün bireyleri mi bu tanının ortaya çıkmasında etken olurlar yoksa bazı bireylerin (sosyologlar gibi) söz hakkı daha mı fazladır? Bu bir soru işareti. Ama Türkiye'ye bakıp da hasta olduğunu düşünecek olursak, Türkiye'nin siroz mu, kanser mi olduğunu anlamamız için ne yapmamız gerektiğini araştırmamız gerekiyor. Bütün bunları ahlak planında söylüyorum ama ahlak öyle bir kavram ki, ister istemez siyasetle, ekonomiyle kültürle doğrudan bağlantısı var. Hem bir siyaset ahlakından hem bir ekonomi ahlakından hem kültür ahlakından söz edebiliriz aslında.

Ben ergenlik çağına geldiğim sıralarda ailemle, okul ortamımla, ilişkiye girebildiğim oranda toplumla uzlaşmazlıklara düştüm. Arkama dönüp baktığımda şikayet ettiğim, karşı çıktığı, ahlakçı bir dizi tavırdı. Doğru olanın, iyi olanın, adil olanın ne olduğunu gösteren bir çerçeve vardı etrafımda, bunlardan rahatsız oluyordum. Bilmiyorum benden önceki kuşak ahlaklılıktan rahatsız olmuş mudur? Ama benim kuşağım ahlakçılıktan yakınıyordu. Şimdi öyle sanıyorum ki, bugünkü kuşak ahlaksızlıktan yakınacak bir ortam içinde. Bundan otuz sene önce Türkiye'de ahlaksızlıktan bu denli yakınılacak bir ortam yoktu. Ahlaksızlıklar vardı ama toplumun bütününe bulaşmış, bütün sistemi entegre olmuş bir ahlaksızlık sanırım söz konusu değildi. Şikayetlerimiz, bizi özgürleştirme sürecinde ahlakçılık çerçevesi engeldi. Farklı ahlak anlayışları vardı çevremizde. Ama

hepsi eninde sonunda bir ahlak anlayışına dayanıyordu, bir ahlaksızlık anlayışına değil. Dolayısıyla Türkiye otuz kırk yıl içinde çok genel olarak ahlakçı diyebileceğim bir çerçeveden ahlaksız diyebileceğimiz bir atmosfere geldi. Bunun sorumlusu olarak soyut bir kavram olan Türkiye'yi nasıl gösteririz? Türkiye kimdir? Türkiye nedir? Türkiye, içinde yaşayan insanlardan soyutlanabilecek bir kavram mıdır?

Türkiye'nin genel olarak ahlaksızlığından söz edeceksek, genel olarak böyle bir kanı varsa Türkiye'de yaşayan insanların bu ahlaksızlığın karşısına çıkmadığından söz edebiliriz. Bu durumda da belki dönüp tek tek bireylere bakmak durumundayız ve bireylerin tutumundan söz etmeliyiz. Ben şu naçiz ömrümde yaptığım bazı gözlemler sonucunda bir kahve yaklaşımı içindeyim. Benim kuşağımın içine doğduğu dünya birtakım değer sistemleriyle bağlılık derecesi yüksek ilişkiler kurdu. Sosyalizme, İslâma bağlı insanlar vardı, başka ideolojilere ya da farklı oluşumlara bağlı insanlar vardı. Bütün bu ideolojiler birbirlerinden farklı tanımlar getirmekle birlikte esaslarını doğru, iyi ve adil olana ayarlamaya çalışıyorlardı. Bu ideolojiler bu ölçüler için çalışmışlardı ve insanlar da bunlardan birine bağlanıyorlardı.

Bugün Türkiye'nin durumuna baktığımızda genel olarak dünya konjonktüründen etkilenmiş ama kendi özel çerçevesinde de yaşayan, yaşatan bir ortam var. Burada bazı ideolojilerin gerilediğini, örselendiğini görüyoruz. Bu ideolojilerden bazıları da dünya konjonktüründe pek önemli olmasa bile Türkiye'de bazı alternatifler getirebildiği için insanları daha bağlayıcı bir özellik gösteriyorlar. Gene de neresinden bakılırsa bakılsın, toplumun ezici çoğunluğu bu bağlantılardan uzaklaşmış durumda. Doğru olanın, iyi olanın, adil olanın aslında para etmediğini fark etmiş durumda insanlar. Para etmemekten kasıt iki anlamda; bir, düz anlamda yaşama çarkını çevirmemesi ikincisi, etik anlamda para etmemesi. Bu değerlere sahip çıkması durumunda toplumun gözünde enayi durumuna düşmesi, kazıklandığı hissine kapılması ve bir tür bedel ödediği hissine kapılması sonucu bir süre sonra ufak ufak o sisteme ayak uydurmaya başlamasını doğurdu.

Ben paylaştırdığım zaman birtakım kurumların Türkiye'nin bu hale gelmesinde etkili olduklarını düşünüyorum. Sıralayacak olursak: Okulların nasıl bir sarsıntı geçirdiğini ve bugün ne gibi bir manzara arzettiklerine bakalım, adliyeye, basına, televizyona bakalım, camiye, kışlaya, borsaya bakalım, siyasete, kültüre, sanata bakalım, bilime bakalım, nereye bakarsak bakalım bir ahlak erozyonu görüyoruz. Bir de bunların bireylere çıkarttığı ne gibi bedeller var? Geçenlerde, bu konuşmadan bağımsız olarak, tuttuğum bir liste vardı, onu buna eklemek istiyorum.

Türkiye'de bireyler bazında nasıl bir rol sapması yaşandığını bana gösteren örnekler. Bunlar her yerde gördüğümüz sosyal fonksiyon sapmaları. Şöyle örnekler: Bir antropolog ya da bir sosyologumuzun kapak mankeni olduğunu görüyoruz. Bazı ressamlarımızın, hikâyecilerimizin düpedüz mankenlik yaptıklarını gördük. Bir tanesi karşımda oturuyor şu anda, bir giyim firması için mankenlik yaptı. Bunu şahıs olarak gösterdiğime bakmayın, herkes bu rol sapmalarından payına düşeni aldı, ben kendimi de tenzih ediyor falan değilim.

Bir başka tesbitim; Türkiye'de bir düzine kadar şairin sinema oyunculuğu yaptı. Başka ülkelerde bu kadar olduğunu sanmıyorum. Kenan Evren'in ressamlığını biliyoruz... Asker ressamlardan farklı bir durumu var onun. Çünkü o asker ressamlar gerçekte ressamdırlar. Kenan Paşa'nın durumu farklı tabi. Anayasa Mahkemesi başkanımızın şair olduğunu biliyoruz, siyasetçilerimizin bir kısmına doktora verildiğini biliyoruz. Akademisyenlerimizin bir kısmının politikacı olduğunu görüyoruz. Buna karşılık düpedüz ajan-provakatör olan bir şahsın akademisyen olduğunu görüyoruz. Bir emekli vaizin dinsel siyasal bir önder olduğunu görüyoruz. Bir gazetecinin pop müzik mütefekkiri olduğunu görüyoruz. Önemli bir sinemacımızın Avrupa Topluluğu uzmanı olduğunu görüyoruz. Bir Türkiye güzelinin TV spikeri olduğunu görüyoruz. Kumkapı cinayeti sanığının dizi film oyuncusu olduğunu biliyoruz. Bir mankenimizin muhafazakâr bir partinin üyesi olduğunu görüyoruz. Sinema oyuncularının ve bir müzisyenin belediye başkanı adayı olduğunu görüyoruz. Bir hakemimizin milletvekili olduğunu görü-

yoruz. Son olarak da, en acı bir örnek, bir teröristimizin futbol kulübü başkanı olduğunu biliyoruz.

Şimdi bu listede yer alabilecek örnekler yaygınlaştırılabilir. Bir toplumun bireyleri kendi rollerinden farklı rollere soyunmaya başladığı zaman bunun gerekçesinin olması gerekir. Bu gerekçenin de bu toplumsal ortamda bir arızanın karşılığı olduğu kanaati doğuyor insanda. Yani insan bir işi yaparken bir başka işi elbette yapabilir, hobi, ya da marifet olarak. Ama bir toplumda genel olarak bu türden bir rol sapması egemen olmaya başladıysa ve bunlar genellikle görünme esasına çok fazla ayarlıysa biraz o antrenörlerin ardından kameraya el sallayan çocuklarda rastladığımız türden bir sendromla karşı karşıyayız demektir. Bu sendrom da bileşkenlere ayrıldığı zaman aslında bir ahlak zaafının çekirdeğinde rol oynadığını gösteriyor bana.

Türkiye'de kişiler nemalanma adına birtakım taktikler geliştirmek zorunda kalıyorlar. Biri bir taktik geliştirdi mi bunun verimli olduğu göze çarpıyorsa başkaları da bu türden stratejiler belirleme yolunu seçiyorlar. Aslında dünyanın hiçbir ülkesinde rastlanmayacak kadar çoğul karakterli bireyler olduğunu görüyoruz toplumumuzda. Sonuçta bu rollerden hiçbiri gerçek bir rol olarak kalmıyorsa kişinin üzerinde buna karşılık bütün bu rol parçacıkları onun sistemden geniş ölçüde yararlanmasını sağlıyorsa ve aslında o fonksiyonlardan hiçbirinin hakkını vermeden yararlanmasını sağlıyorsa o zaman toplumun terazisi kayboldu demektir. Terazileyemeyen bir toplum da doğruyu, iyiyi, güzeli, adili nasıl takdir edecek? Bu inişte hepimiz yokuş aşağı çekiliyoruz. Kimimiz safdilliğimizden, kimimiz kibarlığımızdan, kimimiz zorunlu kaldığımızdan bu tür sapmalara ayak uydurmaya başlıyoruz. Genel bir dejenerasyon halinde toplumda siroz mu, kanser mi olduğunu anlayamadığımız bir hastalık ortaya çıkıyor. Bu hastalık topluma ne yapar? Bu hastalık bana öyle geliyor ki toplumu öldürür. Öldürür de nasıl öldürür? Bu ani ölüm türünden bir ölüm olmayacağa benziyor çünkü yavaş yavaş gelişen bir hastalık. Çok zaman istiyor, eziyet çektiriyor ve bizim hayatımızı bir iyileşme görmeye de aday değil, en kötüsü. Dolayısıyla biz hepimiz bu hastalanmış toplumun iyileşme sürecine geçtiğini görmeden gitmiş olaca-

ğız. Bu karamsar bir tablo ama genede bu tablonun ötesine koyabileceğimiz bir şey var. Ben bu enayilik kavramının gene de sığınılacak bir şey olduğunu düşünüyorum. İlber Ortaylı'nın söylediğine katılıyorum, bir toplumda herkes Promethe olamaz. Ama en azından herkes kendi hayatına bakarak, kahraman mı kalleş mi olacağına karar verebilir. Bu kahramanlığını dozu Promethe dozunda olmayabilir. En azından kahramanlığa ya da kalleşliğe yakın bir tavır seçme konusunda bir karar verilebilir. Bu karar pozitif olursa, kişi kendini toplumun hastalığından bir derece izole edebilir. Bu da bir şeydir. Artı, bu izole ediş de o toplumun bir hastalıktan ölmemesine katkı getirebilir. Dolayısıyla Türkiye'de bireylere ahlaklılık ve ahlaksızlık konusunda çok şey düştüğünü düşünüyorum.

İlber Ortaylı- Bu kısa ve özlü, hepimizin katılacağı doğruları ortaya koyan konuşmalardan sonra deminki girişini tamamlamak üzere Sencer hocaya söz verelim. Siz bu arada sorularınızı yazılı olarak bize iletirseniz memnun olurum.

Sencer Divitçioğlu- Efendim arkadaşlarımın bu kadar keyifli konuşmalarından sonra ben ne yapacağımı bilemiyorum doğrusu.

Osmanlı toplumunda oyunlar irrasyonel oynanır. Nasıl? Ufak bi hikâye, bir kıssa anlatacağım. İki kişi silahlı bir saldırıdan dolayı sanık olarak yakalanıyor ve tutuklanıyor. Savcı kendisine üç almaşık teklif ediyor. Ya ikisi de itiraf eder, kendilerine birer yıl hapis veririm çıkarlar. Yahut bunları iki ayrı odada ayrı ayrı sorgularım birisi öbürünü itham ederse itham edilen on yıl yer ve itham eden salıverilir. Üçüncüsü de her ikisi de itiraf eder ve beşer yıl hapse mahkûm olurlar.

Bunu iki kişilik bir oyun olarak düşünün. Bunlardan biri devlettir, biri de reayadır. Oyun oynarken karşılarında iki strateji vardır. Biri susmak, biri de arkadaşını ihbar etmektir. Oyuna başlarken şu varsayımda bulunuyorum oyuncular her iki halde kendi çıkarları peşinde koşarlar. İki, aralarında iletişim yoktur. Oyunu başlatabiliriz şimdi.

Seçtikleri stratejiler
1. Oyuncu: Suskun, ihbar

2. Oyuncu: İhbar, suskun

Her iki durumda da oyuncular belirli ödüller kazanmaktadırlar. İkisi de suskunluğu seçerlerse alacakları ödüllere baktığınızda. İkisi de suskunluğu seçeceklerdir. Kapalı odalarda birbirlerini ihbar ederlerse en fenayı elde ederler. Çünkü bir, bencil oldukları için diğer arkadaşını ihbar ettiler, fena duruma geldiler. İkincisinde ayrı ayrı odalardaydılar. Dolayısıyla herkes kendi menfaatı peşinde koşar ve oyuncular arasında iletişim yoksa (örgütlenme, koordinasyon yoksa) ister istemez alt optimuma giderler. Bu da onların irrasyonale gitmeleri demektir. Gerçeği bulmak için her zaman varsayım yaparsınız, bu bilimsel bir metodolojidir.

Ben burada Osmanlıda oyuna girenlerin rasyonel ya da irrasyonel olduklarına bakmadım ama oyun eğer ihtilaflı bir oyunsa daima irrasyonel olarak neticelenir. Bu çok önemlidir. Bu oyun her yerde oynanmaz çünkü buradaki iletişimsizliği kaldırırsam bu oyun oynanmaz. Ama Osmanlı toplumunda reaya kendi arasında iletişim kuramaz. Onun için genellikle oyun irrasyoneldir. Teşekkür ederim, bu kadar.

İlber Ortaylı- Bir sosyal olayı, kurumu incelerken belirli bir oyun teorileri kullanmak kaçınılmazdır. Şimdi sorulara geçmeyi düşünüyorum. Sorulardan biri şu: "Türkiye'nin ahlaklı mı ahlaksız mı olduğu sorusunu toplumumuzun aynası olan aydınlar için nasıl düşünmemiz lazım?" Bakın gene bir varsayım var. Toplumda aydınlar bir ayna mıdır?

Enis Batur- Aydınlar için farklı bir değerlendirme yapmak mümkün değil. Biz, bir aydına ahlaksızlığı hiç yakıştıramıyoruz. Neden? Aydını toplumun diğer bireylerinden daha üst bir konumda görme alışkanlığımız var. Bu ne kadar doğru, bunu bilmiyorum. Bugün bilim alanındaki ahlaksızlıklar da araştırmalara konu oluyor. Aydının, toplumdan farklı bir konumda olmasını beklemek yanlış bence. Toplumda bir hastalık varsa bu, bireylere eşit şekilde ulaşır. Sorumluluk katında belki bir farklılığı olabilir aydının. Çünkü bu hastalık durumunda aydınların üzerine düşen bazı görevler vardır ve onu yerine getirip getirmedikleri önemlidir. Tanı koymak, uyarıcı olmak, çö-

züm sunmak gibi bazı sorumlulukları olduğunu düşünmek gerekir. En azından böyle bir kaygıları olması gerekir. Aydının samimiyetine bakmak gerekir. İkinci Dünya Savaşı öncesi faşizm yanlısı aydınlar oldu Avrupa'da ve Türkiye'de. Bunları toptan ahlaksız ilan edemeyiz. Onların her birine tek tek bakmak ve bu görüşleri savunurken ne kadar içtendiler, dürüsttüler, iman içindeydiler ona bakmak, ne zaman yanıldıklarını kabul ettiklerini görmek, ne yaptıklarına bakmak gerekir.

İzleyici- Ahlaksızlık ne demek? Hırsızlık mı, yalancılık mı, başkalarına eziyet etmek mi?

Çetin Altan- Ahlaksızlık yüksek sesle söyleyemeyeceğin şey demek. Herkes ünlü olmak ister hayatta çünkü identifikasyon kuralı çalışır.

İzleyici- Marques de Sade...

Çetin Altan- O ayrı bir konudur. Ahlaklıdır çünkü yazmıştır.

Enis Batur- Ahlaklı ve ahlakçıdır...

Çetin Altan- Evet... 18. yüzyıla baktığımız zaman en ahlaksız eser olarak gözüken eser Tehlikeli İlişkiler'dir. Bizim bugünkü elçiliğimiz hapishaneydi ve onlar orada hapis yattılar. Bu ahlak konusunda berrak olmak gerek.

Aydın ne demektir? Aydın bir kere entellektüelin karşılığın değildir. Beyinsel çabayla hayatını kazanan adam demektir entelektüel. Bu tanımı Fransız Komünist Partisi yapmıştır ve bu tanım da bugün demodedir. Türkiye'nin fakültelerinin yeryüzüne katkısı Suriye'den geridir. Yeryüzüne katkı getirmiş adamlar bizde veterinerlerdir.

Dünyada kendi dilini en az yazan ve okuyan ülkedir Türkiye. Bugün Cumhuriyet'in 75. yılındayız ama doğru dürüst müzisyen yetişmediği için "10. Yıl Marşı"nı çalıyoruz. Burada 1 Mayıs yasaktır ama arazi mafyası serbesttir. Türkiye Türk propagandası yaparak dünyadan kopmuştur. Yeryüzü ansiklopedilerinden Avrupalıları Amerikalıları çıkardığınız zaman geriye cep defteri kadar bir şey kalır. Askerliği de Türkler en az biliyor. Ben milletvekili iken devlet sırrı olarak söylenmişti: Biz kara yoluyla Yunanistan'a taarruz edemezmişiz Bulgaristan'dan üs almazsak. Ancak uçak ve çıkarma gemileriyle saldırabilirmi-

şiz. Oysa Limni Adası Çanakkale Boğazı'nın önünde tabanca gibi duruyor.

Türkiye'nin başına geçmektense dünyada önemli bir adam olmak daha önemlidir. Türkiye'de politikayı ikinci sınıf insanlar yapar. Edison elektriği geri alsa dünya kararır.

İlber Ortaylı- İkinci soru bana galiba, "Ahlakın günümüzdeki konumu nasıldır?" Cevap verildi ama bugün bütün mesele, biz hep püriten ahlakı gördük. İşte başladığın işi bitir falan. Niye bitireyim bitirmesem ne olur? Böyle şeyler... Bugün ise gençliğin derdi böyle püriten bir ahlak değil tam tersine etrafta ahlaksızlık görüyor.

Enis Batur- Bir kısmı da bu ahlaksızlığa nasıl yetişeceğinin cevabını arıyor.

İlber Ortaylı- Tabi, ahlaksız olmak da kolay bir şey değil. Bu da bunalıma götürüyor. Bütün mesele kontratlar sistemini kurmamak. Yani bireyler arasında kurumlaşma yoktur. Özele saygı olmayınca sorun iki taraflı oluyor. Sünniliğin de aleviliğin de ticareti yapılıyor.

Çetin Altan- Akıllı adam ahlaklı olur. Çünkü açık şekilde herkese söyleyebilir, çıkarı ahlaklı olmaktadır. Başarılı olmak önemli değildir hayatta, mutlu olmak önemlidir. Ahlaksız adamın parası arttıkça susar. Hani para özgürlük getirirdi?

Sencer Divitçioğlu- Toplum kendi çıkarlarını elde etmek için yeni kurallar mı üretti acaba, ahlaksızlık kuralları mı üretti?

Çetin Altan- Şimdi mesela Hayyam ahlaklı mıydı ahlaksız mıydı? Ahlaklıydı... Peki bir şiir okuyayım size, Hayyam'dan bir rübai. "Bademiz yok ki içip de haykıralım/Paramız yok ki bir güzel sevelim/ Demek günaha girmenin yolu yok/ Çaresiz kalkalım namaz kılalım"

Şimdi ölüm olmasa insanlar Allah'a inanır mı acaba? Her şey değişiyor insanın değişmemesi küfür sayılmaz mı? Bu da benim fetvam.

İlber Ortaylı- Tarih karışık. Şimdi Fatih bir dönem hurufiydi. Sencer hoca sabırsızlanıyor, evi uzak, onu gönderelim...

Çetin Altan- Bu hurufilikten bahsedelim mi? Yahu ben çok seviyorum konuşmasını... (Gülüşmeler ve alkışlar)

Yapı Kredi Kültür Merkezi'nin düzenlediği
Salı Toplantıları hayatın nabzını tutan konu ve
konuşmacılarıyla artık bir gelenek haline geldi.
1997-98 dönemi Salı Toplantıları
iki ana eksen üzerinde tamamlandı:
Hayat ve Ayrıntı: 7 Fiil;
Hayat, Bilim ve Etik

Elinizdeki kitap, merakla izlenen on dört
Salı Toplantısı'nı kütüphanenize taşıyor.

HAYAT VE AYRINTI: 7 FİİL

DÖNMEK / *Aydın Engin, Doç. Dr. Tevfika İkiz, Ömür Akyüz, Ertuğrul Kürkçü* • SEÇMEK / *Artun Ünsal, Perihan Mağden, Murat Sertel, Reşit Erzin* • SEVMEK / *Ahmet Kuyaş, Füruzan, Oruç Aruoba* • ÇALMAK / *Bülent Somay, Ümit Kıvanç, Tuna Kiremitçi* • KURMAK / *Feride Çiçekoğlu, Doğu Perinçek, Cengiz Bektaş, Kenan Onuk* • KORUMAK / *Doğan Kuban, Şöhret Kulcu, Gülten Kazgan, Yıldırım Memişoğlu* • BİLMEK / *Gürol Irzık, İzzettin Önder, Reha Çamurcu, Yasemin Boran*

HAYAT, BİLİM VE ETİK

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI / *Kürşat Bumin, Ömer Madra, Turgut Tarhanlı* • BANA GERÇEĞİ SÖYLEYİN DOKTOR: Sağlıkta Bilme, Karar Verme ve Uygulama Hakkı / *Beyazıt Çırakoğlu, Prof. Dr. Orhan Arıoğul, Doç. Dr. Şükrü Hatun, Doç. Dr. İştar Gözaydın, Dr. Füsun Sayek* • DEVLET HARCAMALARINDA ETİK / *Hasan Ersel, Oya Adalı, Eser Karakaş, İzzettin Önder* • GÜNCELDE VE GENELDE ETİK / *Faruk Birtek, Esin Talu Çelikkan, Perihan Mağden, Metin Üstündağ* • DEVLETİN SÖZÜNÜ DİNLEMEK: Sivil İtaatsizlik ve Sivil Yaptırım / *Etyen Mahçupyan, Haydar Kutlu, İsmet Özel, Yücel Göktürk* • İLETİŞİM HAKLARI, MEDYA VE ETİK / *Ünsal Oskay, Artun Ünsal, Deniz Adanalı, Ayfer Tunç* • TÜRKİYE AHLAKLI MI, AHLAKSIZ MI? / *İlber Ortaylı, Sencer Divitçioğlu, Çetin Altan, Enis Batur*

ISBN 975-08-0040-0

